

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM FELSEFESİ ANABİLİM DALI**

YENİ PİTAGORASÇILAR'IN BİR KOZMOLOJİSİ

EBUBEKİR ALAN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET HARMANCI**

KONYA-2023

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM FELSEFESİ ANABİLİM DALI**

YENİ PİTAGORASÇILAR'IN BİR KOZMOLOJİSİ

EBUBEKİR ALAN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET HARMANCI**

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	EBUBEKİR ALAN		
	Numarası	17810201043		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	YENİ PİTAGORAŞÇILAR'IN BİR KOZMOLOJİSİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	EBUBEKİR ALAN		
	Numarası	17810201043		
		FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ / İSLAM FELSEFESİ TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET HARMANCI		
Tezin Adı	YENİ PİTAGORASÇILAR'IN BİR KOZMOLOJİSİ			

Bu çalışmada Yeni Pitagorasçı yazarlar olan Ceraslı Nikomakus'un Aritmetiğe Giriş, İzmirli Teon'un Platon'u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi eserleri ile Apamealı Numenius'un fragmanları ve yazarı bilinmeyen Aritmetiği Teolojisi kitabındaki (YBAT) kozmoloji düşünceleri incelenmiştir. Yeni Pitagorasçı felsefenin ayırt edici özelliği Tales'ten başlayıp Platon'la devam eden doğa felsefesindeki arke setinin çokluğunu teke indirmeleridir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için Timayos diyalogundaki yapıtaş ilkesi, muharrik ilke ve yasa ilkelerinin rolleri yazılmamış teoriyi teşkil eden İyi Üzerine dersindeki kavramsal şemayla ilişkilendirilmiş ve monist bir sistem altında yeniden ifade edilmiştir. Bir'e dayalı kozmolojilerin başlangıcını temsil eden bu sisteme göre monad, cisimlerin soyut kalıplarını zihninde taşıyan bir tanrıdır ve evreni kendi zihnindeki plana göre kendisinden çıkartır. Nikomakus, Teon ve YBAT'ye göre monad potansiyel olarak her şeyin ilkörneğidir ve her şey bilfiil monaddır. Numenius'a gelince o, monadı soyutlama ameliyesini diğer üç yazara kıyasla daha ileri taşımıştır. Ona göre şeyler Tek Tanrı'nın zihinsel yönelimselliği sonucunda varlığa gelen tohumlardır.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	EBUBEKİR ALAN		
	Student Number	17810201043		
	Department	DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES / ISLAMIC PHILOSOPHY		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	ASSIST. PROF. MEHMET HARMANCI		
	Title of the Thesis/Dissertation	THE NEOPYTHAGOREAN COSMOLOGY OF ONE		

In this study the ideas of cosmology in the works of Neopythagorean writers Nicomachus of Geras' Introduction of Arithmetics, Theon of Smyrna's Mathematics Useful for Understanding Plato, Numenius of Apamea's fragments and in the book of Arithmetic Theology (whose author is unknown -AUAT-), were examined. The distinctive feature of the Neopythagorean philosophy is that they reduce the multiplicity of the arche set in natural philosophy, starting with Thales and continuing with Plato, to one. In order to achieve this goal, the roles of building block principle, moving principle and law principle in the Timaeus dialogue was associated with the conceptual schema in the lesson on the Good, which constitutes the unwritten theory of Plato, and was restated under a monistic system. According to this system, which represents the beginning of cosmologies based on One, the monad is a god who carries the abstract patterns of objects in his mind, and he extracts the universe from himself according to the plan in his mind. According to Nikomachus, Teon, and AUAT, the monad is potentially the archetype of everything, and everything is actually monad. As for Numenius, he took the process of abstracting the monad further than the other three writers. According to him, things are seeds that come into existence as a result of the intentionality of the Only God' mind.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ.....	xii

GİRİŞ

1. Felsefede Bir Kavramı	1
2. Bir'e Dayalı Kozmolojiler.....	4
3. Yeni Pitagorasçılar'ın Platonculuk Tarihindeki Yeri	7
4. Yeni Pitagorasçılar'ın İslam Filozoflarına Etkisi	10
5. Konuyla İlgili Önceki Çalışmalar	12
5. 1. Biyografiler.....	12
5. 2. Monografiler.....	13
5. 3. Kitap Bölümleri	15
5. 4. Makaleler	16
5. 5. Ansiklopedi Maddeleri	22
6. İddialar ve Yenilikler	25

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATONCULUĞUN BİRİNCİ DÖNEMİNDE ÜÇ KOZMOLOJİK İLKENİN TEŞEKKÜLÜ

1. 1. Yapıtaşı İlkesi.....	28
1. 1. 1. Yapıtaşı İlkesinin Maddi ve Gayri Maddi Türleri	28
1. 1. 2. Yapıtaşı İlkesi Etrafındaki Akımlar: Başkalaşım ve Öge Fiziği	45
1. 1. 3. Platon'un Gayri Maddi Nitelikteki Öğeleri: Üçgenler.....	50
1. 1. 3. 1. Pitagorasçılık Bağlamı.....	50
1. 1. 3. 2. Üçüncü Tür Olarak Aracı Varlık	51
1. 1. 3. 3. Öge Fiziği Bağlamı.....	53
1. 2. Muharrik İlke.....	57
1. 2. 1. Muharrik İlkenin Nihai ve Yakın Türleri	57
1. 2. 2. Muharrik İlke Etrafındaki Akımlar: Hikmet ve Abes Perspektifleri.....	63
1. 2. 3. Platon'un Çeşitli Uzaklıklardaki Hareket İlkeleri: Demiurg, Üçüncü Tür Olarak Aracı Varlık ve Diğer Tanrılar	66
1. 2. 3. 1. Akıl ve Zorunluluk Evreleri.....	66
1. 2. 3. 2. Tamamlayıcı Evre.....	71
1. 2. 3. 3. Tanrının Parçası Olarak Bireysel Akıllar	73
1. 3. Yasa İlkesi	74
1. 3. 1. Yasa İlkesinin Fiziksel ve Değer Bildiren Türleri.....	74
1. 3. 2. Yasa İlkesi Etrafındaki Akımlar: Fizikçiler ve Bilgeler.....	83
1. 3. 3. Platon'un Her Şeyi Açıklayan Yasa İlkeleri: İyi ve Kötü İlkörnekler	86
1. 3. 3. 1. Kavram Araştırması Tarihi Bağlamı	86
1. 3. 3. 2. İdeaların Varlık Biçimleri.....	87
1. 3. 3. 3. Model Olarak İlkörnek Perspektifi ve Bazı Sonuçları.....	92
1. 4. Değerlendirme	99

İKİNCİ BÖLÜM

PLATONCULUĞUN İKİNCİ DÖNEMİNDEKİ YAZILMAMIŞ TEORİ

2. 1. İyi Üzerine Dersi	106
2. 2. Devlet, Epinomis ve Filebos Diyaloglarındaki Bazı Çağrışımlar	108
2. 3. İdealar Hiyerarşisinden Varlık Hiyerarşisine	115
2. 4. İdealarla Sayıların Bir Araya Getirilmesi.....	118
2. 5. Değerlendirme	121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATONCULUĞUN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİNDE ÜÇ KOZMOLOJİK İLKENİN YENİ PİTAGORASÇILAR TARAFINDAN BİRLEŞTİRİLMESİ

3. 1. Monadın Çoklukla Barıştırılması	126
3. 1. 1. Her Şeyin Tohumunu İçeren Monad	128
3. 1. 1. 1. Tümdengelimsel Açıklama	128
3. 1. 1. 2. Tümevarımsal Açıklama.....	137
3. 1. 2. Dyadın Monaddan Çıkışı.....	138
3. 1. 2. 1. İlk Bütün Olarak Dyad.....	139
3. 1. 2. 2. Birim Artışı Olarak Dyad	142
3. 1. 2. 3. Çokluğun Kaynağı Olarak Dyad	145
3. 1. 2. 4. Karışım Olarak Dyad.....	151
3. 1. 3. Değerlendirme	154
3. 2. Monadın Kutsallık Kazanması	157
3. 2. 1. Nikomakus ve YBAT'de Tanrı=Monad Eşitliği	158
3. 2. 2. Teon'da Tanrıların İlkesi Olarak Düzenleyici Monad	160
3. 2. 3. Numenius'un Kozmogonisindeki Üç Tanrı.....	163
3. 3. İdeaların Tanrının Akliyle Eşitlenmesi	172
3. 3. 1. Nikomakus ile Teon'da Aritmetiğin ve Müziğin Kaynağı Olarak Monad.....	174
3. 3. 1. 1. Mutlak Sayıların Kalıpları	177
3. 3. 1. 2. Göreli Sayıların İlişkileri	185
3. 3. 1. 3. Kalıpların ve İlişkilerin Birbirlerinden Çıkışı.....	188
3. 3. 2. YBAT'de İdea İlkeleri Olarak Dekaddaki Sayılar	194
3. 3. 2. 1. Birinci Aşama: Monad.....	194
3. 3. 2. 2. İkinci Aşama: Tetraktis.....	196
3. 3. 2. 3. Üçüncü Aşama: Dekad	199
3. 3. 2. 4. Tohumların Birbirlerinden Çıkışı	203
3. 3. 3. Numenius'ta Zihnin Ürettiği İmgeler Olarak Tohumlar	206
3. 4. Değerlendirme	209

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ PİTAGORASÇILARDA DUYUSAL EVRENİN BİR'DEN ÇIKIŞI

4. 1. Nikomakus'un Matematiksel Kozmolojisi.....	212
4. 1. 1. Bilimsel Yöntemde Geometriden Aritmetiğe Geçiş.....	212
4. 1. 2. Potansiyellikten Üç Boyutun Üretilmesi	218
4. 2. Değerlendirme	224

SONUÇ.....	226

KAYNAKÇA	228

ŞEKİLLER	237
TABLolar	239

KISALTMALAR

axm	Anaksimandros
axg	Anaksagoras
ame	Anaksimenes
bkz	bakınız
Crit.	Critias (Plato Complete Works)
d.	doğumu
Epi	Epinomis (Plato Complete Works)
ERM	Expositio Rerum Mathematicarum Ad Legendum Platonem Utilium
Fr	Fragmanlar. Filozofların şu kaynaklardaki fragmanlarına ve tanıklıklarına atıf yapar: Thales , Anaksimandros , Anaksimenes , <i>Fragmanlar Kişilikleri, Doktrinleri, Ahmlanmaları</i> . çev. Güvenç Şar - Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayınları, Birinci Basım., 2019. + Filolaos , <i>Philolaus of Croton Pythagorean and Presocratic A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays</i> , çev. Carl A. Huffman (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) + Ksenofanes , Heraklitos , <i>Beginnings and Early Ionian Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy III)</i> . çev. Andre Laks - Glenn W. Most. London: Harvard University Press, First Published., 2016.; Herakleitos Fragmanlar. çev. Cengiz Çakmak. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım., 2014. + Parmenides , <i>Western Greek Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy V)</i> , çev. Andre Laks - Glenn W. Most (London: Harvard University Press, 2016) + Empedokles , <i>Empedocles: The Extant Fragments</i> , çev. M. R. Wright (Michigan: Yale University, 1981); <i>Western Greek Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy V)</i> . çev. Andre Laks - Glenn W. Most. London: Harvard University Press, First Published., 2016. + Anaksagoras , <i>Anaxagoras of Clazomenae Fragments and Testimonia</i> , ed. David Gallop - T. M. Robinson, çev. Patricia Curd (Canada: University of Toronto Press, 2007) + Atomcular . <i>Later Ioanian and Athenian Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy VII)</i> . çev. Andre Laks - Glenn W. Most. London: Harvard University Press, First

Published., 2016. + **Aristoteles**. *Fragments (The Complete Works of Aristotle)*.
çev. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press, Fourth Printing.,
1991. + **Cadizli Moderatus**. [Yunanca kaynak için] Jurado, Enrique Angel
Ramos. “Moderato de Gades: Testimonios y Fragments”. Habis 44 (2013).
[İngilizce tercümeler için] Simplicius. On Aristotle Physics 1.3-4. çev. Pamela
Hubby - C. C. W. Taylor. thk. Richard Sorabji. Bloomsbury Publishing Plc,
First Printing., 2014, 230.35; Simplicius. On Aristotle Physics 1.5-9. çev. Han
Baltussen vd. thk. Richard Sorabji. Bloomsbury Publishing Plc, First Printing.,
2014, 231.10; Porfiryus. “The Life of Pythagoras”. çev. Kenneth Sylvan
Guthrie. The Pythagorean Sourcebook and Library An Anthology of Ancient
Writings Which Relate to Pythagoras and Pythagorean Philosophy. ed. David
R. Fideler. Phane Press, 1987, 48-52; Horky, Phillip Sidney. Pythagorean
Philosophy 250BCE-200CE An Introduction and Collection of Sources in
Translation, ts., Stobaeus 1p8-9. + **Apamealı Numenius**. Numenius of
Apamea The Father of Neoplatonism Works, Biography, Message, Sources
and Influence. çev. Kenneth Sylvan Guthrie. London: Comparative Literature
Press, 1917.

IA	Introduction to Arithmetic
KMA	Kitabu'l-medhal ila ilmi'l-aded
Krş	karşılaştırınız
Met	Metaphysics (The Complete Works of Aristotle)
MH	The Manual of Harmonics of Nicomachus the Pythagorean
MUP	Mathematics Useful for Understanding Plato
M.Ö.	milattan önce
M.S.	milattan sonra
NHİ	Nihai-başlangıç hareket ilkesi
par	paragraf, satır veya fragman numarası
Parm	Parmenides (Plato Complete Works)
Phae	Phaedo (Plato Complete Works)

Phae (B.J)	Phaedo (The Dialogues of Plato)
Phil	Philebus (Plato Complete Works)
Rep	Republic (Plato Complete Works)
sc	dakika
sf	sayfa
Soph	Sophist (Plato Complete Works)
tal	Tales
terc.	tercümesi
Tim	Timaeus (Plato Complete Works)
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	vesaire
YBAT	(Yazarı bilinmeyen <i>Aritmetiğin Teolojisi</i> anlamında) The Theology of Arithmetic On the Mystical, Mathematical and Cosmological Symbolism of the First Ten Numbers
YHİ	Yakın-anlık hareket ilkesi
yy.	yüzyıl

ÖNSÖZ

Platonculuğun tarihinin aydınlatılması ve süreç içerisinde ona eklenilen Aristotelesçi unsurların ayrıştırılması gerek İslam felsefesi gerekse modern Batı felsefesi açısından önem arz etmektedir. Zira sonraki dönem bilimine çeşitli yönlerden tesirleri bulunan sudur teorisi ve idea felsefesi ile bunların türevlerinin doğru yorumlanması için zemindeki Platon düşüncesi iyi tesis edilmiş olmalıdır. Ancak bu tesis ameliyesinde şart olan “fizikçi-kozmozolog Platon” imgesinin felsefe çevrelerinde yeterince vurgulanmadığı, bilakis filozofun “ideacı-öte dünyacı” algısına hapsedildiği görülmektedir. Yazarın yalnızca orta dönem diyalogları için geçerli olan ideacı-öte dünyacı niteliğini onun düşüncesinin tümüne uygulamak, filozofun yanlış konumlandırılması hatasına yol açmaktadır. Üstelik bu hatanın başka boyutları Platon öncesi doğa bilimcilerinin (arke araştırmacılarının) doğru değerlendirilememesinde de gözlenmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki birinci ve ikinci bölümler Platon’un arke filozoflarının mirasıyla ilişkisine ayrılmıştır.

Platon’dan sonra onun fikirlerini ve yöntemlerini benimseyen İlk Akademikiler ile reddeden Aristoteles’in uzlaştığı nokta, filozofu idea felsefesi zemininde okumak idi. Halbuki idea felsefesi diyaloglarda tamamlanmış değil, bilakis hem diyaloglarda hem de yazılmamış teoride hala geliştirilmekteydi. Ayrıca yazılmış bir metin olarak *Timayos* önlerinde olmasına rağmen, burada işlenen “fizikle bütünleşen idealar fikri” de muhtemelen her iki tarafça ihmal edilmiş durumdaydı. İşte Platon’un *Timayos*’ta açtığı ufuk ile yazılmamış teorideki nihai düşüncesini fark edip bunları birleştiren ilk ekip, ondan üç yüzyıl sonra ortaya çıkan Yeni Pitagorasçılar olmuşlardır. Matematiğin doğası ve sayı sembolizmiyle meşgul olan Ceraslı Nikomakus, İzmirli Teon ve kimliği bilinmeyen diğer Pitagorasçı yazar ile *Timayos*’taki anlatıyı geliştiren Apamealı Numenius’a göre ideaları doğa bilimlerinin (matematik, kozmoloji ve fizik) dışında değerlendirmek seçenek olarak bile görülmemiştir. Her şeyin başlangıcındaki Monad hem ideaları hem de fiziksel evreni kendisinden çıkararak yaratıcı Tanrı niteliği kazanmıştır. Bu bağlamda üçüncü bölüm Yeni Pitagorasçılığın hem arke araştırmasındaki hem Eski Pitagorasçı düşüncedeki hem de Platonculuktaki ilerlemelerini konu almakta ve doğadaki ilke çokluğunun Monad’da nasıl bir’e düşürüldüğünü izah etmek üzere kaleme alındı. Dördüncü bölüm ise zamanın başlangıcındaki Monad’dan diğer varlıkların çıkış tarzına dair *Timayos*’taki teorinin boşluklarını doldurmak çabasıdır.

Yeni Pitagorasçılar Platonculuğun sonraki kuşaklara aktarılmasında kilit rol oynadılar. Özellikle onların Monad çözümlemesi Plotinos ve öğrencileri üzerinde doğrudan etkili olmuş; Monad'ın Yeni Platoncu versiyonları *Usulucya* tercümesi üzerinden İslam felsefesine aktarılmıştır. Yine başka bir koldan, Yeni Pitagorasçı yazarların bazı eserleri İslam dünyasına Arapça olarak doğrudan ulaşmış olsa da Yeni Platoncu çerçeve daha fazla şöhret bulmuştur. Önceden olduğu kadar bugün dahi Yeni Pitagorasçı sentezi fark etmek görece zordur. Ancak Türkçe yapılan akademik çalışmalarda hem Yeni Pitagorasçılar'a hem de Yeni Platoncular'a yönelik genel bir ilgisizliğin hâkim olduğu da görülmektedir. Bu ilgisizliğin sebebi felsefe bölümlerindeki araştırmacıların birer akım olarak Platonculuğun ve Aristotelesçiliğin gelişiminden ziyade yalnızca Platon ve Aristoteles'le meşgul olmaları ve İslam felsefesi bölümlerinde ise Kindi'den önceki filozoflar Arapça yazmadıkları için bunların alan dışı görülmesi olabilir.

Bu tezi hazırlarken birçok kişiden yardım aldım. Öncelikle yetişmemde çokça emek harcayan danışmanım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HARMANCI ile hocam Prof. Dr. İsmail TAŞ'ı anmalıyım. Onların destekleri olmasaydı böyle kapsamlı bir çalışma ve verimli bir süreç hiç var olmayacaktı. Öğrenciliğim boyunca yaşadığım güç durumlardan beni kurtardıkları ve elimden tutup mesaimi zayi etmedikleri için hocalarıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezimin çeşitli bölümlerini okuyarak metnin geliştirilmesine yardım eden ve heyecanımı benimle paylaşan Arş. Gör. Muhammed BOŞNAK başta olmak üzere arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Yakup PEKDOĞRU, Doç. Dr. Yusuf Erdem GEZGİN, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Yusuf AKBAK ve Arş. Gör. Esra KODAL'a da desteklerinden ötürü müteşekkirim.

GİRİŞ

1. Felsefede Bir Kavramı

*Bir kavramının anlam derinliği Yunanlılar'dan İslam filozoflarına gelinceye kadar hem değişmiş hem de çeşitlenmiştir. Söz konusu anlam yekünü, belli yönleriyle farklı akademik çalışmalarda listelenmiş¹ ve gelişim süreçleri tespit edilmiştir. Bu çalışmalara göre bir kavramının önce Yunanlılar'da gündeme geldiği ancak yaygınlık kazanmadığı; öte yandan İslam felsefesinde başat karakter konumuna ulaşmasının uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki Kindi'nin *fi'l-Felsefeti'l-Ula*², Farabi'nin *Şerhu Sadru'l-Makaleti'l-Ula min Kitabi Uklides*³, *Uyunu'l-Mesail*⁴, *Arau Ehli'l-Medineti'l-Fazıla*⁵, *es-Siyasetü'l-Medeniyye*⁶, Amiri'nin *el-Mecalisü's-Seb beyne's-Şeyh ve'l-Amiri*⁷, *el-Fusul fi'l-Mealimi'l-İlahiyye*⁸ ile İbn Sina'nın *eş-Şifa*'sında⁹ ve *en-Necat*'ta¹⁰ “bir” için geniş pasajlar ayrılmışken; yine Farabi'nin *Kitabu'l-Vahid ve'l-Vahde*¹¹ ile İbn Sina'nın *Tefsiru Sureti'l-İhlas*¹² eserleri yalnızca bu kavramı ele almak için yazılmış kitaplardır. Sistematik açıdan konunun boyutları metafizikte “tanrının mahiyeti”, tabiat ilminde “fiziksel nesnelerin yapısı ve sayısı” ve mantıkta “bu kavramın*

¹ Cevdet Kılıç, “Felsefi Düşüncede Bir Kavramı (Aristoteles Plotinus Felsefelerindeki Bir Kavramının İbn Sina Felsefesine Yansımaları)”, *Dini Araştırmalar* 9 (2006); İbrahim Maraş, “İbn Sina Felsefesinde Bir (Vahid) ve Birlik (Vahde) Anlayışı”, *Dini Araştırmalar* 10 (2007); Cevdet Kılıç, “Farabi'nin Kitabu'l-Vahid ve'l-Vahde İsimli Eserinde Birlik ve Çokluk Kavramı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008); Enver Uysal, *Hudud Risaleleri Çerçevesinde Kindi ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları* (Emin Yayınları, 2008), 235-240; Emin Çelebi, “Kozmolojik Birlik ve Ontolojik Çeşitlenme İbn Arabi ve Spinoza Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi* 44 (2010); Osman Mutluel, “İslam Felsefesinde Bir Kavramı”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011); Ömer Bozkurt, “İbn Sina'nın Tanrı Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler”, *Diyanet İlmi Dergi* 50/1 (2014); Osman Mutluel, “Plotinus ve Kindi Düşüncesinde Bir Kavramı”, *Turkish Studies* 13/25 (2018); Muhlis Yakşı, “İbn Sina Düşüncesinde Birlik-Varlık”, *9. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II* (2021).

² Kindi, “On First Philosophy”, çev. Peter Adamson - Peter E. Pormann, *The Philosophical Works of Al-Kindi*, thk. S. Nomanul Haq (Pakistan: Oxford University Press, 2015), par. XI-XX; Kindi, “İlk Felsefe Üzerine”, çev. Mahmut Kaya, *Kindi Felsefi Risaleler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), par. 55-94, 108-148.

³ Farabi, *Farabi'nin Geometri Felsefesine İlişkin Metinler*, çev. Mübahat Türker-Küyel (Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1992), 13-15.

⁴ Farabi, *Uyunu'l-Mesail* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 48-50.

⁵ Farabi, *El-Medinetü'l-Fazıla Tanrı, Alem, İnsan*, çev. Yaşar Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 46-52.

⁶ Farabi, *Es-Siyasetü'l-Medeniyye veya Mebadiü'l-Mevcudat*, çev. Mehmet S. Aydın vd. (İstanbul: Büyüyenay, 2012), 35.

⁷ Amiri, “el-Mecalisü's-Seb beyne's-Şeyh ve'l-Amiri”, çev. M. Cüneyt Kaya, *Bir ve Çok Amiri Felsefesinde Tanrı ve Alem* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), par. 1, 3, 6, 11.

⁸ Amiri, “el-Fusul fi'l-Mealimi'l-İlahiyye”, çev. M. Cüneyt Kaya, *Bir ve Çok Amiri Felsefesinde Tanrı ve Alem* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), par. 5-9, 12.

⁹ İbn Sina, *Metafizik I* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013), 86-97, 106-119.

¹⁰ İbn Sina, *En-Necat* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2013), 179-181, 202-203, 208.

¹¹ Farabi, “El-Vahid ve'l-Vahde”, *İslam Düşüncesinde Bir Metafiziği ve Farabi'nin el-Vahid ve'l-Vahde İsimli Eseri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2014).

¹² İbn Sina, *İhlas Suresi Tefsiri*, çev. Ahmet Hamdi Akseki (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014).

yüklemlenebileceği durumlar” altında incelenmektedir. Ayrıca İbnü’l-Arabî vd. sufilerde gözlemlediğimiz “bire veya birliğe ulaşma çabası” gibi örnekler de söz konusu kavramın yalnızca teknik bir terim değil bilakis felsefe yapmanın gayesi olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Bir’in öne çıkan anlamlarını 7 maddede sıralayabiliriz:

(a) “Var’ın bir olması” anlamındaki Parmenides’in düşüncesi var olduğu kabul edilen şeyleri gerçek ve doksa olarak iki kısma ayırır¹³. Bu ayırımı tabiatı duyarımızla algıladığımız nesnelerin hepsi doksa altında sınıflandırılırken gerçek varlığın örneği tektir ve o da varlığın bütünüdür. Bu düşünce bu haliyle Yunanlılar arasında görece taraftar bulamamasına rağmen etkileri çok kuvvetli olmuştur. Özellikle Platon’un “düşünülür evren ve duyuşal evren” ayrımı Parmenides temeline dayanmaktadır¹⁴. Var’ın bir olması fikrinin kronolojik açıdan en yakın takipçisi muhtemelen İbnü’l-Arabî olmalıdır. Çünkü onun sisteminin başlangıç noktası olan “gerçek-vehim/hayal/rüya” ayrımı¹⁵ açıkça Parmenidesçidir.

(b) “Tam nitelikli Tanrının bir olması” anlamındaki Ksenofanes’in görüşü tanrıları sözde tanrılar ve *Bir* Tanrı olarak ikiye ayırır. Burada soyut, iyi ve kudretli Tanrının *bir* olduğu¹⁶ ancak onun yanında teşbih edilen, kötü ahlaklı ve güçsüz birçok tanrının da bulunduğu¹⁷ ifade edilmektedir. İkinci gruptaki tanrıların kutsallık taşınamasından ötürü bunlara Tanrı denilemeyeceği ve dolayısıyla Ksenofanes’in görüşünün bir tektanrıcılık örneği teşkil ettiği düşünülebilse de bu kesin değildir. Fragmanlardaki lafızlar çokluktan ayrı duran bir teklik varsaymaktadır¹⁸ ve bunlar en iyi ihtimalle tektanrıcılığa yönelik bir talep olarak alınmalıdır. Benzer bir talebi biz Platon’un *Timaios*’undaki Demiurg-küçük tanrılar-hammadde-model çokluğunun (bkz: Şekil 7 ve Tablo 18) yazılmamış teoride ikiye indirilip sadeleştirilmesinde (bkz: Şekil 17) görüyoruz.

Şimdi eğer Ksenofanes’in sistemini “Bir Tanrının altındaki kademelerde sıralanan diğer tanrılar veya güçler” şeklinde değiştirip güncellersek sudur kozmolojilerinin tanrı anlayışına ulaşırız. Bu bağlamda Plotinos’un Bir’inden çıkan Nefis ile Akıl, Kindi’nin Bir’inden çıkan Külli Nefis ve Farabi’nin kozmik akıllar sistemi Ksenofanes’in müjdelediği kademeli tanrılar

¹³ Parmenides vd., *Western Greek Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy V)*, çev. Andre Laks - Glenn W. Most (London: Harvard University Press, 2016), par. D8(B8.50).

¹⁴ “Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 9.Seminer”, haz. Oğuz Haşlakoğlu, *Youtube* (15 Kasım 2017), sc. 30:50. “Platon Parmenides’in Bir’ine bakıyor ve bütün ile parçayı görüyor.”

¹⁵ Toshihiko Izutsu, *İbn Arabî’nin Fusus’undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 21-42.

¹⁶ Ksenofanes, Heraklitos, *Beginnings and Early Ionian Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy III)*, çev. Andre Laks - Glenn W. Most (London: Harvard University Press, 2016), par. D16, D17, D18, D19, D20.

¹⁷ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D8, D9, D12, D13, D14.

¹⁸ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D16, D21.

sisteminin ardılları haline gelecektir. Ancak yine de Ksenofanes ile Platon, Plotinos veya bunların takipçileri arasında organik bir bağlantı ve etkileşim bulunmadığını not etmek gerekir.

(c) “İyi olan bir sayısı” anlamındaki Platon’un kavramsallaştırması onun yazılmamış teorisinde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre evrenin başlangıcındaki yegâne sayılar olan Bir ile İki birleşerek hem diğer sayıları hem de 1, 2 ve 3 boyutlu nesneleri üretmektedir (bkz: Şekil 16). Burada Bir sayısı İyiye eşitlenirken İkinin payına Kötü düşmektedir. Felsefe tarihinde İyi=Bir eşitliğini savunan ilk ve son kişi Platon’dur ancak “İyi’nin bir adet olması” anlamındaki benzer bir söylemi biz; Proklus etkisi altında yazılan *el-İzah fi’l-Hayri’l-Mahz*’da¹⁹, Amiri’nin *el-Fusul fi’l-Mealimi’l-İlahiyye*’sinde²⁰, İbn Sina’nın *en-Necat*’ında²¹ ve İbn Bacce’ye atfedilen bazı risalelerde²² görmekteyiz. Bu eserlerdeki ortak düşünce Gerçek veya Mutlak İyinin yalnızca bir olabilmesi yani birden fazla Mutlak İyi olamamasıdır.

(d) “Varlığın ötesi olarak bir” anlamındaki Plotinos’un görüşü [a] maddesindeki Parmenides’in bir’inin tam zıddıdır. Burada evrenin içerisindeki şeylere var denildiğinden ötürü var’ların ilkesi olan Bir var’lardan soyutlanmıştır²³. Benzer argümanı savunan Kindi’ye göre *bir*, varlığın kategorilerinin hiçbirisine dahil edilemediği için varlığın tümünden farklı olmalıdır²⁴. Kindi’den sonraki İslam filozofları incelendiğinde, Plotinos’un *bir* kavramının onlarda lafzen korunduğu fakat Bir’in varlığın ötesinde olması fikrinin devam ettirilmediği görülür. Bilakis Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd ve diğerlerinin, *bir* olan Tanrının varlığını ispatlamak için çeşitli türde ontolojik ve kozmolojik deliller ileri sürdükleri bilinmektedir.

(e) “Parçalı bir” ve “çokluktaki bir” anlamları fiziksel nesneler için kullanılır. Aristoteles²⁵ ile Kindi’ye²⁶ göre parçalı birlik, *sürekli* parçalardaki birliklerde ortaya çıkar. Örneğin bir çizgi çeşitli parçalara bölünebilse de bunlar sürekli olduklarından ötürü birlik arz ederler ve çizgi olarak görünürler. Farabi bunun yanına *yapay* birlikleri de ilave ediyor. Örneğin

¹⁹ *Nedenler Kitabı (Liber de Causis) ve Aquinolu Tomasso’nun Nedenler Kitabı Yorumu*, çev. Mehmet Barış Albayrak (İstanbul: Notos Kitap, 2014); *The Book of Causes (Liber de Causis)*, çev. Dennis J. Brand (USA: Marquette University Press, 1984), XX-164.

²⁰ Amiri, “el-Fusul fi’l-Mealimi’l-İlahiyye”, par. 7, 10-11.

²¹ İbn Sina, *En-Necat*, 207.

²² Yaşar Aydın, “el-İzah fi’l-Hayri’l-Mahz ve Onun Tesirini Yansıtan Bir Grup Risale”, *Marife* 2/1 (2002), 118.

²³ Lloyd P. Gerson, “Plotinus”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2018); Plotinos, *The Enneads*, ed. Lloyd P. Gerson, çev. George Boys-Stones vd. (United Kingdom: Cambridge University Press, 2018), par. 5.3.14, 6.9.3.

²⁴ Kindi, “On First Philosophy”, par. XX; Kindi, “İlk Felsefe Üzerine”, par. 143.

²⁵ Aristoteles, *Metaphysics (The Complete Works of Aristotle)*, çev. Jonathan Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1991), par. 1015b35; Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996), par. 1016a; Aristoteles, *Metafizik*, çev. Gurur Sev (Pinhan Yayınları, 2015), par. 1015b36. (Gurur Sev’in tercümesinde anlam farklılığı bulunmaktadır.)

²⁶ Kindi, “On First Philosophy”, par. XI; Kindi, “İlk Felsefe Üzerine”, par. 55.

ahşap, kumaş ve metalin birleştirilmesiyle oluşturulan bir “koltuk” yapay birliktir²⁷. Amiri ise çok daha genel bir ifade kullanarak: Bölünebilen ve 3 boyuta sahip olan her şeyi (cisimleri) bu kategori altında zikrediyor²⁸.

(f) “Gerçek bir” parçalı birin zıddıdır ve çokluk içermemesi bakımından esas bir budur. Parçalı birliklerde çokluk bilfiil olarak bulunurken gerçek birdeki çokluk ya bilkuvvedir ya da onun çokluk içermediği söylenilir. Bu sebeple *gerçek bir* ifadesi yalnızca Tanrıyı veya ilk ilkeyi nitelerken kullanılmaktadır. Genel olarak, bir ile çoğun zıtlığına/farklılığına dayanan tüm tanrı tasavvurlarının gerçek bir’i kastettiğini düşünebiliriz. Nitekim Kindi, Farabi ve Amiri’ye göre *gerçek bir* “gerek zatı gerekse başkası itibarıyla hiçbir şekilde bölünemeyendir”²⁹.

(g) “Teklik olarak bir” veya “mahiyet itibarıyla bir” ifadesi bir şeyin, türünün tek örneği olması manasına gelir. Örneğin Cevdet Kılıç’a göre Aristoteles’in İlk Muharriki *tek* ve *bir* varlıktır³⁰. Çünkü tabiattaki hareket sürekliyse (süreklilik birlik arz ettiğinden ötürü) bu hareket bir’dur; ve eğer tabiattaki hareket bir ise o hareketin ilkesi de bir olmalıdır. Dolayısıyla İlk Muharrikin *bir* olduğu sonucuna ulaşılır. Yine Farabi’nin çeşitli eserlerinde Tanrı, Alem, Güneş ve Ay gibi varlıklar, mahiyetlerinde ortak bulunmaması sebebiyle birdirler³¹.

2. Bir’e Dayalı Kozmolojiler

Buraya kadar anlattıklarımıza binaen *bire dayalı kozmolojilerin* başlangıcının Plotinos olduğu söylenecektir. Çünkü Parmenides’ten Aristoteles’e kadar olan dönemdeki bir’in diğer anlamları ya kozmolojik bağlamlara sahip olamamış ya da bu kozmolojiler bir’e dayanmamıştır. Örneğin maddi şeylerin varlığını inkâr ettiği için Parmenides’in felsefesinin herhangi bir kozmoloji üretmesi mümkün değildir. Öyle ki onun sisteminde varın bir olduğu ve birin var olduğu söylemleri haricinde teoriye yer yoktur³². Ksenofanes’in bir’ine gelince o, tanrılardan birisinin sıfatı olarak alınmasından ötürü, müstakil varlık seviyesine çıkamamıştır. Ksenofanes’in tanrı görüşünün, bire dayalı kozmoloji niteliği kazanması için bunun gerçekten bir adet olan Bir Tanrıdan başlaması gerekirdi. Şu haliyle buradan yalnızca *çoğa dayalı*

²⁷ Farabi, “El-Vahid ve’l-Vahde”, par. 13, 33-34.

²⁸ Amiri, “el-Mecalisü’s-Seb beyne’s-Şeyh ve’l-Amiri”, par. 6.

²⁹ Kindi, “İlk Felsefe Üzerine”, par. 144; Farabi, *Uyunu’l-Mesail*, 48-49; Amiri, “el-Mecalisü’s-Seb beyne’s-Şeyh ve’l-Amiri”, par. 3, 11; Amiri, “el-Fusul fi’l-Mealimi’l-İlahiyye”, par. 11.

³⁰ Cevdet Kılıç, “Yunan Düşüncesinde Bir Kavramı”, *İslam Düşüncesinde Bir Metafiziği ve Farabi’nin el-Vahid ve’l-Vahde isimli Eseri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2014), 25; Aristoteles, *Physics (The Complete Works of Aristotle)*, çev. Jonathan Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1991), par. 259a14.

³¹ Farabi, *Uyunu’l-Mesail*, 48; Farabi, “El-Vahid ve’l-Vahde”, par. 25; Farabi, *El-Medinetü’l-Fazıla Tanrı, Alem, İnsan*, 46; Farabi, *Es-Siyasetü’l-Medeniyye veya Mebadiü’l-Mevcudat*, 35.

³² “Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 3.Seminer”, haz. Oğuz Haşlakoğlu, Youtube (26 Temmuz 2017), sc. 21:00.

kozmozolojiler üretilebilmektedir. Yine Platon'un yazılmamış teorisinde Bir ile İki yanyana bulunmaları dolayısıyla bu bir *ikiye dayalı kozmozolojiler*dir.

İslam felsefesindeki kozmozolojilerin tamamı *bire dayanmaktadır* ve bu konuda en önemli kaynak Plotinos'tur. Öyle ki İslam filozoflarının genel olarak Yunan düşüncesini, Plotinos ve Yeni Platonculuk üzerinden okudukları düşünülmüştür³³. Gerçekten Platon ve Aristoteles'te olmayıp Plotinos'un felsefesinde gözlemlediğimiz birçok unsur İslam filozofları tarafından benimsenmiştir: (a) Sudur teorisindeki "varlığın aşamalar halinde çıkması" ve "kozmozolojide soyutluktan somutluğa doğru gidilmesi" gibi dinamikler Farabi'yle İbn Sina'da akıllardan feleklerin ve feleklerden ay-altı alemin çıkması şeklinde tasvir edilmiştir³⁴. Yine Farabi ve İbn Sina'nın kadar detaylı olmasa da belli türde sudur anlayışı Kindi'de de gözlenmektedir³⁵. (b) Plotinos'un kullandığı (göksel) akıl, (göksel) nefis/ruh ve *bir* gibi bazı kavramlar Kindi, Farabi ve İbn Sina tarafından devralınmıştır. Gerçi Platon da *Timayos*'ta evrenin ruhundan bahsediyordu fakat bu, vurgulanmış bir unsur değildi. Bir-akıl-ruh şeklinde üç hipostazı parlatıp bize sunanın Plotinos ve takipçileri olduğu söylenegelmiştir. (c) Bir'in varlığın ötesinde olması fikri Plotinos'tan sonra Kindi'yle devam etmiştir³⁶. Her ne kadar Farabi ve İbn Sina Tanrının varlığını kanıtlamaya yönelik çabalarıyla bu fikirden uzaklaşmış olsalar da bu çabaların tartışma zemininde Plotinos vardır.

Öte yandan Plotinos'un birçok yönden kaynak olması ve felsefedeki bazı yeniliklerin onunla özdeşleşmesi, onun fikirlerinin tümüyle orijinal/ilk olduğunu düşündürmemelidir. Nitekim Akademi'nin milattan önce 86 yılında Roma generali Lucius Cornelius Sulla tarafından yıkılıp Yeni Platoncular'ın ortaya çıkışına kadar, Yunan felsefesinin ve Platonculuğun başına neler geldiği hep bilinmezlikler içinde kalmıştır. Çünkü tarihsel süreçte bir yandan, Akademi'nin etkinliği bitip okul atmosferi ortadan kalkmış ve felsefe okuyucuları da dünyanın çeşitli yerlerine dağılmıştı; öbür yandan Hristiyanlığın yükselişiyle beraber kamuoyunun ilgi odağı felsefeden dine yönelmişti. Bu ortamda felsefenin kaydını tutacak, gelişmeleri takip edecek bir iletişim ortamı geliştirilemediği gibi buna yönelik bir talep de bulunmuyordu. Söz konusu belirsizliklerin doğal sonucu olarak Plotinos Yunan felsefesini

³³ Cahid Şenel, "Yeni Eflâtunculuk", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013); Muhammet Fatih Kılıç, "İbn Sînâ'da Sudûrun Mantığı: Sebeplik-Sudûr İlişkisi Hakkında Bir İnceleme", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2017), 1058.

³⁴ Farabi, *El-Medinetü'l-Fazıla Tanrı, Alem, İnsan*, 81-85; Mohammad Noor Nabi, "Plotinos ve İbn Sina'nın Felsefi Sistemlerinde Sudur Nazariyesi", çev. Osman Elmalı - H. Ömer Özden, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2010), 225; Kılıç, "İbn Sînâ'da Sudûrun Mantığı: Sebeplik-Sudûr İlişkisi Hakkında Bir İnceleme", 1066.

³⁵ Kindi, "İlk Felsefe Üzerine", par. 146.

³⁶ Kindi, "İlk Felsefe Üzerine", par. 143.

aktaran bir aracı olmasının yanı sıra “Bir’e dayalı kozmolojiler” ile genel olarak “sudur teorisinin” **nihai başlatıcısı**³⁷ olarak da görülmüştür³⁸.

Yakın zaman önce yapılan bazı akademik çalışmalar Plotinos’un ismiyle popüler olan birkaç konuda onun *öncü olmadığını* düşündürmektedir. Örneğin Svetla Slaveva Griffin’e göre Plotinos sayı düşüncesinde, Yeni Pitagorasçılar’dan etkilenmiştir³⁹. Bu durum hipostazlar arasında en önemlisi olan *Bir’in*, baştan sona Plotinos’a ait olmadığı anlamına gelir. Bir başka deyişle: Plotinos Bir’i kurarken yalnız değildir ve bu konudaki başarıları Yeni Pitagorasçılar’la paylaşmaktadır. Aslında çok daha öncesinde Porfiryus ve Amelius da Plotinos’un Numenius’tan intihal yaptığına dair iddialarla yüzleşmek zorunda kalmışlardı⁴⁰. Neticede Plotinos’un hocalarına dair bu tespitler, Yeni Pitagorasçılar’a yönelik yeni bir araştırmayı çağırmaktadır.

Bu araştırma Plotinos öncesindeki bir’e dayalı kozmolojileri aydınlatmak amacıyla Yeni Pitagorasçı gruba dâhil olan filozofların eserlerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda Apamealı Numenius’un fragmanları, Ceraslı Nikomakus’un *Aritmetiğe Giriş* ve İzmirli Teon’un *Platon’u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi* kitapları ile İamblikus’a atfedilen ancak gerçekte yazarı bilinmeyen *Aritmetiğin Teolojisi* adlı eser (YBAT) incelenecektir.

³⁷ Aynur Tunç, “Plotinos ve Farabi’de Sudur Teorisi ve Değerlendirilmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2007), 144; Cevdet Kılıç, “Plotinus’ta Sudurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2009), 39; Nabi, “Plotinus ve İbn Sina’nın Felsefi Sistemlerinde Sudur Nazariyesi”, 221; Fatma Aygün, “İslâm Düşüncesinde Tanrı-Âlem (Birlik-Çokluk) İlişisine Yönelik Temel Teoriler: Hudûs, Sudûr, Zuhûr”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2018), 167; Hasan Aydın - Lokman Çilingir, “Yeni Platonculuk Sudur, Doğa ve Kozmik Nedenler”, *Physis’ten Natura’ya İlk Çağ’da Doğa*, ed. Abrim Gürgen (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2021), 529.

³⁸ İbrahim Hakkı Aydın, “Plotinus ve İki İslam Mütefekkirinde (Farabi ve İbn Sina’da) Sudur Nazariyesinin Bir Değerlendirmesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 171-181. İbrahim Hakkı Aydın diğer yazarlardan ayrılmaktadır.

³⁹ Svetla Slaveva Griffin, *Plotinus on Number* (Oxford University Press, 2009); Gerhard Endress, “Building The Library of Arabic Philosophy Platonism and Aristotelianism in The Sources of al-Kindi”, *The Libraries of The Neoplatonists*, ed. Cristina D’Ancona (Brill, 2007), 338.

⁴⁰ Porfiryus, “On the Life of Plotinus and the Order of His Books by Porphyry of Tyre”, çev. George Boys-Stones, *The Enneads*, ed. Lloyd P. Gerson (United Kingdom: Cambridge University Press, 2018), par. 17.5; E. R. Dodds, “Numenius and Ammonius”, *Les Sources de Plotin* (Geneve, 1960), 3; Harold Tarrant, “Platonism Before Plotinus”, *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*, ed. Lloyd P. Gerson (Cambridge University Press, 2010), 1/66; Mark Edwards, “Numenius of Apamea”, *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*, ed. Lloyd P. Gerson (Cambridge University Press, 2010), 1/115; Polymnia Athanassiadi, “Numenius: Portrait of a Platonist”, *Brill’s Companion to the Reception of Plato in Antiquity*, ed. Tarrant Harold vd. (Boston: Brill, 2018), 184; George E. Karamanolis, “Numenius”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021), giriş kısmı.

3. Yeni Pitagorasçılar'ın Platonculuk Tarihindeki Yeri

Araştırmadaki dört bölümün her birisi Platonculuğun belli bir dönemine odaklanacaktır. Böylece Platon'dan başlayıp Plotinos'a uzanan süreçte çeşitli düşünce akımlarının yerlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Buna göre:

1. Platon'un (M.Ö. 427-347) yazılmış teorisini teşkil eden gençlik, orta ve yaşlı dönem diyalogları Platonculuğun birinci dönemini oluşturmaktadır.
2. Platon'un ölümünden sonra onun fikirlerini Akademi'de devam ettiren "İlk Platoncular" ikinci döneme tekabül etmektedir. Bu kişiler arasında Speusippus (M.Ö. 410-339)⁴¹, Ksenokrates (M.Ö. 396-313)⁴², Filippus Opus, Eudoksus, Arkesilaos (M.Ö. 316-240)⁴³ ve Karneades (M.Ö. 214-129)⁴⁴ gibi isimler bulunmaktadır.
3. Akademi'nin yıkılmasından (M.Ö. 86)⁴⁵ itibaren Plotinos'a (M.S. 205-270)⁴⁶ gelinceye kadar, Platoncu mirası Yunanistan dışında sürdüren yazarlar "Orta Platoncular" olarak tasnif edilmektedir⁴⁷. Aralarında Numenius gibi Plotinos'un bizzat hocası olan yazarlar da bulunan Orta Platonculuğun mensupları; Mısır, Filistin, Ürdün, Suriye ve Anadolu gibi Akdeniz'in çeşitli bölgelerine dağılmış durumdaydılar⁴⁸. Bu akımı kendi içinde iki gruba ayırabiliriz.
  - a. Platon'un ahlak ve epistemolojisine odaklanan ve onun dünya görüşünü, yerine göre tektanrılı dinlere entegre etmeye çabalar ve yerine göre Stoacılık'tan ayırt etmeye uğraşan birinci grup *salt*

⁴¹ Leonardo Taran, *Speusippus of Athens A Critical Study With a Collection of The Related Texts and Commentary* (Netherlands: Brill, 1981), 7.

⁴² Russell Dancy, "Xenocrates", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021).

⁴³ Charles E. Snyder, *Beyond Hellenistic Epistemology Arcesilaus and The Destruction of Stoic Metaphysics* (Great Britain: Bloomsbury Academic, 2023), 1.

⁴⁴ James Allen, "Carneades", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021).

⁴⁵ Lewis Trelawny-Cassidy, "Plato: The Academy", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, ed. Bradley Dowden - James Fieser, ts.

⁴⁶ A. H. Armstrong, *Plotinus* (New York: Collier Books, 1962), 12.

⁴⁷ Tarrant, "Platonism Before Plotinus", 1/66.

⁴⁸ Tarrant, "Platonism Before Plotinus", 1/63. Harold Tarrant genel olarak "Orta Platonculuk" ayrımını yanıltıcı bulmaktadır.

Platonculardır. Askalonlu Antiokus (d. M.Ö. 135)⁴⁹, İskenderiyeli Filon (d. M.Ö. 20)⁵⁰ ve Heroneyalı Plutarkos (M.S. 46-120)⁵¹ böyledir.

- b. Platon'un fizik ve kozmolojisine yoğunlaşan ve onun eserlerindeki Pitagorasçı öğeleri vurgulayan ikinci grup ise *Yeni Pitagorasçılardır*⁵². Bunlar Tyanalı Apollonius (d. 0), Cadizli Moderatus (M.S. 50-100)⁵³, Ceraslı Nikomakus (M.S. 1. ve 2. yy. arası)⁵⁴, İzmirli Teon (M.S. 70-135)⁵⁵, Apamealı Numenius (M.S. 2. yy.)⁵⁶, ve Suriyeli İamblikus (M.S. 240-325)⁵⁷ olarak sıralanırlar.

4. Nihayet Ammonius Sakkas⁵⁸ ile Plotinos'tan başlayıp öğrenciler tarafından devam ettirilen Platon yorumu ise "Yeni Platonculuktur". Burada Aristotelesçilik, Platonculuk ve çeşitli mistik öğelerin karıştırıldığını görürüz.

Yukarıdaki tasnifte dönemler arasındaki sınırları belirlemenin pek kolay olmadığını kabul etmek gerekir. Dolayısıyla buraya bazı notlar düşmemiz icap ediyor. **Birincisi:** Platon'a ait olan külliyyatın nasıl değerlendirilmesi gerektiği bir problemdir (veya bizim için problem olmalıdır). Çünkü yazarın felsefi mirasını incelediğimizde bunun diyaloglardan ibaret olmadığını görüyoruz. Bilakis burada Platon'un yazdığı eserlere ilave olarak, onun öğrencilerine verdiği özel dersleri de dikkate almalıyız. Her ne kadar bu sohbetlerden geriye fazla veri kalmamış olsa da bize ulaşan fragmanlardan ve tanıklıklardan hareketle böyle bir "yazılmamış teoriyi" kurmak mümkündür. Şimdi normal şartlar altında yazılmamış teoriyi de diyaloglarla birlikte Platonculuğun birinci dönemine dahil etmek gerekirdi. Ancak Platon'un

⁴⁹ Myrto Hatzimichali, "Antiochus' Biography", *The Philosophy of Antiochus*, ed. David Sedley (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

Antiokus Akademi'nin üyesi olmuş ancak sonradan ayrılmıştır.

⁵⁰ John Dillon, *The Middle Platonists* (New York: Cornell University Press, 1997), 140.

⁵¹ Frank Cole Babbitt, "Introduction", *Plutarch's Moralia* (Great Britain, ts.), 1/IX.

⁵² Federico M. Petrucci, "Theon of Smyrna: Re-thinking Platonic Mathematics in Middle Platonism", *Brill's Companion to the Reception of Plato in Antiquity*, ed. Tarrant Harold vd. (Boston: Brill, 2018), 144; Dillon, *The Middle Platonists*, Bölüm 7; John Dillon, "Orthodoxy and Eclecticism Middle Platonists and Neo-Pythagoreans", *The Question of Eclecticism Studies in Later Greek Philosophy*, ed. John Dillon - A. A. Long (University of California Press, 1996), 119.

Federico Petrucci "Yeni Pitagorasçılık" ayrımını kullanmamaya çalışıyor. Ancak John Dillon Yeni Pitagorasçılar'ın ayrı bir kategori teşkil ettiklerinde ısrarcıdır.

⁵³ John Dillon, "Moderatus of Gades", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012).

⁵⁴ Frank Eggleston Robbins - Louis Charles Karpinski, "Studies in Greek Arithmetic", *Introduction to Arithmetic* (New York: The Macmillan Company, 1926), 72.

⁵⁵ Robert Alan Hatch, "Theon of Smyrna", *The Biographical Encyclopedia of Astronomers* (Springer, 2007).

⁵⁶ Karamanolis, "Numenius".

⁵⁷ Eugene Afonasin vd. (ed.), "Introduction", *Iamblichus and the Foundations of Late Platonism* (Boston: Brill, 2012), 1.

⁵⁸ Porfiryus, "On the Life of Plotinus and the Order of His Books by Porphyry of Tyre", par. 3.10.

külliyatını hem birinci döneme hem de ikinci döneme yaymak Platonculuk akımını anlamak açısından daha uygun olacaktır. Başka deyişle Platon'un düşüncelerini iki gruba ayırabiliriz. Buna göre onun diyalogları birinci dönemi şekillendirirken, yazılmamış teorisini de İlk Platonculuğa dahil etmek gerekmektedir. Çünkü ileride açıklanacağı üzere yazılmamış teori diyaloglardan farklı bir manzara sunmaktadır ve kozmoloji bağlamında hem Akademideki İlk Platoncuların hem de Aristoteles'in algısındaki gerçek Platon budur (bkz: bölüm 2'nin girişinde "yazılmamış teoriden kaynaklanan problem" kısmı).

İkincisi: Yeni Pitagorasçılığı Apollonius ve Moderatus'tan önce kimin başlattığını bilmiyoruz. John Dillon; Speusippus ve Ksenokrates gibi Akademikiler'in belli ölçüde Pitagorasçı ilgiyle hareket ettiklerini ancak bu ilginin onları birer Yeni Pitagorasçı yapmaya yetmediğini ifade ediyor⁵⁹. Akademikiler daha çok, Yeni Pitagorasçılar'a kaynak olarak görülmelidir. Dillon'un aktardığına göre Sextus Empiricus, Pitagorasçılar'ı eski ve yeni diye ayıran şeyin "nihai ilkelerin sayısı" olduğunu düşünüyormuş⁶⁰. Buna göre Eski Pitagorasçılar açısından nihai ilkeler "monad + dyad" ikilisi iken Yeni Pitagorasçılar'da her şey monaddan türemektedir. Şimdi biz Eski Akademikiler'i monist olarak tasnif etmediğimize göre onların Yeni Pitagorasçı olması mümkün değildir. Bilakis onlar hala Platon'un yazılmamış teorisindeki monad-dyad ikiliğinin etkisi altındaydılar (bkz: bölüm 2'nin girişinde "yazılmamış teoriden kaynaklanan problem" kısmı). Bu noktada Sextus'un *yenilerden* kimi kastettiği bilinmemektedir.

Üçüncüsü: Yeni Pitagorasçılığın Numenius'tan sonra kiminle devam ettiği (veya devam edip etmediği) başka bir problemdir. Örneğin 3-b maddesinde zikredilen İamblikus, Plotinos'un öğrencisi olan Porfiryus'un öğrencisi olması bakımından Yeni Platoncu gruba dahil edilebilirdi. Ancak hem kendisinin Nikomakus'a duyduğu hayranlık hem Platoncu felsefeye Pitagorasçılığı entegre etme çabaları hem de buna yönelik hazırladığı 10 ciltlik *Pitagorasçılık Projesi* sebebiyle⁶¹ onu da bir Yeni Pitagorasçı saymak gerekir. Öte yandan İamblikus'u 3-b veya 4 şıkları arasında paylaşmak yerine, Yeni Pitagorasçılığın hem Orta Platonculuğa hem de Yeni Platonculuğa şamil olduğu da düşünülebilir. Öyle olursa İamblikus, diğer yazarların

---

⁵⁹ Dillon, *The Middle Platonists*, 342, 344.

⁶⁰ Sextus Empiricus, *Against the Physicists*, çev. Richard Bett (Cambridge University Press, 2012), par. 2.282; Dillon, *The Middle Platonists*, 384.

⁶¹ Dominic J. O'Meara, *Pythagoras Revived Mathematics and Philosophy in Late Antiquity* (Oxford, 1990), 44; Dominic J. O'Meara, "Iamblichus", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012); Francesco Romano, "Le Role de la Mathematique Dans le projet d'Unification des Sciences Chez Jamblique", *La Philosophie des Mathematiques de l'Antiquite Tardive*, ed. Gerald Bechtle - Dominic J. O'Meara (Fribourg, 1998).

aksine bir Yeni Platoncu-Yeni Pitagorasçı olarak belirecektir. Buna karşın Moderatus, Nikomakus, Teon ve Numenius gibiler ise Orta Platoncu-Yeni Pitagorasçılar olacaktır.

4. Yeni Pitagorasçılar'ın İslam Filozoflarına Etkisi

Yeni Pitagorasçılar'dan bazılarının ya İslam felsefe-bilimine doğrudan ve dolaylı hiç katkısı olmamıştır ya da biz bu kişilerin isimlerine ve eserlerine ulaşamadık. Örneğin Numenius ile Moderatus böyledir. Ancak Nikomakus, Teon, Apollonius ve İamblikus gibi diğerlerinin eserleri tercüme hareketleri sırasında dolaşımdaydı ve okunuyordu⁶². Etkileşimlere dair ulaştığımız sonuçlar şöyledir:

- Apollonius'un çeşitli eserleri Halid bin Yezid'in emriyle Arapçaya çevrilmiş ve Cabir bin Hayyan bunlardan yararlanmıştır⁶³.
- Ceraslı Nikomakus'un *Aritmetiğe Giriş*'i hem Habib bin Bahriz⁶⁴ hem de Sabit bin Kurre⁶⁵ tarafından tercüme edilmişti⁶⁶. Habib bin Bahriz'in tercümesi günümüze ulaşmamıştır ancak onun Kalonimus bin Kalonimus tarafından İbranice'ye çevrilen versiyonu mevcuttur. Gerhard Endress, Dimitri Gutas, Peter Adamson ve Peter Pormann'a göre Kindi; İhsan Fazlıoğlu'na göre İsmail b. İbrahim Mardini ile İbnü'l-Havvam; Sonja Brentjes'e göre Ahmed bin et-Tayyib es-Serahsi Nikomakus'un bu eserini okuyup onun matematik boyutuyla ilgilenmişlerdi⁶⁷. Yine Fazlıoğlu'na göre bu eserdeki sayı mistisizmini İslam toplumunda benimseyenler İhvan-ı Safa grubu olmuştur. Brentjes'e göre Nikomakus'un sayı teorisi Arap dünyasında daha çok müzik eserlerinde karşımıza çıkmaktadır ve felsefi bağlamları kuvvetli değildir.

⁶² Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011).

⁶³ Sargon Erdem, "Apollonios", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991).

⁶⁴ Gerhard Endress, "Mathematics and Philosophy in Medieval Islam", *The Enterprise of Science in Islam New Perspectives*, ed. Jan P. Hogendijk - Abdelhamid I. Sabra (MIT Press, 2003), 128, dipnot 33; Sonja Brentjes, "Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature", *Brill's Companion to the Reception of Pythagoras and Pythagoreanism in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. Irene Caiazzo vd. (Brill, 2022), 113.

⁶⁵ Ceraslı Nikomakus, *Kitabu'l-medhal ila ilmi'l-aded*, ed. el-Eb Vilhelm Kutş el-Yesui, çev. Sabit bin Kurre (Beyrut, 1958); İhsan Fazlıoğlu, "Sabit b. Kurre", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008).

⁶⁶ Donald R. Hill, *Gökyüzü ve Bilim Tarihi İslam Bilim ve Teknolojisi*, çev. Atilla Bir - Mustafa Kaçar (İstanbul: Boyut Yayınları, 2012), 23.

⁶⁷ Peter Adamson - Peter E. Pormann, "Introduction", *The Philosophical Works of al-Kindi*, thk. S. Nomanul Haq (Oxford University Press, 2015), 24; Endress, "Building The Library of Arabic Philosophy Platonism and Aristotelianism in The Sources of al-Kindi"; Endress, "Mathematics and Philosophy in Medieval Islam"; İhsan Fazlıoğlu, "Mardini", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2003); İhsan Fazlıoğlu, "İbnü'l-Havvam", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000); Brentjes, "Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature", 118.

Felsefi bağlamda ele alındığında ise Birlik kavramı ve sudur teorisi çerçevesinde tartışılmaktadır⁶⁸. Yahya en-Nahvi'nin *Aritmetiğe Giriş*'e yazdığı bir şerh bulunmaktadır⁶⁹. İlhan Kutluer İbn Sina'nın *eş-Şifa*'sındaki aritmetiğin, Nikomakus'a ait *Kitabü'l-Medhal fî'l-Hisab*'a dayandığını ifade etmektedir⁷⁰. Ancak Frank Egleston Robbins ile Louis Charles Karpinski'nin verdiği listede böyle bir esere rastlayamadık⁷¹. Muhtemelen bu, Sabit bin Kurre'nin tercüme ettiği *Kitabu'l-medhal ila ilmi'l-aded* olması kuvvetle muhtemeldir. İbnü'n-Nedim Nikomakus'un diğer aritmetik eseri olan *Kitabu'l-Arismatiki*'yi listesine almıştır⁷². Son olarak Nikomakus'a ait *Müzik El Kitabı*⁷³ da İslam dünyasında bilinen bir eserdir⁷⁴.

- İzmirli Teon, Platon'un eserlerini tasnif etmişti ve onun yaptığı tasnif Müslüman yazarlar tarafından esas alınıyordu⁷⁵. Hilmi Ziya Ülken'e göre Teon bu tasnifi *Kitab-ı Meratib-i Kurat-ı Kütübi Eflatun ve Esma-i ma Sannefehu* eserinde gerçekleştirmişti⁷⁶. Naci el-Tikriti'ye göre Teon'un ismi İslam dünyasında yanlış biliniyordu ve kendisinin Platon'a olan düşkünlüğü sebebiyle İbnü'l-Kıfti onu "Liblon el-Mutaassıp" olarak zikretmişti⁷⁷. Halbuki el-Kıfti'den önce İbnü'n-Nedim de onu "Savun" olarak biliyordu⁷⁸. *Platon'u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi*⁷⁹ hakkında doğrudan herhangi bilgiye ulaşamadık. Ancak Alexander Jones'un yaptığı araştırmaya göre

⁶⁸ Brentjes, "Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature".

⁶⁹ Mustafa Sinanoğlu, "Yahya en-Nahvi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013); Giovanna R. Giardina, "Il Concetto di Numero Nell'in Nicomachum di Giovanni Filopono", *La Philosophie des Mathematiques de l'Antiquite Tardive*, ed. Gerald Bechtle - Dominic J. O'Meara (Fribourg, 1998); Giovanna R. Giardina, *Giovanni Filopono Matematico Tra Neopitagorismo e Neoplatonismo* (Catania, 1999).

⁷⁰ İlhan Kutluer, "eş-Şifa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010).

⁷¹ Robbins - Karpinski, "IA".

⁷² Muhammed b. İshak en-Nedim, *el-Fihrist*, ed. Mehmet Yolcu, çev. Mehmet Yolcu vd. (İstanbul: Çıra Yayınları, 2021), 691.

⁷³ Ceraslı Nikomakus, *The Manual of Harmonics of Nicomachus the Pythagorean*, çev. Flora R. Levin, ts.

⁷⁴ Nuri Özcan - Yalçın Çetinkaya, "Musiki", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000).

⁷⁵ Fahrettin Olguner, "Eflatun", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994); Brentjes, "Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature", 113; Tarrant, "Platonism Before Plotinus", 1/75; Hill, *Gökyüzü ve Bilim Tarihi İslam Bilim ve Teknolojisi*, 23.

⁷⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 109.

⁷⁷ Naci el-Tikriti, *el-Felsefetü'l-Ahlakiyye el-Eflatuniyye inde Müfekkiri el-İslami* (Daru'l-Endelüs, 2007), 126; İbnü'l-Kıfti, "Liblon el-Mutassıp", *İhbaru'l-Ulema bi-Ahbari'l-Hukema*, ed. İbrahim Şemsüddin (Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.).

⁷⁸ en-Nedim, *el-Fihrist*, 630.

⁷⁹ İzmirli Teon, *Expositio Rerum Mathematicarum Ad Legendum Platonem Utilium*, ed. Eduardus Hiller, 1878; İzmirli Teon, *Mathematics Useful for Understanding Plato*, ed. Christos Toulis, çev. Robert Lawlor - Deborah Lawlor (San Diego: Wizards Bookshelf, 1979).

Teon'un bu kitaptaki astronomi görüşleri Batlamyus'un *Almagest*'ine belli noktalarda etkide bulunmuş olabilir⁸⁰. Eğer durum böyleyse Teon'un, İslam astronomisini şekillendirme konusunda dolaylı rol oynadığı söylenebilir.

- İamblikus'un *Pitagorasçılık Projesi* kapsamındaki *Genel Matematik Bilimi* adlı eserin⁸¹ etrafındaki gelenek, Kindi tarafından biliniyordu⁸².

5. Konuyla İlgili Önceki Çalışmalar

Yeni Pitagorasçı yazarlarla ilgilenen araştırmacıların, bu konunun ihmal edilmesinden yakınması rastlanan bir durumdur⁸³. Gerçekten literatürde; özel olarak Plotinos'un felsefesi ve kavramlarıyla ve genel olarak Yeni Platonculuk akımıyla ilgili monografi ve karşılaştırma türünden 60'tan fazla kitap ve editörlü çalışmalar bulunabiliyorken başlığında “Yeni Pitagorasçılık” ifadesini içeren müstakil yayınlar yok denecek kadar azdır. Söz konusu ihmalin istisnası Apollonius'tur. Muhtemelen kendisiyle Hazreti İsa arasındaki benzerlik, inşa ettiği dini karakter ve insanların bu konuya rağbeti yüzünden Apollonius hakkında nispeten daha fazla çalışma bulunmaktadır. Alt bölümlerde, ulaşabildiğimiz bazı çalışmalar listelenmiştir. Eserlerin içeriğindeki öne çıkan fikirler özetlenmiştir.

5. 1. Biyografiler

1. *Apollonius of Tyana A Study of His Life and Times*⁸⁴ (F. W. G. Campbell): Apollonius'un hayatı “düşünsel” ve “aktif” diye ikiye ayrılıyor. Düşünsel boyutta; onun tanrıyla ve ruhla kurduğu bağlantılar, yaptığı gizemli-felsefi tefekkürler ve kendisiyle evren arasında teşekkül eden uyum hikâye edilmektedir. Bu kısımda doğadaki uyum, yasalar, oran, sayılar, tanrının birliği, ölüm ve yaşam gibi meselelerden bahsediliyor. Aktif boyutta ise Hindistan, Anadolu, Yunanistan, Mısır ve Roma seyahatleri ile yargılanması konu alınmaktadır.

---

⁸⁰ Alexander Jones, “Theon of Smyrna and Ptolemy on Celestial Modelling in Two and Three Dimensions”, *Mathematizing Space The Objects of Geometry from Antiquity to the Early Modern Age*, ed. Vincenzo De Risi (Birkhauser, 2015).

⁸¹ İamblikus, *On The General Science of Mathematics*, çev. John Dillon - U. J. Urmson (Bloomsbury Academic, 2020).

⁸² Endress, “Mathematics and Philosophy in Medieval Islam”, 128.

⁸³ Robin Waterfield, “Introduction”, *The Theology of Arithmetic On the Mystical, Mathematical and Cosmological Symbolism of the First Ten Numbers* (Michigan: Kairos, 1988), 23; O'Meara, *Pythagoras Revived Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*, 3.

⁸⁴ F. W. Groves Campbell, *Apollonius of Tyana A Study of His Life and Times* (London: Grant Richards, 1908).

5. 2. Monografiler

2. *Magic and Religious Authority in Philostratus' Life of Apollonius of Tyana*⁸⁵ (Roshan J. Abraham): Doktora tezidir. Apollonius'un Hindistan ziyareti, kehanetleri ve yargılanmasını incelemektedir.
3. "Prolegomena"⁸⁶ (Robert J. Penella): Apollonius'un mektuplarını içeren *The Letters of Apollonius of Tyana A Critical Text with Prolegomena, Translation and Commentary* başlıklı kitabın girişidir. Mektupların antik çağdan bugüne akıbetini ve otantikliğine yoğunlaşmaktadır.
4. *Apollonius of Tyana The Life and Legacy of The Influential Ancient Greek Philosopher*⁸⁷ (Charles River Editors): İsimleri bilinmeyen bir heyet tarafından yazılan kitap Apollonius'un Yeni Pitagorasçı olmasını, onun Helenistik felsefeye mistik dini öğeleri karıştırmasıyla açıklamaktadır.
5. *Apollonius of Tyana in Legend and History*⁸⁸ (Maria Dzielska): Apollonius'un felsefesini konu alan beşinci bölümde önce, Filostratus'un biyografisinin filozofun görüşlerine dair yeterli bilgi vermediği söylenip onun *Doğa Üzerine* adlı eserinden kalan fragmanlara yönlendiriliyoruz. Ardından bahsi geçen fragmanların sahil olup olmadıkları inceleniyor. Bu fragmanlara göre⁸⁹ (a) Tanrı ilk ve tek varlıktır; yaratılmış olan duyusal evrenden ayrıktır; ve yalnızca saf düşünceyle ona ulaşılabilir. Tanrı saf akıl olduğu için duyusal evrendeki duyusal olan herhangi etki (örneğin dua eylemi) ona ulaşmaz. (b) Madde kötüdür. (c) İlk tanrıdan sonra gelen yarı tanrılar ve cinler vardır.
6. *Apollonius of Tyana: His Biographers and Critics*⁹⁰ (B. L. Taggart): Birkaç kaynaktan atıf yapılan bu teze ulaşılammıştır.
7. "Studies in Greek Arithmetic" (Frank Egleston Robbins, Louis Charles Karpinski): *Aritmetiğe Giriş*'e Martin Luther D'ooge'nin yaptığı tercümenin

---

⁸⁵ Roshan J. Abraham, *Magic And Religious Authority In Philostratus' Life Of Apollonius Of Tyana* 2009.

⁸⁶ Robert J. Penella, "Prolegomena", *The Letters of Apollonius of Tyana A Critical Text with Prolegomena, Translation and Commentary* (New York, 1978).

⁸⁷ Charles River Editors, *Apollonius of Tyana The Life and Legacy of The Influential Ancient Greek Philosopher*, ts.

⁸⁸ Maria Dzielska, *Apollonius of Tyana in Legend and History*, çev. Piotr Piekowski, 1982.

⁸⁹ Dzielska, *Apollonius of Tyana in Legend and History*, 139-141.

⁹⁰ B. L. Taggart, *Apollonius of Tyana: His Biographers and Critics* 1972.

giriş bölümüdür⁹¹. Nikomakus’la ilgili ilk kapsamlı çalışmadır. Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) Nikomakus’ta gördüğümüz “tanrının ideaları içermesi” fikri⁹² İskenderiyeli Filon’la paralellikler arz etmektedir. (b) Nikomakus’a göre sayılar idea ilkeleridir. Bunun tartışması başka bir çalışmaya ertelenmiştir. (c) Yazarlar YBAT’nin en önemli kaynağının yine Nikomakus’a ait olan *Aritmetiğin Teolojisi* olduğunu düşündükleri için *Aritmetiğe Giriş*’i yorumlarken sık sık buradan delil getiriyorlar. Fakat biz bu çalışmada, *Aritmetiğe Giriş* ile YBAT’yi ayrı değerlendirmekten yana olduk. (d) Nikomakus’un nihai ilkesinin “monad + dyad” ikilisi mi yoksa yalnızca “monad” mı olduğu konusunda karışık bildirimler veriliyor⁹³. Halbuki John Dillon’a göre dyadın monaddan çıktığı konusunda bir belirsizlik yoktur⁹⁴. Biz ise bu konuyu 3.1.2.1 numaralı başlıkta ele alacağız. (d) Nikomakus’a göre ilk sayının monad veya dyad değil, triad olduğu düşünülüyor⁹⁵. Halbuki YBAT için doğru olan bu tespit *Aritmetiğe Giriş* için yanlıştır. (e) Monadın boyutları üretmesinin çokluğun düzenlenmesi yöntemiyle gerçekleştiği iddia ediliyor⁹⁶. Buna göre monad önce birimler halinde kendisini çoğaltırmış; ardından bu çokluğu geometrik şekillerle sonuçlanacak tarzda biçimlendirmiş. Halbuki tekliği kendisine eklemek boyut üretmeyecektir. Biz bölüm 4.1.1’de monadın boyut üretmesinin “çoğalmayla” değil, “büyümeyle” mümkün olduğunu söyleyeceğiz. Çünkü sonsuzluğun sınırlanmış halinin en temelde iki kategorisi vardır: miktar ve ölçü. Cisimlerdeki miktar ölçüden sonra gelir.

8. *Giovanni Filopono Matematico Tra Neopitagorismo e Neoplatonismo*⁹⁷ (Giovanna R. Giardina): Giriş bölümü Yahya en-Nahvi’ye ve Nikomakusçu geleneğe ayrılmış. Sonraki bölümlerde en-Nahvi’nin Nikomakus şerhinin neşri ve tercümesi yer almaktadır.

⁹¹ Ceraslı Nikomakus, *Introduction to Arithmetic*, çev. Martin Luther D’ooge (New York: The Macmillan Company, 1926).

⁹² Bkz: bölüm 3.3.1

⁹³ Robbins - Karpinski, “IA”, 115, 119.

⁹⁴ John Dillon, “Pythagoreanism in the Academic Tradition: the Early Academy to Numenius”, *A History of Pythagoreanism*, ed. Carl A. Huffman (Cambridge University Press, 2014).

⁹⁵ Robbins - Karpinski, “IA”, 117, 120.

⁹⁶ Robbins - Karpinski, “IA”, 122.

⁹⁷ Giardina, *Giovanni Filopono Matematico Tra Neopitagorismo e Neoplatonismo*.

9. *Teone di Smirne: Expositio rerum mathematicarum ad legendum Platonem utilium*⁹⁸ (Federico M. Petrucci): Teon'un *Platon'u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi* kitabının tercümesini, şerhini ve bir girişi ihtiva etmektedir.

5. 3. Kitap Bölümleri

10. “Systematic Treatises on Arithmetic (Theory of Numbers)”⁹⁹ (Sir Thomas Heath): *A History of Greek Mathematics* içindeki 20 sayfalık bölümde Nikomakus, Teon ve İamlikus'un sayı düşünceleri ele alınıyor. Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) *Aritmetiğe Giriş*'te kanıtlara yer verilmemesi ve buradaki matematiğin hantal olması sebebiyle bunun teknik bir matematik eseri ve Nikomakus'un da gerçek bir matematikçi olmadığı düşüncesine ulaşıyor. Aynı tespit Teon için de tekrar ediliyor. (b) İamblikus'un ebced sembolizminden örnekler sergileniyor.
11. “The Neopythagoreans” (John Dillon): *The Middle Platonists* kitabının Yeni Pitagorasçılar'a ayrılan bölümüdür. Öne çıkan detaylar şunlardır: (a) Dillon Nikomakus'un monadından dyadın çıkma şeklinin, monadın kendisini ikiye katlaması biçiminde gerçekleştiğini beyan ediyor¹⁰⁰. Ancak bu konuda *Aritmetiğe Giriş*'in herhangi cümlesine atıf yapmıyor. Halbuki biz Bölüm 3.1.2.1'de monaddan dyadın “ikiye bölme” yöntemiyle çıktığını söyleyeceğiz¹⁰¹. (b) Dillon Nikomakus'u açıklarken YBAT'den yardım alıyor. Halbuki biz gerek kalmadıkça *Aritmetiğe Giriş*'le YBAT'yi birlikte değerlendirmemeye çalıştık (istisnası için bkz: Bölüm 3.2.1). (c) Dillon'un Numenius'a ayırdığı alt bölüm yine kendisinin 2007 yılında yazdığı bir makaleyle güncellendiği için, biz bu kitap bölümünün yerine söz konusu makaleyi önceledik.

---

⁹⁸ Federico M. Petrucci, *Teone di Smirne: Expositio rerum mathematicarum ad legendum Platonem utilium* (Sankt Augustin, 2012).

⁹⁹ Sir Thomas Heath, “Systematic Treatises on Arithmetic (Theory of Numbers)”, *A History of Greek Mathematics* (Oxford: Clarendon Press, 1921), 97-117.

¹⁰⁰ Dillon, *The Middle Platonists*, 355.

¹⁰¹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.7.1.

Çünkü öncelikle Nikomakus'ta monaddan dyad çıkmaz. Monaddan çift sayı kalıbı çıkar ve bunun ilk örneği dyaddir. Çift sayıların oluşma biçimiye ikiye katlama yöntemiyle değil, ikiye bölme vasıtasıyla elde edilir.

- “Sayı sınırlı çokluktur veya birimlerin karışımıdır veya birimlerden oluşan miktarın akışıdır; ve sayının ilk ayrımı tek ve çifttir. Çift sayı arada kalan bir birim olmadan eşit iki parçaya bölünebilen şeydir; ve tek sayı ise söz konusu birim yüzünden eşit iki parçaya bölünemeyen şeydir.”

12. “Nicomachus of Gerasa and His Commentators”¹⁰² (Jaap Mansfeld): *Prolegomena Mathematica From Apollonius of Perga to Late Platonism* içindeki 10 sayfalık bölümde, Asklepius ile Yahya en-Nahvi’nin *Aritmetiğe Giriş*’e yaptığı şerhlerin yanı sıra İskenderiyeli Diyofantus’tan neşredilen ve yazarı bilinmeyen başka bir şerh hakkında¹⁰³ da bilgi veriliyor. İamblikus’un çalışmasının bir şerh olmadığı ve daha çok bir nakil özelliğinde olduğu ifade edilmektedir.

5. 4. Makaleler

13. “Review: The Arithmetical Philosophy of Nicomachus of Gerasa”¹⁰⁴ (Frank Eggleston Robbins): George Johnson’ın, Nikomakus’la ilgili olan tezinin¹⁰⁵ incelemesidir. 49 sayfalık yekün tutan tezin genel betimlemeler içerdiği anlaşıyor. Robbins’in incelemesi tezin bazı sonuçlarını eleştirmektedir.
14. “A Date for The Death of Nicomachus of Gerasa?”¹⁰⁶ (John Dillon): Dergi notudur. Nikomakus’un yaşam aralığı 216 sayısı etrafında tahlil ediliyor.
15. “Plotina Augusta and Nicomachus of Gerasa”¹⁰⁷ (William C. McDermott): İmparator Trajan’ın karısı Plotina’yla Nikomakus’un arasındaki patronaj ilişkisi inceleniyor.
16. “The Chronology of Nicomachus of Gerasa”¹⁰⁸ (A. H. Criddle): Dergi notudur. Nikomakus’un yaşam aralığı hakkında John Dillon’un notundaki tartışma devam ettiriliyor.
17. “Il Concetto di Numero Nell’in Nicomachum di Giovanni Filopono”¹⁰⁹ (Giovanna R. Giardina): Önce İamblikus ile Siriyanus’un sayı düşünceleri açıklanıyor; ardından Yahya en-Nahvi’nin Nikomakus şerhindeki sayı düşüncesi ele alınıyor. Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) Aritmetik diğer

¹⁰² Jaap Mansfeld, “Nicomachus of Gerasa and His Commentators”, *Prolegomena Mathematica From Apollonius of Perga to Late Platonism* (Brill, 1998).

¹⁰³ Paul Tannery (ed.), *Diophanti Alexandrini Opera Omnia Cum Graceis Commentariis*, 1895.

¹⁰⁴ Frank Eggleston Robbins, “Review: The Arithmetical Philosophy of Nicomachus of Gerasa”, *The American Mathematical Monthly* 24/3 (1917), 121-123.

¹⁰⁵ George Johnson, *The Arithmetical Philosophy of Nicomachus of Gerasa* (Lancaster: University of Pennsylvania, Doktora, 1916).

¹⁰⁶ John Dillon, “A Date for The Death of Nicomachus of Gerasa?”, *The Classical Review* 19/3 (1969).

¹⁰⁷ William C. McDermott, “Plotina Augusta and Nicomachus of Gerasa”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 26/2 (1977).

¹⁰⁸ A. H. Criddle, “The Chronology of Nicomachus of Gerasa”, *The Classical Quarterly* 48/1 (1998), 324-327.

¹⁰⁹ Giardina, “Il Concetto di Numero Nell’in Nicomachum di Giovanni Filopono”.

matematik bilimlerinden öncedir. (b) Sayılar formlardır ve formlar tanrıdadır. (c) Matematik en üst bilim olan diyalektiğe hazırlıktır ve ruhun akli yönünü soyut varlıklara yönlendirir (bkz: bölüm 4.1.1).

18. “The Relationship Between Forms and Numbers in Nicomachus' Introduction to Arithmetics”¹¹⁰ (Cristoph Helmig): Buradaki tespitlerin tartışması başka bir çalışmaya ertelenmiştir.
19. “Interpreting Tables of the Arithmetical Introduction of Nicomachus Through Pachymeres' Treatment of Arithmetic: Preliminary Observations”¹¹¹ (Athanasia Megremi, Jean Christianidis): Nikomachus'un *Aritmetiğe Giriş*'indeki tabloların pratik uygulamalarından bahsediliyor.
20. “The Arithmetic of Nicomachus of Gerasa and its Applications to Systems of Proportion”¹¹² (Jay Kappraff): Nikomachus'un *Aritmetiğe Giriş*'indeki çift sayı tablolarının Yeni Platoncu Rönesans mimarlarına ve Roma orantı sistemine etkilerinden bahsediliyor.
21. “Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature”¹¹³ (Sonja Brentjes): *Aritmetiğe Giriş*'in Arap dünyasındaki tercüme ve bu eser etrafındaki gelenek hakkında bilgiler veriliyor.
22. “The Tribulations of The Introduction to Arithmetic from Greek to Hebrew Via Syriac and Arabic. Nicomachus of Gerasa, Ḥabīb Ibn Bahriz, al-Kindi, and Qalonymos ben Qalonymos”¹¹⁴ (Freudenthal Gad): *Aritmetiğe Giriş*'in Kalonimus bin Kalonimus tercümesinin akıbeti hakkında bilgiler veriliyor.

---

¹¹⁰ Cristoph Helmig, “The Relationship Between Forms and Numbers in Nicomachus' Introduction to Arithmetics”, *A Platonic Pythagoras Platonism and Pythagoreanism in The Imperial Age*, ed. Mauro Bonazzi vd. (Belgium: Brepols Publishers, 2007).

¹¹¹ Athanasia Megremi - Jean Christianidis, “Interpreting Tables of the Arithmetical Introduction of Nicomachus Through Pachymeres' Treatment of Arithmetic: Preliminary Observations”, *Computations and Computing Devices in Mathematics Education Before the Advent of Electronic Calculators*, ed. Alexei Volkov - Viktor Freiman, 2018.

¹¹² Jay Kappraff, “The Arithmetic of Nicomachus of Gerasa and its Applications to Systems of Proportion”, *Nexus Network Journal* 22/2 (2020).

¹¹³ Brentjes, “Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature”.

¹¹⁴ Gad Freudenthal, “The Tribulations of The Introduction to Arithmetic from Greek to Hebrew Via Syriac and Arabic. Nicomachus of Gerasa, Ḥabīb Ibn Bahriz, al-Kindi, and Qalonymos ben Qalonymos”, *Brill's Companion to the Reception of Pythagoras and Pythagoreanism in the Middle Ages and the Renaissance*, ed. Irene Caiazzo vd. (Brill, 2022).

23. “Notes on Theon of Smyrna”¹¹⁵ (G. C. Vedova): Teon’un matematiğine bazı notlar düşülmektedir.
24. “Theon of Smyrna and Ptolemy on Celestial Modelling in Two and Three Dimensions”¹¹⁶ (Alexander Jones): Genel olarak Hiparkos-Adrastus-Teon-Batlamyus çizgisindeki gelenek tarif ediliyor; özelde ise Batlamyus’un Teon ile benzeştiği ve ondan ayrıldığı noktalar vurgulanıyor.
25. “Theon of Smyrna: Re-thinking Platonic Mathematics in Middle Platonism”¹¹⁷ (Federico M. Petrucci): Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) “Yeni Pitagorasçılık” ifadesi uygun bulunmuyor. Bunun yerine Yeni Pitagorasçılar’ın *Platoncular* olarak anıldığını görüyoruz. (b) Eski Akademi’den Yeni Platoncular’a kadar Platonculuğun tarihinde, matematiksel nesnelerin ontolojik alanda sürekli karşımıza çıktığı söyleniyor. Matematiksel nesnelere Bir ve dyad ikilisi örnek gösteriliyor. Bu tespitin doğruluğunda karar kıldığımız için biz de çalışmamızda Yeni Pitagorasçılar’ın beslendiği iki kaynaktan birisinin Akademi’nin düşüncesini şekillendiren yazılmamış teori olduğu üzerinde durduk. (Yazılmamış teorideki varlık hiyerarşisi ve Bir-Belirsiz İki için bkz: bölüm 2.3-2.4) (c) Teon’un sayı teorisi Moderatus’tan etkilenmiştir. (d) Teon’a göre monad sayıların ilkesidir.
26. “Numenius and Ammonius”¹¹⁸ (E. R. Dodds): *Plotinus’un Kaynakları* başlıklı konferans dizisinin birinci konuşma kaydıdır. **Önce** Numenius’un diğer dinlerdeki öğeleri felsefeye nasıl karıştırdığı izah ediliyor. Bu bağlamda onun Gnostikler’le, Hermesçiler’le ve Keldani kehanetleriyle ilişkileri inceleniyor. Fakat nihai tahlilde filozofun kaynaklarının önemli bir kısmını Yeni Pitagorasçılığın teşkil ettiği sonucuna ulaşıyor. **Ardından** intihal suçlaması bağlamında Numenius ile Plotinus arasındaki benzerlikler inceleniyor. **Son olarak** Numenius ile Ammonius Sakkas ilişkisi ele alınıyor. Öne çıkan detaylar şunlardır: (a) E. R. Dodds, Numenius’un üç tanrısını açıklarken fragmanları Proklus’un şerhleriyle birlikte analiz ediyor. (b) Üç tanrı, zihinsel aktivitelere göre kategorize ediliyor. Buna göre Birinci Tanrı noesis halinde;

¹¹⁵ G. C. Vedova, “Notes on Theon of Smyrna”, *The American Mathematical Monthly* 58/10 (1951), 675-683.

¹¹⁶ Jones, “Theon of Smyrna and Ptolemy on Celestial Modelling in Two and Three Dimensions”.

¹¹⁷ Petrucci, “Theon of Smyrna: Re-thinking Platonic Mathematics in Middle Platonism”.

¹¹⁸ Dodds, “Numenius and Ammonius”, 12.

İkinci tanrı önce noesis sonra diyanoya halinde ve üçüncü tanrıysa yalnızca diyanoya halindedir. Bu üçlü kategori biçimsel olarak doğrudur; ancak noesis ve diyanoya ayrımlarının taksim edilişi bir noktada hatalıdır: Diyanoya halinde olan yalnızca ikinci tanrı olmalıdır ve bu da kısa süreli bir durum olarak anlaşılmalıdır. Üçüncü tanrının diyanoya halinde olduğunu söyleyemeyiz çünkü o İyi ve Evren idealarına yönelmiş durumdadır, bakınız: Şekil 28. (c) Diğer araştırmacılarda görmediğimiz bir tespit olarak, ikinci tanrının noesisini bırakıp diyanoyaya yönelmesi sonucunda üçüncü tanrıya *dönüşeceği* söyleniyor. Dolayısıyla ikinci tanrıyla üçüncü tanrı arasında versiyon değiştirme ilişkisi kurulmaktadır (bkz: Dipnot 506). (d) Plotinus'ta gördüğümüz “vericinin verirken kendisinden kaybetmemesi” fikrinin Numenius tarafından formüle edildiği iddia ediliyor. E. R. Dodds’a göre bu fikir, Yeni Platoncular’ı panteizme düşmekten korumuştur. Burada Dodds’un sudur teorisini kastettiğini düşünüyoruz. Ayrıca her ne kadar Numenius formüle etse de söz konusu fikrin kaynağının Orta Stoacılar olduğu not düşünülüyor.

27. “Numenius of Apamea” (Mark Edwards): Numenius’un içine doğduğu çevre hakkında bilgiler veriliyor. Öne çıkan tespitler şunlardır: (a) Yeni Pitagorasçılar’ın Bir’i, Platonculuk’taki İyi’nin karşılığıdır¹¹⁹. (b) Numenius’un ikinci tanrısının “bir hata sonucunda ikiye bölünmesi” fikrinin¹²⁰, onun çağdaşları olan Hermetik ve Gnostik gruplardan kaynaklanmış olabileceği ifade ediliyor¹²¹.

28. “Numenius: Portrait of a Platonicus” (Polymnia Athanassiadi): Numenius hakkında en detaylı ve öğretici çalışmalardan birisidir. Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) Numenius’un; Amelius, Ammonius Sakkas, Plotinus ve Longinus çevresinde oluşturduğu gelenek betimleniyor. (b) Bazı fragmanlar izah edilirken Keldani kehanetleriyle benzerlikleri ortaya konuluyor¹²². (c) Numenius’un kozmolojisinde bariz tutarsızlıklar olduğu iddia ediliyor. Çünkü yazara göre Numenius; Birinci Tanrıyı bazen “hareketsiz” olarak tarif edip bazen de ilahi takdirin gerçekleşebilmesi için onun aslında “içsel hareket

¹¹⁹ Edwards, “Numenius of Apamea”, 1/122.

¹²⁰ Bkz: bölüm 3.2.3

¹²¹ Edwards, “Numenius of Apamea”, 1/123.

¹²² Athanassiadi, “Numenius: Portrait of a Platonicus”, 192-193.

ettiğini” söylüyormuş¹²³. Fakat içsel hareketi bir tür “stasis durumunun bozulması” olarak anlayıp Numenius’u çelişkiyle itham etmek acımasız olacaktır. Bize göre içsel hareket hareketsizliktir. Ayrıca bölüm 3.2.3’te görüleceği üzere Birinci Tanrının temel niteliği hareket etmemesi değil, iş yapmamasıdır. Çünkü amel/ürün ortaya çıkaran bir tanrının ya maddeye temas ettiği ya da maddeyle bitişik durduğu anlaşılabacaktır. Birinci tanrıda aslolan maddeden mutlak uzak olmaktır. (d) İlk iki tanrının kimliğinin ve işlevinin belirsiz olduğu söyleniyor¹²⁴, halbuki durum bunun aksinedir bkz: bölüm 3.2.3.

29. “Numenius: Some Ontological Questions” (John Dillon): John Dillon kendisinin 30 sene önce yazdığı *Middle Platonists*¹²⁵ kitabındaki Numenius kısmına eklemelerde bulunuyor. Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) Numenius Birinci tanrısını oluştururken, Moderatus’tan etkilenmiş olabilir. Moderatus ise *Parmenides* diyalogundaki birinci ve ikinci hipotezler ile Platon’un *İkinci Mektubunu* göz önüne alıyordu. (b) Numenius’un Birinci Tanrısı “içsel hareketi” sebebiyle Aristoteles’in hareket etmeyen hareket ettiricisinden farklıdır. Yine Numenius’taki Birinci Tanrının özelliği olan “Akıl/Zihin” sıfatları Plotinus’un ikici hipostazına tekabül etmesinden ötürü, Plotinus’taki “varlığın ötesinde olma” fikri henüz burada yoktur. (c) Dillon, İkinci ve Üçüncü tanrıların birbirinden bağımsız var olmadıkları sonucuna ulaşıyor (tartışma için bakınız: Dipnot 498)

30. “Being in Numenius and Plotinus Some Points of Comparison”¹²⁶ (Dominic O’Meara): Dodds’un 1928’de yazdığı makalesindeki, Plotinus’un *Enneadlar*’ını Platon’un *Parmenides*’iyle kıyaslama fikri burada devam ettiriliyor.

31. “Atticizing Moses? Numenius, the Fathers and the Jews”¹²⁷ (M. J. Edwards): Numenius’un İbrahimi dinlerle ilişkisi inceleniyor.

¹²³ Athanassiadi, “Numenius: Portrait of a Platonicus”, 191, 193.

¹²⁴ Athanassiadi, “Numenius: Portrait of a Platonicus”, 191.

- “Likewise the ambiguity concerning the identity and functionality of the first two principles has to do with the nature of the thing taught, which defies both analysis and publicising.”

¹²⁵ Dillon, *The Middle Platonists*.

¹²⁶ Dominic J. O’Meara, “Being in Numenius and Plotinus Some Points of Comparison”, *Phronesis* 21/2 (1976), 120-129.

¹²⁷ M. J. Edwards, “Atticizing Moses? Numenius, the Fathers and the Jews”, *Vigiliae Christianae* 44/1 (1990), 64-75.

32. “The Doctrine of The Gods in Numenius' Ontology” (Marija Todorovska): Numenius’un üçlü tanrı seti hakkında genel bir inceleme yapılıyor. (a) Marija Todorovska; Dillon’un, Numenius’un birinci tanrısının “varlığın ötesinde” olup olmadığıyla ilgili 1997’deki eserinde yaptığı tahlilden bahsederken, bu tanrının varlığın ötesinde olduğu kanaatine yaklaşıyor¹²⁸. (b) İkinci tanrının formları içerdiği iddia ediliyor (tartışma için bkz: Dipnot 507).
33. “The Parmenides of Plato and the Origin of the Neoplatonic 'One'”¹²⁹ (E. R. Dodds): Literatürde çok atıf yapılan bir makale. (a) Dodds, Yeni Platoncular’ın Bir’inin kaynakları arasında Platon’un *İyi Üzerine* dersinin yanı sıra *Parmenides* diyalogunu da zikrediyor. Biz bu çalışmanın sınırlarını Yeni Platoncular’a kadar genişletmediğimiz için, Parmenides diyalogundaki öğelere kaynak olarak muamele etmemiştik. Ancak Dodds’un makalesi genel olarak Platonculuğun gelişimi açıklaması bakımından önemli bir unsura işaret etmektedir. (b) Yeni Platoncular’ın [bizim sudur teorisi diye adlandırdığımız] varlıkların teklikten maddeye doğru açılmış şeklindeki kozmoloji anlayışının, Posidonius’a kadar geri gittiği haber veriliyor. Dodds burada Werner Jaeger’e atıf yapıyor.
34. “The Pythagoreans”¹³⁰ (Philip Merlan): İlk iki alt bölümde Yeni Pitagorasçılar’dan önceki dönem hakkında malumat sağlayan bazı kaynaklar sıralanıyor. Diğer alt bölümler Plotinus’a kaynak olmaları açısından Moderatus, Nikomakus ve Numenius’a ayrılmış. Öne çıkan detaylar şunlardır: (a) Dodds’un 1960’taki konuşmasındaki aynı tespit tekrarlanıyor ve Plotinus’ta gördüğümüz “vericinin verirken kendisinden kaybetmemesi” fikrinin Numenius tarafından formüle edildiği iddia ediliyor. (b) Dodds’un 1928’de yazdığı makalesindeki, Plotinus’un *Enneadlar*’ını Platon’un *Parmenides*’iyle kıyaslama fikri burada devam ettiriliyor.

¹²⁸ Marija Todorovska, “The Doctrine of The Gods in Numenius' Ontology”, *Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université "St. Cyrille et Methode" de Skopje* 73 (2020), 53, 56.

- “It can be asserted that for Numenius, the Good is in some way beyond Being.” + “According to O’Brien, an equivalence between the being and the First god can be made, following fr. 17. This, however, is not indisputable, for it seems that Numenius struggles with the idea that his First god is beyond being.”

¹²⁹ E. R. Dodds, “The Parmenides of Plato and the Origin of the Neoplatonic 'One'”, *The Classical Quarterly* 22/3/4 (1928), 129-142.

¹³⁰ Philip Merlan, “The Pythagoreans”, *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, ed. A. H. Armstrong (Cambridge University Press, 2008), 84-106.

35. “Platonism Before Plotinus” (Harold Tarrant): Önce Platonculuğun genel bir tanımının imkânı araştırılıyor. Ardından Plotinus öncesi filozofların, Plotinus’a kaynaklık etmesi meselesi ele alınıyor. Öne çıkan detaylar şunlardır: (a) Harold Tarrant genel olarak “Orta Platonculuk” ayrımını yanıltıcı bulmaktadır. (b) *Timayos* diyalogunun Plotinus öncesi Platoncular’ın geneli arasında rağbet gördüğünü ifade ediyor¹³¹. (c) Teon’un ruh görüşü Posidonius’un *Timayos* yorumundan etkilenmiştir¹³².

36. “Orthodoxy and Eclecticism Middle Platonists and Neo-Pythagoreans”¹³³ (John Dillon): Makalenin yarısı Orta Platoncular’ın Platonculuk çizgisi açısından ne kadar ortodoks olduklarını diğer yarısı da Yeni Pitagorasçılar’ın aynı konuda ne kadar “dışarıda” kaldıklarını inceliyor. Öne çıkan fikirler şunlardır: (a) Numenius’un Akademi eleştirileriyle Moderatus’un Platon eleştirileri karşılaştırılıyor. (b) Eski Pitagorasçılar’ın “monad + dyad” ikiliğini benimsedikleri yerde Eudorus’un dyadı Bir’den türetmesi hatta dyadı da kendi içinde “monad + belirsiz dyad” olarak ikiye ayırması onu Pitagoras ortodoksisinin dışına çıkarmıştır.

37. “Pythagoreanism in the Academic Tradition: the Early Academy to Numenius”¹³⁴ (John Dillon): Eski Akademi’den Numenius’a gelinceye kadar Pitagorasçılığın temsilcileri hakkında bilgiler veriliyor. Öne çıkan tespitler şunlardır: (a) Numenius’un “teklik” halindeki Birinci Tanrı ve “birlik” halindeki İkinci Tanrı’sına benzer şekilde Moderatus’ta da ilk ilkeler *Bir* olarak nitelenmiştir. Çünkü Numenius Moderatus’tan etkilenmiştir. (b) Nikomakus’a göre monad dyadı kendisinden üretmektedir. (c) Nikomakus’un monadı “formların formu” olduğu için o, diğer formları kendi içerisinde tohum olarak tutar.

5. 5. Ansiklopedi Maddeleri

38. “Moderatus of Gades”¹³⁵ (John Dillon): Moderatus hakkında şu tespitler yapılmaktadır: (a) Moderatus Platon’un metafiziğini Pitagorasçı öğretiden

¹³¹ Tarrant, “Platonism Before Plotinus”, 1/68.

¹³² Tarrant, “Platonism Before Plotinus”, 1/72.

¹³³ Dillon, “Orthodoxy and Eclecticism Middle Platonists and Neo-Pythagoreans”.

¹³⁴ Dillon, “Pythagoreanism in the Academic Tradition: the Early Academy to Numenius”.

¹³⁵ Dillon, “Moderatus of Gades”.

türetmeye çalışmış ve Pitagorasçı sayı teorisini metafiziksel bir sistem için sembolik temsil olarak düşünmüştür. (b) Monad çokluğun ve değişimin ilkesidir.

39. “Nicomachus of Gerasa”¹³⁶ (G. J. Toomer, Reviel Netz)
40. “Theon of Smyrna”¹³⁷ (John Dillon): Teon’un, Platon’un diyaloglarını tasnif ettiği bir eserinin yakın zaman önce bir Arapça tercümenin içinde bulunduğunu haber veriyor.
41. “Numenius of Apamea”¹³⁸ (Dominic O’Meara): Numenius’un iki tanrısından bahsediliyor. Aslında bunlar üç tanedir (bkz: bölüm 3.2.3).
42. “Numenius” (George Karamanolis): Öne çıkan tespitler şunlardır: (a) Numenius’un üç tanrısının “*Timayos*’taki Demiurg + *Devlet*’teki İyi ideası + Parmenides’in Bir’i” kombinasyonu ile elde edildiği söyleniyor¹³⁹. Gerçekten Numenius, *Timayos* ile *Devlet* diyaloglarındaki bu unsurların farkındadır¹⁴⁰. Ancak nihai tahlilde filozofun hangi Platonik öğelerden etkilendiği konusunda bu, eksik bir tahlildir. Çünkü o *Timayos* ve *Devlet*’tekilere ilave olarak yazılmamış teorideki Bir’i de kombinasyona dahil etmektedir¹⁴¹. Ayrıca Numenius *Devlet*’e atıf yaptığı yerde, İyi ideasından değil “İyi’nin ideasından” bahsediyor ki bu, idealar arasında bazılarının diğerlerine ilke olduğu varsayımına dayanmaktadır¹⁴². Platon’da idea ilkesi mantığı yalnızca yazılmamış teoride mevcut olduğu için, Numenius’un *Devlet* okumasının yazılmamış teori üzerinden gerçekleştiği düşünülmelidir. Son olarak her ne kadar Platon’un etkilendiği filozoflar arasında Parmenides yer alsada da Numenius’ta Parmenides’e hiç atıf bulunmamaktadır. (b) Numenius’un; Attikus, Ammonius, Longinus, Cronicus ve Origen gibi yazarları etkilediği yönler ve sebepleri hakkında bilgiler veriliyor. (c) Numenius’un genel olarak

¹³⁶ G. J. Toomer - Reviel Netz, “Nicomachus of Gerasa”, *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012).

¹³⁷ John Dillon, “Theon of Smyrna”, *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012).

¹³⁸ Dominic J. O’Meara, “Numenius of Apamea”, *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012).

¹³⁹ Karamanolis, “Numenius”, Giriş kısmı, Bölüm 1, Bölüm 3.

¹⁴⁰ Apamealı Numenius, *Numenius of Apamea The Father of Neoplatonism Works, Biography, Message, Sources and Influence*, çev. Kenneth Sylvan Guthrie (London: Comparative Literature Press, 1917), par. 17, 18, 21, 34.

¹⁴¹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 9b, 33.

¹⁴² Bkz: Bölüm 2.3

şüphecilere ve özel olarak Akademikler'e tepkisinin, Plutarkos ve Favorinus'un Akademik şüphecililiği yüzünden tetiklenmiş olabileceği ifade ediliyor. (d) Numenius'un çeşitli dinlerin ve kültürlerin vahiy kaynaklı uygulamalarının filozofların bilgeliğiyle aynı düzlemde olduklarına dair düşüncesinin, daha önce Posidonus, Celsus, Plutarkos, Cornutus ve diğer yazarlarda görüldüğü tespit ediliyor. (e) Numenius Platon'u bir Pitagorasçı olarak kabul etme görüşünde Eudorus ve Moderatus'la benzerlikler sergilemektedir. Ancak onların Aristoteles'i Pitagorasçılar arasında tasnif etmelerine katılmamaktadır. (f) Dillon'un "Numenius'a göre madde kötü olduğu için evren de kötüdür" iddiasına¹⁴³ cevap olarak Karamanolis bunun tam zıttını savunuyor. Karamanolis'e göre Numenius'taki madde kötüdür, ancak evren iyidir. Halbuki Numenius bu iki sonuca da ulaşmış değildir. Filozofa göre madde kötüdür; maddeyi düzenleyen enerji iyidir, maddeyle enerjinin karışımı olan evren ise ilgisiz varlıktır¹⁴⁴. (g) Karamanolis, ikinci tanrının ikiye bölünmesinin sebebini "maddeyi düzenleme arzusu" olarak tarif ediyor. Halbuki maddeyi düzenleme aşaması ikinci tanrının ikiye bölünmesinden sonra ve üçüncü tanrının ortaya çıkmasından öncedir (bkz: Bölüm 3.2.3). İkinci tanrının ikiye bölünmesinin gerçek sebebi, maddenin zatına duyulan iştiahtır¹⁴⁵. (h) Numenius'ta tanrının iş yapmayarak yaratılışa sebep olması fikrinin Plotinus tarafından devam ettirildiği söyleniyor.

43. "Neopythagoreanism"¹⁴⁶ (Dominic O'Meara)

44. "Theologumena Arithmeticae"¹⁴⁷ (John Dillon): YBAT'nin Nikomakus'a veya İamblikus'a ait olmadığı söyleniyor. Bunun daha çok, bir öğrencinin Nikomakus ile Anatolius'un eserlerinden yaptığı derleme görünümü arz ettiği ve Yeni Pitagorasçı aritmoloji için önemli olacağı belirtiliyor.

---

¹⁴³ Dillon, *The Middle Platonists*, 369.

¹⁴⁴ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 15.

¹⁴⁵ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 26.

¹⁴⁶ Dominic J. O'Meara, "Neopythagoreanism", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012).

¹⁴⁷ John Dillon, "Theologumena Arithmeticae", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower vd. (Oxford University Press, 2012).

6. İddialar ve Yenilikler

Pitagorasçı düşüncenin birçok unsuru önceki çalışmalarda ele alınıp incelenmişti. Bu bağlamda biz Eski ve Yeni Pitagorasçılığın yalnızca zamansal bir ayrışma olmadığını bilakis düşüncede de farklılıklar bulunduğunu biliyoruz. Her şeyden önce Eski Pitagorasçılık düalist bir felsefe iken yenisi monisttir. Yine doğal sebeplerden ötürü Eski Pitagorasçılık'ta Platon etkisi bulunmazken Yeni Pitagorasçılar aynı zamanda hem Pitagorasçı hem de Platoncudur. Aslında Platon'un kendisinin de yaşlılık dönemi eserlerinde ve yazılmamış teorisinde Pitagorasçılığa yöneldiği not edilmelidir.

Platonculuk bağlamında Yeni Pitagorasçılar'ın Akademikiler'den ve Yeni Platoncular'dan farklılaştıkları da bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi Yeni Pitagorasçılar'ın *Timayos* diyaloguna Akademici Platoncular'a kıyasla daha fazla önem vermeleri ve Yeni Platoncular'la karşılaştırıldığında Yeni Pitagorasçılar'da Aristoteles etkisinin ve mistik öğelerin bulunmamasıdır. Yeni Pitagorasçılar'ın ilgi alanları ve kaynakları şu üç maddede toplanır: Pitagorasçı miras, Platon'un *Timayos* diyalogu ve *İyi Üzerine* dersi.

Bu tez önceki çalışmaları teyit edip genişletmektedir ve Yeni Pitagorasçı monizminin nasıl oluştuğuna odaklanan bir arka plan araştırması niteliğindedir. Tezin temel iddiası şu cümleyle özetlenebilir: *Ortak bir felsefi hedef etrafında birleşen Yeni Pitagorasçı yazarlar Timayos'taki üç kozmolojik ilkenin rollerini (yani üçgenlerin gayri maddi olmağını, Demiurg'un sanatçı vasfını ve ideaların ilkörnekle işlevini) yazılmamış teorisin sunduğu varlık hiyerarşisindeki kavramsal şemaya (yani Bir, Belirsiz İki, sayılar vd.) iliştiirerek monist bir felsefede yeniden ifade ettiler.*

Tezin temel iddiasının dışında kalan ancak çalışmanın yürütülebilmesi için gerekli olup temel iddiayı destekleyen tespitlerden bazılarını ise şöyle sıralayabiliriz: (a) Arke araştırmasındaki üç ilkenin en kapsamlı tarihi sunulmuştur. Muharrik ilke özelinde incelediğimizde; Platon'un çeşitli hareket ilkeleri benimsemesinin, aşamalı yaratma düşüncesinin ilk örneği olduğu düşünülmektedir. Yasa ilkesi özelinde incelediğimizde ise Platon'un idea felsefesinin, kendisinden önceki kavram araştırmasının üzerine geldiği ve yasaları varlık seviyesine yükselterek bu ilkeyi geliştirdiği düşünülmektedir. (b) “Kötü idealar var mıdır?” tartışmasında sanatçının kötü ilkörneklere yönelebilmesi ihtimalinin, “kötü ilkörnekler vardır” düşüncesini savunanlar için yeni argüman olarak ele alınmaktadır. (c) *Devlet*'teki idea-gölge ilişkisinin *Timayos*'ta, “muharrik ilkenin mutlak yetkin olduğu durumlarda kopyanın da tıpkı model gibi kalıcı olacağı” fikriyle revize edildiği görülmüştür.

(d) *Timayos*'taki üç varlık türü, sekiz türü kapsayan bir liste halinde güncellenmiştir. (e) Platon'un külliyyatı diyaloglar ve özel dersler olarak iki kısma ayrılıp, yazılmamış teoriyi teşkil eden *İyi Üzerine* dersi Platonculuğun ikinci döneminde tasnif edilmiştir. (f) Yeni Pitagorasçılar'daki "Tanrının zihnindeki modellerin" *neler* olduğu daha önce hiç tarif edilmemişti. Bu çalışmada Nikomakus, Teon ve YBAT'deki Tanrının zihni baştan sona tasvir edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATONCULUĞUN BİRİNCİ DÖNEMİNDE ÜÇ KOZMOLOJİK İLKENİN TEŞEKKÜLÜ

Başlangıçta fizik vardı. Yunanlı ilk fizikçiler deneyin mahiyetini bilmedikleri için onların yaptığı gözlemler spekülatif fizikle sonuçlanıyordu. Önce yapıtaş ilkesiyle muharrik ilkeler keşfedildi. Bu süreçte biz, şekillenmeye hazır hammadde üzerinde kavga eden, iş birliği yapan ve sırasını bekleyen tanrıları izledik. Sonra tanrıların uyması gereken kuralları ve eylem planlarını içeren yasa ilkesinin farkına varıldı. Bu üç ilkeyi araştırmak felsefe yapmak anlamına geliyordu. Çünkü o dönemde felsefeci olarak bilinen herkes böyle ilkelerle meşgul oluyordu¹⁴⁸. Nihayet Platon, yaşlılık döneminde yazdığı *Timayos*'ta söz konusu üç ilkenin hepsini detaylı şekilde işleyerek, Yunanlar arasında *spekülatif fizik olarak felsefe* yapanların son halkasını temsil etmişti.

Aristoteles'e gelince o fizikle felsefenin arasını ayırmaya karar verdi. Ona göre felsefe üst-bilimdi ve alt-bilim olan fizik bazı gerekli unsurlarını felsefeden almaktaydı¹⁴⁹. Geçmişte her ne kadar Tales ve benzeri fizikçilere “doğa filozofu” diyor olsak da şimdi *hakiki felsefe* tündengelimli bir disiplin haline gelmişti. Gerekçe şuydu: Fizikçiler hali hazırda yapmakta oldukları işi bu yeni felsefe tarzı olmaksızın başaramazlardı. Nitekim fizik kendine yeter bir bilim olsaydı, dört nedene hemen ulaşması beklenirdi. Halbuki fizikçiler maddi neden olan yapıtaş ilkesini bildikleri halde fail nedene karşılık gelen muharrik ilkeyi ancak yarım yamalak dile getirmişlerdi; formel nedene tekabül eden idealardan istisna olarak yalnızca Platoncular bahsediyor ve gai nedeni ise hiçbirisi bilmiyordu¹⁵⁰.

Aristoteles'in planına göre felsefe *varlığın kendisini* (yani varlık olması bakımından varlığı) keşfedip incelerdi; sonra diğer bilimler, felsefeye keşfedilen *varlığın ana niteliklerini* ele alırlardı. Örneğin fiziğin payına “hareketli olması bakımından varlık” veya “varlığın hareket boyutu” düşmüştü. Çok açık şekilde fiziğin, varlığı keşfedemeyeceği söyleniyordu. Bu durumda spekülatif fizik olarak felsefe gitmiş, yerine külli nesneleri inceleyen *spekülatif felsefe* gelmişti. Değişen şey, spekülatif fizik olarak felsefede deney seviyesine ulaşmayan gözlemler

¹⁴⁸ Aristoteles, *Met.*, par. 983b19.

Aristoteles yalnızca ilk iki ilkedden (Yapıtaşları ve Muharrikler) belirgin olarak bahsetmektedir.

¹⁴⁹ Aristoteles, *Met.*, par. 996b1, 1003a22, 1003b18; Aristoteles, *Metafizik A.A. terc.*, 187 dipnot 1.

¹⁵⁰ Aristoteles, *Met.*, par. 988a-988b5, 993a12.

hala mevcut idi. Aristoteles'in spekülâtif felsefesindeyse bu gözlemler tümüyle dışlanmıştı. Burada Aristoteles'in kendisi belki spekülasyon yaptığını kabul etmeyecek ve felsefenin akli-mutlak doğruları buldurtabileceğini iddia edecektir. Ancak felsefe tarihi Aristoteles'in yöntemiyle üretilen fakat onunkinden farklı olan tanrı tasavvurlarıyla doludur.

Aristoteles'in dört nedeni külli bilim için yöntem haline getirme arzusu, *Metafizik*in birinci kitabında, arke araştırması yapan filozofları belli noktalarda yanlış resmetmesine yol açmıştı. Örneğin o, doğa filozoflarının (bizim yasa ilkesi diyeceğimiz) formel nedenle ilgilenmediklerini düşünüyordu. Halbuki Tales'ten itibaren hepsi varlıkların biçimleriyle ve kavramlarıyla bir şekilde irtibat halinde olmuşlardı (bkz: bölüm 1.3.1). Bunun tam zıttı şekilde Aristoteles, Platon'un da doğayla hiç meşgul olmayıp bütün dikkatini (yasa ilkesi kapsamına giren) idealara yönelttiğini iddia ediyordu¹⁵¹. Halbuki *Timayos* diyalogunda Platon bir fizikçinin yapması gereken her şeyi yapmış durumdaydı.

Aşağıda yapıtaş ilkesi, muharrik ilke ve yasa ilkeleri müstakil bölümler halinde incelenmektedir. Her bölümün birinci başlığında tarihsel süreçler aktarılıyor; ikinci başlıkta o ilkeyle ilgili olan akımlar analiz ediliyor; son başlıktaysa Platon'un görüşleri ayrıca ele alınıyor. Platon'un felsefesi için ayrı başlıklar açılmasının sebebi, *Timayos* diyalogu bağlamında Platonculuğun birinci döneminin kuruluşuna odaklanmaktır. Çünkü Yeni Pitagorasçılar'ın beslendiği kaynaklardan en önemlisi *Timayos* diyalogudur (bkz: bölüm 2'nin girişi).

1. 1. Yapıtaşı İlkesi

1. 1. 1. Yapıtaşı İlkesinin Maddi ve Gayri Maddi Türleri

Arke araştırmasının en temel ve popüler olan bölümü cisimlerin yapıtaşlarını oluşturan ilkeleridir. Bu ilkeler sıklıkla su, hava, ateş ve toprak gibi maddi cisimlerle ilişkilendirildiği için ona maddi neden, ana madde, ilk madde gibi isimler verme yönünde bir eğilim oluştu¹⁵².

¹⁵¹ Aristoteles, *Met.*, par. 987a29-987b14; Arda Denkel, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 92-95; Mustafa Çakıroğlu, *Arkhe Problemi Bağlamında Atom Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Cern Deneyi (Standart Model ve Higgs Parçacığı)* (Giresun: Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014).

Platon'un düşüncesi ve eserleri idealar felsefesine yoğunlaştığı için onun fizikle uğraşmadığı ya da fiziği önemsemediği düşünülmüştü. Aristoteles'e göre Platon tıpkı kendi hocaları gibi duysal evrenden yüz çevirdiği için ya tanımlara yönelmişti ya da ahlakla ilgilenmişti. Bu bakış açısı bugün de bazı çağdaş araştırmalarda devam ettirilmekte ve Platon'un yönelimlerinin genelde arke araştırmasını ve özelde atomcu bilimi engellediği ileri sürülmektedir. Bu durum belki gençlik ve orta dönem diyalogları için geçerli olabilir. Halbuki onun olgunluk dönemi eserlerinden olan *Timayos* incelendiğinde Platon'un düşüncesinde fiziğe de yer açıldığı görülmektedir.

¹⁵² Aristoteles, *Met.*, par. 987a2; Işıl Bayar Bravo, "Antikçağ'da Varlık ve Bilgi Problemleri Üstüne", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2007), 45; Naciye Atış, "Erken Grek Felsefesinde Birlik Arayışı", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 3/1 (2013), 160; Recep Külcü, "Thales'ten Günümüze Arkhe Arayışı",

Halbuki bu yapıtaşlarının her zaman madde olması gerekmez. Çünkü Tales, Anaksimenes, Heraklitos, Empedokles, Anaksagoras ve atomcuların ilkeleri su, hava, ateş, toprak ve atomlar gibi maddi nesneler iken Anaksimandros'un apeironuna ve Pitagorasçılar'ın sayılarına madde diyemiyoruz. Aynı sebepten ötürü, ilkelerin duyusal evrendeki çokluğu tekliğe indirmesi veya çeşitliliği basitleştirmesi yüzünden ona teklik ilkesi de diyemiyoruz. Çünkü Anaksagoras'ın her-şeyin-parçaları ile Lekippos ve Demokritos'un atomları bariz biçimde hem çok hem de çeşitlidir. Bundan dolayı ilkeyi, bütün arke filozoflarını kapsaması açısından, maddi olmaklık, tek olmaklık veya basit olmaklıktan daha nötr bir nitelikle belirlemeliyiz.

Yapıtaşı ilkenin gayri maddi olabileceğini göstermek amacıyla, önce Anaksimandros'un düşüncesini ele alalım: Ondan aktaran kaynaklarda ilke, bazen το απειρον¹⁵³ diye isim olarak kullanılır ki bu durumda “sonsuz” anlamına gelir; bazen de φυσικ ilke olur ve απειρος¹⁵⁴ ona sıfat olur ki bu da “sonsuz doğa” demektir; ayrıca “belirsiz” anlamındaki αοριστον¹⁵⁵ da kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak Simplicius Anaksimandros'un ilkesini “aracı varlık”¹⁵⁶ diye tarif ediyor; çünkü ona göre bu ilke ateş, su ve hava gibi maddi nesne değildir¹⁵⁷ ve aksine o, diğerlerinin oluşmasına *aracılık eder*. Bu verileri dikkate aldığımızda: Sonsuzluk, sınırsızlık ve belirsizlik anlamları ister ilkenin kendisi ister sıfatı olsun her durumda ilkeye maddi nesne diyemeyeceğimiz açıktır. Hatta şu durumda onu somut bir cisim olarak alamadığımız gibi soyut bir varlık olarak da göremeyiz. Çünkü apeironun sonu, sınırı ve belirteci yoktur; sonu, sınırı ve belirteci olmayan bir şeyin mahiyeti belirlenemez. Bu yüzden her ne kadar ona apeiron ismini verip belli bir varlık gibi çağırsak da aslında onu diğer cisimleri düşündüğümüz tarzda düşünemiyor ve diğer cisimlerle ilgili konuştuğumuz tarzda onun hakkında konuşamıyoruz. Bu bağlamda Anaksimandros'un felsefesinin arke araştırması tarihindeki ilk negatif teoloji (söylem-dışı/söze-gelmeyen, nondiskursif) duruşu olduğu söylenebilir.

Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi 2/1 (2016), 3; Yakup Akyüz, “Sokrates Öncesi (Presokratikler) Doğa Felsefesi”, *Felsefe Tarihi*, ed. Nejdet Durak (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019), 55-92.

¹⁵³ Tales vd., *Thales, Anaksimandros, Anaksimenes Fragmanlar Kişilikleri, Doktrinleri, Alımlanmaları*, çev. Güvenç Şar - Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2019), par. D6, D7.2, D8, D10, R11, R13.

¹⁵⁴ Aristoteles, *Physics*, par. 203a17.

¹⁵⁵ Dirk L. Couprie - Radim Kocandrle, “Anaximander's Boundless Nature”, *Peitho Examina Antiqua* 4/1 (2013), 73.

¹⁵⁶ Simplicius, *On Aristotle Physics* 3, thk. Richard Sorabji, çev. U. J. Urmson (Bloomsbury Publishing Plc, 2014), par. 452.30, 458.25, 459.1, 472.4, 484.13; Tales vd., *Fr.*, par. R5; Simplicius, *On Aristotle Physics* 1.3-4, thk. Richard Sorabji, çev. Pamela Hubby - C. C. W. Taylor (Bloomsbury Publishing Plc, 2014), par. 149.9-13; Simplicius, *On Aristotle On The Heavens* 3.1-7, çev. Ian Muller (Bloomsbury Publishing Plc, 2014), par. 615.13.

¹⁵⁷ Tales vd., *Fr.*, par. D6, R2.

Plutarkos'un rivayetine gelince o, Anaksimandros'un apeironundan sıcakla soğukun ayrıldığını söylüyor¹⁵⁸. Bu durum ilkenin sıcakla soğukun bir karışımı olarak madde¹⁵⁹ veya sıcakla soğuktan farklı üçüncü şey olarak madde¹⁶⁰ olduğu anlamına gelebilse de bu anlamlar kesin değildir. Örneğin yoktan yaratma tasarımlarının “maddi nesnelerin yokluktan ayrılıp varlığa geçtiği” fikri üzerine kurulduğunu düşünürsek, yani yokluktan varlığın çıkması rasyonel çerçevede savunulabiliyorsa, sıcakla soğukun maddi bir karışımdan ayrıldığı fikrinin zorunlu olmadığı ortaya çıkar. Çünkü karışımın kendisi gayri maddi olup bu karışımdan çıkan sıcakla soğuk, maddi şeyler olabilir. Nihayetinde salt fizik hakkında konuşmadığımız ve evreni ortaya çıkaran “başlangıç durumları” hakkında konuştuğumuz için, bir filozofun gayri maddi bir karışımdan maddi evreni çıkardığını düşünmek mantık dışı değildir. Nitekim Anaksimandros söz konusu olduğunda onun, başlangıç durumunun kendisinin bütün maddi evrenden farklı bir şey olduğunu düşünmesi pek muhtemeldir. Öte yandan eğer karışım derken fiili bir karışımı değil de Aristoteles'in söylediği gibi potansiyel bir karışımı kastediyorsak¹⁶¹, ilkenin böyle anlaşılması önünde bir engel yoktur. Çünkü potansiyel karışımlardaki varlıklar aslında yok hükmündedir ki ilkeden ayrılan sıcak ve soğuk da böyle “yok” diye düşünülmelidir.

Plutarkos'un rivayetindeki durumun bir benzeri Diogenes Laertios'ta vardır. O, Anaksimandros'tan, parçaların değiştiği ama bütün olan apeironun değişmediği yönünde bir görüş aktarıyor¹⁶². Fakat bu aktarıma dayanarak ve çevremizde gördüğümüz her maddi cismin aynı zamanda bir bütün olduğu gerçeğinden yola çıkarak apeironun da maddi bir şey olduğunu rahatlıkla söyleyemiyoruz. Çünkü fizik ötesi alandaki başlangıç durumları söz konusu olduğunda, parça-bütün ilişkisi fiziksel bir bildirim değil, aksine öncelikle dilsel bir bildirimdir. Dilin kapasitesi fiziksel alanın kapasitesinden daha geniş olduğu için bu ilişkide bütünün parçalardan farklı olduğunu düşünebiliriz. Örneğin Demokritos boşluğun veya hiçliğin *var olduğunu* söylediğinde benzer durum geçerlidir¹⁶³: Boşluğun ve hiçliğin var olduğunu fiziksel alanda tasarlayamasak da bunu dilde ifade edebiliriz. Böylece her ne kadar Diogenes'in

---

¹⁵⁸ Tales vd., *Fr.*, par. D8.

- “Sıcakla soğukun ezelden beri varolan üretici gücü dünyanın oluşuyla ayrılmış...”

¹⁵⁹ Erhan Atagül, “Anaksimandros'un Metafizizi”, *Dört Öge* 14 (2018), 146.

¹⁶⁰ Aryeh Finkelberg, “Anaximander's Conception of the Apeiron”, *Phronesis* 38/3 (ts.), 231.

¹⁶¹ Aristoteles, *Met.*, par. 187a20, 1069b24.

¹⁶² Tales vd., *Fr.*, par. D11.

- “...hava, su ya da başka bir şeyle tanımlamadığı sonsuzun (apeironun) ilke ve öge olduğunu iddia eder. Ve parçaların değişir, bütünün ise değişmez olduğunu iddia eder.”

¹⁶³ Lekippos, Demokritos, *Later Ioanian and Athenian Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy VII)*, çev. Andre Laks - Glenn W. Most (London: Harvard University Press, 2016), par. D11, D13, D14-21, R108, D29, D30, D31.

aktarımındaki “bütünden çıkan parçalar” maddi nesne olsalar bile “bütünün kendisi” hala gayri maddi olabilir.

Sonuç olarak Anaksimandros’la ilgili veriler bize şu üç şeyi söylüyor. **Birincisi:** Anaksimandros’un ilkesi *απειρον* veya *φυσικ* olarak bir tözdür. **İkincisi:** İlke, diğer ögeler gibi maddi cisim değil aksine onlara aracılık eden bir varlıktır. **Üçüncüsü:** Töz olarak ilkenin mahiyeti belirsizdir. Ayrıca üçüncü sonuç bu ilkeye soyut varlık dememizin de önüne geçiyor.

Pitagorasçılar’a geldiğimiz zaman, eğer onlar sayıları “cisimlerin içeriğini oluşturan varlıklar” olarak görüyorlarsa bu durum arkenin maddi bir şey olmayabileceğine delil olarak alınacaktır. Çünkü sayılar ateş, hava, su, toprak ve atomlar gibi maddi varlıklar değil bilakis soyut kavramlardır. Pitagorasçılar’a bu fikrin atfedilebiliyor olması burada bizim tahlilimiz için yeterlidir. Ancak bu atfın tarihsel açıdan doğru olup olmadığını ve ne anlama geldiğini incelememiz Pitagorasçılar’la ilgili başka açılımlara yardım olabilir:

Pitagorasçıların *maddi nesnelerin arkasında nihai ilkeler olarak sayıları ileri sürdüklerini* ve *bu sayıların maddi şeyler olduklarını* söylememiz önünde birçok engel vardır. Çünkü (1) önce Pitagorasçıların maddi nesnelerin arkasında nihai ilkeler olarak sayıları ileri sürdükleri gösterilmeli ve (2) ardından sayıların maddi şeyler oldukları izah edilmelidir. Fakat Pitagoras’ın kendisinden günümüze bu konuyla alakalı neredeyse hiçbir fragman ulaşmadığı gibi onun takipçilerinden kalan pasajlarda da sayıların böyle açıkça maddi şeyler olarak nitelendiğini görmüyoruz. Üstelik Pitagorasçı filozof Filolaos’tan kalanlara bakıldığında *ilkelerin sayılar olmadığı* rahatlıkla söylenebilir. Pitagorasçılara böyle bir görüşü ilk atfeden kişi Aristoteles olmuştu. O *Metafizik*’te şunları söylüyor:

“...[matematiğin] ilkelerinin her şeyin ilkeleri olduğuna inanmışlardır...ve diğer her şeyin bütün doğası sayılara göre biçimleniyor görüldüğü için ve bütün doğadaki ilk şeylerin sayılar olduğu görüldüğü için, onlar sayıların ögelerini her şeyin ögeleri olarak varsaydılar...”¹⁶⁴

“Bu düşünürlerin sayıyı hem şeylerin maddesi hem de onların biçimlerini ve durumlarını şekillendiren olarak ilke olduğunu düşündükleri açıktır”¹⁶⁵

Aristoteles’in burada yaptığı şey bir kaynaktan doğrudan okuyan kimsenin değil, daha çok onu yorumlayanın vereceği açıklamalara benziyor. Çünkü Aristoteles sayıları hem

¹⁶⁴ Aristoteles, *Met.*, par. 985b23; Aristoteles, *Metafizik G.S. terc.*, 25.

¹⁶⁵ Aristoteles, *Met.*, par. 986a14.

cisimlerin “neye göre” var olduklarını belirten örnekler olarak hem de cisimlerin yapıtaşlarını oluşturan madde olarak betimliyor. Halbuki bu iki işlev birbirinden farklıdır: “Cisimlerin sayılardan oluştuğu” fikriyle “cisimlerin sayılara göre oluştuğu” fikri birbirinden çok farklı iddialardır. Sayıların bir tür “-e görelik” ilkesi işlevi gördüklerini düşünmenin önünde bir engel yoktur (bkz: bölüm 1.3.1). Fakat bu işlevin yanı sıra onların aynı zamanda madde/unsur/yapıtaşı olduklarını savunmak, Aristoteles’in maddi neden arayışının bir parçası olarak görülebilir. Bilindiği üzere onun *Metafizik* eserinin giriş bölümü maddi, formel, fail ve gai nedenler olarak dört nedenin tarihini çıkarmayı amaçlamaktadır. Aristoteles’in buradaki üslubu kendisinden önceki filozofların sürekli maddi neden etrafında dönüp dolaştıklarını vurgulamak olduğu için, bu genelleşici tavrın Pitagorasçılar’ı yorumlarken devrede olduğunu düşünmekte haklıyız. Çünkü sayıların bu dört tür nedenden birine dahil olması gerekmektedir ve görünen o ki Aristoteles Pitagorasçı sayıları formel neden başlığı altında sınıflandırmaya istekli değildir. Eğer Aristoteles, Pitagorasçılar’la ilgili bizim ulaşamadığımız bir kaynaktan okumuyorsa ve bu kaynağa göre sayılar açıkça hem maddi ilke hem de şekillendiren ilke olarak tarif edilmiyorsa, burada Aristoteles’in sayıları yanlış yorumladığı düşünülebilir.

Aristoteles’in yorumunu elimizdeki diğer kaynaklarla doğrulamak istediğimizde ortaya çıkan manzara şudur: Genel olarak Pitagoras’a ve onun erken dönem mezhebine dair *tanıklık* niteliğinde aktarımlara sahip olsak da onun kendisine ait *fragman* niteliğindeki aktarımlardan yoksunuz. Bu şartlar altında Pitagoras felsefesinin ve Eski Pitagorasçılığın başka bir çalışmada kapsamlı olarak ele alınması ve bu felsefenin baştan kurulması gerekir. Bu çerçevede istisna olarak görülebilecek Filolaos ve Arkitas gibi Eski Pitagorasçılar’a gelince onlarla ilgili fragmanlara ve tanıklıklara sahibiz. İşte Aristoteles’in Pitagorasçılar’ın dünya görüşüne dair yorumlarını bu verilerle karşılaştırarak incelemek gereklidir. Burada iki aşamalı bir yöntem kullanıyoruz: Öncelikle Aristoteles’ten önceki filozofların tarihine dair onun bilgilendirici yorumlarını doğrudan almalıyız. Çünkü bu filozoflara kronolojik olarak en yakın olduğu gerekçesiyle, onun tarihçiliğini muteber görmenin önünde şimdilik bir engel yoktur. İkinci adımda, Pitagorasçılar’dan kalan tek tük fragmanlarla Aristoteles’in verdiği bilgilerin çeliştiği noktada, birincilerle ikincileri tahsis ederiz. Bu bağlamda bizim konumuzla ilgili olarak şu üç önermeyi test etmemiz gerekir:

1. Pitagorasçılar sayıları cisimlerin neye göre var olduklarını belirten ilkeler olarak gördüler.
2. Pitagorasçılar sayıları cisimlerin yapıtaşlarındaki madde olarak gördüler.

3. Pitagorasçılar sayıları hem cisimlerin neye göre var olduklarını belirten ilkeler hem de bunların yapıtaşlarındaki maddeler olan ilkeler olarak gördüler.

Eski Pitagorasçılar'ın eserlerine ait hiçbir parça birinci önermeyi yanlışlamadığı için bunu Aristoteles'in güvencesi altında doğru kabul edebiliriz. Fakat Filolaos'tan kalan birkaç cümle ikinci önermeyi yanlışlamaktadır:

“Dünya düzenindeki doğa (yani hem bütün olarak dünya düzeninin kendisi hem de onun içindeki şeyler) sınırsız olan şeyler ile sınırlayıcı olan şeylerden bir araya getirildi.”¹⁶⁶

Yukarıdaki ikinci ve dolayısıyla üçüncü önermelerin doğrudan lehine ne Filolaos'ta ne de Arkitas'ta herhangi veri bulunmadığı halde, Filolaos'un yapıtaşı ilkeleri olarak “sınırsız şeyler ve sınırlayıcı şeyleri” ileri sürdüğünü dikkate alırsak, Aristoteles'in açıklamalarını tekrar düşünmemiz gerektiği sonucuna varırız. Aristoteles'in kendisi de başka bir yerde, Filolaos'taki veriyi destekler nitelikte, Pitagorasçılar'ın ilkelerini iki sütun halinde şöyle sıralıyor ve bu listede sayıları hiç zikretmiyor:

“Bunlarla aynı gelenekten gelen başkaları ise ikili karşıt dizilerine karşılık gelen on ilkenin olduğunu söylerler: Sınır-sınırsız, tek-çift, bir-çok, sağ-sol, erkek-dişi, durağan-devingen, düz-eğri, aydınlık-karanlık, iyi-kötü, kare-eşkenar olmayan.”¹⁶⁷

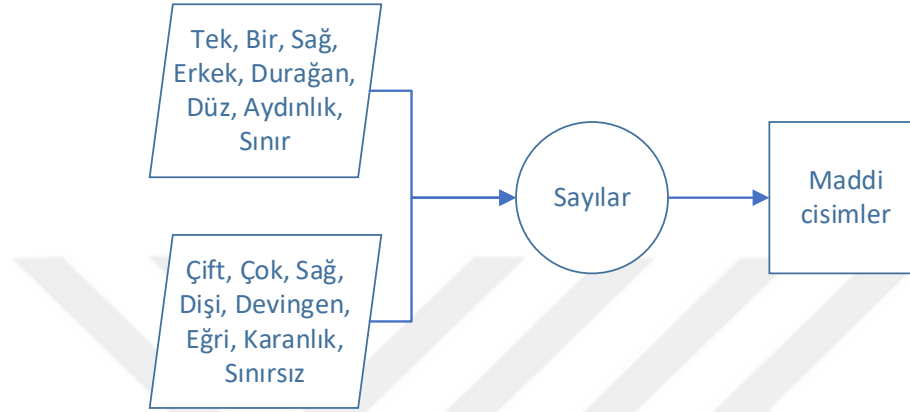
Şimdi Aristoteles Pitagorasçılar'ın nihai ilkelerinin aynı zamanda hem (sınır-sınırsız, tek-çift, erkek-dişi vb. gibi) *kavram çiftleri* hem de *sayılar* olduğunu lafzen ifade etmiş olsaydı, bu açıklama Filolaos'un “sınırsız şeyler ve sınırlayıcı şeyler” olarak kavram çiftini de içermiş olacağı için daha kapsamlı bir ifade olurdu ve biz bu tanıklığa dayanarak Pitagorasçıların sayıları *da* nihai ilkeler olarak düşünmüş olduklarını söyleyebilirdik. Fakat bu sefer de Pitagorasçılar'ın nihai ilkelerinin aynı zamanda hem kavram çiftleri hem de sayılar olmasının ne demek olduğunu izah etmek gerekecekti. Öte yandan böyle bir izaha mahal bırakmayacak şekilde Aristoteles sayıların nihai ilkeler olduğunda pek ısrarcı gözükmemektedir. Çünkü yine başka bir yerde Aristoteles; sayıların, cisimlerin maddelerini oluşturan ilkeler olduklarını ve kavram çiftlerininse sayıların ilkeleri olduğunu ifade ediyor¹⁶⁸. Bu bağlamda sayıların aracı

¹⁶⁶ Filolaos, *Philolaus of Croton Pythagorean and Presocratic A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*, çev. Carl A. Huffman (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), par. 1, 2, 3, A9.

¹⁶⁷ Aristoteles, *Met.*, par. 986a22.

¹⁶⁸ Aristoteles, *Met.*, par. 985b23, 986a14.

ilkeler olduklarını ve sayıların da üstünde onları oluşturan ilkelerin var olduğunu zaten kendisi söylemektedir. Şimdi Aristoteles’in Pitagorasçılar’la ilgili çelişik ifadelerini bir araya getirip karşılaştırdığımızda, Filolaos hariç olmak üzere, Pitagorasçılar’ın genel felsefesi şöyle özetlenebilir: Maddi cisimlerin ilkesi sayılardır ve sayıların ilkesiyse tek ve çift gibi kavram çiftleri olacaktır¹⁶⁹. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, Eski Pitagorasçı felsefenin ayrı bir çalışmada tekrar kurulmasına ihtiyaç vardır.

Şekil 1: Aristoteles'e göre Eski Pitagorasçıların yapıtaşı ilkeleri

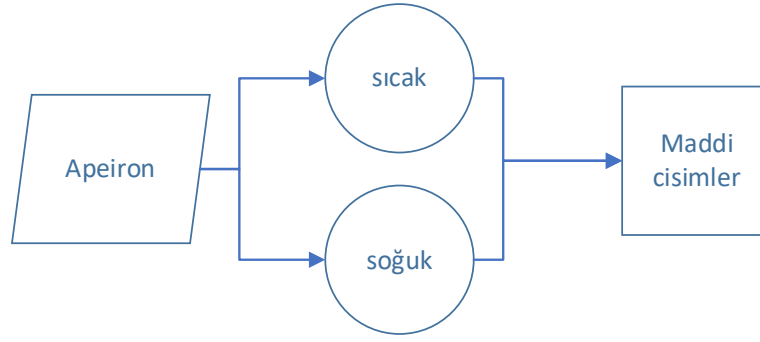
Sayıların aracı ilke olması yorumu, Aristoteles’in Pitagorasçılar hakkında yarattığı zihin karışıklığını çözmektedir. Fakat bu fikir, bizim araştırmamızdaki sorunun sorulmasını ertelemekten başka işe yaramamaktadır. Çünkü sayıların maddi neden olduklarını bir an için kabul etsek bile, sayılar aracı ilkeler olup nihai ilkeler olmadıkları için, nihai ilkeler olan kavram çiftlerinin maddi nedenler olup olmadıklarını tekrar sormamız gerekecektir. Çünkü aracı ilkelerin maddi şeyler olması, nihai ilkeyi gayri maddi neden olarak görenler için büyük tehlike arz etmemektedir. Nitekim Anaksimandros’un sıcak ve soğuşunu aracı ilkeler olarak gördüğümüzde bu ikisinin maddi nedenler olmasında bir sakınca yoktur ve nihai ilke olan apeiron hala gayri maddi olabilir.

- "...[matematiğin] ilkelerinin [yani sayıların] her şeyin ilkeleri olduğuna inanmışlardır...ve onlar sayıların öğelerini her şeyin öğeleri olarak varsaydılar..."

- "Sayıların öğelerinin tek sayı ve çift sayı olduğunu savundular"

¹⁶⁹ Enrique Angel Ramos Jurado, "Moderato de Gades: Testimonios y Fragments", *Habis* 44 (2013); Phillip Sidney Horky, *Pythagorean Philosophy 250BCE-200CE An Introduction and Collection of Sources in Translation*, ts., Stobaeus 1p9.

- **Moderatus Eski Pitagorasçılar'ın yapıtaşı ilkeleri hakkında şunları söylüyor:** "Dahası şunu bilmek gerekir Yeni (Pitagorasçılar) sayıların ilk ilkelerinin monad ve dyad olduğunu söylerken (önceki) Pitagorasçılar sayıların ilk ilkelerinin bir dizi kavram olduklarını söylüyorlardı ve bununla tek ve çift [kavramlarını] kastediyorlardı."

Şekil 2: Anaksimandros'un ilkeleri

Şimdi Pitagorasçılar'la ilgili tahlilin tamamlanması için geriye nihai ilkelerin gayri maddi olup olmadığı sorusu kalıyor. Eğer Pitagorasçılar'ın nihai ilkelerinin genel olarak Aristoteles'in ikili sütunda aktardığı gibi kavram çiftleri olduğu ve özel olarak Filolaos'taki gibi "sınırsız şeyler ile sınırlayıcı şeyler" olduğu kabul edilirse, Anaksimandros'un apeironu Filolaos'taki kavram çiftinde aynen korunduğu için, Anaksimandros'un apeironu hakkındaki tahlil Filolaos hakkındaki tahlil için de aynen geçerli olacaktır. Buna göre sınırsız, belirsiz ve sonsuz anlamlarındaki apeironu nihai ilkeler içinde zikreden her akım, arke araştırmasındaki yapıtaşı ilkenin gayri maddi olabileceğini zaten kabul etmiş olacaktır.

Sonuç olarak Pitagorasçılar'la ilgili verilere göre: Pitagorasçılar'ın kavram çiftleri halindeki ilkeleri, Filolaos örneğindeki gibi apeironu içeriyorsa Anaksimandros'un apeironu hakkındaki tahlil onlar için de geçerli olur ve ilkenin gayri maddi olabileceği kabul edilir. Buna binaen karşılaştırma tablosu şöyle yapılabilir:

Tablo 1: İlkelerin gayri maddi olabileceğinin örnekleri

	İlke maddi tözdür	İlke soyut tözdür	Açıklama
Tales	Su	-	
Anaksimandros	-	Apeiron	Apeironun mahiyeti belirsizdir.
Anaksimenos	Hava	-	
Heraklitos	Ateş	-	
Aristoteles'in yorumundaki Pitagorasçı felsefe	-	Sayılar	Aristoteles'e göre sayılar aracı varlıktır yani nihai ilke değildir. Ancak nihai ilke olduklarını bir an için düşünecek olsaydık, bu durum arkenin maddi olmayabileceğine dair delil olarak alınırdı.
Filolaos	-	Sınırlayıcı şeyler ve sınırsız şeyler	Kavram çiftlerindeki apeironun mahiyeti belirsizdir.
Empedokles	Ateş, hava, su ve toprak	-	
Anaksagoras	Her-şeyin-parçaları	-	
Lekippos ve Demokritos	Atomlar	-	

Yapıtaşı ilkenin ille de maddi olmak zorunda olmadığı ve gayri maddi de olabileceği gösterildikten sonra ona “maddi ilke” gibi belirleyici sıfatlar atfetmek yerine basitçe “ilke” demek gerekir¹⁷⁰. Buna göre, cisimlerin arkasında *ilkenin* var olduğunu söyleriz. Aslında arke araştırması tarihinin hemen başlarında bizzat Anaksimandros'ta bu, zaten “ilke” (arke) diye adlandırılmıştı¹⁷¹. Ardından Parmenides'ten sonraki öge fizikçilerine geldiğimizde, öge fiziğinin kendi dinamiği gereği, “öge” ve “unsur” diye çağrılmaya başladı¹⁷². Nihayet

¹⁷⁰ Ufuk Özen Baykent, “Sokrates Öncesi Felsefede Arkhe Sorunu”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Arastirmalari Dergisi* 5/5 (2018), 131; Zeynep Zafer Esenyel, “Presokratik Filozoflarda Arkhe Sorununun Kozmolojik ve Ontolojik Bağlamda İncelenmesi”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 22 (2014), 3.

Baykent ve Esenyel'in çalışmalarında arkhe, sıfatsız olarak yalnızca “ilke” diye terimleştirilmektedir ve bizce doğru tutum bu olmalıdır.

¹⁷¹ Tales vd., *Fr.*, par. D6, D7.

- “Anaksimandros varolanların ilke ve ögesinin sonsuz (apeiron) olduğunu söyler. İlke (arke) sözcüğünü ilk kullanan odur.”

¹⁷² Empedokles, *Empedocles: The Extant Fragments*, çev. M. R. Wright (Michigan: Yale University, 1981), par. 7(6); Aristoteles, *Met.*, par. 985a29.

- **Empedokles'in kendisi öge kelimesini kullanmıyor. Bunun yerine “kök” diyor:** “Önce her şeyin dört kökünü duyun: parlak Zeus ve hayat veren Hera ve Aidoneus ve gözyaşları ölümlü nehirlerin kaynağı olan Nestis.”

- **Fakat kökler karışımlara katıldıkları için ögelerdir:** “Yine Empedokles, dört maddi öge hakkında konuşan ilk kişiydi.” diyor.

Aristoteles'te arke araştırması neden araştırmasına dönüştüğünde, “neden” veya “maddi neden” olarak isim değiştirdi. Fakat her halükârda, Aristoteles'te bile bunun işlevi *cisimleri oluşturan içerik olarak ilke* olmaktan başka bir şey değildi. O halde bunun hem başkalaşım fizikçilerini hem öge fizikçilerini hem de Aristoteles sonrası Orta Platoncular'ın arke araştırmasına katkılarını kapsayacak şekilde, yani tarafsız olarak, “ilke” diye alınması uygun olacaktır.

Burada biz ilkeye bir kelime ilavesiyle “yapıtaşı ilkesi” diyoruz. Böylece yapıtaşı ilkesini diğer ilkelerden ayırmayı amaçlıyoruz. Çünkü arke araştırması yalnızca cisimleri oluşturan yapıtaşlarını incelemekle ilgilenmiyor; bilakis bunun yanında cisimleri hareket ettiren “muharrik ilkeyi” ve cisimlerin neye göre var olduklarını belirleyen “yasa ilkesini” de içeriyor (bkz: bölümler 1.2 ve 1.3). Bu yüzden Anaksimandros'un arkesini muharrik ilkedен ve yasa ilkesinden ayırt etmek için böyle bir sıfat ilavesi uygun görülebilir.

Peki yapıtaşı ilke ifadesi yerine “ilk ilke” deyip onu böyle tanımlayamaz mıydık? Böyle bir kullanım, *ilkenin istisnasız olarak bütün arke filozoflarında nihai ilke olduğu gösterilseydi* mümkün olabilirdi. Fakat yapıtaşının ilk olmaklığı arke filozoflarının çoğunluğu için mutlak bir iddia olsa da istisna olan bir örnekte ilk olmaklık, bilginin sınırları şartına bağlanmıştır. Buna göre yapıtaşı ilke her ne kadar ilk ilke olsa da o yalnızca *bildiğimiz ilk ilkedir* ve onun arkasında başka ilkelerin olabileceği ihtimali dışlanmamıştır. Bu durumu anlamak için önce, arke filozoflarının epistemolojilerinde belli belirsiz var olan bir gruplaşmayı irdelememiz gerekiyor. **Birinci gelenek:** Tales, Anaksimenes, Heraklitos çizgisindeki birinci gelenek arkeleri tespit ettikten sonra bunların nihai ilkeler olduklarında şüphe etmemiş ve böyle bir ihtimali hiç gündeme getirmemişlerdi. Bu gerçeği biz, Aristotelesçi gelenekteki fizik-metafizik ayrımının onlarda bulunmayışında teyit edebiliriz. Bu grup su, hava ve ateşin arke olduğuna ikna olunca, “insan araştırmasının doğru bilgiye götüreceğine inandıklarını” (lafzi olarak söylemeseler de) bir duruş olarak göstermişlerdi. Öyle ki, felsefede rasyonellik söyleminin başlatıcısı olan Heraklitos'a geldiğimizde o, aklın verilerinin doğru olduğunu sadece bir duruş olarak sergilemekle kalmamış bunu ayrıca lafzen ifade edip felsefesinin bir parçası yapmıştı¹⁷³.

¹⁷³ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. 2, D44, R56, D1, D5, D4, D75, D38, D29, D3, D3, R100, D40, D20.

- **Hakikatin bilgisinin herkeste ortak olması hakkında:** “Bilgelik tektir; her şeyi her şeyle yöneten düşünceyi bilmektir”

- **Doğru yöntem (dinleme ve kulak verme) kullanıldığında herkesin hakikati elde edebileceği hakkında:** “Tanrının karşısında anlayıştan yoksun bir adam yetişkin bir insanın karşısındaki çocuk gibidir” + “Düşünme herkes ortaktır”

- **Düşünmenin önemi hakkında:** “İnsanların çoğu başlarına gelenler hakkında düşünmezler ve öğrendiklerini kavrayamazlar; yalnızca kendi kanılarına inanırlar”

- **Kavrayışın malumat biriktirmekten daha önemli olduğu hakkında:** “Çok şey öğrenmek anlayışlı olmayı öğretmez. Öğretseydi Hesiodos ile Pitagoras'a ve de Ksenofanes ile Hekataios'a öğretirdi”

Kendisinden sonra gelen Parmenides ise aklın kurallarının bizim sağduyumuzdan bile yetkin olduğunu ileri sürüp Heraklitos'un iddiasını genişletmiş ve Empedokles, Anaksagoras ve atomcular gibi sonrakiler de Heraklitosçu-Parmenidesçi çizgiyi devam ettirmişlerdi. **İkinci gelenek:** Anaksimandros ise dört öge gibi maddi cisimler yerine apeiron ve aoriston benzeri kavramları koyarak, arkeyi bilginin tam sınırına yerleştirmek istemişti. Buna göre her ne kadar arkenin ilk ilke olduğunu bilsek de onun *ne olduğunu* kamilen bilemiyoruz. Çünkü arke bilgimizin (veya dilimizin) tam sınırlarındadır ve onun mahiyeti hakkında konuşmak için sınırların ötesine geçmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda Pitagorasçılar'a geldiğimizde onların, Anaksimandrosçu çizgiyi bilinçli olarak devam ettirdiklerini Filolaos'un şu fragmanlarından çıkarıyoruz:

“Ebedi olan şeylerin varlığı ve doğanın kendisi insani değil ilahi bilgiyi kabul eder; dünya düzenini bir araya getiren şeyler yani hem sınırlayıcı şeylerin hem de sınırsız şeylerin varlıkları önceden var olmamış olsalardı, [şu anda] var olan ve bizim tarafımızdan bilinen bir şeyin var olmasının imkânsız olması dışında [insani bilgi yoktur].”¹⁷⁴

“O halde (büyüklük ve çokluğun) her ikisi doğaları gereği kavramsal olarak sınırsızdır; bu yüzden bilim tarafından tanımlanamaz. Çünkü Filolaos'a göre her şey sınırsızsa bilinecek hiçbir şey olmayacaktır. Fakat bilimin doğası, böyle ilahi takdirle yetkinleştirilen şeylerde görülmek zorunda olduğu için belli bilimler bunlardan (yani büyüklük ve çokluktan) bir alanı ayırmış ve sınırlamıştır. Çokluktan çıkana, zaten aşına olduğumuz, miktar denildi; ve aynı şekilde büyüklükten çıkana ölçü denildi. Ve bu sınıfların her ikisi kendi bilim türleri altında, miktar aritmetik altında ve ölçü geometri altında toplandı.”¹⁷⁵

“Sonuç olarak Anaksagoras genel aklın *kıstas* olduğunu söyledi. Pitagorasçılar ise aklın kıstas olduğunu fakat genel aklın değil, daha çok Filolaos'un dediği gibi, matematik bilimlerden doğan aklın [kıstas olduğunu söylediler]; ve [matematik bilimlerden doğan akıl] bütünlerin doğasıyla ilgili olduğu için onun bu doğayla belli bir yakınlığının olduğunu (söylediler);

---

¹⁷⁴ Filolaos, *Fr.*, par. 6.

¹⁷⁵ Filolaos, *Fr.*, par. 3.

çünkü o, benzerle kavranan benzerin doğasıdır (sonra Empedokles'in 109'uncu fragmanı¹⁷⁶ alıntılanıyor).”¹⁷⁷

Görüldüğü üzere Filolaos henüz cisimler gündemde değilken, yani sınırsız şeylerle sınırlayıcı şeylerin birbirine karışmadığı başlangıç durumu esnasında, insanın bilgisinin olamayacağını söylüyor. Bu aşamanın detayları Tanrının bilgisi dahilindedir. Çünkü insanların bilmesi için matematik bilimlerin ortaya çıktığı aşama beklenmelidir. Burada Filolaos'un Anaksimandros'un niyetini paylaştığı çok açık; fakat o, sınırsız şeyler ile sınırlayıcı şeylerin ilk ilkeler olmadıklarını hala söylemiyor.

İlkelerin nihai olmadığına dair ilk şüpheleri biz, Platon'da duyuyoruz. *Timaios* diyalogunun akışını incelediğimizde buradaki konuşmacının üç kısımdan oluşan bir demec verdiğini görüyoruz. Buna göre konuşmacı önce, dört unsurun nihai ilkeler olmadığını söylüyor. Ardından dört unsurun gerisindeki ilkeleri araştırmaya girişiyor. Son aşamadaysa bu ilkelerin de nihai olmadıklarını vurgulayıp, nihai ilkelerin bilgisini Tanrıya havale ediyor.

“Şimdiye dek kimse bize onların [ateş, su, hava ve toprağın] doğuşunu anlatmadı. Ama biz onlara ilkeler adını veriyor, onları evrenin öğeleri olarak kabul ediyoruz, oysa yalnızca aydınlanmamış bir zihin onları heceden sayar.”¹⁷⁸

“Şimdi size bu öğelerden her birinin kuruluşunun aslını yeni bir düşünceyle göstermeye çalışmalıyım (...).”¹⁷⁹

“Bunlardan daha yüksek ilkeler ise yalnızca Tanrı ve onun değer verdiği herhangi bir insan tarafından bilinir.”¹⁸⁰

Sonuç olarak Anaksimandros ve Pitagorasçılar üzerinden devam eden ve bilginin sınırlarına işaret eden gelenek Platon'da insan araştırmasının nihai ilkeleri bilemeyeceği ifadesine ulaşıyor. Dolayısıyla, insan araştırmasının ulaştığı ilkelerin arkasında başka ilkeler

---

¹⁷⁶ Empedokles, *Fr.*, par. 77(109).

- “Toprakla toprağı algılarız, suyla suyu, havayla kutsal havayı, ateşle yıkıcı ateşi, sevgiyle sevgiyi ve çatışmayı kötü çatışmayla algılarız.”

¹⁷⁷ Filolaos, *Fr.*, par. A29.

¹⁷⁸ Platon, *Timaeus* (*Plato Complete Works*), ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. Donald J. Zeyl (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 48b.

¹⁷⁹ Platon, *Tim.*, par. 53c.

¹⁸⁰ Platon, *Tim.*, par. 53d.

olduğu veya olmadığı haberi bize gelmediği için, arkenin ilk ilke olduğunu da rahatlıkla söyleyemiyoruz.

Tablo 2: İlkelerin nihai ilkeler olmayabilecekleri hakkında

	Yapıtaşları ilk ilkelerdir	Yapıtaşları ilk ilkelere olmayabilir	Açıklama
Tales	+		
Anaksimandros	+	-	
Anaksimenos	+	-	
Heraklitos	+	-	
Filolaos	+	-	
Aristoteles'in yorumundaki Pitagorasçı sayılar	-	+	Sayılar aracı varlıklar ise ilk ilke değildirler.
Empedokles	+	-	
Anaksagoras	+	-	
Lekippos ve Demokritos	+	-	
Platon	-	+	İnsan bilgisi belli ilkelere ulaşır; bunların arkasındaki ilkeler yalnızca Tanrı tarafından bilinir.

Fark edileceği üzere Platon erken fizikçilerin arke arayışına kayıtsız kalmamış ve *Timayos* gibi olgunluk dönemi diyaloglarında fizik meselelerine yönelmiştir. Biz her ne kadar onun gerçek bir arke filozofu olup olmadığının tahlilini 1.1.3, 1.2.3 ve 1.3.3 numaralı bölümlerde verecek olsak da Anaksimandrosçu-Pitagorasçı epistemolojinin, arkenin ilk ilke olmasıyla ilgili meselede nelere gebe olduğunu göstermesi bakımından burada zikrettik. Esasında baştan beri arkenin ille de ilk madde, ana madde veya ilk ilke olmadığını vurgulamaktaki saikimiz, arke araştırmasının çerçevesini genişletip Platon'un fiziğine yer açmaktır. Böylece gayri maddi şeylerin de ilke olabileceği tespitinin arkasına sığınıp, bu türden öğeleri (yani üçgenleri, bkz: Bölüm 1.1.3) ilke diye sunan Platon'u fizikçi camiasına dahil etmek istemiştik. Biz arkenin nasıl isimlendirileceği konusunun boş ve faydasız olmadığını düşünüyoruz. Bilakis isimlendirme problemi arke araştırmasının bir parçasıdır. Nitekim Aristoteles'in maddi neden kavramsallaştırması da böyle bir çabanın ürünüdür.

Son olarak ilkeye “yapıtaşı” yerine “birleştirici” veya “basitleştirici” sıfatlarını ekleyebilir miydik, buna bakalım? Böyle bir tespit *yapıtaşı ilkesinin cisimlerin arkasındaki gerçekliği sadeleştirdiği* gösterilseydi mümkün olabilirdi. Çünkü eğer cisimlerin çokluğu ilke sayesinde tekliğe iniyorsa veya cisimlerin çeşitliliği ilke sayesinde basitleşiyorsa buna birleştirici ilke (birlik ilkesi/teklik ilkesi) veya basitleştirici ilke (basitlik ilkesi) demenin önü açılacaktır. Birleştirmek basitleştirmeye göre daha dar kapsamlı olduğu için önce onu ele alalım:

Çokluğun arkasındaki tekliğe ulaşma hedefi Tales, Anaksimandros, Anaksimenos ve Heraklitos gibi erken dönem fizikçilerinde kendiliğinden gündeme geldi ve onu takip eden her çağda rasyonel felsefenin temsilcileri bunu bir tür özlenen varış noktası olarak kabul ettiler. Bu hedef tarihin her döneminde başarısız oldu; Empedokles, Anaksagoras ve atomcuların felsefeleri böyle bir iddiadan vazgeçmiş gibi göründüler. Fakat uygun şartlar olduğu her seferinde bir çeşit niyet tazelemesi hep gün yüzüne çıktı. Böylece tarih, teklik söyleminin fiili olarak tezahür ettiği dönemler ile buna ortam hazırlayan ara dönemler arasında tekerrür edip durdu. Nitekim bu tekerrürlerin beklenen bir sonucu olarak, arke araştırmasının tekliğe geri dönüşünün bir örneğini biz Yeni Pitagorasçılar’da göreceğiz (bkz: Bölüm 3.1). Şimdi bu şartlar altında, eğer ilkeyi tekleştirici vasfıyla görmekte ısrar edersek, ara dönemlerin arke araştırması tarihindeki yeri eğreti duracaktır.

Öte yandan ilkeyi tekleştirmeyen filozofların sayısı tekleştirenlerinkinden fazladır. Örneğin Empedokles 4 tane öğeden bahsediyor¹⁸¹. Filolaos’un sınırsız şeyler ile sınırlayıcı şeyler olarak 2 kavramı benimsediğini yukarıda görmüştük. Ayrıca “Pitagorasçıların, kavram çiftlerinin yanı sıra sayıları da ilke olarak kabul ettiklerini” not eden Aristoteles’in yorumunu dikkate alırsak, sayılar sonsuz tane oldukları için, dört öğenin veya kavram çiftlerinin çok ötesinde bir durum ortaya çıkıyor. Üstelik sonsuz ilke fikri Pitagorasçı sayılarla da sınırlı kalmıyor ve Anaksagoras ile atomcularda devam ediyor:

Önce Anaksagoras’a bakalım. Ona göre cisimlerin çokluğunu sadeleştirmek mümkün değildir¹⁸². Çünkü çokluğu az olandan üretmek, bir varlığın başka bir varlığa dönüşmesini (yani

¹⁸¹ Empedokles, *Fr.*, par. 7(6), 8(17), 14(21), 27(38), 60(71).

- “Daha önce de söylediğim gibi, konuşmamın kapsamını belirtirken, iki yönlü bir hikâye anlatacağım: o bir seferinde salt bir olmak üzere çoktan büyüdü ve başka bir seferde yine çok olmak üzere birden bölündü: ateş, su ve toprak ve havanın ölçüsüz yüksekliği ve bunlardan ayrı olarak: kötücül çatışma ve aralarında (onlarla) her yönde eşleşen ve onların yükseklikle genişliklerine eşit olan sevgi.”

¹⁸² Anaksagoras, *Anaxagoras of Clazomenae Fragments and Testimonia*, ed. David Gallop - T. M. Robinson, çev. Patricia Curd (Canada: University of Toronto Press, 2007), par. B4a.

başkalaşımını) eninde sonunda yine gerektirecektir. Daha önce Empedokles'in dört ögesi bu dönüşüm problemini kısmen çözmüştü. Çünkü erken dönem fizikçilerinin yaptığı gibi ilkeyi yalnızca su, hava veya ateşten bir tanesinden seçtiğimizde ateşin sudan veya suyun ateşten çıkması gibi sağduyuya ters düşen durumlar yaşanıyordu. Fakat çokluğun arkasındaki ilkeyi Empedokles'in yaptığı gibi bir kez dörde çıkarınca, Anaksagoras'a göre rasyonel olan şey bunu sonsuz yapmaktır. Çünkü dört öge yağmurları, yanardağları, gök cisimlerini ve bunun gibi dört ögeye kolaylıkla indirgenebilecek fenomenleri izah edebilse de altın, kükürt, et, kan, kemik ve benzeri madde türlerini açıklamakta yetersiz kalıyordu. Dört ögenin yağmurlar, yanardağlar ve gök cisimlerini açıklamada başarılı olmasından yola çıkıp, bütün cisimlerin dört ögeden çıktığını bir aksiyom olarak söylediğimizde ise altın, kükürt, et, kan, kemik gibi cisimlerin dört ögeden çıktığını kabul etmiş oluyorduk¹⁸³. Bu noktada bir şeyin kendisine benzemeyenden çıktığını (yani dönüştüğünü) düşünmek gibi eski hatalara düşmek yerine, her şeyin her zaman var olduğunu söylemek Anaksagoras'ın duruşudur¹⁸⁴. Sonuç olarak, eğer biz ilkeyi teklik ilkesi diye alırsak Anaksagoras'ın arke araştırması kapsamına girmesi hiç mümkün olmayacaktır.

Atomculara geldiğimizde onlar Empedokles'in çıkmazından Anaksimandros'un yöntemiyle kurtuldukları halde, buna mecbur olmamalarına rağmen, atomların biçimlerinin sonsuz olduğunu söylediler. Bir önceki paragrafta ifade edildiği üzere Empedokles'in açtığı yol erken dönem fizikçilerinin dönüşüm problemini bir süreliğine çözmüş gibi görünmesine rağmen, eninde sonunda bu problemle yine yüzleşmek zorunda kalıyordu. Çünkü ilkenin bizim çevremizde gördüğümüz su, hava, ateş ve toprak gibi maddi varlıklardan seçilmesi, aslında metafizik anlamda risk almaktı ve eğer dört öge altın, kükürt, et, kan, kemik ve benzeri madde türlerini başarılı şekilde açıklayabilseydi bu iddianın iyi bir yatırım olduğunu söyleyecektik. Fakat Anaksimandros'un en baştan sezdiği üzere bu yolun geleceği yoktur ve ilkeyi bütün maddi cisimlere dönüşebilen bir *aracı varlık* olarak tasarlamak en doğrusudur. Lekippos ve Demokritos'un atomları da böyle aracı varlıklardır; çünkü tıpkı Anaksimandros'un apeironunun bizim çevremizde gördüğümüz hiçbir varlığa benzemediği gibi, atomlar da benzemez. Atomların kendileri su, hava, ateş ve toprak gibi görüngülerden bağımsız oldukları

- “Bunlar böyle olduğuna göre, birleştirilen her şeyde ve her şeyin tohumlarında her türlü şekle, renge ve tada sahip olan birçok farklı şeyin mevcut olduğunu düşünmek doğru olur (...)

¹⁸³ Anaksagoras, *Fr.*, par. B10.

- “(...) Çünkü o gülünç bir şekilde, her şeyin birbirine karıştığını ama büyüdükçe ayrıştıklarını söyledi. Çünkü aynı sperm sıvısında kıllar, tırnaklar, damarlar ve atardamarlar, sinir ve kemik vardır ve bunlar parçaların küçüklüğünden dolayı algılanamazlar, fakat büyüdüklerinde yavaş yavaş ayrılırlar. “Çünkü” diyor “saç olmayandan saç, et olmayandan et nasıl çıkabilir?” Bunu sadece bedenler için değil, renkler hakkında da savundu. Çünkü siyahın beyazda, beyazın da siyahta olduğunu söyledi.”

¹⁸⁴ Anaksagoras, *Fr.*, par. B1, B3.

- “Her şey bir aradaydı; hem miktar hem küçüklük olarak sonsuzdular.”

için, bütün madde türlerine eşit uzaklıkta ve tarafsızdırlar¹⁸⁵; dolayısıyla bunlar suyu oluşturacak şekilde bir araya gelebildikleri gibi, çözülüp tekrar birleşerek ateşi oluşturacak şekilde de bir araya gelebilirler¹⁸⁶. Bunun Empedokles'inkinden daha iyi bir fizik sunduğu ortadadır. Şimdi bizim meselemize gelirsek: Burada atomcular aracı varlıkların *çeşit sayısını* sınırlı tutup, nesneleri bu atomların birleşiminden hareketle kurabilirlerdi. Örneğin Empedokles'in yaptığı gibi 4 ilkedен bahsedip ondan farklı olarak bu ilkelerin maddi olmadığını bilakis aracı varlıklar olduklarını söyleyebilirlerdi. Ancak ilginç şekilde Lekippos ve Demokritos'un bu yolu tercih etmediğini ve atomların biçimlerinin sonsuz sayıda olduğunu bir ilave iddia olarak öne sürdüklerini görüyoruz¹⁸⁷. Yukarıdaki paragrafta ulaştığımız sonuç burası için de geçerlidir: Eğer yapıtaş ilkesi "teklik ilkesi" olsaydı atomların sonsuz olduğunu benimseyenler arke araştırması kapsamının dışında kalırlardı.

Son olarak çokluğun tekliğe indirilmesinden, literal anlamda tek bir ilke yerine belli sayıdaki ilkeler topluluğunu kastediyor olabiliriz. Böyle olursa ilke, çokluğun arkasındaki birliği/tekliği değil çeşitliliğin arkasındaki basitliği sağlayacaktır. Örneğin Filolaos'un kavram çifti ve Empedokles'in dört ögesi böyledir. Basitlik ilkesinin görevi çokluğu ve çeşitliliği daha az çoklukla veya daha az çeşitlilikle açıklamak olduğu için, ilkelerin sayısı sınırlı sayıda olmak kaydıyla artırılabilir; örneğin dört öge yüz ögeye çıkarılabilir. Fakat ögelerin sayısı sonsuz tane olursa, sonsuz tane cisim için sonsuz tane öge gerekeceğinden ötürü, burada basitlik ilkesinden de söz edemeyiz. Anaksagoras ile atomculardaki durum böyledir.

---

¹⁸⁵ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D29.

- "Her türlü şekle ve her tür biçime girerler."

¹⁸⁶ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D31, D32, D56.

- "Diyorlar ki farklılık biçime, karşılıklı temasa ve dönüşe göredir. Bunlardan biçim idea, karşılıklı temas düzen, dönüş ise konumdur. A ideası bakımından N'den, AN düzeni bakımından NA'dan ve Z konumu bakımından N'den farklıdır."

- "Oluş ve yokoluş ayrışma ve birleşme yoluyla değişim ise düzen ve konum yoluyla meydana gelir."

¹⁸⁷ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D13, D29, D32, D45, D46, D47, R33, D30, R94.

- **Atomların miktar olarak sonsuz oldukları hakkında:** "Atomlar büyüklük ve sayı bakımından sonsuzdur."

- **Atomların biçim olarak sonsuz oldukları hakkında:** "Dahası cisimler şekillerine göre birbirlerinden farklı olduğu ve şekiller de sonsuz sayıda olduğu için basit cisimlerin de sonsuz sayıda olduğunu söylüyorlar."

Tablo 3: İlkelerin çokluğun arkasındaki birlik veya çeşitliliğin arkasındaki basitlik olarak tarif edilmesinin kapsayıcı olmadığı hakkında

	Çokluğun arkasındaki birlik	Çeşitliliğin arkasındaki basitlik	Çeşitliliğin arkasındaki çeşitlik	Açıklama
Tales	+	-	-	
Anaksimandros	+	-	-	
Anaksimenes	+	-	-	
Heraklitos	+	-	-	
Filolaos	-	+	-	Sınırlı çokluk olarak kavram çiftleri vardır.
Aristoteles'in yorumundaki Pitagorasçı sayılar	-	-	+	Sonsuz tane sayı vardır.
Empedokles	-	+	-	Sınırlı çokluk olarak dört öge vardır.
Anaksagoras	-	-	+	Sonsuz cisme karşılık sonsuz parçacık vardır.
Lekippos ve Demokritos	-	-	+	Atomların biçimleri sonsuz tanedir.

Sonuç olarak ilkenin en genel niteliği maddi olması, ilk olması ve birleştirici veya basitleştirici olması değildir. İlkenin başlıca görevi cisimlerin yapıtaşlarını açıklamaktır. Örneğin “Tales cisimlerin yapıtaşlarını suyla açıklıyor” deriz. Bunun haricindeki her kayıtlama ilkenin doğru anlaşılması önünde engel olacaktır. O halde filozofların yapıtaşı ilkeleri şöyle sıralanabilir:

Tablo 4: Yapıtaşı ilkelerin karşılaştırılması (Platon hariç)

	Yapıtaşı ilkesi	Açıklama
Tales	Su	
Anaksimandros	Apeiron	Gayri maddi ve belirsiz töz olarak sonsuz
Anaksimenes	Hava	
Heraklitos	Ateş	
Filolaos	Sınırlayıcı şeyler ve sınırsız şeyler	Gayri maddi ve belirsiz töz olarak sonsuzu içeriyor
Empedokles	Dört öge	
Anaksagoras	Her-şeyin-parçaları	
Lekippos ve Demokritos	Atomlar	

1. 1. 2. Yapıtaşı İlkesi Etrafındaki Akımlar: Başkalaşım ve Öge Fiziği

Arke araştırması başlangıçta, var olan bir şeyin değişip dönüşebileceği kabulüne dayanıyordu. Bu yüzden Tales'ten Parmenides'e gelinceye kadar bütün arke filozofları arkeyi değişebilen bir varlık olarak ele aldılar. Tales'in suyu, her şeyin içinde yerleşik duran tanrıların/ruhların etkisiyle hareket edip çeşitli varlıklara dönüşüyordu. Anaksimandros'ta arke önce sınırsız, belirsiz ve sonsuz iken daha sonra sıcakla soğuğa ve nihayet maddi cisimlere dönüşüp sınırlı, belirli ve sonlu hale geliyordu. Anaksimenes'in havası ve Heraklitos'un ateşi de hava ve ateş olmaktan çıkıp başka cisimleri ortaya çıkarıyorlardı. Nihayet Filolaos'un teorik varlıkları olan sınırsız şeyler ile sınırlayıcı şeyler de uyumlaştırıcı güç tarafından bir araya getirildikleri zaman, etrafımızda gördüğümüz bilfiil cisimlere dönüşüyorlardı.

Tablo 5: Başkalaşım fizikçilerinde başlangıç durumu ve sonraki durumlar

	Başlangıç durumu	İkincil ve üçüncül durumlar	
Tales	Su	Sudan başka cisimler	
Anaksimandros	Apeiron	Sıcak ve soğuk	Sınırlı, belirli ve sonlu varlıklar olan cisimler
Anaksimenes	Hava	Havadan başka cisimler	-
Heraklitos	Ateş	Ateşten başka cisimler	-
Filolaos	Teorik varlıklar olan sınırlayıcı şeyler ve sınırsız şeyler	Bilfiil varlıklar olan cisimler	-

Başlangıç durumundan ikincil ve üçüncül durumlara geçildiğinde farklı cisimler ortaya çıkaran bu bakış açısını “başkalaşım fiziği” olarak gruplandırabiliriz. Böylece arke araştırmasının birinci dönemi tamamlanmaktadır. Bu dönemin sonunu getiren şey Parmenides’in eleştirileri oldu. Onun başkalaşım fiziğine itirazı eşyanın değişim geçiremeyeceğiyle ilgili değildi. Çünkü suyun su buharına, su buharının bulutlara ve bulutların yağmura dönüştüğünü inkar ediyor gibi görünmüyordu. Parmenides’in itirazı daha çok, değişim geçiren bir şeye “var” diyemeyeceğimiz yönünde bir düşünceye dayanıyordu¹⁸⁸. Ona göre var olmayan bir şey sonradan var olamazdı ve var olan bir şey de sonradan yok olamazdı¹⁸⁹. Örneğin önceden var olmayan bir taşın sudan, apeirondan, havadan veya ateşten çıkıp sonradan var olması mümkün değildi. Çünkü bu durum hem bir varlığın şu zamanda değil de bu zamanda var olmasını gerektirecek bir sebebi nasıl izah edeceğimizle alakalı problemleri¹⁹⁰ hem de önceden var olan su, apeiron, hava ve ateşin nasıl olup da varlıktan kesilebildikleri yönündeki problemleri gündeme getiriyordu. Bu bağlamda Parmenides’in eleştirilerinin, arke araştırmasının Aristotelesçi anlamda fizik boyutunu (yani fiziksel cisimlerdeki değişimin mekaniğiyle ilgilenmekten öteye geçmeyen Aristotelesçi fizik bilimini) sekteye uğratması beklenmezdi ve öyle de olmadı¹⁹¹. Ancak arke araştırmasının Aristotelesçi anlamdaki metafiziğe daha yakın duran diğer boyutu varlıkların en temelindeki varlığı incelemesi bakımından Parmenides’in eleştirilerinden doğrudan etkilendi.

Önce Empedokles her şeyin kaynağında dört maddenin var olduğunu ve bunların ontolojik açıdan hiç değişmediklerini söyledi¹⁹². Ona göre bütün varlıklar bu dört maddeden

¹⁸⁸ Parmenides vd., *Fr.*, par. D8(B8.40).

- “Çünkü varolanın dışında [yani] konuşulan şeyde düşünmeyi bulamayacaksın. Çünkü varolanın yanında herhangi bir şey ne vardır ne de var olacaktır. Çünkü kader onu bütün ve hareketsiz kalmaya mahkum etmiştir. Böylece her şey birer isim olacaktır.”

¹⁸⁹ Parmenides vd., *Fr.*, par. D6; Parmenides, *Doğa Hakkında*, çev. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2015), VI-5.

- “Varolan ve varolmaması mümkün olmayan (...) diğeryse varolmayan ve varolmaması zorunlu olan”

- “Dilsizler, körler hem de, şaşkınlık, kafası karışık gruh, onlar ki hazır olmakla varolmamayı aynı addederler.”

¹⁹⁰ Parmenides vd., *Fr.*, par. D8(B8.15); Parmenides, *Doğa Hakkında*, VIII-13.

- “Hangi zorunluluk onu çağırış olabilir, sonra yada önce, hiçlikten fişkırmaya?”

¹⁹¹ Parmenides vd., *Fr.*, par. D18, D20, D24, D25, D32, D35 vd.; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi-2 Sofistlerden Platon’a* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 345.

- “Hava topraktan ayrıldı.” + “Göksel cisimler ateşin yoğunlaşmasıdır.” + “Yoğun ve incenin karışımı Samanyolunu ortaya çıkarır.” + “Güneş ve Ay, Samanyolundan ayrıldılar. Birincisi sıcak olan ince karışımdan ve ikincisi soğuk olan yoğun karışımdan.” + “Yoğun hava aşağıya aktığında toprağın meydana geldiğini söylüyor.” + “Parmenides şiirinde toprağa su-bazlı dedi.” vd.

¹⁹² Empedokles, *Fr.*, par. 7(6), 8(17), 9(12), 11(16), 12(8).

- **Dört ögenin gerçek varlıklar olduğu hakkında:** “Önce her şeyin dört kökünü duyun: parlak Zeus ve hayat veren Hera ve Aidoneus ve gözyaşları ölümlü nehirlerin kaynağı olan Nestis.” + “Bütün bunlar eşit ve aynı yaştadır; fakat her birinin farklı bir ayrıcalığı ve kendine özgü karakteri vardır; ve zaman geçtikçe sırayla hüküm sürerler. Üstelik bunların dışında sonradan hiçbir şey doğmaz ve ölüm de yoktur, çünkü sürekli yok olup gitselerdi

oluşmaktaydı. Şimdi burada yapıtaş ilkeleri Tales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Heraklitos örneklerinde olduğu gibi başka varlıklara dönüşmediği için Empedokles'in tarifine başkalaşım fiziği diyemiyoruz. Bilakis dört maddenin birleşimi başka *bütünleri* oluşturduğu için buna "öge fiziği" denilebilir. Sonra Anaksagoras da hali hazırda var olan sonsuz sayıda şeyin evrenin başlangıcından beri hep var olageldiğini söyleyerek Empedokles'in tavrını ileri taşımıştı¹⁹³. Ona göre var olan her şeyin içinde başka şeylerden bir miktar bulunmaktadır¹⁹⁴. Her şey her şeyin içinde zaten *var olduğu için*, bir şeyin yok iken varlığa geçmesi veya bir durumdan öteki duruma değişmesi diye bir anlayış söz konusu değildir. Son olarak atomcular da değişim denilen olgunun aslında insanın algı kapasitesindeki bir eksiklikten kaynaklandığını ve bize değişiyormuş gibi görünen cisimlerin arkasında değişmeyen atomların bulunduğunu söylediler¹⁹⁵. Buna göre atomların yan yana gelmesi veya birbirlerinden uzaklaşması halinde oluşan farklı kombinasyonlar, bize farklı cisimler olarak görünmektedir; halbuki temelde atomların konumlarından başka bir şey değişmemektedir¹⁹⁶.

---

artık var olmazlardı. Peki bu bütünü ne artıracak ve bu [şey] nereden gelecektir? Onlar olmadan hiçbir şey olmadığına göre, nasıl tamamen yok edilebilir? Hayır bunlar yegane gerçek şeylerdir; ama birbirlerinin içinden geçerken farklı zamanlarda farklı nesneler haline gelirler, yine de sonsuza kadar aynı kalırlar." + "Onlar daha önce oldukları gibiler ve olacaklar; ve bence sonsuz zaman bu ikisinden asla yoksun olmayacak."

- **Varolan şeyin yok edilemeyeceği hakkında:** "Olmayan bir şeyden bir varlığa geliş mümkün değildir; ve varolan bir şeyin tamamen yok edilmesi de [hiç mümkün olmadığı gibi böyle bir şey] işitilmemiştir de; çünkü o nereye [ve hangi zamana] itilirse, o zamanda ve o yerde var olacaktır." + "İşte başka bir nokta: ölümlü şeylerden hiçbirinin doğumu yoktur ya da tehlikeli ölümle bir son bulmaz."

¹⁹³ Anaksagoras, *Fr.*, par. B5, B10.

- "Homojen maddelerin hiçbirinin ne oluşa geldiğini ne de ortadan kaybolduğunu, fakat her zaman aynı olduklarını şöyle açıklıyor: "Bunlar bu şekilde ayrılmış olsalar da, her şeyin hiçbir şekilde daha az veya daha fazla olmadığını (çünkü bütünün hepsinden fazla olmaları mümkün değildir) ve bilakis her şeyin her zaman eşit olduğunu kabul etmek doğrudur." O halde karışım ve homojen şeyler hakkında bunları söylüyor." + "Anaksagoras, hiçbir şekilde olmayandan hiçbir şeyin gelmediğine dair eski inancı keşfettiğinde, oluşu ortadan kaldırdı ve oluş yerine ayrışmayı getirdi."

¹⁹⁴ Anaksagoras, *Fr.*, par. B4a, B6, B10, B11, B12.

- "Bunlar böyle olduğuna göre, birleştirilen her şeyde ve her şeyin tohumlarında her türlü şekle, renge ve tada sahip olan birçok farklı şeyin mevcut olduğunu düşünmek doğru olur." + "Büyük ve küçüğün payları sayıca eşit olduğuna göre, bu bakımdan da her şey her şeyde olacaktır; (herhangi bir şeyin) ayrı olması da mümkün değildir, fakat her şeyde her şeyin bir payı vardır (...) ancak başlangıçta olduğu gibi, şimdi de her şey bir aradadır." + "Çünkü aynı sperm sıvısında kıllar, tırnaklar, damarlar ve atardamarlar, sinir ve kemik vardır ve parçalarının küçüklüğünden dolayı algılanamazlar, fakat büyüdüklerinde yavaş yavaş ayrılırlar. "Çünkü," diyor, "kıl olmayandan kıl, et olmayandan et nasıl çıkabilir?" Bunu sadece bedenler konusunda değil, renkler konusunda da sürdürdü. Çünkü siyahın beyazda, beyazın da siyahta olduğunu söyledi. Aynı şeyi ağırlıklar konusunda da söyledi: hafifin ağırla karıştığına inanıyordu ve tam tersi." + "Ve açıkça diyor ki: Her şeyde Nous dışında her şeyden bir pay vardır ama içinde Nous'un da bulunduğu bazı şeyler de vardır. Ve yine Nous hakkında şunları yazmıştır: Diğer şeylerin her şeyden bir payı vardır; ancak Nous sınırsızdır ve kendi kendini yönetir ve hiçbir şeyle karıştırılmamıştır; ancak kendi başına yalnızdır."

¹⁹⁵ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D13, R108, D30.

- "Şeylerin bütünün ilkeleri atomlar ve boşluktur; diğer her şey ise geleneğin nesnesidir (...) Hiçbir şey varolmayandan meydana gelmez ve varolmayana yok edilemez."

- "Bir kimse duyuların nesnelerinin varolduğunu kabul eder ve bu fikirdedir; ancak bunlar gerçekte var değildir; bilakis yalnızca atomlar ve boşluk vardır."

¹⁹⁶ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D31.

- "Onlar varolan şeyin yalnızca konfigürasyona, düzene ve dönüşe göre olduğunu söylüyor."

Tablo 6: Öge fizikçilerinde başlangıç durumu ve sonraki durumlar

	Başlangıç durumu	İkincil durum
Empedokles	(Kürenin içindeki) dört madde	(Kürenin dışındaki) dört madde
Anaksagoras	(Bütünün içinde yer alan) her-şeyin-parçaları	(Bütünün dışındaki) her-şeyin-parçaları
Atomcular	(Rasgele gezinen) atomlar	(Bir araya gelen) atomlar

Başkalaşım fiziğiyle öge fiziğinin farkları bu filozofların üslubundan ve kullandıkları kavram setlerinden ayırt edilebilmektedir. Tales, Anaksimandros, Anaksimenos ve Heraklitos örneklerinde başlangıç durumuyla ikincil durum arasında farklılık olduğu için, bir cismin ikincil durumdan başlangıç durumuna geçtiği her seferinde, bu durum “yapıtaşlarına geri dönüş ilişkisi” altında ifade edilmiştir. Örneğin havanın su buharı, bulut, yağmur, toprak, taş vb. cisimlere dönüştükten sonra tekrar hava formuna girmesi bir geri dönüşü ifade etmektedir. Başkalaşım fizikçilerinde bu döngü fragmanlara lafzi olarak yansımıştır. Tales’e göre her şeyin başı ve sonu su’dur¹⁹⁷. Anaksimenos’e göre her şey havadan oluşur ve yeniden ona çözülür¹⁹⁸. Anaksimandros’a göre şeyler nereden kaynaklanmışsa tekrar ona dönecektir ve bu kaynak apeirondur¹⁹⁹. Nihayet Heraklitos ateşten çıkan cisimlerin belli süre sonra ateş tarafından yakılıp aslına döneceğini söylüyor²⁰⁰.

Öte yandan öge fizikçilerinde başlangıç durumuyla ikincil durum arasında farklılık olmadığı için, başkalaşım fizikçilerinde gördüğümüz yapıtaşlarına geri dönüş durumu, burada yoktur. Çünkü yapıtaşları olan dört öge, her-şeyin-parçaları ve atomlar bu süreç boyunca varlıktan hiç kesilmemektedir. Bunun yerine öge fizikçilerini karakterize eden şey, bileşikler ve bunlarla ilgili kavramlardır. Bu bağlamda Empedokles “birleşme ve ayrılma” terimlerini kullanıyor. Yani dört madde sevgiyle nefretin etkisi altında birleşerek ve ayrılarak çeşitli cisimleri oluşturmaktadır²⁰¹. Benzer şekilde atomcular da birleşme durumunu “birbirine

¹⁹⁷ Tales vd., *Fr.*, par. D4.

¹⁹⁸ Tales vd., *Fr.*, par. D31.

¹⁹⁹ Tales vd., *Fr.*, par. D6.

²⁰⁰ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D84, D51, D87.

²⁰¹ Empedokles, *Fr.*, par. 8(17), 12(8), 16(26), 25(22).

- **Birleşme ve ayrılma hakkında:** “Çünkü her şeyin birleşmesi varlığa bir üreme getirir ve onu yok eder; diğeriyse yeniden bölünürken yetiştirilir ve dağıtılır. Ve bu şeyler, sevgi yoluyla bir sefer bir araya gelerek ve başka bir seferde yine çekişmenin itmesiyle birbirlerinden uzaklaşarak, sürekli konum değiştirmelerini asla kesmezler.” + “ölümlü şeylerden hiçbirinin doğumu yoktur ya da tehlikeli ölümle bir son bulmaz; ancak yalnızca karışım ve karışmış olanın ayrışması vardır; ve insanlar buna “doğum” adını verirler.”

- **Birleşme ve ayrılmanın döngü oluşturduğu hakkında:** “Döngü döndükçe onlar sırayla galip gelirler, birbirlerine eksilirler ve belli silsilede artarlar. Çünkü bunlar yegane gerçek şeylerdir; ve birbirlerinin içinden geçtiklerinde insanlar ve başka cins hayvanlar olurlar; bütünde bir araya gelip ve boyun eğdirilinceye kadar bazen

dolanma, sarmalanma, yapışma” ve ayrılma durumunu da “saçılma” gibi kavramlarla tarif ediyor²⁰². Yani atomlar çarpışma ve itilme yoluyla etrafa saçılmakta ve başka atomlarla tekrar birleşmektedir²⁰³. Son olarak Anaksagoras ise böyle birleşme-ayrılma-birleşme veya yapışma-saçılma-yapışma gibi döngüleri kullanmıyor. Bunun yerine o, bileşiklerdeki oranların artmasını ve azalmasını dikkate alıyor. Buna göre her şeyin içinde her şey var olduğu için, şeylerin genel karakteristiği o bileşiklerin içinde hangi parçanın baskın olduğuna göre değişmektedir²⁰⁴. Örneğin altın her eşyanın içinde bulunmaktadır fakat biz, yalnızca altın oranı fazla olan şeylere altın deriz. Eğer oranların değişimini de azlık ve çokluğa göre tasnif edersek, Anaksagoras’ın döngüsü “oran artışı-oranda azalma-oran artışı” şeklinde betimlenebilir.

Tablo 7: Başkalaşım ve öge fizikçilerinin genel karakteristiklerinin karşılaştırılması (Platon hariç)

	Başlangıç durumu	İkincil ve üçüncül durumlar		Özel kavramlar
Tales	Su	Sudan başka cisimler	-	Suya geri dönüş
Anaksimandros	Apeiron	Sıcak ve soğuk	Sınırlı, belirli ve sonlu varlıklar olan cisimler	Apeirona geri dönüş
Anaksimenes	Hava	Havadan başka cisimler	-	Havaya geri dönüş
Heraklitos	Ateş	Ateşten başka cisimler	-	Ateşe geri dönüş
Filolaos	Teorik varlıklar olan sınırlayıcı şeyler ve sınırsız şeyler	Bilfiil varlıklar olan cisimler	-	-
Empedokles	(Kürenin içindeki) dört madde	(Kürenin dışındaki) dört madde	-	Birleşme ve ayrılma
Anaksagoras	(Bütünün içinde yer alan) her-şeyin-parçaları	(Bütünün dışındaki) her-şeyin-parçaları	-	Oran artışı ve oran azalışı
Atomcular	(Rasgele gezinen) atomlar	(Bir araya gelen) atomlar	-	Yapışma ve saçılma

sevgi yoluyla bir düzene girerler, bazen de çatışmanın nefretiyle birbirlerinden uzaklaşırlar. Dolayısıyla bir, çoktan doğmaya ve çok da bölünmek suretiyle birden üretilmeye alışık olduğu için, onlar buna göre doğarlar ve kalıcı bir yaşamları yoktur; ancak sürekli mübadeleyi kesmedikleri için bu zamana dek döngü içinde sonsuza kadar değişmeden kalırlar.”

²⁰² Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D29, D30, D35, D45, D80, D81.

²⁰³ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D29, D49, D53, D54, D75, D80, D81, R90, R92, R94.

²⁰⁴ Anaksagoras, *Fr.*, par. B1, B21.

- “Her şeyin her şeyde olduğunu, ancak her birinin baskın olanla karakterize edildiğini söyler.”

1. 1. 3. Platon'un Gayri Maddi Nitelikteki Öğeleri: Üçgenler

Platon'un yapıtaşı ilkesi ilk defa onun *Timayos* diyalogunda karşımıza çıkar. Burada yazar tarafından zikredilen üç temel varoluş tipi bulunmaktadır ve yapıtaşı ilkesi ise bunların üçüncüsü konumundadır (genişletilmiş liste için bkz: Tablo 18). Aşağıdaki bölümlerde yapıtaşı ilkesinin niçin üçüncü tür varlık olduğu, mahiyeti ve arke araştırması bağlamındaki konumu izah edilecektir.

1. 1. 3. 1. Pitagorasçılık Bağlamı

Platon'un yapıtaşı ilkesiyle ilgili tercihleri, kendisinin Pitagorasçılığı alımlaması çerçevesinde şekillenmiştir. Biz daha önce Pitagorasçılar'ın, *kavram çiftlerini* (yani sınırsız, tek-çift, bir-çok, sağ-sol, erkek-dişi, durağan-devingen, düz-eğri, aydınlık-karanlık, iyi-kötü, kare-eşkenar olmayan gibi kavramları) yapıtaşı ilkesi olarak kabul ettiklerini görmüştük (bkz: bölüm 1.1.1). Buna ilave olarak onların, yasa ilkesi olarak da *matematiksel nesneleri* (yani sayıları) benimsedikleri 1.3.1 numaralı bölümde görülecektir. Şimdi Platon, Pitagorasçılar'ın bu tavrını ters yüz edip matematiksel nesneler ile kavramların yerlerini değiştiriyor²⁰⁵.

Şekil 3: Filolaos ile Platon'un yapıtaşı ve yasa ilkelerine göre karşılaştırılması

Örnek vermek gerekirse, Şekil 3'te betimlenen değiştirme işleminde, Filolaos'un matematiksel nesneleri aritmetiğin alanına giren sayılar iken Platon'da geometrinin alanına giren üçgenlerdir. Burada Platon'un matematiksel bir nesne türünü yapıtaşı ilkesi olarak ileri sürmesi hem arke araştırması hem de Pitagorasçılık bağlamında yeni bir durumdur.

²⁰⁵ Aristoteles, *Met.*, par. 1028b9; Aristoteles, *Metafizik A.A. terc.*, par. 987b15, 1028b20.

- “Ayrıca Platon duyuşal şeyler ve ideaların dışında matematiksel nesnelerin varlığını kabul etmektedir. Bunlar ezeli-ebedi ve hareketsiz olmaları bakımından duyuşal nesnelerden; ideanın kendisinin biricik, bireysel ve tek bir gerçeklik olmasına karşılık birden fazla sayıda olmaları bakımından idealardan ayrılan “aracı” gerçekliklerdir.” + “Platon, üçüncü bir tür tözlerle, yani duyuşal cisimlerin tözü ile birlikte, iki tür tözün, İdealar ve matematiksel şeylerin varlığını ortaya atmaktadır.”

1. 1. 3. 2. Üçüncü Tür Olarak Aracı Varlık

Platon'un yapıtaşı ilkesinin anlaşılabilmesi için *Timayos*'taki konuşmacının üç kısımdan oluşan konuşmasının ve bu diyalogda sunulan varlık türlerinin birbirleriyle ilişkisinin kavranabilmesi gerekmektedir. Konuşmacı **birinci aşamada**, cisimlerin arkasında dört ögenin bulunduğu dair geleneği tekrarlıyor²⁰⁶. Bu bağlamda o Empedokles zemininden seslenmektedir. Yani dört öge birleşerek hem cisimleri hem de bütün olarak evreni oluşturmaktadır. **İkinci aşamadaysa** bu geleneğin bu haliyle tamamlanmamış yani yanlış olduğunu söyleyip daha gerideki ilkeleri araştırmaya yöneliyor²⁰⁷. Çünkü yapıtaşı ilkesi olarak konulan şeylerin bizzat değişmiyor olması gerekir. Halbuki dört öge sürekli değişmektedir²⁰⁸. Değişen bir şey gerçek varlık olamaz; gerçek varlık olmayan bir şey ilke olamaz²⁰⁹. O halde dört ögeyi de oluşturan başka varlıklar bulunması gerekir ki bunlar da üçgenlerdir²¹⁰. Buna göre iki boyutlu düzlemsel şekiller olan üçgenler birleşerek üç boyutlu nesneleri ortaya çıkarmaktadır. **Üçüncü aşamaya** gelince o, üçgenlerden daha geride başka varlık ilkelerin de olabileceği ihtimalini gündeme getiriyor; fakat bilginin sınırları sebebiyle araştırmasını üçgenlerden ileriye götürmüyor.

Konuşmanın ikinci ve üçüncü aşamalarıyla ilgili altı çizilmesi gereken nokta şudur: İkinci aşamada sınırlı kalınmayıp üçüncü aşamaya geçilmesi üçgenlerin değişebilen/bozulabilen varlıklar olduğunu göstermemektedir. Çünkü eğer üçgenler bir kere var olduktan sonra değişen/bozulan varlıklar olsalardı, konuşmacının bunu muhakkak fark etmesi gerekirdi; ve üçgenlerin değiştiğinin farkına varıldığında, tıpkı dört ögede olduğu gibi, bunların ilke olmadıkları ilan edilirdi. Nitekim *Timayos*'taki söylemin aşamalı biçimde sergileniyor olması, konuşmacının odak noktasının değişmeyen varlıkları aramak olduğunu ve varılan nihai sonuçta hata yapılmadığını göstermektedir. İkinci ve üçüncü aşamaların farkı epistemolojik bir ayırımdan ibarettir: Her nasıl olduysa Tanrının bilebileceği bir biçimde zamanın başlangıcındaki bir “şeyden”, bizim bilebildiğimiz üçgenler meydana gelmiştir. Üçgenlerin özelliği, üçgen olmaları bakımından değişmemeleri ancak birleşip ayrılarak dört ögeyi meydana getirmeleridir.

²⁰⁶ Platon, *Tim.*, par. 31b-33b.

²⁰⁷ Platon, *Tim.*, par. 48b, 53c.

- “Şimdiye dek kimse bize onların [ateş, su, hava ve toprağın] doğuşunu anlatmadı. Ama biz onlara ilkeler adını veriyor, onları evrenin öğeleri olarak kabul ediyoruz, oysa yalnızca aydınlanmamış bir zihin onları heceden sayar.” + “Şimdi size bu öğelerden her birinin kuruluşunun aslını yeni bir düşünceyle göstermeye çalışmalıyım.”

²⁰⁸ Platon, *Tim.*, par. 49c.

²⁰⁹ Platon, *Tim.*, par. 49d.

²¹⁰ Platon, *Tim.*, par. 54c.

- “O dört tür cisim bize birbirlerinden doğmuş gibi geliyordu; bu yanlış bir görüştü. Bizim seçtiğimiz üçgenler gerçekten dört cismi doğuruyor.”

Şimdi üçüncü aşamada zikredilen ve bilgimizin sınırları dışında kalan “şeyin” mahiyetini inceleyelim. *Timayos*’un ontoloji planında üç varoluş türü zikredilmektedir. **Birinci tür** “hep var olan ama hiç oluşagelmeyen” *idealardır* ki bunlar aşağıda detaylıca inceleyeceğim 1.3.3. numaralı bölümün konusudur. **İkinci tür** “hep oluşagelen ama hiç var olmayan” varlıklardır ki bunlar etrafımızda gördüğümüz *fiziksel cisimlerdir*²¹¹. Cisimlerle ideaları kıyasladığımızda idealar gerçek varlıklar olduğu için cisimler, bu tasnifin ikinci kategorisinde “var olmayanlar” olarak nitelenmiştir. Halbuki cisimler yalnızca idealarla kıyaslandığında var olmayan hükmündedirler. Yoksa onlar tümüyle yok nesneler değildirler. Öyle olsaydı Platon’un Parmenides’ten farkı kalmazdı²¹². Bilakis cisimler “daha az var” olarak vardırırlar. Cisimleri daha az var yapan şey ise onların sürekli değişip sabit kalmamalarıdır. Platon bu iki türü, diyalogun birinci aşamasında ayrıntılarıyla anlatıyor. Diyalogun ikinci aşamasında bunlara bir tür daha ilave ederek söyleminin son şekline ulaşıyor. Buna göre **üçüncü tür**, “oluşa giren fakat kendisi varlıktan kesilmeyen” *aracı varlıktır*. Platon aracı varlık durumunun insan zihni tarafından kolayca kavranamayacağını düşündüğü için bunu izah etmek amacıyla çeşitli mecazlar kullanıyor: O var olan tüm cisimlerin temelinde bulunup hepsini kuşattığı için “oluşun kabıdır (ipotoke)”²¹³; cisimlerin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi sağlayıp onları beslediği için “anne veya sütannedir (mitera, titini)”²¹⁴; idealara göre mahiyet kazanan cisimlerin oluştuğu zemin olduğu için “yerdin (khora)”²¹⁵; başlangıçta kendisinin biçimi olmayıp çeşitli biçimleri sonradan kabul ettiği için “damga gibidir (ektipome)”²¹⁶. Bütün bu mecazların ötesine geçtiğimizde üçüncü türün asli niteliğinin aracı varlık olmak olduğu fark edilir²¹⁷.

Burada ikinci tür ile üçüncü türün birbirlerinden kronolojik olarak farklılaştığı anlaşılmaktadır. Çünkü zamanın başlangıcında yer alan üçüncü tür, süreç içerisinde üçgenlere dönüşmüş ve ardından üçgen bileşikler sayesinde fiziksel cisimleri ortaya çıkarmıştır.

²¹¹ Platon, *Tim.*, par. 27d.

²¹² “Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 3.Seminer”, sc. 21:00.

²¹³ Platon, *Tim.*, par. 49a.

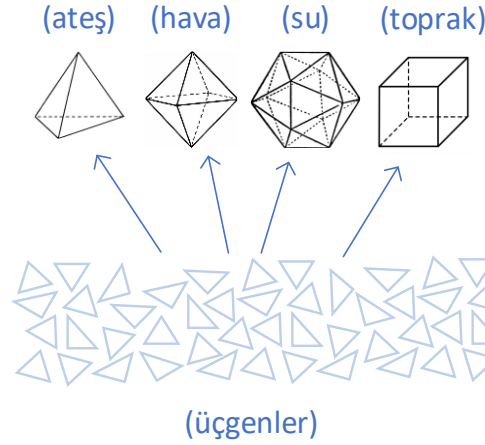
²¹⁴ Platon, *Tim.*, par. 49a, 50d, 52d.

²¹⁵ Platon, *Tim.*, par. 52b, 52d.

²¹⁶ Platon, *Tim.*, par. 50d.

²¹⁷ Simplicius, *On Aristotle Physics 1.5-9*, thk. Richard Sorabji, çev. Han Baltussen vd. (Bloomsbury Publishing Plc, 2014), par. 231.10.

- **Simplikius’un naklettiğine göre Moderatus Platon’un üçüncü tür varlığı hakkında şunları söylüyor:** “...Ve o bu niceliğe biçimsiz, ayırt edilmemiş ve şekilsiz dedi; halbuki bu nicelik [daha sonradan] biçim, şekil, bölünme, nitelik ve tür şeylerin hepsini alabilir. Moderatus diyor ki ‘Platon burada (miktarla ilgili) birçok kelime kullanıyor. [Örneğin] alıcı ve karakersiz [diyor]; görünmez ve değişime uğradığı için özellikle anlaması çok zor [diyor]; avamca düşünceyle zor anlaşılan ve bunlara benzer olan her şeyi (söylüyor).”

Şekil 4: Platon'da aracı varlıkla dört ögenin ilişkisi

1. 1. 3. 3. Öge Fiziği Bağlamı

Platon'un yapıtaşı ilkesi kendisinden önceki öge fiziğine Anaksimandros-Filolaos çizgisinin epistemolojik duruşunu ilave etmiştir. Bu yeniliği anlayabilmek için onu önce Anaksimandros ve Filolaos'la birlikte incelemeli, ardından Parmenides'in eleştirileri bağlamında atomcularla karşılaştırmalıyız.

Platon'un üçüncü tür olarak aracı varlığının başlangıç hali, Anaksimandros'un apeironuyla aynı düzlemde ele alınmıştır. Çünkü (a-1) Her ikisi de gayri maddidir ve maddi cisimlerin hepsine eşit uzaklıkta yer alırlar. Bu yüzden aracı varlık özelliği sergilemektedirler. (b-1) Her ikisi de belirsiz ve sınırsızdır. Bu yüzden bilginin ve söyleminin dışındadırlar²¹⁸. Burada a ve b şıklarındaki özellikler Filolaos düşüncesinde de devam ettirilmiştir. Çünkü "sınırsız şeyler ile sınırlayıcı şeyler" ikilisi apeironu içermesi sebebiyle a şıkkının kapsamına girmektedir. Yine bu ikili, maddi cisimlerin ortaya çıkışından ve dolayısıyla bilimlerden önce gelmesi sebebiyle de b şıkkının kapsamına girmektedir.

Ancak Platon belli noktalarda Anaksimandros-Filolaos çizgisinden ayrılmaktadır. Bu ayrılık Platon'da iki adet aracı varlığın bulunmasından veya aracı varlığın zaman içerisinde iki adet versiyonda görünmesinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü tür olarak aracı varlığın sonraki hali olan üçgenleri incelediğimizde: (a-2) Üçgenlerin de birer aracı varlık olduğunu fakat bunların maddi cisimlerden bağımsız/ayrık/aşkın durmadıklarını görüyoruz. Çünkü üçgenleri aracı varlık kılan özellik, apeironda olduğu gibi aşkınlık değildir. Bu özellik, cisimlerin hepsinin üç boyutlu olup üçgenlerin iki boyutlu olmasından ibarettir. (b-2) Ayrıca üçgenler apeiron gibi belirsiz, sınırsız ve sonsuz değil ve "sınırlayıcı şeyler + sınırsız şeyler" ikilisindeki

²¹⁸ Platon, *Tim.*, par. 53d.

gibi bilimlerden önce değildir. Bu yüzden üçgenler insani araştırmaya konu olup bilgi ve söyleme dahil edilebilirler. (c) Son olarak üçgenler bir kere var olduktan sonra hiç değişmemeleri/bozulmamaları sebebiyle hem Anaksimandros-Filolaos çizgisinden hem de genel olarak başkalaşım fiziğinin tamamından ayrılmaktadır. Bu bağlamda Platon, öge fizikçilerden bir kısmına yani algıyla gerçeklik arasında ayırım yapan atomculara yaklaşmaktadır.

Platon'un ve atomcuların tavrını kavrayabilmek için öge fiziğini başlatan sürece genel bir bakış atmak faydalı olabilir. Bilindiği üzere maddi nesnelerin arkasındaki gerçeklik olarak yine maddi nesneleri ileri sürmek daha önce Tales'in, Anaksimenes'in, Heraklitos'un, Empedokles'in ve Anaksagoras'ın sürekli içine düştüğü bir hataydı. Halbuki Parmenides'in haklı olarak gösterdiği üzere, değişen bir şeyin kendisi gerçek anlamda var olamaz ve maddi şeylerin temel özelliği değişmektir. Burada her ne kadar Parmenides'in kendisi maddi nesnelerin varlığını yadsıyarak arke araştırması çerçevesinin dışına çıkmış olsa da onun fikirleri arke araştırmasına hala entegre edilebilmektedir. Örneğin bu konuda Parmenides'ten etkilendiği anlaşılan atomcular, cisimler dediğimiz varlıkların yalnızca birer isim olduklarını ve onların aslında atomlara bağlı olan "görelî gerçeklikler" olduklarını ileri sürmüşlerdi. Bu sayede cisimler Parmenides'in tarif ettiği gibi "tümüyle yok şeyler" olmaktan çıkıp "algıda var olan şeyler" kategorisine yükseltilmişlerdi. Çünkü Parmenides'te algılar gerçek değildir. Atomculardaysa algılar gerçektir. Biz bir nesneye baktığımızda aslında atomları görürüz fakat atomların kendisini değil onların "cisimler" olarak görünüşünü algılarız. Şimdi atomcular atomların maddi nesneler olduklarını hala söylüyor olsalar da maddi nesnelerin arkasındaki gerçekliği yine maddi nesnelerle açıklama hatasından kurtulmuş sayılıyorlar. Çünkü onlar maddi nesnelerin arkasındaki gerçekliği aramıyorlar; *algıda var olan şeylerin arkasındaki gerçekliği, algıda var olmayan maddi nesnelerle (atomlarla) açıklamış* oluyorlar. Bu şartlar altında "değişim" algıda var olan şeylerle ilgili olurken maddi nesnelerin kendisi (atomlar) değişmemektedir/başkalaşmamaktadır. Platon'a geldiğimizdeyse onun, yapıtaşı ilkesi iki boyutlu olan üçgenlerdir. Böylece, tıpkı atomculardakine benzer şekilde, cisimlerin arkasındaki gerçeklik algıda var olmayan ögelere (üçgenlere) indirgenmiştir.

Cisimler-atomlar ve cisimler-üçgenler ilişkisi bağlamında Platon'un atomculardan farklılaştığı iki nokta vardır: (1) Lekippos ve Demokritos'ta algıda var olmayan atomlar maddi yapıda iken Platon'da algıda var olmayan üçgenler gayri maddi yapıdadır. (2) Platon çevremizdeki cisimsel gerçekliğin yalnızca birer isim olduğu yönünde ısrar etmeyerek atomculardan ayrılmıştır. Böylece o, gördüğümüz dünyayı algılara hapsetmek yerine cisimlerin

“var” olduğunu tasdik etmiştir. Fakat genel olarak evrenin maddi olması dolayısıyla hala değişim geçirdiğini göz önüne alırsak, idealar alemiyle kıyaslandığında onun “daha az var” olduğu da ortaya çıkar. O halde yapılması gereken şey, her varlık basamağındaki eşyayı bir üst varlık basamağındaki şeylerle açıklamaktır. Buna göre şeyler, üst basamaktaki şeylere göre daha az vardır ve alt basamaktakilere göre daha çok vardır.

Üçgenlerin birleşip sökülerek farklı nesneleri ortaya çıkarıyor olması Platon’u başkalaşım fizikçilerinden ayırıp öge fizikçilerine yaklaştırmaktadır (bkz: Tablo 7). Fakat Platon, üçgenlerle cisimleri mahiyet olarak ayırması sebebiyle (yani gayri maddi ve maddi olarak), Empedokles ve Anaksagoras gibi öge fizikçilerinden de farklılaşmaktadır. Çünkü Empedokles’in dört ögesi her ne kadar onun felsefesi içerisinde “değişmez” olarak alınmışlarsa da ateş, hava, su ve toprağın etrafımızda gördüğümüz cisimler arasından seçilmiş olması bir problem olarak hala varlığını sürdürmekteydi. Ayrıca Empedokles’teki dört ögenin değişmiyor olduğu fikri diğer öge fizikçileri arasında kabul görmüş bir iddia da değildi. Örneğin Anaksagoras’ın ögeleri sonsuz yapmasının sebebi, Empedokles’in dört ögesinin eninde sonunda değişime uğrayacağına dair inancından kaynaklanıyordu. Fakat Anaksagoras’un karşılaştığı problem ise ögelerle cisimler arasındaki benzerlik sayısını dörtten sonsuza çıkarmak gibi bir yan etkiye sahipti. Bu noktada sezgilerimiz ögelerin cisimlerden farklı olmasını talep etmektedir. Öyleyse Platon’un genel olarak öge fiziğinin tipik karakteristiklerini gösterdiğini fakat ögeyi gayri maddi kılarak onların bir kısmından ayrıldığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki tabloda Platon’un yapıtaşları ilkesi bakımından dahil olduğu akım gösterilmiştir.

Tablo 8: Arke filozoflarında varlıkların soyutluk derecelerine göre sıralanması

	Maddi varlıklar	Yok'lar	Algıdaki varlıklar	(Maddi varlıkların arkasındaki) maddi yapıtaşı ilkeleri	(Algıdaki varlıkların arkasındaki) maddi yapıtaşı ilkeleri	(Maddi varlıkların arkasındaki) gayri maddi yapıtaşı ilkeleri	(Yokların arkasındaki) gerçek varlık	Gayri maddi varlıklardan çok daha soyut olan başka ilkeler
Tales	Sudan başka cisimler	-	-	Su	-	-	-	-
Anaksimandros	Cisimler	-	-	-	-	Apeiron	-	-
Anaksimenes	Havadan başka cisimler	-	-	Hava	-	-	-	-
Heraklitos	Ateşten başka cisimler	-	-	Ateş	-	-	-	-
Filolaos	Cisimler	-	-	-	-	Sınırlayıcı ve sınırsız şeyler	-	-
Parmenides	-	Cisimler	-	-	-	-	Bir/Var	-
Empedokles	Cisimler	-	-	Dört öge	-	-	-	-
Anaksagoras	Cisimler	-	-	Her-şeyin-parçaları	-	-	-	-
Lekippos ve Demokritos	-	-	Cisimler	-	Atomlar	-	-	-
Platon	Cisimler	-	-	Dört öge	-	Üçgenler	-	İnsan bilgisinin ötesindeki ilkeler

1. 2. Muharrik İlke

1. 2. 1. Muharrik İlkenin Nihai ve Yakın Türleri

Cisimleri hareket ettiren kuvvet fikri arke araştırmasına, yapıtaşı ilkesiyle eş zamanlı olarak katıldı. Muharrik ilkenin yapıtaşı ilkesinden bağımsız ve ayrık durduğu konusunda kimi zaman tereddütler yaşansa da fiziğin hareket konusu Tales'ten atomculara kadar hiç ihmal edilmedi. Yalnızca atomcular, hareketin evrenin başlangıcındaki kaynağı hakkında bir şey söylememekte ısrar ettiler. Fakat atomcular dışında bütün arke filozofları, muharrik ilkeyi yapıtaşı ilkesinin içinde görenler bile, hareketin bir ilkedен kaynaklandığında ittifak ettikleri için muharrik ilkeyi arke araştırmasının temel bölümleri arasına dahil etmek gerekmektedir.

Bir varlığın hareket etmesi için şu iki durumdan birisi geçerli olmalıdır:

1. Eğer bu maddi bir nesneyse, onu hareket ettiren dışsal bir etki bulunmalıdır; böylece bu dışsal etki o maddi nesneyi hareket ettirir. Dışsal etkinin kendisi de maddi bir cisimse, dışsal etkiler zincirinin başında tanrı, ruh, zihin, kozmik enerji gibi maddi olmayan bir varlık bulunmalıdır.
2. Eğer maddi nesnenin kendisi herhangi dışsal etki bulunmadan hareket ediyorsa o, diğer maddi cisimlere kıyasla çok özel bir niteliğe sahip olmalıdır.

Cisimleri hareket ettirici olarak tanrıları/ruhları ileri süren Tales²¹⁹, apeironun cisimleri kendisinden çıkarttığını söyleyen Anaksimandros²²⁰, sınırlayıcı şeylerle sınırsız şeyleri uyumlaştırıcı bir güçle birleştiren Filolaos²²¹, evrendeki hareketi sevgiyle nefretin ardışık

²¹⁹ Tales vd., *Fr.*, par. D10, D11a, D11b, R34, R35, R36, R38, R39, R42, R43.

- **Tanrılar hakkında:** "Tales her şeyin başının su olduğunu ama tanrının her şeyi sudan türetebilecek akıl olduğunu söyledi."

- **Ruhlar hakkında:** "Tales ruhun daima hareket halinde olan ya da kendi kendine hareket eden bir şey olduğunu ilk söyleyendir." + "...suyun hareketinin nedeni ise içindeki ruhmuş"

- **Hem tanrılar hem de ruhlar hakkında:** "Bir de ruhun evrene karışmış olduğunu söyleyenler var. Tales'in her şeyin tanrılarla dolu olduğu görüşü de belki buradan gelmektedir."

²²⁰ Tales vd., *Fr.*, par. D6, R9, R21.

- **Apeironun hareketli olduğu hakkında:** "İlkenin bir, hareket eden ve sonsuz olduğunu söyleyenler arasında Anaksimandros..."

- **Apeironun sonsuz hareketinden ötürü karşıtların (sıcakla soğukun) apeirondan çıktıkları hakkında:** "O ise oluşu ögenin değişmesinden değil aksine ebedi hareket nedeniyle karşıtların birbirinden ayrılmasıyla yapar"

- **Apeironun her şeyi yönettiği hakkında:** "Pitagoras önce Anaksimandros'un konuşmasını buyurdu; çünkü en aklıselim oydu. O da her şeyin başının belli bir doğa olduğunu ve her şeyi düzene soktuğunu söyleyerek sözlerine başladı (...) İşte tüm bunlar yüce tanrının belirlemesiyle olur."

²²¹ Filolaos, *Fr.*, par. 6.

- "Bu şeyler [sınırsız ve sınırlayıcı şeyler] daha önceden var oldukları için [yani cisimlerden daha önce ve ezeli olarak] ve hem birbirlerine benzemedikleri hem de alakasız oldukları için eğer bir uyum onları [şu an] oldukları şekilde bir araya getirmemiş olsaydı onları düzene sokmak imkânsız olacaktı."

baskın çıkmalarına bağlayan Empedokles²²² ve Nous'tan bahseden Anaksagoras²²³ gibi arke filozoflarının geneli birinci grupta yer almaktadır. Çünkü bunlara göre hareket ilkesi cisimlerin dışında ve ayırık durmalıdır. Ayrıca diğerlerinden farklı olarak yalnızca Anaksimandros'un muharrik ilkesi yapıtaş ilkesiyle özdeştir. Bunun sebebi Tales'in suyunun, Empedokles'in dört ögesinin ve Anaksagoras'ın sonsuz küçük parçacıklarının hep maddi cisimler olması ve bu yüzden kendilerini hareket ettirememeleri ancak gayri maddi olan apeironun kendini hareket ettirecek tanrısal güçlere sahip olabilmesidir. Anaksimandros'la Filolaos'u kıyasladığımız zamansa, kavram çiftleri doğaları gereği kendilerini birleştirecek dışsal bir güce muhtaç oldukları için (yani 2 tane olmaları bakımından) bunlara ilave olarak uyumlaştırıcı bir güç varsaymak gerekmiştir. Çünkü kavram çiftleri harici bir kuvvet olmaksızın bir araya gelebiliyor olsalardı, bunların birbirlerine benzeyen şeyler oldukları ortaya çıkardı ve (tıpkı bir miknatis gibi) kendiliklerinden bir araya gelirlerdi; halbuki sınırlayıcı şeylerle sınırsız şeylerin birbirlerine benzemedikleri ortadadır²²⁴. Öte yandan Anaksimandros'ta kavram çifti bulunmadığı için tek olan apeironun tanrısal nitelik kazanacak kadar aşkın olması mümkün olabilmıştır.

İkinci gruptaki Anaksimenes'e ve Heraklitos'a geldiğimizde, bunların muharrik ilkeleri tıpkı Anaksimandros'un apeironunda olduğu gibi yapıtaş ilkesiyle özdeştir. Çünkü her ne kadar hava ve ateş ilk bakışta, bizim çevremizde rastladığımız diğer maddi nesnelerden farksız görünseler de gerek içlerindeki tanrısal nitelikler gerekse başka niteliklerden ötürü bunları diğer maddi cisimlerden *ayrıcalıklı* değerlendirmek gerekir²²⁵. Normal şartlar altında Tales,

²²² Empedokles, *Fr.*, par. 8(17), 14(21), 16(26), 20(36), 25(22), 26(20), 47(35), 60(71), 77(109), 86(87).

- “Ve bu şeyler, sevgi yoluyla bir sefer bir araya gelerek ve başka bir seferde yine çekişmenin itmesiyle birbirlerinden uzaklaşarak, sürekli konum değiştirmelerini asla kesmezler (...) ateş, su ve toprak ve havanın ölçüsüz yüksekliği ve bunlardan ayrı olarak: kötücül çatışma ve aralarında (onlarla) her yönde eşleşen ve yükseklik ve genişliklerine eşit olan sevgi.”

²²³ Anaksagoras, *Fr.*, par. B12, A55, A56, A61, B13, A1, A41, A45, A48, A99, A100.

- **Nousun her şeyi yönetebilmesinin sebebinin saf olması olduğu hakkında:** “Çünkü kendi başına olmasaydı (...) onunla karışan şeyler onu engellerdi; böylece hiçbir şeyi gerçekte yaptığı gibi kontrol edemezdi.”

- **Nousun başlangıç hareketini vermesi hakkında:** “Nous hareketin sebebidir (...) Nous [nesneleri] hareket ettirmeye başladığında hareket ettirilen çokluktan ayrılma oldu; ve Nous neyi hareket ettirirse ettirsin, bunların hepsi ayrıştı.”

- **Nousun tanrının akli veya tanrı olduğu hakkında:** “Anaksagoras, cisimlerin başlangıçta hareketsiz olduğunu ve tanrının aklının (Nous) onları düzenlediğini ve bütünü oluşunu ürettiğini söylüyor. Anaksagoras, kozmosun yaratıcısı olan tanrının akıl olduğunu söylüyor (...) Tanrı var idi ve şimdi vardır ve gelecekte olacaktır ve her şeyi yönetip kontrol etmektedir. Nous, sınırsız olan tüm karışımı düzenledi.”

- **Nousun ruh olduğu hakkında:** “Benzer şekilde Anaksagoras (ve aklın bütünü hareket ettirdiğini söyleyen herhangi bir kimse) hareket ettiren nedenin ruh olduğunu söylüyor.”

²²⁴ Filolaos, *Fr.*, par. 6.

- “Benzer şeyler ve alakalı şeyler ilave herhangi bir uyum gerektirmezler; fakat benzemeyen, alakalı bile olmayan ve aynı hızda olmayan) şeyler eğer bir düzen içinde tutulacaklarsa, bu tür şeylerin uyumla birbirine bağlanması gerekir.”

²²⁵ Tales vd., *Fr.*, par. D5, R6, D6, R7, R12, R13; Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D85.

Empedokles ve Anaksagoras da su, dört öge ve sonsuz küçük parçacıkların tanrısal nitelikler taşıdıklarını söyleyip bu sayede çeşitli dışsal muharrik ilkelere ihtiyaç duymayabilirlerdi. Fakat görüldüğü üzere havayı, ateşi veya başka bir maddeyi tanrısal niteliklerle donatmak, filozofun bu donatıma hangi gerekçelerle ikna olduğuyla ilgili bir meseledir. Anaksimenes örneğinde hava “Tanrı gibi her yerde hazır bulunması bakımından” ve Heraklitos örneğinde ateş “yandığı esnada kendiliğinden hareket etmesinden ötürü” su ve toprak gibi diğer cisimlerden ayrıcalıklı değerlendirilmiş olabilir.

Son olarak yukarıdaki iki grubun hiçbirisine dahil olmayan atomcular ise evrenin başlangıcındaki hareketini tesadüflere bağlayarak²²⁶ adeta muharrik ilke fikrine meydan okumuşlardır²²⁷. Ancak atomcuların muharrik ilkeyi reddetme yoluyla da olsa tartışmaya dahil olmuş olmaları muharrik ilke konusunun arke araştırmasında başından beri hep gündemde olduğunu göstermektedir.

Hareket konusu iki açıdan incelenmelidir: (a) Cisimleri kontrol eden en yakın hareket ilkesi ve (b) bütün hareket ilkelerinin başında duran nihai hareket ilkesi. Çünkü top, oyuncu ve takım kaptanı ilişkisinde topu hareket ettiren oyuncu ona en yakın hareket ilkesi olurken, oyuncuyu yönlendiren kaptan ise uzak hareket ilkesidir. Hareket etkisinin dolaylılığına göre yakın ve uzak diye nitelediğimiz bu ilkeleri zamansal açıdan isimlendirmek isteseydik, bunlara “anlık hareket ilkesi” ve “başlangıç hareketi ilkesi” diyecektik. Çünkü evrenin başlangıçta hangi etki altında olduğu ve bu etkinin cisimlere anlık olarak nasıl ulaştığı ayrı olarak incelenmelidir.

Yakın-anlık hareket ilkesiyle (YHİ) nihai-başlangıç hareket ilkesini (NHİ) böyle ayırmamızın bir avantajı vardır: Bu ayrım sayesinde filozofların kullandığı muharrik ilkelerin etki alanlarının ne kadar geniş olduğunu görebiliriz. Söz gelimi:

- **Havanın tanrı olduğu hakkında:** “Anaksimenes ve ardından Apolloniali Diogenes havanın sonsuz ve devasa bir tanrı olduğunu söyledi; tanrısal olan konusundaki görüşleri benzerdi.” +

- **Havanın üstünde ona aşkın herhangi tanrı olmadığı hakkında:** “Ancak Anaksimenes havanın tanrılardan çıktığına değil onların havadan çıktığına inandı.”

- **Ateşin üstünde ona aşkın herhangi tanrı olmadığı hakkında:** “Bütünün kendisi olan bu kosmosu ne bir tanrı ne de bir insan meydana getirmiştir. O daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir.”

²²⁶ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D58, R79b, R83, D76c, D77.

- “Her şeyin tesadüfen oluşup geliştiği düşüncesini ilk savunan Demokritos, onaylayansa Epikuros’tur.”

²²⁷ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D31, D36, R26, R30, R31, R37, R38, R42, R43, R88.

- “Diğerleri gibi hareketin doğası, nereden kaynaklandığı ve var olan şeyler için nasıl oluştuğu konularını özensiz bir şekilde es geçmişlerdir.”

- Tales'in tanrıları/ruhları hem başlangıçta etkin hem de cisimlerle anlık olarak ilgilenmektedirler²²⁸.
- Anaksimenes'in havası başlangıçta etkin olduğu kadar ilerleyen zamanlarda da etkindir ve rüzgâr, bulut, yağmur, toprak, taş ve ağaç gibi cisimlere çeşitli yoğunlaşma derecelerine göre bizzat dönüşmektedir²²⁹.
- Anaksimandros da apeironun, cisimleri kendisinden çıkardıktan sonra, evrenin bütününe işleyişinden sorumlu olmaya devam ettiğini söylüyor²³⁰. Çünkü apeirondan çıkan cisimlerin bir süre sonra ona geri döneceklerini biliyorsak²³¹, sistemin bütününden apeiron sorumlu olduğu için, cisimleri geri çağıran şeyin de yine apeiron olduğunu söyleyebiliriz²³².
- Heraklitos da ateşi, tıpkı Anaksimandros'un apeironu gibi kurguluyor: Ateşten havaya, havadan suya, sudan toprağa doğru dönüşen ve bu yolla kendisinden uzaklaşan bütün cisimleri, her birisinin vakti geldiğinde, yakarak kendisine geri döndüren şey ateşin kendisidir²³³.
- Benzer şekilde Empedokles'in sevgi ve çatışması da özü gereği hem NHİ hem de YHİ işlevi görmektedir; çünkü evrenin sonsuz kere yeniden doğması için sevgi ve çatışmanın zaman içinde mücadele etmeleri ve sırayla baskın çıkmaları gerekmektedir²³⁴. Bu süreçte sevgi bütün bileşiklere dokunarak onları birleştirmekte ve yine çatışma da bütün bileşiklere dokunarak onları çözmektedir. Sonuç olarak bu sayılan filozofların muharrik ilkeleri hem NHİ hem de YHİ işlevlerini görerek çok geniş bir etki alanına sahip olmaktadır.

²²⁸ Tales vd., *Fr.*, par. D10, D11, R34.

- "Tales her şeyin tanrılarla dolu olduğunu düşündü."

²²⁹ Tales vd., *Fr.*, par. D1, D2, D3, D7, D8, D18, D21, R15.

- "Tözler (havanın) seyreklik ve yoğunluğu bakımından birbirinden ayırmış; seyreltiğinde ateş olurmuş, yoğunlaştığında su, sonra bulut, daha sonra su, sonra toprak, sonra taş, bunlardan da öbür şeyler."

²³⁰ Tales vd., *Fr.*, par. D8, D9.

- "Anaksimandros her şeyin oluş ve bozulmasının bütün nedeninin sonsuz olduğunu söylüyor." + "Onun hem her şeyi çepeçevre sararak hem de her şeyi yöneterek diğer şeylerin başlangıcı olduğu görünüyor."

²³¹ Tales vd., *Fr.*, par. D6, D9, D10.

- "Her şey ondan meydana gelirmiş ve her şey ona dönerek yok olurmuş."

²³² Tales vd., *Fr.*, par. R21.

- "O da her şeyin başının belli bir doğa olduğunu ve her şeyi düzene soktuğunu söyleyerek sözlerine başladı (...) İşte tüm bunlar yüce tanrının belirlemesiyle olur."

²³³ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D84, D51, D87.

- "Ateş gelecek ve her şeyi yargılayıp mahkum edecek."

²³⁴ Empedokles, *Fr.*, par. 8(17), 14(21), 16(26), 25(22).

- Son olarak Anaksagoras, tıpkı Anaksimandros ve Heraklitos'ta olduğu gibi, Nous'un evrenin bütün işleyişinden sorumlu olduğuna inandığı için²³⁵ onu hem NHİ hem de YHİ olarak görmektedir²³⁶.

Filolaos'a geldiğimizde onun sisteminde uyumlaştırıcı gücün yalnızca NHİ işlevi gördüğünü ve YHİ olacak kadar cisimlere dokunmadığını veya bu filozofta YHİ meselesinin etraflıca ele alınmadığını düşünüyoruz²³⁷. Öncelikle Filolaos'ta cisimlerin hareketiyle ilgili olabilecek en önemli kaynak evrenin yok oluşunu tarif eden TA18 numaralı fragmandır. Çünkü evreni doğuran birleştirme hareketini NHİ olarak alırsak, evrenin yok oluşuyla ilgili olan da YHİ'nin kapsamına girer ve cisimlerin evrenin doğumu ile yok oluşu arasında kalan süredeki hareketlerini tarif eden açıklamalara ulaşamadığımız için elimizdeki yegane veri budur. TA18'e göre evren, uyumlaştırıcı gücün sınırlayıcı şeylerle sınırsız şeyleri birleştirmesinden bir süre sonra, yok olmaktadır. Eğer evrenin yok oluşunun sebebi yine uyumlaştırıcı gücün kendisi olsaydı, onun başlangıçta olduğu kadar ilerleyen zamanlarda da etkin olduğunu düşünecektik. Halbuki durum böyle değildir ve bu yok oluşa uyumlaştırıcı güç değil de evrenin kendisi sebep

²³⁵ Anaksagoras, *Fr.*, par. B12.

- “Ve Nous tüm devrimi kontrol etti, böylece o başlangıçta dönmeye başladı. Önce küçük bir bölgeden dönmeye başladı, ama daha da dönüyor ve daha da dönecek. Ve Nous hepsini biliyordu: birbirine karışanları, birbirinden ayrılanları ve ayrıştırılanları. Ve ne tür şeyler olacaktıysa ve ne tür şey olduysa ve şimdi ne değillerse ve şimdi ne kadar çoklarsa ve ne kadar çok olacaklarsa Nous tüm bunları düzene soktu.”

²³⁶ Anaksagoras, *Fr.*, par. B9, B12; Aristoteles, *Met.*, par. 985a12; Aristoteles, *Metafizik A.A. terc.*, par. 985a20. Anaksagoras'tan kalan fragmanları incelediğimizde filozofun, Nous ile cisimlerin arasında girdap hareketi gibi aracı bir etki koyduğunu görüyoruz. Girdap sayesinde başlangıçta bir arada olan parçacıklar etrafa saçılmakta ve bunlar zaman içerisinde yaklaşip bileşikler oluşturmaktadır. Buradaki girdabın yanlış algılanması, Nous'un yalnızca NHİ olduğu ve YHİ olmadığı sonucuna ulaştırabilir. Çünkü Nous'un cisimlere böyle bir araç vasıtasıyla temas ettiğini dikkate aldığımızda bir an için, YHİ işlevini Nous'un değil de girdap hareketinin üstlendiği zannedilmektedir. Halbuki öncelikle girdabın kendisi bir hareket ilkesi değil, bilakis bir hareket şeklidir. Ayrıca bir şeyin araç olarak kullanılması onun ilke olmadığını gösterir. Örneğin Heraklitos'ta ateşin cisimleri yakarak kendisine döndürmesini düşünelim. Burada yakma şeklinin kullanılması onun ilke olduğunu söylememize yetmemektedir; bilakis ateşin kendisi ilkedir ve o ateş, yakma şeklini kullanmaktadır. Ancak genel olarak Anaksagoras'un sisteminde bir muğlaklık vardır ve layıkıyla tarif edilmiş değildir. Bu yüzden Aristoteles de bu duruma işaret edip Anaksagoras'ı eleştiriyor. Halbuki nihai tahlilde filozofun kendisi, Nous'un evrenin bütün işleyişinden sorumlu olduğuna inanıp bunu açıkça ifade ettiği için, pratikteki sorunlarına rağmen onu da önceki filozofların arasına dahil etmek gerekmektedir.

- **Nous'un girdap dönüşünü kontrol etmesi:** “Ve Nous tüm devrimi kontrol etti, böylece o başlangıçta dönmeye başladı. Önce küçük bir bölgeden dönmeye başladı, ama daha da dönüyor ve daha da dönecek.”

- **Oluşun hareket şekli girdaptır:** “Çünkü bu şeyler bu şekilde dönüyor ve kuvvet ve süratle ayrılıyorlar (hız kuvvet üretir); ve hızları şu anda insanlar arasında var olan hiçbir şeyin hızına benzemiyor, ama hepsi ondan kat kat daha hızlı.”

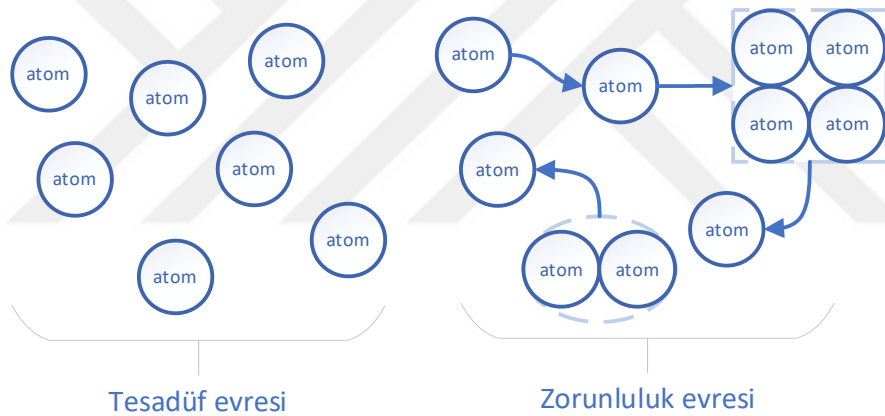
- **Aristoteles'in Anaksagoras eleştirisi:** “Çünkü onların hemen hemen hiçbir zaman ilkelerine başvurmamışları veya onlara ancak çok az durumda başvurdukları görülmektedir. Böylece Anaksagoras evreni meydana getirişinde Akıl'ı ancak bir *deux ex machina* olarak kullanmaktadır. Herhangi bir şeyin hangi nedenden ötürü zorunlu olduğunu söylemekte güçlük karşılıştığında Akıl'a başvurmakta, bütün diğer durumlarda ise olayları Akıl'dan çok başka herhangi bir şeye izafe etmektedir.”

²³⁷ Aristoteles, *Met.*, par. 989b30.

Bu eleştirinin daha geliştirilmiş bir versiyonunu Aristoteles tüm Eski Pitagorasçılar için yapmaktadır. Ona göre Pitagorasçılar sınır ve sınırsız ikilisinden hareketin nasıl meydana geldiğini yeterince açıklayamamışlardır.

olmaktadır²³⁸. Şimdi normal şartlar altında evrenin kendisinin herhangi devinime sebep olması mümkün değildir ve ortada uyumlaştırıcı güç varken bu çok daha az mümkündür. Üstelik evrenin yok oluşa sürüklenmesi uyumlaştırıcı gücün etkisinin zayıfladığına delalet eder ki filozoftan daha kapsamlı fragmanlar gelmediği sürece bunun nasıl gerçekleştiğini söyleyemeyiz.

Yukarıdakilerden radikal şekilde ayrılan atomcuların NHİ'yi yok saydıklarını görmüştük. Onlara göre tesadüfle başlayan ilk hareketten sonra meydana gelen etkileşimler atomların birbirilerine fizik kuralları çerçevesinde çarpmalarıyla gerçekleşmektedir²³⁹. Başka deyişle atomcularda iki tür fiziksel ortam bulunmaktadır: Evrenin başlangıcında hakim olan “tesadüf ortamı”²⁴⁰ ve ilerleyen zamanda giderek yerleşen “zorunluluk ortamı”²⁴¹. Buna göre evrendeki ilk hareketin niçin şöyle değil de böyle olduğunun anlamlı bir açıklaması yoktur. Çünkü tesadüfe göre oluşmuştur. Fakat sonraki çarpışmalar bütünüyle konum, hız, kuvvet ve zamana göre belirlenir²⁴².

Şekil 5: Atomcuların tesadüf ve zorunluluk ortamları

Normal şartlar altında hareket teorisine göre bir maddi nesnenin hareketi başka bir maddi kaynaktan gelemez; böylece maddi bir cismin kendisini hareket ettiremediği gibi başka

²³⁸ Filolaos, *Fr.*, par. TA18.

- “Filolaos yok oluşun iki yönlü olduğunu (söylüyor): bir yandan ateş gökten hücum ettiğinde ve diğer yandan havanın dönüşüyle Ay suları dışarı döküldüğünde...”

²³⁹ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D80, D81.

²⁴⁰ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D58, R79b, D77, D78.

- “Gökyüzü ve yeryüzü herhangi zorlama olmaksızın sadece bir rastlantı eseri bu şeylerden oluşmuştur.” + “Her şeyin tesadüfen oluşup geliştiği düşüncesini ilk savunan Demokritos, onaylayansa Epikuros’tur.” + “Ona göre biri tarafından herhangi bir şekilde biçimlendirilmemişti.” + “Demokritos hiçbir şeyin yaratılmamış olduğunu bu şekilde kanıtlar.”

²⁴¹ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D76a, D76c, D73, R30, D75.

- “Dünyanın oluşumuyla ilgili şansa başvurmuş gibi görünse de tek tek olaylarla ilgili açıklamalarında hiçbir şeyin şans eseri meydana gelmediğini söylüyor.” + “Hiçbir şey rasgele meydana gelmez, aksine her şeyin bir nedeni vardır ve her şey zorunluluğun bir sonucudur.”

²⁴² Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D75.

bir maddi cisim tarafından da gerçek anlamda hareket ettirilemeyeceğini söyleriz. Ancak atomcuların durumunda bunu bir istisna olarak görüp, bir atomun diğer atoma çarpmasını “NHİ’si bulunmayan YHİ” olarak almak gerekecektir. Buna karşılık Filolaos’un uyumlaştırıcı gücü başlangıç hareketinden sonra cisimleri zaptedecek (onların bozulmasını engelleyecek) kudrette olmadığı için onun sistemini de “YHİ’si bulunmayan NHİ” olarak alabiliriz.

Tablo 9: Muharrik ilkelerin karşılaştırılması (Platon hariç)

	Nihai-başlangıç hareketi ilkesi	Yakın-anlık hareket ilkesi	Açıklama
Tales	Tanrılar=ruhlar		
Anaksimandros	Apeiron		
Anaksimenes	Hava		
Heraklitos	Ateş		
Filolaos	Uyumlaştırıcı güç	-	Cisimlerin fiziğiyle ilgili detaylı açıklamalara ulaşamıyoruz.
Empedokles	Sevgi ve çatışma		
Anaksagoras	Nous		
Lekippos ve Demokritos	-	Diğer atomlar	Atomların birbirleriyle çarpışmasını, sistemde NHİ bulunmadığı için, YHİ olarak kabul etmek durumundayız.

1. 2. 2. Muharrik İlke Etrafındaki Akımlar: Hikmet ve Abes Perspektifleri

Arke araştırması tarihinde ortaya çıkan başka bir ayrım da filozofların evrenin gidişatına yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır. Burada atomcular hariç herkes evrenin bu şekilde var olmasında veya düzenlenmesinde haklı veya makul bir sebep bulmaktadır. Biz bunu onların muharrik ilkelerindeki tanrı söylemlerinden anlıyoruz. Çünkü geçmişte olup bitmiş ve gelecekte meydana gelmesi beklenen bütün olaylar bu tanrılarının işidir. Evrenin kaderini ve yönünü belirleyen bu failer bazen Tales’teki gibi “tanrılar/ruhlar” olarak lafzen ortaya çıkmış bazen de Anaksimandros’un apeironu, Anaksimenes’in havası, Empedokles’in sevgiyle nefreti ve Anaksagoras’un Nous’undaki gibi tanrısal niteliklere sahip oldukları söylenmişti²⁴³. İşte

²⁴³ Tales vd., *Fr.*, par. talD10, talD11a, talD11b, talR34, talR35, talR36, talR38, talR39, talR42, talR43, axmR21, ameD5, ameD6, ameR6, ameR7, ameR12, ameR13; Empedokles, *Fr.*, par. 7(6), 8(17), 24(31), 48(96), 51(59), 60(71), 83(98), 85(86), 86(87); Anaksagoras, *Fr.*, par. A48.

- **Sevginin Afrodite olması hakkında:** “Ona Afrodite’in yanı sıra sevinç de denilir.”

- **Empedokles’te dört ögenin bile tanrılarla ilişkilendirilmiş olması hakkında:** “Önce her şeyin dört kökünü duyun: parlak Zeus ve hayat veren Hera ve Aidoneus ve gözyaşları ölümlü nehirlerin kaynağı olan Nestis.”

evrenin bilinçli ve iradeli bir fail tarafından düzenlendiğini kabul eden bakış açısına “hikmet perspektifi” diyoruz.

Tanrı olarak nitelenmemiş olmasına rağmen Filolaos’un uyumlaştırıcı gücünü de bu kapsamda değerlendirebilir ve onu özel olarak Empedokles’in sevgisiyle ilişkilendirebiliriz. Çünkü fonksiyonları açısından hem sevgi hem de uyumlaştırıcı güç aynı görevi üstlenmektedir. Gerek evrenin bütünü düzeni olsun gerekse cisimlerin şekilleri olsun bunların böyle var olmalarının sebebi, sevginin ve uyumlaştırıcı gücün *yakınlaştırma etkisidir*. Üstelik Empedokles’in bazı fragmanlarında sevginin “Uyum” adını aldığı görülmektedir²⁴⁴. Ayrıca Empedokles’in Pitagorasçılık’tan etkilendiği dikkate alınırsa burada bir süreklilik görmek mümkün olacaktır²⁴⁵.

Varoluşa anlam yüklemek için onun muhakkak bir tanrı tarafından var edilmesi veya düzenlenmesi gerekmemektedir. Varlığın böyle var olmasının tanrısal olmayan bir sebebinin bulunması da varoluşu makul kılmaya yetecektir. Bu bağlamda bize açıklayıcı bir sebep sunan bütün sistemler hikmet perspektifi kapsamına girmektedir. Örneğin Heraklitos’un ateşi her ne kadar tanrı adını almasa da varlıkları kendisinden çıkartıp onların kaderini belirlediği için varoluşa damgasını vurmuş olmaktadır.

Hikmet perspektifinin karşısında yer alan görüş ise arke araştırmasında çok geç dönemde ortaya çıkan ve her ne kadar bir akım olacak kadar taraftar bulamasa da söylemlerinde net olan atomcuların pozisyonudur. Buna, bu meseleyi daha sonra ele alan kelimcilerin adlandırmasıyla, “abes perspektifi” diyebiliriz²⁴⁶. Çünkü atomculara göre tabiatte ne evreni yaratan veya düzenleyen bir tanrı bulunmaktadır ne de evrenin bugün bu şekilde olmasının makul bir sebebi ileri sürülebilir²⁴⁷. Çevremizdeki cisimler fiziğin katı kuralları çerçevesinde

---

- **Empedokles’te küre halinin bir tanrısal nitelik taşıyor olması hakkında:** “Çünkü tanrının bütün parçaları birer birer titremeye başladı.”

- **Nousun tanrının akıllı veya tanrı olduğu hakkında:** “Anaksagoras, cisimlerin başlangıçta hareketsiz olduğunu ve tanrının aklının (Nous) onları düzenlediğini ve bütünü oluşunu ürettiğini söylüyor. Anaksagoras, kozmosun yaratıcısı olan tanrının akıl olduğunu söylüyor (...) Tanrı var idi ve şimdi vardır ve gelecekte olacaktır ve her şeyi yönetip kontrol etmektedir. Nous, sınırsız olan tüm karışımı düzenledi.”

²⁴⁴ Empedokles, *Fr.*, par. 48(96).

- “Ve nazik toprak, Nestis’in parlaklığından iki ve Hefaistos’unkinden dördünü, sekiz parçadan oluşan geniş oyuklarına aldı; ve bunlar Harmoninin yapıştırmasıyla harika bir şekilde bir arada tutulan beyaz kemikler oldu.”

²⁴⁵ K. Scarlett Kingsley, “Empedocles”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2020); Gordon Campbell, “Empedocles”, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, ed. James Fieser - Bradley Dowden, 2022, Bölüm 1.

²⁴⁶ Süleyman Uludağ, “Abes”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988); M. Sait Özevarlı, “Hikmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998).

²⁴⁷ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D77, D78, R27, D207.

- “Abderalı Demokritos bütünü sonsuz olduğunu varsayıyordu. Zira ona göre biri tarafından herhangi bir şekilde biçimlendirilmemişti.” + “Demokritos hiçbir şeyin yaratılmamış olduğunu bu şekilde kanıtlar.” +

zorunlu şekilde hareket ettiklerinden ötürü onların yakın sebeplerini bilebiliyoruz. Fakat nedensellik zincirinin başındaki nihai-başlangıç hareketi için makul bir sebep tasarlanamamasından ötürü evrenin daha sonraki aşamaları için de aynı *sebepsizlik hükmüne* ulaşıyoruz.

Burada bir noktanın altının çizilmesi gerekiyor: Hikmet ve abes ayrımında tanrı kavramının kullanılışı mutlak bir çözüm değil, uzlaşmış bir çözümdür. Çünkü tabiattaki her nesnenin niçin öyle var olduğu sorulabildiği gibi Tanrının da sebebi sorgulanabilir. Ancak tanrı kavramı özü gereği nedensellik zincirinin başında olarak tasarlandığı için, bu kavramın hikmet perspektifine çözüm olabileceği konusunda uzlaşmıştır. Öte yandan hikmet perspektifinde uzlaştıktan sonra, *düzenleyici* Tanrı gibi özel tanrı tasavvurlarını benimsemek ilave bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Çünkü düzenlenmesi gereken madde yığınyla düzenleyici Tanrıyı eşzamanlı olarak var kılan bu planda, maddenin niçin var olduğu hala sorgulanabilmektedir. Örneğin Tales'in tanrıları, Filoalos'un uyumlaştırıcı gücü, Empedokles'in sevgiyle nefreti ve Anaksagoras'ın Nous'u düzenlenmeyi, birleştirilmeyi veya hareket ettirilmeyi bekleyen hammaddeyle yanyana durmaktadır. Halbuki madde, tanrı gibi korunaklı bir kavram değildir ve Tanrıyla eşzamanlı olarak nasıl var olabildiği izah edilmelidir. Antik Yunan düşüncesi özelinde konuşursak bunun karşısında yer alan görüş *başkalaşan* Tanrı tasavvurudur. Burada Tanrının veya nihai sebebin maddeyle eşzamanlı olarak var kılınmadığı fakat bizzat Tanrının veya bu sebebin maddeye dönüştüğü görülmektedir. Örneğin Anaksimandros'un apeironu, Anaksimenes'in havası ve Heraklitos'un ateşi daha önce var olmayan madde türlerini, kendisini dönüştürme yöntemiyle varlığa getirmektedir.

Tanrıyla maddenin kronolojik ilişkisi Yunan düşüncesinde bir dönüm noktasını ve bir krizi ifade etmektedir. Çünkü filozoflar Tanrıyı tasarlarlarken iki seçenekten birini seçmeye zorlanmışlar ve başkalaşan Tanrıyla düzenleyici Tanrı arasında kalmışlardır. Halbuki arke araştırmasında gündeme gelen diğer bütün tartışma konuları için bir ara çözüm bulunabilmiştir. Örneğin yapıtaş ilkesi olan sudan ateşin nasıl ortaya çıkabildiği sorulduğunda Anaksimandros'un çözümü bir varlığın başka varlığa dönüşmediği bilakis aracı ilkenin başka varlığa dönüştüğü yönünde olurken, Parmenides'in çözümü oluşun ve değişimin bütün türlerini reddetmek, öge fizikçilerinin çözümü değişmeyen madde sayısını artırmak ve nihayet

---

“Dünyada beklenmedik olaylardan ötürü tanrı kavrayışını edindiğimizi düşünen bazı insanlar var. Demokritos'un da bu düşüncede olduğu görülüyor. Zira dediğine göre eskiler gökyüzünde şimşek, yıldırım, gök gürültüsü, yıldız kavuşumu, Güneş ve Ay tutulması gibi bir olay gerçekleştiğini görünce korkarmış ve bunların nedeninin tanrılar olduğunu düşünmüş.

- Yorumla açık fragmanlar için bakınız: D209

atomcuların çözümüyse değişimin gerçekte değil de algıda var olduğunu ileri sürmek olmuştur (bkz: Tablo 8). Bu kriz ilk defa Yeni Pitagorasçılarının söz konusu iki seçeneğe ilave olarak oluşturduğu başka bir tanrı tasavvurunun gündeme gelmesiyle çözülecektir.

Tablo 10: Hikmet ve abes perspektiflerinin karşılaştırılması

	Evrenin başlangıcındaki tanrısal sebep	Evrenin başlangıcındaki tanrısal olmayan sebep	Evrenin başlangıcındaki sebepsiz varoluş
Tales	+	-	-
Anaksimandros	+	-	-
Anaksimenes	+	-	-
Heraklitos	-	+	-
Filolaos	+	-	-
Empedokles	+	-	-
Anaksagoras	+	-	-
Lekippos ve Demokritos	-	-	+

1. 2. 3. Platon'un Çeşitli Uzaklıklardaki Hareket İlkeleri: Demiurg, Üçüncü Tür Olarak Aracı Varlık ve Diğer Tanrılar

Muharrik ilkenin Platon düşüncesinde aldığı şekil arke araştırması açısından çok bereketli olmuştur. Özellikle *Timayos*'taki kozmolojik sistemin çalışmasında gerekli olan her bir eylem türü için birer muharrik ilke konumlandırılmıştır. Böylece gelenekte 2'den fazla olmayan muharrik ilkenin sayısı (örneğin Empedokles'te sevgi ve nefret olarak 2 adetti) Platon'da 4'e çıkarılmıştır. Yine Platon'un söylemi ve dizgesi çağdaşı olan atomculara benzemekle birlikte felsefi karakter olarak onların ötesine geçmiş ve çok daha detaylı bir sisteme ulaşmıştır.

1. 2. 3. 1. Akıl ve Zorunluluk Evreleri

Platon'un üçgenleri öge fizikçilerinin yapıtaş ilkesine dair görüşleri arasında en çok atom düşüncesini andırmaktadır. Kendi başlarına bir anlam ifade etmeyen üçgenler ve atomlar bir araya geldiklerinde cisimleri oluşturmaktadırlar. Bunun aksine Empedokles'in dört ögesi ve Anaksagoras'ın her-şeyin-parçaları doğada kendi başlarına cisimler olarak da bulunabiliyorlardı. Platon'la atomcuları diğer öge fizikçilerinden ayıran başka bir özellik de ilkelerin başlangıçtaki tesadüfi hareketleridir. Bu bağlamda, evrenin bugün düzenli bir yapıda

olduğunu biliyorsak, onun kaostan düzene doğru evrildiğini söyleyebiliriz. Bilakis Empedokles ve Anaksagoras’a göre evren düzenden ayrılmaya doğru yönelmiştir. Çünkü onlara göre başlangıçta küre ve bütün halleri varken ilerleyen zamanlarda bu haller bozulup yerini ayrılmaya bırakmıştır (bkz: ileride Şekil 11 ve Şekil 12).

Muharrik ilke konusunda öge fizikçileri arasındaki en aykırı görüş, nihai-başlangıç hareketini reddeden atomculara aittir. Onlara göre atomlar iki tür eylemde bulunurlar: evrenin başlangıcındaki tesadüfi hareket ve birbirleriyle çarpışmaya başladıktan sonra yaptıkları zorunlu hareket. Evrenin herhangi bir anında, atomların şöyle veya böyle hareket etmesine neden olan harici bir kuvvet yoktur. Burada tesadüfi hareketin mutlak belirleyici olarak kabul edilmesi Tanrı, Nous, sevgi ve nefret gibi harici konumdaki NHİ’lerin yadsınması anlamına gelmektedir ve her hareketin bir sebebi olduğunu söyleyen sezgilerimizle çelişmektedir. Çünkü maddi varlıkların hareketi kendi içlerinden kaynaklanmaz ve harici bir etkiyi gerektirirler. Bu yüzden bunlar konusunda Platon’un tercihi gelenekten yana olmuştur.

Timayos’taki kozmoloji planı incelendiğinde burada, kaos/düzensizlik durumundaki üçgenleri düzene sokmayı tercih eden bir *Demiurg* görüyoruz. Düzenleyici Tanrı olarak tarif edebileceğimiz *Demiurg*’un kaostan düzene doğru yaptığı ilk hareket sonucunda bir bütün olarak evren doğmaktadır. O bunun için **önce** “kaotik ve düzensiz biçimdeki üçgenleri” aldı ve bunları bir araya getirerek, parçalayarak ve tekrar birleştirerek²⁴⁸ “platonik şekilleri” türetti²⁴⁹. Bu şekiller beş adettir: (1) Tetrahedron biçimindeki birinci şekil ateş cismine karşılık gelir. (2) Oktahedron biçimindeki ikinci şekil havaya, (3) ikosahedron biçimindeki üçüncü şekil suya ve (4) küp biçimindeki dördüncü şekil toprağa karşılık gelmektedir²⁵⁰ ve (5) dodekahedron biçimindeki beşinci şekle karşılık gelen tikel bir cisim yoktur. **Ardından** *Demiurg*, toprakla ateşi aldı ve bunları bağlayabilmek için aralarına havayla suyu yerleştirdi²⁵¹. Beşinci şekli ise evrene son biçimini vermek için kullandı²⁵². **Ardından** evrenin şeklini dodekahedrondan

---

²⁴⁸ Platon, *Tim.*, par. 53e.

- “[Dört öge] birbirlerinden oldukça farklılar, ancak bazıları ayrılıp diğerlerine dönüşebiliyor ve bunun tersi de geçerli.”

²⁴⁹ Platon, *Tim.*, par. 52b.

- “Onlar gerçekten de tanrının unuttuğu şeylerin olabileceği durumdaydılar. Bu yüzden onları bu doğal durumda bulunca tanrının yaptığı ilk şey, formlar ve sayılar kullanarak onlara ayırt edici şekillerini vermek oldu.”

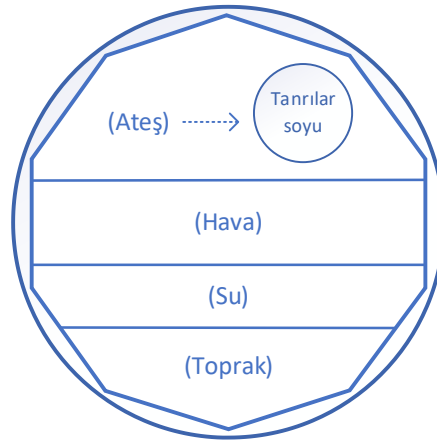
²⁵⁰ Platon, *Tim.*, par. 54d-55d.

²⁵¹ Platon, *Tim.*, par. 31b.

- “Evrenin bedenini bir araya getirmeye başladığında, tanrı onu ateş ve topraktan yaratmaya başladı. Ancak, üçüncüsü olmadan iki şeyi tek başına iyi bir şekilde birleştirmek mümkün değildir; ikisi arasında onları birleştiren bir bağ olmalıdır.”

²⁵² Platon, *Tim.*, par. 55c.

küreye çevirdi²⁵³ ki bu en mükemmel şekildir (bkz: Şekil 6). **Son olarak**, ateş ögesinden küçük tanrılar soyunu yarattı ve görevini tamamladı (bkz: Bölüm 1.2.3.2).

Şekil 6: Demiurg'un oluşturduğu evrenin planı

Demiurg'un bizzat iş başında olduğu eylemler, evrenin bütününün (kabuğunun) doğumundan ileri gitmemektedir. Yani kabuğun içindeki detayların oluşumu Demiurg'un elinden çıkmamaktadır. Çünkü Platon, evrenin bugünkü halini almasında bazı aşamalar bulunduğunu ve bu aşamalarda çeşitli muharrik ilkelerin sırayla görev aldıklarını söylüyor. Buna göre (1) Demiurg'tan önce “zorunluluk evresi”, (2) Demiurg'la birlikte “akıl evresi” ve (3) Demiurg'tan sonra “tamamlayıcı evre” gelmektedir. Fark edileceği üzere bu bölümleme tarzı kısmen atomcuların tarifine benzemekte ancak mahiyet olarak onlarınkinden farklılaşmaktadır (krş: Şekil 5 ve Şekil 7). Atomcuların bölümlenmesiyle kıyaslandığında *Timayos*'taki bölümlenmede dikkati çeken ilk özellik, burada bir akli evre'nin bulunmasıdır. Çünkü daha önce atomcular NHİ ihtimallerinin tümünü reddedip abes perspektifine yöneldikleri için, onların kozmolojisinde herhangi akli/bilinçli süreçten söz etmek mümkün değildi. Öte yanda Platon'un literatüründe bir NHİ (yani Demiurg) bulunmasından ötürü ona göre yapıtaş ilkeleri başlangıçta ister tesadüfi hareket etsin ister zorunlu hareket etsin ister bilinçli hareket etsin, her durumda sonraki aşama Demiurg'a ait olmalıdır. Çünkü ortaya çıkan ürün Demiurg'un aklının bir eseridir.

Platon'un zorunluluk evresine gelince o, atomcuların tesadüf evresini anımsatmaktadır. Bu durumu anlayabilmek için *Timayos*'taki üçüncü varoluş biçiminin (bkz: Bölüm 1.1.3.1) “üçgen yığını” davranışını incelememiz gerekiyor. Üçgen yığınının davranış tarzı *Timayos*'un

²⁵³ Platon, *Tim.*, par. 33b.

- “Bütün canlıları içinde barındıracak olan o canlıya en uygun şekil, var olan bütün şekilleri içinde barındıran bir şekil olacaktır. Bu yüzden ona, merkezi uçlarına her yönden eşit uzaklıkta olan küre şeklini verdi. Bu, tüm şekillerin en eksiksiz ve kendisine en çok benzeyendir.”

iki yerinde tarif ediliyor. 48a'da onun “başiboş bir ilke (planomenis eidos aitias)” olduğu + “şeyleri sürükleyip durduğu” söyleniyor. Bu tariflere göre o, başiboş olmaklık bakımından atomlara benzese de atomlar gibi pasif şekilde sürüklenmeyip bilakis aktif şekilde sürüklediği için, gerçek bir muharrik ilke konumunda görünüyor²⁵⁴. 52d'de üçgen yığının dört ögenin (ateşin, havanın, suyun ve toprağın) temel karakteristiklerinin kısa süreler boyunca tezahür ettiğini²⁵⁵ fakat üçgen yığınınadaki hareket ettirici kuvvetlerin stabil olmamasından ötürü²⁵⁶ dört ögedeki bu niteliklerin saçılıp gittiğini söylüyor²⁵⁷. Platon burada elekten atılan buğdayları örnek gösteriyor. Örneğe göre dört öge, tıpkı havaya savrulan buğday taneleri gibi, yerlerinde sabit durmayıp etrafa dağılmaktadırlar. Savrulma/dağılma sonucunda dört ögenin *mahiyetleri de bozunuma uğramaktadır*. Çünkü zorunluluk evresinde ölçü ve oran yoktur²⁵⁸. Burada dört ögenin mahiyetlerinin bozunuma uğraması sebebiyle, bugün içinde yaşadığımız fiziksel evren henüz başarıyla kurulmuş değildir. Dört ögenin ölçülü ve oranlı ve mahiyetleri bozunuma uğramamış versiyonlarını görebilmek için bizim, akli evreyi başlatan Demiurg'u beklememiz gerekecektir. Zorunluluk evresindeki dört ögeyle akli evredeki dört ögeyi kıyasladığımız zaman birincisi “defolu dört öge” ve ikincisi de “saf kalite dört öge” olarak nitelenebilir.

²⁵⁴ “Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 12.Seminer”, haz. Oğuz Haşlakoğlu, Youtube (15 Aralık 2017), sc. 31:05. Oğuz Haşlakoğlu'nun deyimiyle “Khora fokur fokur kaynamaktadır”.

²⁵⁵ Platon, *Tim.*, par. 52d.

- “Şimdi oluşun sütanesi sulu ve ateşli hale gelip toprak ve hava karakterini aldıkça ve bu karakterlerle gelen tüm özellikleri kazandıkça, çeşitli zahiri yönler edinir.

²⁵⁶ Platon, *Tim.*, par. 52e.

- “Ancak ne benzer ne de eşit şekilde dengeli olmayan güçlerle dolu olduğundan, hiçbir parçası dengede değildir. Bu şeyler tarafından sallandıkça o da her yöne düzensiz sallanır ve harekete geçirildiğinde o da onları sallar.

²⁵⁷ Platon, *Tim.*, par. 52e.

- “Ve hareket ettikçe, sürekli olarak sürüklenirler, bazıları bir yöne, bazıları diğerlerine, birbirlerinden ayrılarak. Sanki elekler veya benzeri diğer aletlerle elenmiş tahıllar gibi ayıklanırlar. Sık ve ağır olanlar bir yöne, ender ve hafif olanlar başka bir yere taşınır ve yerleşirler.”

²⁵⁸ Platon, *Tim.*, par. 53b.

- “Gerçekten de, bu gerçekleşmeden önce, dört türün orantı ve ölçüden yoksun olduğu ve evrenin düzenlenmesine başlandığı zaman, ateş, su, toprak ve havanın başlangıçta şimdi oldukları şeyin belirli izlerini taşıdığı bir gerçektir.”

Tablo 11: Hareket eden yapıtaş ilkelerinin karşılaştırılması

	Hareketinin kaynağı kendisi olan maddi yapıtaş ilkesi	Hareketinin kaynağı kendisi olan gayri maddi yapıtaş ilkesi	Hareketinin kaynağı olmayan ve tesadüfi hareket eden maddi yapıtaş ilkesi	Anlamlı hareket	Basıboş hareket
Anaksimandros'un apeironu	-	+	-	+	-
Anaksimenes'in havası	+	-	-	+	-
Heraklitos'un ateşi	+	-	-	+	-
Lekippos ve Demokritos'un atomları	-	-	+	-	+
Platon'un üçgen yığını	-	+	-	-	+

Dikkatle incelendiği zaman üçgen yığını halindeki muharrik ilkenin Demiurg'un “yanında” var olan *işbirlikçi bir ilke* veya şekillenmeyi bekleyen bir *pasif hammadde* olmadığı, bilakis “karşısında” varolan bir *zıt ilke* olduğu görülecektir. Bunun anlaşılması için Demiurg'un niteliklerine bakmalıyız. Platon'a göre Demiurg'un eylemlerindeki ana saik onun “iyi olmasıdır”²⁵⁹. Bu şartlar altında eğer Demiurg kaos/düzensizlik halindeki üçgenleri düzenli biçimlere soktuysa ve bunu iyi olduğu için yaptıysa buradan, kaos/düzensizlik halinin kötü olduğu ortaya çıkar. O halde evrenin meydana getirilişi üçgen yığınıyla Demiurg'un ortaklaşa eylemlerinin sonucu değil, bunların arasındaki bir mücadelenin, başka deyişle: İyi-kötü savaşının eseridir. Bu bağlamda *Timayos* diyalogu, Empedokles'in sevgiyle nefreti arasındaki mücadeleyi anımsatmaktadır. İki düşünce tarzının farklılıkları şunlardır: (a) Sevgiyle nefret, cisimlerin tümüyle tek tek ilgilenip onları birleştirmekte ve ayırmaktadır²⁶⁰. Böylece bu ikili hem NHİ hem de YHİ işlevi görmektedir. Buna karşılık Demiurg yalnızca zamanın başlangıcı esnasında görev almakta ve evrenin kabuğunu inşa etmekten öteye gidememektedir. (b) Sevgiyle nefret arasındaki mücadele cisimler var olduğu müddetçe her zaman sürecektir.

²⁵⁹ Platon, *Tim.*, par. 29e; Platon, *Timaios*, çev. Erol Güney - Lütfi Ay (MEB Yunan Klasikleri, 2001), 30.

- “Gerçekten Tanrı her şeyin mümkün oldukça iyi olmasını ve kötü olmamasını istediğinden hareketsiz olmayan, kurlsız ve düzensiz hareket eden, gözle görünen şeylerin bütünü ald; düzenin her bakımdan daha iyi olduğunu düşünerek onu düzensizlikten düzene soktu.”

²⁶⁰ Empedokles, *Fr.*, par. 8(17), 14(21), 16(26), 20(36), 25(22), 26(20), 47(35), 60(71), 77(109), 86(87).

- “Ve bu şeyler, sevgi yoluyla bir sefer bir araya gelerek ve başka bir seferde yine çekişmenin itmesiyle birbirlerinden uzaklaşarak, sürekli konum değiştirmelerini asla kesmezler (...) ateş, su ve toprak ve havanın ölçsüz yüksekliği ve bunlardan ayrı olarak: kötücül çatışma ve aralarında (onlarla) her yönde eşleşen ve yükseklik ve genişliklerine eşit olan sevgi.”

Demiurg ile üçgen yığını arasındaki düzen kavgası ise bir kere olup bitmiş ve bundan Demiurg galip çıkmıştır²⁶¹.

Şimdi eğer Demiurg’u NHİ olarak alırsak üçgen yığını da yaratılışın başlangıcının meydana geldiği zemin olmasından ötürü “Zemindeki Hareket İlkesi” ismini alacaktır (bkz: Dipnot 215). Üçgen yığınının NHİ olamamasının sebebi, bugüne kadar meydana gelen bütün olaylar zincirinin esas sorumlusunun Demiurg olmasıdır. Üçgen yığının dengersiz salınımları onun nihai ilke olmasının önüne geçmektedir. Eğer üçgen yığının ürettiği dört öge bozunuma uğrayıp defolu çıkmasaydı, onu da Demiurg’la birlikte NHİ sayabilecektik. Şu haliyle o, yalnızca bu olayların zeminindeki ilke olabilmektedir (bkz: Tablo 12).

1. 2. 3. 2. Tamamlayıcı Evre

Demiurg evrenin içindeki detayları kendisinin görevlendirdiği başka tanrılara yaptırmaktadır. Bunlar (eğer Demiurg’u büyük tanrı olarak düşünersek) her işlerinde Demiurg’a tabi olan ve onu taklit eden “küçük tanrılardır”. Bahsedilen küçük tanrılar aslında dört ögeden türeyen dört canlı sınıftan birisidir²⁶². Buna göre tanrılar soyu ateşten, kuşlar soyu havadan, balık soyu sudan ve yeryüzündeki canlıların soyu da topraktan imal edilecektir (bkz: Şekil 6). Ancak ateş, diğer üç ögeye üstün olduğu için²⁶³ tanrılar soyu en önce yaratılmıştır. Ateşten imal edilen küçük tanrılar diğer üç canlı türünden ayıran şey, kalıcılık bakımından tanrıya benzemeleridir. Çünkü Demiurg bunları üretirken, varlıklarının garantörü olmuştur²⁶⁴. Bu sayede onlar ölümsüz varlık niteliği kazanmışlardır²⁶⁵.

Küçük tanrılar dört ögeden birisi olan ateşten imal edilmiş olmaları, bunların aslında evrenin birer parçası olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Platon’un küçük tanrılarının işlevi, atomcuların kozmolojisiyle kıyaslanabilir. Hatırlanacağı üzere atomcular NHİ kabul etmedikleri için, onların sisteminde cisimlerin oluşabilmesi atomların birbirlerine çarpmaları

²⁶¹ Platon, *Tim.*, par. 48a.

- “Çünkü bu düzenli evren karışık bir doğumdan [kaynaklanır]. Akıl meydana gelen şeylerin çoğunu en iyiye yönlendirmeye ikna ederek zorunluluğa galip geldi ve zorunluluğun bilgece olan iknaya bu boyun eğmesinin sonucu bu evrenin ilk oluşumu oldu.”

²⁶² Platon, *Tim.*, par. 39e.

²⁶³ Platon, *Tim.*, par. 40a.

- “Demiurg tanrılar soyunu, pasparlak olsunlar ve göze uygun gelsinler diye, ateşten yarattı.”

²⁶⁴ Platon, *Tim.*, par. 41a.

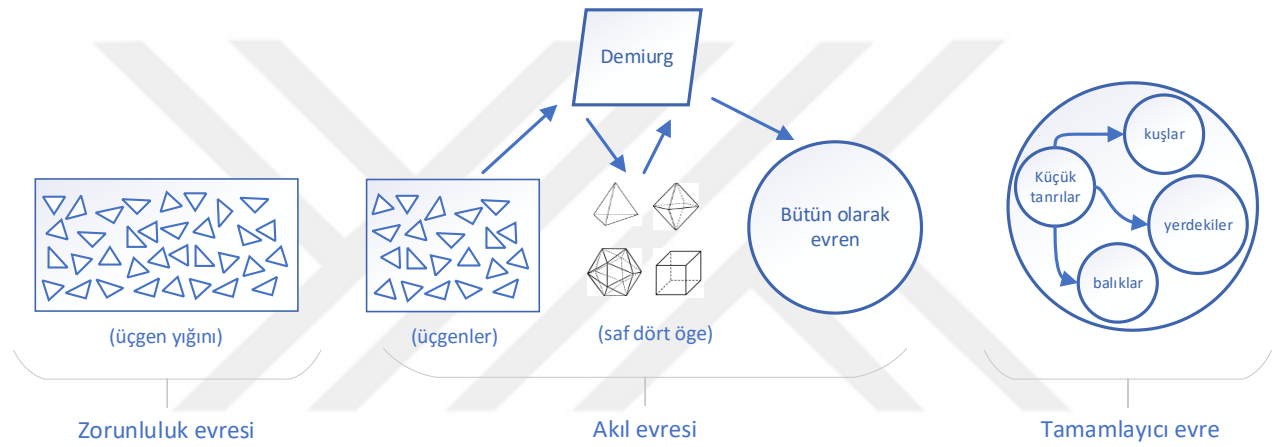
- “Ey tanrılar, yaratıcısı ve babası olduğum ilahi varlıklar! Ellerimle meydana gelen hiçbir şey benim rızam dışında geri alınamaz. Şimdi bağlı olan herhangi bir şeyin çözülmeye meyilli olduğu doğru olsa da, yine de, yalnızca kötü olan biri birbirine iyi bağlanmış ve iyi durumda olanın geri alınmasına razı olur.

²⁶⁵ Platon, *Tim.*, par. 41b.

- “İşte bu yüzden var olmuş yaratıklar olarak sizler ne tamamen ölümsüz ne de yok edilmekten muafsınız. Ancak benim irademin garantisini (yani var olduğunuzda sizi bağlayan daha büyük ve daha egemen bir bağ olan irademi) ne geri alınacaksınız ne de ölümden payınız olacaktır.”

şartına bağlanmıştı (bkz: Şekil 5). Çünkü bir atomun şöyle ya da böyle hareket etmesinin sebebi atomların dışındaki harici bir etki değil, bilakis yine kendisi gibi başka bir atomun başıboş hareketidir. Dolayısıyla Lekippos ile Demokritos’a göre evrenin kendisi (veya bir kısmı), kendisinin (veya diğer kısmının) hareketinin sebebi haline gelmektedir. *Timayos*’un planına geldiğimizde burada, Demiurg’un adımlarını takip eden küçük tanrılar, diğer üç canlı sınıfını ortaya çıkarmaları beklenmektedir²⁶⁶. Şimdi evrendeki üç canlı sınıfının (kuşlar, yerdekiler, balıklar) dördüncü sınıf olan tanrılar soyu tarafından düzenleniyor olması, tıpkı atomcularda olduğu gibi, evrenin bir kısmının diğer kısmı tarafından düzenlendiğini göstermektedir. Bu bakımdan Platon’daki “Tamamlayıcı Evre’nin” atomculardaki “Zorunluluk Evresine” tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Şekil 7: *Timayos*'a göre 3 kozmolojik evre

Görüldüğü üzere Platon hem NHİ hem de YHİ için müstakil varlıklar tasvir ederek diğer tüm arke filozoflarından farklı bir yerde durmaktadır. Bu özelliğinden ötürü o, arke araştırması tarihi içinde ilk defa *aşamalı yaratma fikrini* benimsemiş ve geleneğin ötesine geçmiştir (bkz: Tablo 12). Tabiattaki hareketliliğin belli bir aşama boyunca belli muharrik ilkeler tarafından yürütülüp o aşamadan sonra başka muharrik ilkeler tarafından yürütülmesi olarak tarif edebileceğimiz aşamalı yaratma olgusu, özü gereği birden fazla muharrik ilkenin varsayılmış olmasını gerektirmektedir. Bu tanıma uyan Demiurg-küçük tanrılar ikilisi, kaos durumundan evrenin doğumuna ve evrenin doğumundan içindeki detayların tamamlanmasına kadar olan süreçlerin sorumluluğunu bölüşmüş durumdadır. Bu bağlamda Platon’la karşılaştırıldığında aşamalı yaratma fikrine en çok yaklaşan kişinin Anaksimandros olduğu söylenebilir. Çünkü apeirondan sıcakla soğğun ve onlardan da diğer cisimlerin çıkıyor olması, aşamalı yaratma için gerekli ortamı hazırlamaktadır. Ancak hem kendisinden sıcakla soğğu hem de bu

²⁶⁶ Platon, *Tim.*, par. 41b-41d.

ikisinden diğerk cisimleri çıkartanın aynı muharrik ilke (yani apeiron) olması Anaksimandros'un sistemini aşamalı yaratma tanımının dışına çıkarmaktadır. Çünkü aşamalı yaratmada önemli olan şey aşamaların birbirinden bağımsız ve süreksiz olmasıdır. Apeiron örneğindeyse muharrik ilkenin sürekli etkin olduğunu görüyoruz.

1. 2. 3. 3. Tanrının Parçası Olarak Bireysel Akıllar

Demiurg evrenin bütününe ortaya çıkardıktan sonra içindeki detayları teşekkül ettirmeleri için küçük tanrıları görevlendirdi. Onların yapması gereken, Demiurg'un baktığı örneğe göre eksik kalan varlıkları tamamlamaktır. Eksik kalan varlıkların arasında insanlar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda onlar insan bedenini üretme işine koyulurlar. Ancak küçük tanrıların üretemeyeceği/düzenleyemeyeceği tek bir şey vardır ki o da akıldır. Çünkü akıl tohumu Demiurg'a aittir²⁶⁷. Eğer küçük tanrılar akıllı üretebiliyor olsaydı, onların yapıldığı hammadde olan ateşin gerisindeki nihai ilkenin (yani üçgen yığınının) de akıllı üretebildiği düşünülürdü. Halbuki üçgen yığını akıllı davranabiliyor olsaydı, onun elinden çıkan ateş ögesi defolu olmaz ve genel olarak Demiurg'un başlattığı Akli Evre'ye hemen geçilirdi. Bu yüzden küçük tanrılar insanların bedenini ürettiklerinde Demiurg onların ruhunu bizzat tedarik etmiştir. Bu plana göre *bedenin* içindeki *ruh* ve ruhun içindeki *akıl* insanların Demiurg'la bağlantısını sağlamaktadır²⁶⁸. Başka deyişle akıl tohumu sayesinde insanlar Demiurg'un soyuna mensup olurlar. Plana göre bu aşamadan sonra insanların iradeli eylemleri ve değer yargıları ortaya çıkmaktadır.

---

²⁶⁷ Platon, *Tim.*, par. 41c; Platon, *Timayos terc.*, 43.

- “Onlarda ölümsüzlerin adını taşıyan, tanrılık denen ve aralarında sizin ardınız sıra gelmeye hazır olanların içinde hükümler olan bir şey bulunması gerektiği için size bu şeyin tohumunu bizzat ben vereceğim.”

²⁶⁸ Platon, *Tim.*, par. 30b.

- “Akıllı ruha, ruhu da bedene koydu.”

Tablo 12: Muharrik ilkelerin karşılaştırılması (Platon dahil)

	Nihai-başlangıç hareketi ilkesi	Tamamlayıcı hareket ilkesi	Yakın-anlık hareket ilkesi	Zemindeki hareket ilkesi	Muharrik ilkenin tanrısal niteliği	Aşamalı yaratma
Tales	Tanrılar=ruhlar			-	+	-
Anaksimandros	Apeiron				+	-
Anaksimenes	Hava				+	-
Heraklitos	Ateş				-	-
Filolaos	Uyumlaştırıcı güç	-	-	-	-	-
Empedokles	Sevgi ve çatışma			-	+	-
Anaksagoras	Nous			-	+	-
Lekippos ve Demokritos	-	-	Diğer atomlar	-	-	-
Platon	Demiurg	Küçük tanrılar	Bireysel akıllar	Üçgenler	+	+

1. 3. Yasa İlkesi

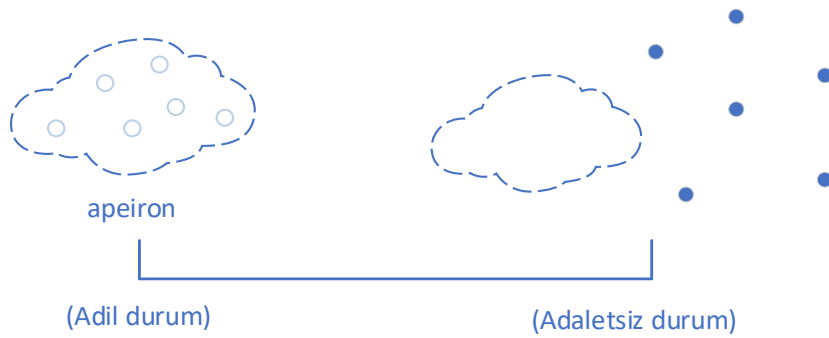
1. 3. 1. Yasa İlkesinin Fiziksel ve Değer Bildiren Türleri

Arke araştırmasının üçüncü bölümü cisimlerin *neye göre var olduklarını* belirleyen yasa ilkesidir. Buradaki “-e görelik” durumu, bir varlığın bir filozofun sisteminde edindiği yere göre nasıl davranacağını, nasıl değişeceğini ve hangi kimliğe bürüneceğini belirlemektedir. Sisteme göre A konumunda bulunan bir varlık A’nın karakteristiğini taşır ve kaderi A’ya göre belirlenir; yine B konumunda bulunan bir varlık da B’nin karakteristiğini taşır ve kaderi B’ye göre belirlenir. A ve B konumlarını ortaya çıkaran kurguya biz, *yasa* diyoruz.

Normalde doğada yalnızca fizik yasaları bulunmaktadır. Çünkü varlıklar öncelikle fiziksel olarak var olurlar. Fiziksel varoluş insandan bağımsız ve mutlaktır. Fakat fiziksel varoluşun yanında başka varoluş tarzları icat edildikçe, bunlara uygun olarak yeni yasalar da ortaya çıkmaktadır. Eşdeğer bir deyişle: Fizik yasalarının yanında başka yasalar icat edildikçe, bunlara uygun olarak yeni varoluş tarzları da ortaya çıkmaktadır. Örneğin masa, bilgisayar, saksı çiçeği, ayran, kolonya, maske, çocuk, köpek ve böcek gibi varlıkları düşünelim. Bunları birbirlerinden farklılaştıran şey insanların değer yargıları, dildeki isimlendirme süreçleri veya buna benzer başka bir açıklama şekli değildir. Bunlar birbirlerinden en temelde, morfolojik olarak ayrışırlar. Bu ayrışma insan gözü, kamera ve çeşitli teknolojik aygıtlar tarafından objektif

olarak tespit edilebildiği gibi onların içlerindeki madde miktarlarının ve dizilimlerinin gösterilmesiyle bilimsel olarak da ispatlanabilir. Fakat insan düşüncesi morfolojik ayrışmaya ilave olarak değer açısından ayrıştıran ahlak yasalarını, haklar ve sorumluluklar açısından ayrıştıran hukuki yasaları ve kimlikler açısından ayrıştıran siyasi yasaları eklemiştir.

Fizik yasalarına ilave olarak ahlak yasalarını, hukuki yasaları ve siyasi yasaları dünya görüşleri için temel kılmak, cisimlerin fiziksel varoluşlarını ıskalamak anlamına gelmiyor. Aksine bu durum filozofun, bir varlığın fiziksel varoluşundan ziyade ahlaki, hukuki veya siyasi varoluşuyla *daha çok ilgilendiğini* gösteriyor. Örneğin Anaksimandros'un, hukuki ayrımları kendi dünya görüşü için temel yaptığını ve varlıkları “adalet durumu ve adaletsizlik durumu” olarak iki kategoride ele aldığını görüyoruz²⁶⁹. Buna göre şeyler, apeironun içindeyken ve henüz var değillerken (var olmak bakımından başka hiçbir varlığın hakkına girmedikleri için) adil durumdadırlar; fakat şeyler apeironun dışına çıkıp var olmaya başladıkları zaman adaletsizlik durumu gündeme gelmektedir. Öyleyse Anaksimandros'un (sözgelimi) bir oğlan çocuğuna veya bir köpeğe baktığında bunların insan veya hayvan olmalarını, cinsiyetlerini veya başka fiziksel özelliklerini hiç fark etmediğini ve bilakis bunların başka bir varlığın başına açtıkları sorunları, ona verdikleri zararları yani adaletsiz davranışlarını gördüğünü düşünebiliriz.

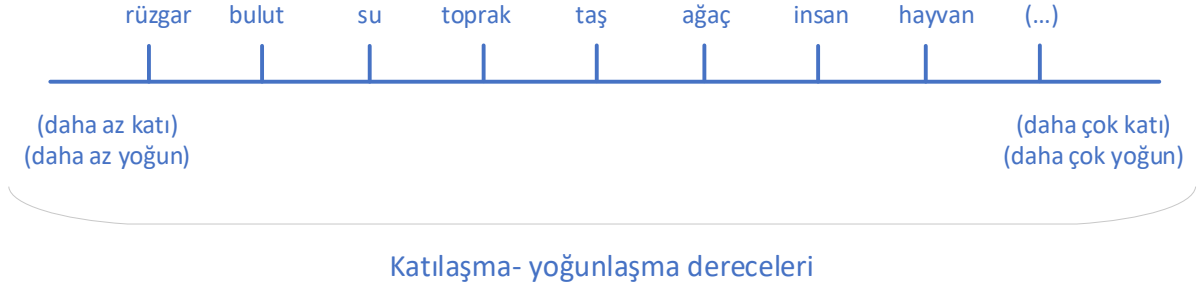
Şekil 8: Anaksimandros'un yasa ilkesine göre adaletli ve adaletsiz durumlar

Öte yandan Tales-Anaksimenes çizgisindeyse varlıkların fiziksel özelliklerini açıklamak yeterli görülmüş ve fiziği aşan bir dünya görüşü ortaya koyulmamıştır. Buna göre fizik katılaşma-yoğunlaşma dereceleriyle anlaşılır: Rüzgâr, bulut, su, toprak, taş, ağaç, insan, hayvan vs. bütün varlıklar suyun ve havanın çeşitli derecelerde yoğunlaşmasına ve

²⁶⁹ Tales vd., *Fr.*, par. D6.

- “Şeyler nelerden meydana gelmişse yokoluşları da zorunlu olarak onlara olmalıdır; çünkü onlar adaleti ve birbirlerine karşı adaletsizliği zamanın düzenine uygun olarak verirler.”

buharlaşmasına göre var olurlar²⁷⁰. Rüzgârın yoğunlaşma derecesine erişen her varlık rüzgâra, bulutun yoğunlaşma derecesine erişen her varlık buluta dönüşmektedir.

Şekil 9: Tales-Anaksimenes'in katılaşma-yoğunlaşma dereceleri

Sonuç olarak yasa ister Tales-Anaksimenes'teki gibi fiziksel ister Anaksimandros'taki gibi hukuki/ahlaki olsun temelde, varlıkları tasnif etme/kategorize etme işlevini görmektedir. Tasnif etme sürecinde önemli olan şey yasanın detaylılığıdır. Çünkü filozofun dünya görüşünün açıklayıcılığı yasanın detaylılığıyla doğru orantılıdır. Bu bağlamda Anaksimandros'un "adalet ve adaletsizlik durumları" diye sunduğu ikili ayırım, varlıkları yalnızca ikiye ayırmasından ötürü, yeterince detaylı ve açıklayıcı değildir. Halbuki filozoflar her dönemde, bakış açılarını detaylandırıdıkları ölçüde sağlam dünya görüşleri oluşturabilmişlerdir. Örneğin Stoacılar'ın etik meselelerdeki başarısı klasik iyi-kötü düalizminin ötesine geçip bunların arasına bir aracı konum ekleyebilmeleri idi. Buna göre onlar: Ahlaki açıdan mükemmelliği sağlayan eylemlere "iyi" ve mükemmellikten alıkoyan eylemlere "kötü" derken bu iki kategoriye doğrudan dahil olmayan nesnelere ve eylemlereyse "ilgisiz" demişlerdi²⁷¹. Böylece ilgisiz nesneler ve eylemler kendi başlarına iyi veya kötü olamıyor, bilakis başka sebeplerden ötürü iyi ve kötü oluyorlardı. Bu bakımdan Tales-Anaksimenes'in yoğunlaşma derecelerinin sonsuz tane olduğunu dikkate alırsak bu sistemin Anaksimandros'inkine kıyasla daha açıklayıcı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Anaksimandros'ta bütün varlıklar adaletsiz durumdayken birbirine benzerdir. Bıçakla baltanın, masayla sandalyenin, çocukla köpeğin arasında bir fark yoktur; hepsinin adaletsiz olması dışında değişen bir niteliği yoktur. Öte yandan Tales-Anaksimenes'in yoğunlaşma dereceleriye rüzgâr, bulut, su, toprak, taş, ağaç, insan, hayvan vs. bütün varlıkları

²⁷⁰ Tales vd., *Fr.*, par. talD4, axeD1, axeD2, axeD7, axeD8, axeD18, axeD21, axeD25, axeR15.

- **Tales:** "Her şey ondan oluşuyormuş, onun katılaşması ve yeniden sıvılaşmasıyla."

- **Anaksimenes:** "Tözler havanın seyreklik ve yoğunluğu bakımından birbirinden ayrılmış." + "Her şey onun yoğunlaşma ve seyrermesine göre türüyormuş."

²⁷¹ F. H. Sandbach, *The Stoics* (London: Gerald Duckworth & Co. Ltd., 1989), 28; Özgür Aktok, "İlkçağ Doğa Felsefesinde Özdeşlik ve Değişim Problemi: Thales, Anaksimandros, Anaximenes ve Herakleitos", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20/1 (2021), 377-378.

Özgür Aktok, Heraklitos'un logosunun yapıtaşı ilkesinden (ateşten) farklı ikinci bir ilke olduğunu tespit etmişti.

birbirlerinden farklı olarak ele alıyor ve hali hazırda niçin öyle olduklarını başarılı şekilde açıklayabiliyor.

Heraklitos'un yasası varlıkları fiziksel özelliklerinden başka bir kritere göre sınıfladığı için Anaksimandros'un ayırımına benzemektedir. Buna göre bütün varlıklar "gerçeğe kulak verdikleri ve doğaya uygun davrandıkları" ölçüde varlıktan nasiplerini alırlar²⁷². Burada Heraklitos logos²⁷³, nomos (yasa)²⁷⁴ ve buley (kader)²⁷⁵ gibi kavramlar kullanıyor: Hakikate en yakın olanların logosu fazla ve uzak olanların logosuysa azdır²⁷⁶. Tıpkı duman, su buharı, bulut, yağmur, toprak, taş, ağaç gibi fiziksel varlıkların birbirlerine göre böyle sıralanmalarının sebebinin bunların ateşten çıkarak dönüşmeleri ve gittikçe ondan uzaklaşmaları olması gibi aslında bütün varlıklar logosa (merkeze) olan uzaklıklarına göre sıralanırlar²⁷⁷. Yine ateşten ne kadar uzak olsalar da bu varlıkların kaynağının hep ateş olduğu gerçeğinin hiç değişmemesi gibi genel olarak evrendeki bütün varlıkların kaderi de kaçınılmaz olarak yasaya bağlıdır²⁷⁸. Ayrıca burada Heraklitos'un, yasanın getirdiği konumları Anaksimandros gibi ikiyle sınırlamadığı bilakis Tales-Anaksimenes gibi sonsuza kadar çoğalttığını görüyoruz. Bu bağlamda onun anlatısında varlıklar logosa olan uzaklıklarına veya içlerindeki logosun miktarına göre yerleştirildiği için (ve uzaklık sonsuzluk bildirdiği için), bir insanın hakikatin sesini duymasını engelleyen sonsuz tane sebep sıralanabilmiştir. Buna göre kimisi cahildir²⁷⁹, kimisi uykudadır²⁸⁰, kimisi zanna göre yaşar²⁸¹, kimisi hayvanlar gibidir²⁸² ve kimisi de dinleyip kulak kabartmadığı için böyledir²⁸³.

---

²⁷² Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D46.

²⁷³ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D1. vd.

²⁷⁴ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D105, D106.

- "Halk yasayı kentin surlarını savunur gibi mücadele ederek korumalıdır." + "Tüm insan yasaları tek bir yasayla, ilahi yasayla oluşur."

²⁷⁵ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D45, D108; Heraklitos, *The Fragments of The Work of Heraclitus of Ephesus On Nature*, çev. G. T. W. Patrick (Baltimore: Press of Isaac Friedenwald, 1889), par. 100, 110.

- "Bilge olan bir şey vardır: [O şey] yalnızca Zeus adıyla anılmayı istiyor ve istemiyor." + "Bir'e uymak yasadır ve kaderdir."

Heraklitos'un 110'uncu fragmanını 45'inci olanla ilişkilendiren kişi, George Thomas White Patrick'tir.

²⁷⁶ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D99.

- "Ruhun logosu kendini çoğaltır."

²⁷⁷ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. R101.

- "Parlak ve kuru olan ruh en iyi ve en bilgedir."

²⁷⁸ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D2, R54.

²⁷⁹ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D15.

²⁸⁰ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D1, R54, R56.

²⁸¹ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D2, D3, R108.

²⁸² Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D79, D80, D13.

²⁸³ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D5, D4.

Şekil 10: Heraklitos'un logosuna göre varlıkların sıralanışı

Her şeyin sayılara göre olduğunu savunan Filolaos'a gelince o, Anaksimandros ve Heraklitos gibi değer bildiren bir dünya görüşü ortaya koymamış bilakis selefin yolunu tercih ederek, varlıkların yalnızca fiziksel varoluşlarıyla ilgilenmiştir. Buna göre her şey miktar ve ölçü olarak sayılara tabidir, yani her şey kendi sayısına göre var olur²⁸⁴. Çünkü:

- Her şey sınırsız olsaydı, hiçbir şey var olmazdı. Fakat cisimlerin var olduğunu bildiğimiz için, sınırsız şeylerin sınırlayıcı şeyler tarafından sınırlandığını anlıyoruz²⁸⁵.
- Sınırlar söz konusu olduğu zaman bilimler ortaya çıkar ve şeyler bilinmeye hazır hale gelir. Çünkü çokluğun sınırına miktar ve büyüklüğün sınırına ölçü denilir. Miktar ve ölçüyse aritmetik ve geometrinin alanına girer²⁸⁶.
- O halde bir şeyin “var olması” ile “bilinmeye hazır hale gelmesi” eş zamanlıdır.
- Biz aritmetikle geometrinin “sayısı olan varlıklarla” ilgilendiğini biliyoruz. Yani şeyler sayı kazandıkları zaman bilimle incelenebilir (bilinebilir) hale gelirler.
- O halde var olan her şeyin bir sayısı vardır.

Görüldüğü üzere Filolaos sayılara, yapıtaşları ilkelerinden hareket ederek yaptığı akıl yürütme sayesinde ulaşmıştır. Buna göre evrenin başlangıcından önce, yani sınırsız şeyler sınırlayıcı şeyler tarafından henüz sınırlanmamışken, insan bilgisi yoktur; çünkü her şey sonsuz olduğunda bilinecek bilgi olamaz. Fakat hali hazırda var olan her şeyin miktar ve ölçü sahibi

²⁸⁴ Filolaos, *Fr.*, par. 4, 5.

- “Ve gerçekten de bilinen her şeyin bir sayısı vardır. Çünkü bu olmadan her ne olursa olsun hiçbir şeyin anlaşılması veya bilinmesi mümkün değildir.”

- “Sayının gerçekten de iki özel türü vardır: tek ve çift; ve ikisinin birlikte karışımından [çıkan] üçüncüsü tek-kere çifttir. İki türün her birinde birçok form vardır; bizzat her şey bunlardan işaretler verir.”

²⁸⁵ Filolaos, *Fr.*, par. 2.

²⁸⁶ Filolaos, *Fr.*, par. 3, 6.

olduklarını yani bir şekilde sınırlandırıldıklarını düşünürsek, her varlığın bir sayısının olduğu ortaya çıkar.

Empedokles, Anaksagoras ve atomculara geldiğimizdeyse varlıkların davranışları yine Anaksimandros'taki gibi iki kategoride ele alınmaktadır. Öncelikle Empedokles'te varlıkların tümü ya evrenin başlangıcındaki bir birlik durumu olan “küre halindedir” ya da kürenin parçalanmasıyla ortaya çıkan “kaos halinde”²⁸⁷. Küre hali sevginin mutlak hakimiyetine işaret ederken kaos haliyse sevgiyle çatışmanın mücadele alanını betimlemektedir. Benzer şekilde Anaksagoras da evrenin başlangıcındayken, her şeyin bir arada bulunduğu bir “bütün halinin” var olduğunu ve ardından her şeyin bütünden “ayrıştığını” söylüyor²⁸⁸. Burada Empedokles'le Anaksagoras'ı Anaksimandros'tan ayıran şey küre ve bütün tasvirlerinin apeirondan farklı olmasıdır. Çünkü apeironda hiçbir varlık asli olarak var değildi; çünkü onların mahiyetleri henüz oluşmamıştı. Fakat hem küre hem de bütün hallerinde cisimler gerçekten de vardılar ve tıpkı bir canlının uzuvları gibi ondan ayrılmaya hazır halde beklemektedirler. Her ne kadar kürenin mükemmelliği ve bütünün doğası gereği sanki bunların parçaları yokmuş gibi görünse de çeşitli sebeplerden ötürü fark edilemeyen parçalar aslında oradadır.

---

²⁸⁷ Empedokles, *Fr.*, par. 21(27), 22(29/28), 23(30), 24(31); Parmenides vd., *Fr.*, par. D98.

- “Orada güneşin fani uzuvları fark edilmez... o bu şekilde ahengin, yuvarlak bir kürenin sıkı örtüsünde sınıksız tutulur; etrafını saran dinginliğin sevincini yaşar.” + “Çünkü sırtından iki dal fırlamaz; ayakları yoktur; fani dizleri yoktur; üreme organları yoktur; ama her yönden kendisine eşittir; başı ve sonu yoktur, yuvarlak bir küredir, etrafını saran dinginlikten sevinç duyar.”

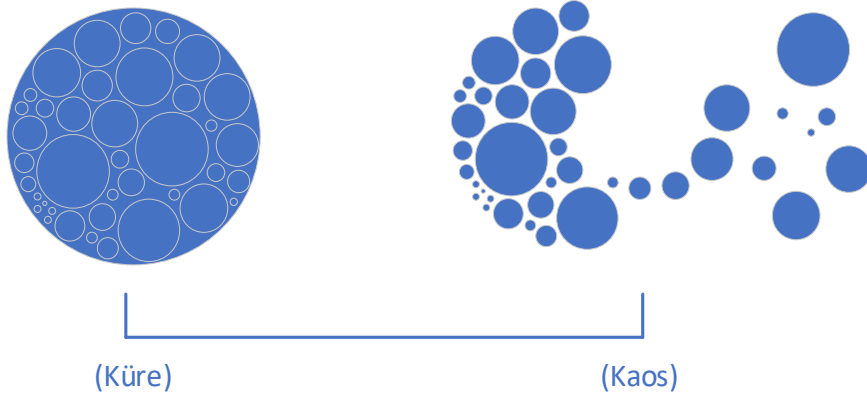
- “Ancak zaman tamamlanırken, büyük çatışma sınırın içinde büyüdüğünde ve onun onurlarına doğru yukarı sıçradığında, onlar için geniş bir yeminle tanımlanmış bir değişim zamanı.” + “Çünkü tanrının bütün parçaları birer birer titremeye başladı.”

²⁸⁸ Anaksagoras, *Fr.*, par. B1, B4a, B4b.

- “Anaksagoras, miktarı sınırsız olan homojen maddelerin tek bir karışımdan ayrıldığını (...) söylüyor (...) Her şey bir aradaydı, hem miktar hem de küçüklük açısından sınırsızdı, çünkü küçük de sınırsızdı. Ve her şey bir arada olduğu için, küçüklükten dolayı hiçbir şey belirgin değildi.”

- “Klazomaneli Anaksagoras tüm formları üç farklı şekilde ele almış görünmektedir. İlkinde, (B1.1'de ve B4b'de) dediği gibi, akli bir teklikte bir araya toplanırlar...; sonra onları buradaki ayrılığın benzeri olan akli bir ayrıma göre ayırdı.” + “Ve yine diyor ki: Ayrılık olmadan önce, çünkü her şey bir aradaydı (...) Bunlar böyle olduğuna göre, her şeyin bütünde mevcut olduğunu düşünmek doğru olur. Ve bu bütün, Parmenides'in tek varlığı olacaktır.”

Şekil 11: Empedokles'te varlıkların kürenin içindeki ve dışındaki davranışları

Burada bir noktanın altının çizilmesi gerekiyor: Küre ve bütün durumlarında mutlak yaklaşma gözlemlenirken, kaos ve ayrışma durumlarında mutlak uzaklaşma yoktur. Yani kaos ve ayrışma durumlarında da ögeler bir araya gelebilmektedirler. Zaten cisimlerin ortaya çıkışı ögelerin bir araya gelip bileşikler oluşturması ve sonra çözünüp başka bileşikleri oluşturması sayesinde mümkün olmaktadır. Örneğin eğer Empedokles'in kaos halinde ögeler mutlak uzaklaşma davranışı sergileselerdi, doğada yalnızca dört tane cisim var olacaktı: Ateş, su, hava ve toprak. Bu şartlar altında kaos ile ayrışma hallerine “sınırlı yaklaşma” ve küre ile bütün hallerine de mutlak yaklaşma” dersek, bu iki bileşik türünü birbirinden farklılaştıran kayda değer bir özelliğin var olması gerekir. Empedokles'e göre bu özellik, mutlak yaklaşımda en mükemmel bileşiğin ortaya çıkması iken sınırlı yaklaşımdaysa mükemmel olmayan bileşiklerin ortaya çıkmasıdır. Buna göre en mükemmel bileşik türü küredir ve türünün tek örneğidir. Ancak mükemmel olmayan bileşiklerin sayısı sonsuz tanedir. Küreyi farklı kılan şey ise onun diğerleri gibi “dışarıya sarkan organlarının” olmamasıdır²⁸⁹. Burada bileşiklerin dışarıya sarkan organlarının bahis konusu edilmesinin **birinci sebebi**, küre dışında herhangi bileşiğin şeklindeki *eşitliğin*, dışarıdaki bir organ yüzünden *bozulması* ancak kürenin dışında organ bulunmadığı için onun her yönden *eşit olmasıdır*. Örneğin insanlardaki kol, bacak ve kafa gibi organlar “dışarıda” oldukları için insan bileşiğinin suretinde eşitlik yoktur. Yine **başka bir sebep** de dışarıda organı olan her canlının birbirinden farklılaşması ancak organsız olan yegane canlıda (kürede) farklılıkların sona erip tekliğin gündeme gelmesidir²⁹⁰. Bu yüzden sonsuz

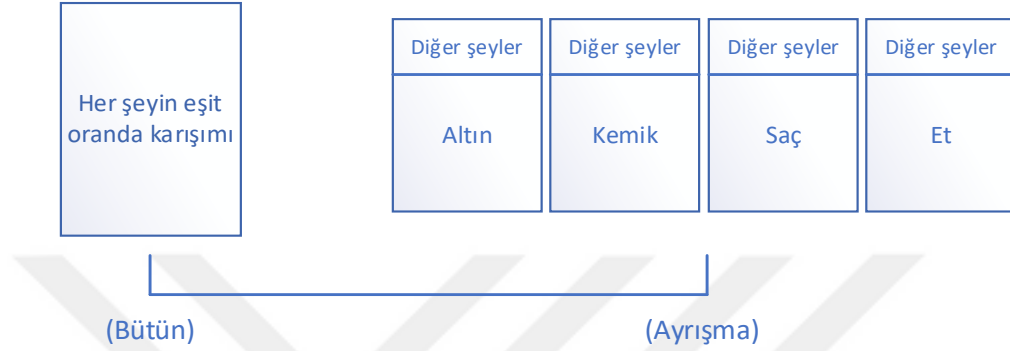
²⁸⁹ Empedokles, *Fr.*, par. 21(27), 22(29/28).

- “Orada güneşin fani uzuvları fark edilmez... o bu şekilde ahengin, yuvarlak bir kürenin sıkı örtüsünde sınıksız tutulur; etrafını saran dinginliğin sevincini yaşar.” + “Çünkü sırtından iki dal fırlamaz; ayakları yoktur; fani dizleri yoktur; üreme organları yoktur; ama her yönden kendisine eşittir; başı ve sonu yoktur, yuvarlak bir küredir, etrafını saran dinginlikten sevinç duyar.”

²⁹⁰ Empedokles, *Fr.*, par. 14(21), 26(20), 50(57), 52(61).

- **Kaos durumunda farklı canlıların ve farklı organların ortaya çıkması hakkında:** “Varolmuş, varolan ve gelecekte varolacak olan her şey onlardan türemiştir: onlardan ağaçlar, erkekler ve kadınlar, hayvanlar, kuşlar ve suyla beslenen balıklar ve uzun ömürlü yüksek onurlu tanrılar da türemiştir. Çünkü bunlar yegâne gerçek

sayıda insan bileşiğinin yanında yalnızca bir adet küre bileşiği vardır. Anaksagoras'taki kriter de tam olarak böyledir. Bir cismi o cisim yapan şey bileşiklerdeki oran farklılığıdır fakat *bütün* halindeyken oran farklılığı ortadan kalkar ve oran eşitliği gündeme gelir. Filozofa göre her şey her şeyde olduğu için, bir cismi ortaya çıkaran özellik o cismin içindeki baskın ögeye göre belirlenir²⁹¹. Bütün durumunda ögeler eşit oranda bulunduğu için bütünü temsil ettiği belli bir cisim yoktur²⁹².

Şekil 12: Anaksagoras'ta bütün ve ayrışma durumlarındaki bileşiklerin karşılaştırılması

Son olarak atomcular da atomların sonsuz türlü değil de iki türlü davrandıklarını söylediler: Tesadüfi hareket ve zorunlu hareket (bkz: Şekil 5). Bu bağlamda onlar Empedokles ile Anaksagoras'ın yanında yer aldılar. Fakat sistemlerini kurarken, öncekilerin yaptığı gibi eşitlik özelliğini öne çıkarıp “küre-bütün” aşamasıyla meşgul olmadılar. Bunun yerine “kaos-ayrışma” durumunu irdelemeye yöneldiler. Bu bağlamda atomcular öncekilerin kaos-ayrışma durumunda gördüğü farklılık özelliğinin aslında düzensizlikten ve düzensizliğin de “tahmin edilemezlikten” kaynaklandığını fark ettiler.

şeylerdir; ve birbirlerinin içinden geçerken farklı şekiller alırlar; çünkü karışım onları değiştirir.” + “Bu, ölümlü uzuv kütlelerinde iyi bilinir: bir seferinde güçlü bir yaşamın olgunluğunda bedenın payına düşen tüm uzuvlar sevgi altında birleşir; başka bir seferde kötü çatışmalar tarafından parçalanmış olarak, her biri birbirinden ayrı, hayatın kıyısında dolaşır.” + “Burada boyunsuz birçok kafa çıkıyor, çıplak kollar omuzsuz dolaşıyor ve alına ihtiyaç duyan gözler tek tek dolaşıyordu.” + “Her iki tarafında yüzleri ve göğüsleri olan bir çok yaratık üretildi; insan suratlı boğalar ortaya çıktı ve yine boğa başlı insanlar; (diğerleri) erkek ve dişi doğalarıyla bir aradaydı; ve sahip oldukları bedenler karanlıktı.”

- **Sevginin etkinliğinin azalmasının farklı biçimleri (eşitsizlikleri) ortaya çıkarması hakkında:** “Bunların çatışma altındayken farklı biçimleri vardır ve hepsi ayrıdır; fakat sevgide bir araya gelirler ve birbirleri tarafından arzu edilirler.”

²⁹¹ Anaksagoras, *Fr.*, par. B6, B1.

- “Anaksagoras, miktarı sınırsız olan homojen maddelerin tek bir karışımdan ayrıldığını, her şeyin her şeyde olduğunu, ancak her birinin baskın olanla karakterize edildiğini söyler.”

²⁹² Anaksagoras, *Fr.*, par. B1, B4b.

- “Ve her şey bir arada olduğu için, küçüklükten dolayı hiçbir şey belirgin değildi.” + “Ve yine diyor ki: Ayrılık olmadan önce, çünkü her şey bir aradaydı, belirgin bir renk dahi yoktu. Çünkü her şeyin karışımı ıslak ve kurunun, sıcakla soğğun ve aydınlıkla karanlığın karışımı bunu engelledi; ve çok fazla toprak ve sınırsız sayıda tohum vardı, hiçbir şekilde birbirine benzemiyorlardı. Çünkü hiçbir diğeri benzemiyor.”

Gerçekten de Empedokles'in kaos durumunda düzen ve sabitlik yoktur; bu yüzden cisimlerin kaos durumunda nasıl şekilleneceği de tahmin edilemez. Cisimler önce şu bileşiği oluşturacak şekilde bir araya gelirler (ki biz buna doğum deriz); sonra başka bileşiği oluşturacak şekilde çözünürler (buna da ölüm deriz)²⁹³. Böylece dünya hayatı sürekli doğumların ve ölümlerin yaşandığı bir sahne manzarası çizmektedir. Halbuki farklı cisimlerin ortaya çıkıp yok olmadığı, hatta hiçbir cismin var olmadığı mutlak yakınlaşma durumunda (yani kürede) düzen ve sabitlik vardır²⁹⁴. Küre her yönden eşit olduğu için onun nasıl teşekkül edileceği objektif biçimde tahmin edilebilir. Yine Anaksagoras'a göre ayrışma durumundaki cisimler bir girdabın etrafındaki parçacıklar gibi hareket etmektedir (bkz: Dipnot 236). Girdabın hızı ve hareketi düşünüldüğünde bu parçacıkların nereye savrulacağını tahmin edilemediği ortadadır.

Atomcuları seleflerinden ayıran iki temel özellik vardır. **Bunlardan birincisi:** Düzen ve düzensizlik ortamlarının sıralamasının değişmesidir. Çünkü Empedokles ile Anaksagoras'a göre tabiatı önce düzen hakimken daha sonra kaos ortaya çıkmaktadır. Bilakis atomcularda düzensizliğin önce geldiğini görüyoruz. **İkincisi:** Ne tesadüf ne de zorunluluk ortamlarında mutlak yakınlaşmanın var olmamasıdır. Bu yüzden atomcular öncekilerin yaptığı gibi küre veya bütün tasvirlerine veya tekliğin herhangi biçimine ulaşmamışlardır. Bunun yerine onlar atomların tahmin edilemez şekilde hareket ettiği düzensizlik haline “tesadüf ortamı” ve atomların bir sonraki hareketlerinin tahmin edilebildiği düzen haline de “zorunluluk ortamı” dediler. Buna göre tesadüf ortamında hiç yakınlaşma yokken zorunluluk ortamında sınırlı yakınlaşmalar vardır. Atomların ilk hareketi tesadüfe göredir ve bileşikler henüz ortada yoktur; fakat birbirlerine çarpmaya başladıkları andan itibaren katı fizik kuralları geçerli olmaktadır.

Sonuç: Aşağıdaki tabloda filozofların yasa ilkeleriyle ilgili her bir niteliğin karşılaştırılması verilmiştir. Buna göre örneğin şöyle deriz:

²⁹³ Empedokles, *Fr.*, par. 8(17), 12(8), 13(9), 16(26), 50(57).

- “(Öyleyse bir, çoktan doğmaya alışkın olduğu müddetçe) ve yine çok da bölünmek suretiyle birden üretildiği için onlar buna göre doğarlar ve kalıcı bir yaşamları yoktur.” + “İşte başka bir nokta: ölümlü şeylerden hiçbirinin doğumu yoktur ya da tehlikeli ölümle bir son bulmaz; ancak yalnızca karışım ve karışmış olanın ayrışması vardır; ve insanlar buna “doğum” adını verirler.” + “Bunlar insan suretinde karışıp havaya çıktıklarında veya vahşi hayvanların, bitkilerin veya kuşların cinsi suretinde olduklarında, insanlar bunun doğmak olduğunu söylerler; ve ayrıldıklarında buna yine talihsiz ölüm diyorlar; bu terimler doğru değil, ancak geleneklere uyuyor ve bunları kendim de kullanıyorum.” + “Birbirlerinin içinden geçtiklerinde insanlar ve başka cins hayvanlar olurlar; bütünde bir araya gelip ve boyun eğdirilinceye kadar bazen sevgi yoluyla bir düzene girerler, bazen de çatışmanın nefretiyle birbirlerinden uzaklaşırlar. Dolayısıyla bir, çoktan doğmaya ve çok da bölünmek suretiyle birden üretilmeye alışkın olduğu için, onlar buna göre doğarlar ve kalıcı bir yaşamları yoktur; ancak sürekli mübadeleyi kesmedikleri için bu zamana dek döngü içinde sonsuza kadar değişmeden kalırlar.” + “Burada boyunsuz birçok kafa çıkıyor, çıplak kollar omuzsuz dolaşıyor ve alına ihtiyaç duyan gözler tek tek dolaşıyordu.”

²⁹⁴ Empedokles, *Fr.*, par. 21(27), 22(29/28).

- “O bu şekilde ahengin, yuvarlak bir kürenin sıkı örtüsünde sınıksız tutulur; etrafını saran dinginliğin sevincini yaşar.” + “Başı ve sonu yoktur, yuvarlak bir küredir, etrafını saran dinginlikten sevinç duyar.”

“Heraklitos’un yasa ilkesi olan *Logos* varlıkları *epistemolojik açıdan* ayırma tabi tutup onları *sonsuz* pozisyonda sıralamaktadır”

Anaksimandros’ta ise ne sıralama ne de tasnif işlevleri bulunur. Çünkü onun sisteminde çeşitli cisimleri birbirinden ayırma yeteneği yoktur. Bilakis Anaksimandros “adaletin mahiyetini” izah etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Empedokles ve Anaksagoras ise “eşitliğin mahiyetine” odaklanıp küre ve bütün hallerine dikkat çektiler. Fakat onlar eşitsizliğin/farklılığın mahiyetini ve keyfiyetini izah edemedikleri için tıpkı Anaksimandros’ta olduğu gibi varlıkları çeşitlendirecek detaylı bir sistem sunamadılar.

Tablo 13: Yasa ilkelerinin karşılaştırılması (Platon hariç)

	Yasa ilkesi	Yasanın sunduğu pozisyonların sayısı	Yasanın kriteri
Tales	Katılma dereceleri	Sonsuz dereceler	Fiziksel ayırım
Anaksimandros	Adalet ve adaletsizlik halleri	2 temel durum	Ahlaki-hukuki ayırım
Anaksimenos	Yoğunlaşma dereceleri	Sonsuz dereceler	Fiziksel ayırım
Heraklitos	Logos	Logosa olan uzaklığın sonsuz dereceleri	Epistemolojik ayırım
Filolaos	Miktar ve ölçü olarak sayılar	Sonsuz sayılar	Fiziksel ayırım
Empedokles	Küre ve kaos halleri	2 temel durum	Fiziksel ayırım
Anaksagoras	Bütün ve ayrışma halleri	2 temel durum	Fiziksel ayırım
Lekippos ve Demokritos	Tesadüf ve zorunluluk ortamları	2 temel durum	Fiziksel ayırım

1. 3. 2. Yasa İlkesi Etrafındaki Akımlar: Fizikçiler ve Bilgeler

Arke araştırması tarihindeki son ayırım, filozofların arke araştırmasına niçin dahil oldukları ve hangi gündemi takip ettikleriyle ilgilidir. Tales’ten başlayıp Platon’a gelinceye kadar ismi geçen düşünürleri biz bugün felsefe çatısı altında değerlendirip onlara “filozof” ünvanını veriyor olsak da bu kişilerin hepsi aynı türden filozoflar değildir. Daha önce Aristoteles de buna benzer bir ayırma ihtiyaç duymuş ve kendisinden önceki düşünürleri iki kategori altına toplamıştı: Teologlar ve fizikçiler/filozoflar²⁹⁵. Buna göre Homeros, Hesiodos ve Orfeus gibi yazarlar teologları ve Tales’ten sonra gelen yazarlar da fizikçileri teşkil etmektedir. Aristoteles Tales sonrası düşünürler için bazen fizikçiler anlamındaki “doğa

²⁹⁵ Aristoteles, *Metafizik A.A. terc.*, 983b25’in dipnotu.

filozofu” tabirini bazen de yalnızca “filozof” tabirini kullanmakta ve ikisi arasında belirgin bir ayrıma gitmemektedir. Her halükârda bu ayrımda önemli olan şey: Teologların esas olarak tanrıları açıklamayı amaçlayıp bu esnada doğa hakkında da konuşmuş olmaları fakat fizikçilerinse esas olarak doğayı açıklamayı amaçlayıp bu esnada tanrılar hakkında da konuşmuş olmalarıdır. Bu bağlamda ne teologların ne de fizikçilerin yalnızca tanrılar veya yalnızca doğa hakkında konuştukları söylenemez. Çünkü bir önceki başlıkta da görüldüğü üzere filozofların geneli hem yapıtaş ilkelerinde hem de muharrik ilkelerinde tanrı kavramından vazgeçmiş değildirlere.

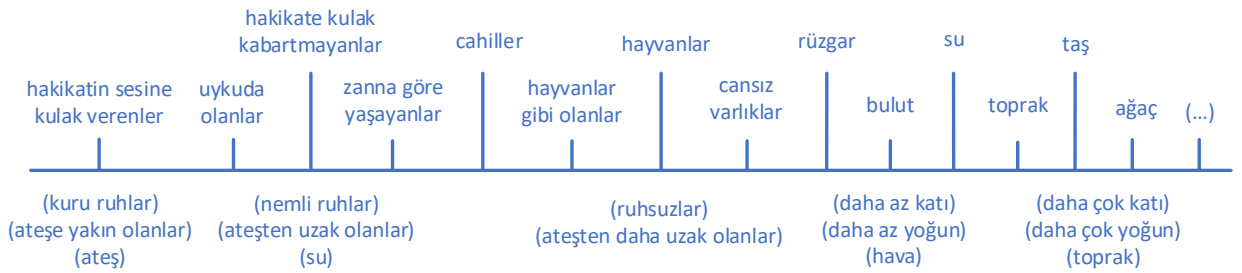
Aristoteles’in fizikçiler/filozoflar diye saydığı ikinci kategoride bir ayrıma daha gidilmesi gerekiyor. Burada en yaygın ve en çok bilinen grup, doğayı anlamaktan başka bir amaç gütmeyerek doğayı inceleyen ve böylece doğa bilimi veya doğa felsefesi yapan “fizikçilerdir”. Biz bunu filozofların, varlıkları tasnif etmek için yasa ilkesi bağlamında oluşturdukları *pozisyonların niteliğinden* anlıyoruz. Tales, Anaksimenes, Filolaos, Empedokles, Anaksagoras ve atomcuların hepsinde eşyanın temel varoluş biçimi fizikseldir. Varlıklar gerek katılaşıma-yoğunlaşma dereceleri gerek miktar ve ölçüleri ve gerekse hangi bileşiklere oluşturduklarına göre birbirlerinden farklılaşırlar. Ancak farklılaşma niteliği hiçbir zaman fiziksel varoluşun ötesinde başka bir varoluş biçimi ortaya çıkarmaz. Örneğin bu filozofların hiçbirisi arke araştırması sonucunda ahlaki varoluş, epistemolojik varoluş, dini varoluş veya siyasi varoluş gibi pozisyonlara ulaşmış değildir. Buna mukabil olarak ortaya çıkan ikinci akım ise: Doğayı anlamak için değil de insanı anlamak veya insanın görevlerini keşfetmek amacıyla doğayı inceleyen ve böylece insan felsefesi, ahlak felsefesi, bilgi felsefesi veya siyaset felsefesi yapan “bilgelerdir”. Bu kategoriye giren Anaksimandros’ta eşyanın temel varoluş biçimi ahlaki-hukuki ve Heraklitos’ta ise epistemolojiktir. Bu bağlamda Aristoteles’in ayrımını güncelleyip Yunan yazarlarını Homeros’tan itibaren tekrar tasnif etseydik şu neticeyi elde ederdik:

1. **Teologlar:** Homeros, Hesiodos, Orfeus
2. **Bilgeler:** Anaksimandros, Heraklitos
3. **Fizikçiler:** Tales, Anaksimenes, Filolaos, Empedokles, Anaksagoras, Lekippos ve Demokritos

Bilgelerin ahlaki, dini, siyasi, epistemolojik ve benzeri varoluş tarzlarını incelemeleri onların fiziksel varoluşa önem vermedikleri (tabiri caizse *iskaladıkları*) anlamına gelmiyor. Bilakis bu kişiler önce fiziksel bir araştırma yapıyorlar; sonra değer bildiren yasaları bu fiziksel

temel üzerine kuruyorlar. Örneğin Heraklitos'un logosunu ele alalım. Logosun işlevi insanlar arasında bilgi açısından bir derecelendirme yapmaktır. Fakat burada logos fikrine temelsiz veya gerekçelendirilemeyen bir akıl yürütmeye ulaşılmış değildir. Önce “ateş” olgusunun bütün canlılığın kaynağı olduğu tespit edilmiş ve sonra ateşin merkezi konumundan hareketle logosun merkezi konumuna ulaşılmıştır.

Bilge tavrının bir benzerini bugün biz naturalist felsefede görüyoruz. Bu felsefeye göre insan eylemleri doğal olan çevresinde şekillenmelidir. Örneğin doğada mücadele olgusu gözlemleniyorsa, bu gözleme dayanarak insanlar arasındaki mücadele haklı çıkarılabilir. Ancak insanların hayvanlardan farklı olması gerektiği için, yine bu gözlemden hareketle, mücadele yerine barışa yönelmemiz de emredilebilir. Bu bağlamda Yunan bilgelerinin belli tabiat bilgisine dayandıklarını söylemek yanlış olmaz. Heraklitos'tan nakledilen bazı fragmanlar da bunu doğrulamaktadır. Zira o, bilgeliği seven insanların “araştırmacı olması gerektiğini”²⁹⁶ söylediği gibi, tabiat araştırmasını yalnızca tabiatı öğrenmek için yapmanın malumat furuşluk olduğunu ve “esas olanın tabiatından dersler çıkarmak olduğunu”²⁹⁷ da söylüyor. Ayrıca dikkatle incelendiğinde logos miktarının ortaya çıkardığı sıralamanın (Şekil 10) Tales-Anaksimenes'in katılaşma-yoğunlaşma derecelerinin ortaya çıkardığı sıralamayı (Şekil 9) tamamladığı görülecektir. Çünkü logos epistemolojik bir kriterdir ve fiziksel kriterlerin hepsiyle uyumlu çalışabilir. Eğer Tales-Anaksimenes ve Heraklitos'un yasa ilkelerini birleştirseydik aşağıdaki gibi bir manzara ortaya çıkardı.

Şekil 13: Katılaşma-yoğunlaşma dereceleriyle logos miktarı birleştirildiğinde ortaya çıkan yasa ilkesi

Burada Şekil 13'ün elde edilmesi için iki aşamalı bir yöntem uygulanır: Önce Heraklitos'un Şekil 10'da detaylandırmadığı “ruhsuzlar” grubu Tales-Anaksimenes'in Şekil 9'deki planıyla genişletilir; sonra Tales-Anaksimenes'in katı-yoğun olması bakımından ele aldığı insan ve hayvan pozisyonları da Heraklitos'un “nemli ve kuru ruhlar” grubuna taşınır.

²⁹⁶ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D40; Heraklitos, *Herakleitos Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2014), par. 35.

²⁹⁷ Ksenofanes, Heraklitos, *Fr.*, par. D20; Heraklitos, *Fr.*, par. 40.

- “Çok şey öğrenmek anlayışlı olmayı öğretmez. Öğretseydi Hesiodos ile Pitagoras'a ve Ksenofanes ile Hekataios'a öğretirdi.”

İkinci aşamada gerçekleştirilen faaliyet dünya görüşlerinin temelini oluşturmaktadır. Çünkü insan ve hayvan gibi canlı türleri ruh taşımaktadır ve ahlaki, dini, siyasi, epistemolojik ve benzeri varoluş tarzları yalnızca ruhlu varlıklar tarafından icat edilir. Ancak ağaç, taş, toprak, su ve bulut gibi cansız cisimler ruhsuz oldukları için onları değer bildiren yasalar aracılığıyla ayırtırmak mümkün değildir.

1. 3. 3. Platon'un Her Şeyi Açıklayan Yasa İlkeleri: İyi ve Kötü İlkörnekler

Aşağıdaki birinci bölümde Platon'un yasa ilkelerinin büsbütün yeni veya her şeyiyle ilk olmadığını; bunların aslında Eski Pitagorasçılar'dan ve diğer arke filozoflarından beri araştırılagelen “felsefi kavramların” devamı niteliğinde olduğu söylenecektir. Böylece yasa ilkelerinin mahiyeti de ortaya çıkacaktır. İkinci bölüm, Platon'un çeşitli eserlerindeki yasa ilkelerinin ontolojik durumlarını (hariçte *var* mıdır yoksa *zihinsel* midir) ele almaktadır. Son bölümde ise ideaların işlevleri konu edilmektedir.

1. 3. 3. 1. Kavram Araştırması Tarihi Bağlamı

Platon'un yasa ilkesi, idealardır. İdealar ilk defa, onun orta ve yaşlı dönem diyaloglarında, Sokrates'in sorgulamalarına konu olan tümel kavramlar olarak belirlemektedir. İdea felsefesi bağlamında Platon, özelde Eski Pitagorasçı felsefeyle ve genelde arke filozoflarının tümüyle aynı hedefe yönelmiş durumdadır: Kavramların araştırılması hedefi.

Yukarıda (bölüm 1.1.3.1), Platon'un yapıtaş ilkesinin Eski Pitagorasçı felsefe bağlamında şekillendiğini söylemiştik. Bu doğrultuda Şekil 3'te, Filolaos'un yasa ilkesi olarak kullandığı matematiksel nesnelerin Platon'da, sayılardan üçgenlere dönüşüp yapıtaş ilkesi olarak kendilerine yer bulduklarını görmüştük. Şimdi Platon'un yasa ilkesi de Eski Pitagorasçılığın bir tür devamı niteliğindedir. Çünkü Filolaos'un kavramları burada, “idealara” dönüşüp yasa ilkesi haline gelmektedir. Filolaos'un kavramlarını incelediğimizde bunların yalnızca iki adet olduğunu görüyoruz: Sınır ve sınırsız. Halbuki Aristoteles, Filolaos haricindeki Eski Pitagorasçılar'dan topladığı kavram çiftlerinin sayısını 10'a çıkarmaktadır²⁹⁸. Şimdilik bizim için önemli olan şey kavram çiftlerinin sayısı değil, düşünürlerin doğayı belli kavram kalıplarıyla izah ediyor olmasıdır.

---

²⁹⁸ Aristoteles, *Met.*, par. 986a22.

- “Bunlarla aynı gelenekten gelen başkaları ise ikili karşıt dizilerine karşılık gelen on ilkenin olduğunu söylerler: sınır-sınırsız, tek-çift, bir-çok, sağ-sol, erkek-dişi, durağan-devingen, düz-eğri, aydınlık-karanlık, iyi-kötü, kare-eşkenar olmayan.”

Bu ortamın üzerine gelen Platon'un idea felsefesinin, kavram araştırması olması bakımından baştan sona orijinal bir felsefe olmadığı görülmektedir. Çünkü diyaloglarda karşımıza çıkan birçok kavram, arke filozoflarında zaten dile getirilmişti. Örneğin *Devlet*'teki "adalet" kavramı Anaksimandros'ta; *Theatetus*'taki "bilgi ve logos" kavramları Heraklitos'ta; *Filebos*'taki "sınır ve sınırsız" Filolaos'ta; *Şölen*'deki "sevgi" Empedokles'te; *Parmenides*'teki "bir ve çok" Eski Pitagorasçılar'da ve Parmenides'te farklı bağlamlarda dahi olsa ele alınıp tartışılmıştı.

Platon'un kavram araştırmasına getirdiği bazı yenilikler bulunmaktadır. (1) Bu yeniliklerin ilki, kavramların sayısını sonsuza çıkarmaktır. Çünkü Sokratik konuşmanın doğası gereği, teorik olarak insan hayatının tüm alanlarıyla ilgili birer kavram varsayılmaktadır. Ayrıca bu sonsuz adet kavram kümesinin içerisinde "Adalet, Cesaret, Güzellik ve İyi" gibi soyut fikirlerin yanı sıra at, köpek, ağaç, bitki gibi fiziksel cisimlerin kavramları da yer almaktadır. Bu bağlamda Platon'un yasa ilkesinin, kendisinden önce dile getirilen bütün yasa ilkelerinden daha kapsamlı olduğu ortadadır. Çünkü idealar hem Tales, Anaksimenes, Empedokles, Anaksagoras ve atomculardaki gibi fiziksel ayrımları hem Anaksimandros ve Heraklitos'taki gibi değer bildiren ayrımları içermektedir. (2) İkinci yenilik kavramların "varlık" seviyesine çıkarılmasıdır ve bu bir sonraki bölümün konusudur.

1. 3. 3. 2. İdeaların Varlık Biçimleri

Platon'un arke araştırmasına yaptığı en büyük katkı, yasa ilkesini soyut kategoriler düzeyinden çıkarıp varlık seviyesine yükseltmek oldu. Çünkü kendisinden önce dile getirilen hiçbir yasa ilkesi zihni ayrımlar olmaktan öteye gidememişti:

- Tales-Anaksimenes'in katılma ve yoğunlaşma dereceleri dış dünyada gözlemleyemeyeceğimiz bilakis yalnızca matematiksel olarak ifade edebileceğimiz göstergelerdir. Bir nesne diğer nesneye göre daha katı veya daha yoğun olduğunda onun katılma-yoğunlaşma derecesinin daha yüksek olduğunu söyleriz; fakat bu derecelerin kendileri bizzat *var değildir*.
- Filolaos'un sayıları da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Çünkü her nesnenin kendisine ait olduğu bir sayısının olması veya her nesnenin bir sayıya göre var olduğu fikri, tıpkı günümüzde ticari ürünlere basılan barkodlar gibi, eşyayı numaralandırma ihtiyacını gidermektedir. Burada barkodun üzerindeki rakamların varlığını kabul etsek bile bunlar aslında o nesneyi niteleyen sayıyı hatırlatan işaretlerden başka bir şey değildir ve o sayının kendisine ancak zihinle ulaşmaktadır.

- Anaksimandros'un adalet ve adaletsizlik durumlarıyla Heraklitos'un logosa yakınlık ölçütleri de (adalet ve hakikat kavramlarının özü gereği) zihni ayrımlardır.
- Son olarak Empedokles'in küre ve kaosu, Anaksagoras'ın bütün ve ayrışması ile atomcuların tesadüf ve zorunluluk ayrımları da bir nesnenin içinde bulunabileceği *halleri* göstermektedir. Haller nesnelerin davranış tarzlarını açıklarlar. Örneğin “nesnelerin küre oluşturacak şekilde bir araya geldiğini veya kaos halinde etrafa dağıldığını veya tesadüfi şekilde çarpışmadan hareket ettiklerini” söyleriz. Burada asıl ve gerçek olan şey nesnelerin kendileridir; davranışları veya içinde bulundukları halleri değil.

Geleniğin aksine, Platon'un yasa ilkeleri *gerçekten vardır*. Çünkü *Devlet* diyalogunda dile getirilen hem meşhur “Mağara Metaforunda” hem de “Bölünmüş Çizgi Benzetmesinde” fiziksel dünyayı şekillendiren yasalar *var* olarak nitelenmekle kalmıyor ayrıca bunların fiziksel dünyadan daha gerçek olduğu söyleniyor²⁹⁹. Buna göre evrenin, içinde yaşadığımız duyuşal kısmı düşünülür kısmına kıyasla gölge gibidir. Bu şartlar altında eğer duyuşal kısma *var* diyorsak düşünülür kısmının varlığı çok daha gerçektir.

Yasaların “*var*” oldukları söylendikten sonra, onların ne çeşit varlıklar olduğunu merak ediyoruz. Platon'un diyaloglarında idealar (yani gerçek varlıklar) iki biçimde resmedilmektedir. Öncelikle onun orta dönem eserlerindeki idealar, “kavramlar” olarak öne çıkmaktadır. Örneğin doğruluk, cesaret, erdem ve sevgi gibi şeylerin ideaları, zihin tarafından algılanmaya müsait olan kavramlardır. Şimdi ideaların kavram olması niteliğine, onların yalnızca zihnin içerisinde kalmadığı bilakis “insanın varlığından önce gelmek” ve “insandan bağımsız *var* olmak” nitelikleri ilave edilirse, orta dönem diyaloglarının **kavram realizmine** göre yazıldığı söylenebilir. Ancak kavram realizminin pratik olmasının önünde bazı engeller vardır. Öncelikle kavramların insan zihninin dışında ve ondan bağımsız olarak *var* olması sezgilerimizin kolayca kavrayabileceği bir fikir değildir. Biz kavramların zihnimizin içinde olduğu zaman nasıl çalıştığını biliyoruz. Örneğin Tales-Anaksimenes'in yasa ilkesi olan katılma-yoğunlaşma dereceleri gerçekte *var* değildir ve aslında matematiksel göstergeler olarak zihni ayrımlardır. Böylece biz zihnimizdeki ayrımlara göre nesneleri rüzgâr, bulut, su, toprak ve taş diye birbirinden farklılaştırırız. Fakat bu sayılan (rüzgâr, bulut, su, toprak ve taş gibi) fiziksel nesneler ile *gerçekten var olan* rüzgâr kavramı, bulut kavramı, su kavramı, toprak kavramı ve

²⁹⁹ Ahmet Cevizci, “Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Analogisi”, *Atatürk Üniversitesi DTCTF Felsefe Bölümü Dergisi* 13 (1994), 31; Platon, *Republic (Plato Complete Works)*, ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. G. M. A. Grube (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 509d.

taş kavramı gibi ideaların arasındaki ilişkiyi kurmak bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon bu gibi sorunlar yüzünden yasa ilkesinin kavramlar olduğu görüşünde ısrar etmemiş ve farklı çözüm arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda onun *Devlet* diyalogunda kavram realizmi hakimken sonraki diyaloglarında **ilkörnek realizmine** ulaşıldığını görüyoruz. Bu arayışı aşamalar halinde şöyle inceleyebiliriz:

Birinci aşamada Platon, *Devlet* diyalogunun altıncı kitabında, Bölünmüş Çizgi Benzetmesiyle karşımıza çıkıyor. Buna göre aşağıda duyusal evren ve yukarıda düşünülür evren bulunmaktadır³⁰⁰. Bilimlerin duyusal evrende incelediği geometrik şekillerin asılları ile filozofların yöneldiği kavramlar düşünülür evrende soyut olarak bulunmaktadır³⁰¹. O halde düşünülür olanla duyusal olan arasındaki ilişkiyi anlamak, bilimlerin çalışma şeklini anlamamıza yardımcı olacaktır. Platon'un kurgusuna göre, soyut kavramların deposu olarak tarif edilen düşünülür kısmı en iyi bilimadamları ve filozoflar kavrayabilir. Çünkü hali hazırda onlar duyusal kısımda yapmakta oldukları işi, düşünülür kısma erişimleri sayesinde yapabilmektedirler. Başka deyişle: Bilimadamları ve filozoflar düşünülür kısma düşünceleriyle ulaşabilmektedirler. Ancak soyut kavramlara erişimi olmayan biz sıradan dinleyiciler için bunu gözümüzde canlandırmak pek de kolay değildir. İşte birinci aşamanın tüm seyrini Platon'un seçtiği muhatap kitlesi ve kullandığı yöntem belirlemektedir. Burada filozof yöntem olarak, yalnızca bilimadamlarının/filozofların anlayabileceği tenzih üslubunu kullanmaktadır. Buna göre birinci aşamanın amacı da *düşünülür kısmı duyusal kısımdan tenzih etmektir*.

Devlet diyalogunun yedinci kitabındaki Mağara Metaforunda Platon, henüz ikinci aşamaya geçmiyor fakat Bölünmüş Çizgi Benzetmesiyle yüzünden kaybettiği seyirci kitlesine ulaşmak için daha önce kullandığı yöntemi değiştiriyor. Metafora göre duyusal evreni bir mağaranın duvarına düşen gölgeler olarak alırsak, bu şekillerin asıllarını barındıran düşünülür evrense mağaranın kapısındaki gerçek nesnelerdir. Bölünmüş Çizgi Benzetmesiyle kıyaslandığında bu metafora, zihnin dışında yer alan ve hatta duyusal kısma aşkın olan kavramların duyusal dünyayla ilişkisini açıklamakta yetersiz kalan tenzih üslubu yerine: Duyusal evrendeki *somut* bir varlığın (örneğin mağaranın kapısındaki gerçek nesnenin) yine

---

³⁰⁰ Platon, *Rep.*, par. 509d; Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), par. 509d.

- “Şimdi iki ayrı uzunlukta ortasından kesilmiş bir çizgi düşün. Bu iki parçadan biri görülen dünya, öteki de kavranan dünya olsun.”

³⁰¹ Platon, *Rep.*, par. 510d; Platon, *Devlet terc.*, par. 510d.

- “Şunu da bilirsın ki, bu adamlar görünen şekilleri ele alıp bunlar üzerinde fikir yürütürken asıl düşündükleri bu şekiller değil, bunların benzediği başka şekillerdir. Asıl düşündükleri soyut dörtgen, soyut köşegendir, kendi çizdikleri köşegenler değil. Kendi çizdikleri şekilleri -ki ayrıca bunların da gölgeleri ve suda görüntüleri vardır- birer yansı olarak kullanır, yalnız düşüncenin görebildiği üstün şekillere varırlar.”

duyusal evrendeki başka bir somut varlıkla (mağaranın duvarındaki gölgeyle) ilişkisi, *teşbih edilmektedir*. Böylece biz duyusal evrendeki ağaç, taş, üçgen veya hayvan gibi varlıkları düşünülür evrendeki kavramların gölgeleri olarak hayal edebilmekteyiz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Platon Mağara Metaforunda kavram realizminden hala vazgeçmiyor ve duyusal evrenin üzerinde, duyusal evreni gölge konumuna getiren gerçek ağaçların, gerçek taşların, gerçek üçgenlerin veya gerçek hayvanların var olduğunu söylemiyor; bilakis düşünülür evrende var olan şeyler *hala* ağaç kavramı, taş kavramı, üçgen kavramı, hayvan kavramı ve benzerleridir.

Devlet diyalogunda ard arda dile getirilen tenzih ve teşbih üslupları arasındaki bu gerilim *Faidon* ve *Timayos* diyaloglarında yerini kavram realizminden vazgeçişe ve ilkörnek realizminin ortaya çıkışına bırakıyor. Bu diyaloglarda Platon, duyusal dünyanın üzerinde *gerçekten yaşayan başka bir evren* olduğunu ve yukarıdaki gerçek evrenin içerisinde duyusal kısımdaki cisimlerin ilkörneklerinin bulunduğunu söylüyor³⁰². Buna göre etrafımızda gördüğümüz herhangi cismin (insan, at, ağaç, çiçek, masa vb.) türünün ilkörneği, içinde yaşadığımız duyusal evrenin varlığından önce var olmuştur: İlk insan, ilk at, ilk ağaç, ilk masa... Ayrıca bu duruma bütün olarak evrenin kendisi de dahildir. Çünkü duyusal evrenin türünün ilk örneği, yine düşünülür evren olarak daha önce var olmuştur. Son olarak “Adalet, Cesaret, Güzellik ve İyi” soyut idealar da kavram olmaktan çıkıp ilkörneklere dönüşmüştür.

³⁰² Platon, *Tim.*, par. 28a, 28b, 29a, 30c, 30d, 31a; Platon, *Timayos terc.*, 27; Platon, *Phaedo (Plato Complete Works)*, ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. G. M. A Grube (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 109c, 110b, 110c, 111a, 111c; Platon, *Phaidon*, çev. Nazile Kalaycı (Ankara: Pharmakon yayınevi, 2020), par. 109c, 110b, 110c, 111a, 111c.

- **Yukarıda ve aşağıda iki tane dünya bulunmaktadır (28a)** “Hiç olmadığı halde her zaman varolan nedir? Hep geliştiği halde hiç varolmayan nedir? Birincisini düşünüşün yardımıyla *akıl* sezer; çünkü o her zaman aynıdır. İkincisine gelince onu kanı ve akla dayanmayan *duyum* tasarlar.”

- **Yalnızca bir adet evrenin bulunduğu düşüncesi bizim tecrübe eksikliğimizden kaynaklanan bir yanıltır (109c)** “Bu kişi yavaşlığı ve zayıflığı yüzünden ne denizin yüzeyine ulaşabilecek ne de başını kaldırıp denizden bizim tarafa doğru bakarak buranın kendi yaşadığı yerden çok daha saf ve çok daha güzel olduğunu görecektir... Bizim durumumuz da işte böyledir.

- **İki evrenden birisi örnek olmuş olmalıdır ve değişmeyen şeyin örnek olması gerekir (28b, 29a, 110b, 110c)** “Yapıcısı onu bu iki örnekten hangisine göre yapmıştır? Bu (aşağıdaki) evren güzelse onu yapan iyiye gözlerini ilksiz örnekten ayırmamış olduğuna kuşku yoktur ... Çünkü evren doğmuş olan şeylerin en güzeleridir.” + “Onun içindir ki değişmeyenden gözünü ayırmayan onu örnek alan işçi ... her seferinden ortaya koyduğu şey ister istemez güzeleridir.” + “Yukardakinde bulunanlar da bizimkilerden çok daha üstündür.”

- **Yukarıdaki ve aşağıdaki dünyanın her ikisi de canlıdır (30c, 30d)** “Bu iyice anlaşıldıktan sonra yaratanın evreni hangi canlı varlığa benzeterek yarattığını söylemeliyiz.” + “Tanrı dünyayı olabildiğince kavranabilen varlıkların en güzeline ve her bakımdan en kusursuzuna benzetmek istediğinden özleri bakımından bütün canlı varlıkları içine alan gözle görülür bir tek canlı varlık yaratmıştır.”

- **Yukarıdaki evrende aşağıdakinin içindeki bütün canlılar bulunmaktadır (30c, 111a-111c)** “Ama birer parça olarak teker teker yada tür tür bütün öteki canlı varlıkları içine alan bir şeye benzetildiğini, evrenin her şeyden çok böyle bir şeye benzediğini ilke edinelim. Gerçekten bu örnek bütün kavranabilen canlıları içine alır.” + “Bütün kavranabilen canlıları içine alan örnek, hiçbir zaman başka bir örnekle bağdaşmaz.” + “Onun üzerinde yaşayan çeşitli canlılar arasında insanlar da vardır... Onlar görme, işitme, düşünme ve böylesi diğer yetiler bakımından bizden üstündür.”

Şöyle ki: *Faidon* diyalogunda resmedilen düşünülür evren tasavvuruna göre, orada yaşayan mükemmel insanların etik davranışları bizim için *İyi ideasına*, hakikati kavrayışları bizim için *Bilgi ideasına* ve diğer faziletleri de bizim için *Adalet, Erdem, Sevgi, Cesaret* gibi idealara karşılık gelmektedir.

Şekil 14: Platon'un eserlerindeki kavram realizmiyle ilkörnek realizminin karşılaştırılması

Şekil 14'te görüleceği üzere, aslında kavramlardan ibaret olmasına rağmen teşbih aşamasındaki Mağara Metaforunda somut bir varlıkmiş gibi ele alınan “yukarı evrenin varlığı” *Faidon* ve *Timayos*'ta tasdik ediliyor ve sonuçta duyusal dünyanın ötesinde başka bir evrenin varlığına ulaşılmış oluyor. Aşağıdaki tabloda Platon'un yazılarında öne sürülen argümanlara göre yasa ilkesinin mahiyetinin değişimi sunulmuştur.

Tablo 14: Platon'un yasa ilkesinin çeşitli diyaloglardaki görünümü

	Türü	İlgili pasaj	Yöntemi	Açıklama
Birinci aşama	Kavram realizmi	<i>Devlet</i> diyalogundaki “Bölünmüş Çizgi Benzetmesi”	Tenzih	Kavramlar duyusal evrendeki varlıklardan tenzih ediliyor.
Geçiş aşaması	Kavram realizmi	<i>Devlet</i> diyalogundaki “Mağara Metaforu”	Teşbih	Kavramlarla duyusal evrendeki varlıkların ilişkileri, duyusal evrendeki varlıkların kendi aralarındaki ilişkilerine teşbih edilerek anlatılıyor.
İkinci aşama	İlkörnek realizmi	<i>Faidon</i> ve <i>Timayos</i> diyaloglarındaki “canlı varlık”	Tasdik	Düşünülür evrenin varlığı tıpkı duyusal evrenin varlığı gibi tasdik ediliyor.

1. 3. 3. 3. Model Olarak İlkörnek Perspektifi ve Bazı Sonuçları

Şimdi yasa ilkesinin Platon'un sisteminde nasıl kullanıldığına geleyim. İlkörnekler *Timayos*'ta, sanatçı konumundaki Demiurg'un duyusal evreni oluştururken seyrettiği modeller olarak sunuluyor. Ancak yalnızca bu tespit, ideaların doğasının kavranması için yeterli değildir ve birkaç tahlilin daha yapılması gerekmektedir. Çünkü “sanatçı söylemi” bağlamında konuşulacak bazı detay meseleler bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi, ortada birden fazla sanatçının olmasıyla ilgilidir. Eğer tek sanatçı Demiurg olmuş olsaydı, bugün duyusal evrenin yerinde, içinde hiçbir canlının yaşamadığı boş bir evren var olurdu. Çünkü Demiurg'un eylemleri yalnızca kabuk olarak evrenin ortaya çıktığı vakte kadar geçerlidir; bundan sonrasında küçük tanrılar etkin olmaktadır (bkz: Şekil 6). Nasıl ki Demiurg düşünülür evrene bakıp küre şeklindeki duyusal evreni yaratmışsa, küçük tanrılar da aynı modele bakıp duyusal evrenin içindeki canlıları teşekkül ettirmiştir. Yine bu plana göre son aşamada, küçük tanrılardan sonraki muharrik ilkeler olan insani akıllar devreye girmektedir. İnsanların modeliyse düşünülür evrendeki “ilkörnek insanlardır” (bkz: *Faidon*). O halde Demiurg-küçük tanrılar-bireysel akıllar üçlüsü evrenin oluşumundaki üç sanatçı olarak öne çıkmaktadır.

İkincisi sanatçıların maharetiyle ilgilidir. *Faidon* diyalogunda yukarıdaki evren ile duyusal evren karşılaştırılıyor ve gerçek gökyüzünün, gerçek ışığın ve gerçek yeryüzünün burada değil orada olduğu söyleniyor³⁰³. Bu yüzden yukarı evren aşağıdakinden daha üstündür³⁰⁴. Ancak bu üstünlüğün sebebi:

1. Duyusal evrenin hammaddesinin dört öge veya atomlar gibi maddi cisim olup düşünülür evrenin hammaddesinin soyut olmasından kaynaklanmıyor. Çünkü bir varlığın üstünlüğü (gerçek varlık olması) onun yapıtaşının soyutluk derecesine göre değil, o varlığın *kalıcılık* derecesine göre ölçülüyor.
2. Yine bu üstünlüğün sebebi model kategorisindeki yukarıdaki evrenin “ilk olması” fakat eser kategorisindeki duyusal evrenin “ikincil olması” değildir. Çünkü bir varlık zaman bakımından sonra geldiği halde tıpkı kendisinin modeli gibi *kalıcı* olabilir. Bu durum,

---

³⁰³ Platon, *Phae.*, par. 110a.

- “Gerçek gökyüzünün, gerçek ışığın ve gerçek yeryüzünün orada olduğunu bilirdi. Çünkü buradaki dünya, bu taşlar ve tüm bölge, tıpkı denizdeki şeylerin tuzlu su tarafından yenildiği gibi bozulur.”

³⁰⁴ Platon, *Phae.*, par. 110b.

sonradan meydana “hadis” varlıkların, üstün varlık olabilmesi için kapının hala açık olduğunu gösterir.

3. Son olarak bu üstünlüğün sebebi model ile eser arasındaki ilişkinin her zaman farklılıkla sonuçlanacağı yönündeki önkabullerimizle de ilgili değildir. Çünkü kadir-i mutlak olan gerçek bir sanatçı modelinin birebir kopyasını imal edebilir; bu durumda aynı nitelikleri taşıması bakımından kopyanın da üstün olması gerekir.

Etrafımızda gördüğümüz cisimlerin gerçek varlık olmamasının asıl sebebi evrenin içindeki detayların, Demiurg haricindeki çeşitli sanatçılar tarafından yeterince mükemmel şekilde kopyalanamamasından kaynaklanır. Çünkü sanatçıların niteliğinin esere yansıdığı *Timayos*’ta çok net biçimde ifade edilmektedir³⁰⁵. O halde eserin kalıcılığını belirleyen şey sanatçının mahareti olmaktadır. Nitekim duysal evrenin kabuğu Demiurg’un elinden çıktığı için, tıpkı modeli gibi mükemmeldir, kalıcıdır, gerçektir. Burada eğer duysal evrenin yapıtaşının dört öge gibi maddi şeyler olması onun mükemmel, kalıcı, gerçek olmasını engelleseydi, Demiurg’un eseri hiçbir zaman mükemmel olamayacaktı. Aynı şekilde küçük tanrılar da bizzat Demiurg onlarla ilgilendiği için ölümsüzdürler; ateş ögesinden gelmeleri onların kalıcı olmasını engelleyememiştir³⁰⁶. Öte yandan küçük tanrıların eseri olan evrenin içindeki detaylara geldiğimizde bunlar eskimeye, yıpranmaya ve çürümeye mahkumdurlar. Tersinden düşündüğümüzde eğer bu detaylar da Demiurg’un elinden çıksaydı, duysal evren her şeyiyle ölümsüz olacaktı³⁰⁷.

Üçüncüsü sanatçının kullandığı hammaddenin niteliğiyle ilgilidir. *Timayos*’taki yapıtaşı ilkesi heykeltraş sanatında gördüğümüz üzere cansız bir taş bloğu veya ahşap, kil, balmumu gibi şekillenmek üzere hareketsiz bekleyen malzeme türleri değildir. Bilakis üçgen yığını, içindeki kontrol edilemeyen kuvvetler sebebiyle adeta canlı varlık gibi davranmaktadır³⁰⁸. Bu bağlamda o; Demiurg-küçük tanrılar-bireysel akıllar üçlüsüne ek olarak “sanatçı olmayan bir muharrik ilkedir”. Üçgen yığının etkinliğini incelediğimizde onun, Demiurg’un düzene doğru yaptığı hareketin tam zıttına yani düzensizliğe doğru olduğu görülür.

---

³⁰⁵ Platon, *Tim.*, par. 28b.

- “[Demiurg] her zaman değişmeyen şeye bakar ve bu türden bir şeyi kendi modeli olarak kullanır. Onun biçimini ve karakterini yeniden üretir. O zaman tamamladığı her şey, zorunlu olarak güzeldir.”

³⁰⁶ Platon, *Tim.*, par. 41a-41b.

³⁰⁷ Platon, *Tim.*, par. 41c.

- “Eğer bu canlılar benim elimle varlığa gelseler ve hayattan pay sahibi olsalar tanrılara eş olurlardı. Öyleyse doğanın izin verdiği üzere, bu canlıları biçimlendirme görevine kendisini vermesi gereken sizsiniz. Bu onların ölümlülüğünü garanti edecek ve tüm bu evren gerçekten tamamlanmış bir bütün olacak.”

³⁰⁸ Platon, *Tim.*, par. 48a.

Bu durum sanatçıların önüne engel olarak çıkmaktadır. Gerçi kadir-i mutlak olan gerçek sanatçı (Demiurg) üçgen yığınının dengesiz kuvvetlerini yenebilecek kudrettedir³⁰⁹. Ancak ateş soyundan gelen ve dolayısıyla kökeni üçgen yığına ait olan küçük tanrılar, üçgen yığının dengesizliğini alt edebilecek kudrette değildir. O halde mesele akıl-zorunluluk mücadelesinden ibarettir ve akıl zorunluluğu her zaman yener. İnsanlara geldiğimizde onların bedeni üçgen yığına ait olduğu için zorunluluk tarafındadır³¹⁰; ruhun içindeki akıl ise Demiurg'tan bir parçadır³¹¹ (bkz: Bölüm 1.2.3.3). Dolayısıyla insanların yaşadığı sorun küçük tanrılardaki gibi kudret eksikliği değil, irade eksikliğidir. Aklın işletilmesi tercih edildiği her seferinde tıpkı yukarı evrendeki insanların davranışlarına benzer şekilde erdemler, faziletler ve değerler ortaya çıkacaktır³¹². Ancak bedenin kökenindeki sanatçı olmayan muharrik ilkenin (yani üçgen yığının) düzene zıt yöndeki zorlamalarına kapılmak, duyusal evrendeki ahlaksızlıkların, kötülüklerin ve cehaletin sebebi olacaktır. Bu noktada canlılar yaratılmadan önce onlara evrenin yasaları ve uyulması gereken model gösterilmiş olduğu için tüm sorumluluk insanlardadır³¹³.

Dördüncüsü sanat eserlerinin kapsamıyla ilgilidir. Zannedildiğinin aksine duyusal evrenin tamamı bir sanat icrasının sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bu algıya yol açan şey Platon'un "her varlığın kendisinden pay aldığı bir ideası olduğu" yönündeki eski görüşlerine dayanmaktadır. Halbuki *Timayos*'ta revize edilen nihai görüş "bazı varlıkların, kendisinden pay aldığı birer ideası olduğunu" söylemektir. Bunu görmek için düşünülür evrenle duyusal evrenin içeriklerini tek tek karşılaştırmamız gerekiyor.

---

³⁰⁹ Platon, *Tim.*, par. 48a.

- "Akıl meydana gelen şeylerin çoğunu en iyiye yönlendirmeye ikna ederek zorunluluğa galip geldi ve zorunluluğun bilgece olan iknaya bu boyun eğmesinin sonucu bu evrenin ilk oluşumu oldu."

³¹⁰ Platon, *Tim.*, par. 42a.

- "Dolayısıyla, ruhlar zorunlu olarak bedenlere yerleştirildiklerinde ve bu bedenler kendilerine gelen ve onları terk eden şeylere sahip olduklarında, zorunlu olarak sahip olacakları ilk doğuştan gelen kapasite, güçlü rahatsızlıklardan kaynaklanan duyu algısı olacaktır. Bu, hepsinin sahip olacağı şeydi."

³¹¹ Platon, *Tim.*, par. 41c.

³¹² Platon, *Tim.*, par. 42b.

- **Bedene hakim olmak:** "Eğer bu tutkulara hakim olabilirse hayatları adil olur; eğer onlar tarafından mahkum edilirse adaletsiz olur."

- **İnsandaki aklın insandaki zorunluluğu yenmesi:** "Ateşin, suyun, havanın, toprağın o büyük birikimini Benzer olanın dönüşüne uygun ve kendi içinde tek biçimli hale getirmediği ve bu çalkantılı, akılsız kütleyi akıl yoluyla boyun eğdirene kadar bu zahmetli dönüşümlerden hiç fırsat bulamayacaktır."

³¹³ Platon, *Tim.*, par. 42d.

- **Yasaların insanlara tanıtılmış olması:** "[Demiurg] bütün bu buyrukları onlara verdikten sonra -böylece onların daha sonra yapacakları herhangi kötülüğün sorumlusu olmaktan kendini kurtardı- tanrı bazılarını Dünya'ya, bazılarını Ay'a ve bazılarını da zamanın diğer çeşitli araçlarına ekmeye başladı."

1. Öncelikle duyusal evrenin kabuğu ve onun içindeki canlıların bedenleri aynısıyla yukarı evrende de bulunmaktadır. Çünkü bunlar oradaki modele bakılarak başka deyişle oradaki idealardan pay alarak inşa edilmişlerdir.
2. Ardından duyusal evrendeki dışkı, çamur, diken, aşınmış kayalar benzeri “negatif varlıklara” geldiğimizde bunlar yukarı evrende bulunmamaktadır. Ancak yukarı evrende dışkı, çamur vb. bulunmaması, aşağı evrendeki dışkı, çamur vb. cisimlerin sanat eseri olarak tanımlanmasının önünde hala engel değildir. Çünkü Demiurg’la kıyaslandığında yetersiz kalan küçük tanrıların mahareti, doğada ilk defa böyle negatif varlıkların oluşmasına yol açmıştır. Örneğin *dışkı*: Yukarı evrendeki ölümsüz insanların duyusal evrende yeteri derecede resmedilememesinden ötürü ortaya çıkan ölümlü insanların sindirim sistemiyle gündeme gelmiştir; *çamur*: Yukarı evrende saf halde bulunan dört öğeden toprak ile suyun duyusal evrende birbirinden yeteri derecede izole edilememesinden ortaya çıkmıştır; *diken*: Yukarı evrende kusursuz güzelliğe sahip olan çiçeklerin duyusal evrende kusurlu güzellik olarak belirmesine yol açmıştır. Bu mesele Platon’un orta dönem diyaloglarında “yoksunluk” fikriyle izah edilir. Buna göre idealardan belli derecelerde yoksun olmak ideanın kendisine özdeş olmayan varlıkların sebebidir. Örneğin Güzel ideası hedefine ulaşamadığı her seferinde daha az güzelin ortaya çıkması zorunludur.
3. Ancak yoksunluk fikri “ideaların zıtlarını” açıklayamamaktadır. Çünkü yukarı evrende bulunmayıp üstelik oradaki modele zıt olan cehalet, korkaklık, sahtekarlık, kötülük ve adaletsizlik gibi ahlaksız eylemler bir sanat icrasının sonucu olarak ortaya çıkmış olamaz. Sanat, sanatçı vasfını kazanan bir muharrik ilkenin bir modele yönelerek eser inşa etmesi sürecidir. Bizim durumumuzda cehaletin, korkaklığın ve sahtekarlığın modelde mevcut olmadığını biliyoruz. Sanatçıyı incelediğimizdeyse hiçbir maharet yoksunluğu sanatın hedefinin tam zıttı olan bir ürünü ortaya çıkaramaz. Örneğin “Kibarlık” ve “Cömertlik” idealarını ele alalım. Bunların yanlış uygulanması bir yandan *kibarlık budalası* olmak veya *savurganlık* gibi ifrata yol açarken diğer yandan *eziklik* veya *az vermek* gibi tefrite yol açmaktadır. Şimdi bir kişinin kibar olma yönündeki çabaları onun savurgan olmasıyla sonuçlanabildiği gibi, cömert olma yönündeki çabaları da onun ezik olmasıyla sonuçlanabilir. Fakat hiçbir durumda kibar olma hedefi kabalığa veya cömert olma hedefi cimriliğe götürmez.

Sanat eserinin kapmasına iyi, güzel ve adil şeyler ile bunların kusurlu türevleri girmektedir. Geriye kalan, modele zıt varlıklar insanların bileşenindeki, sanatçı olmayan

muharrik ilkenin eseridir. Nitekim üçgen yığının varlık üretme kapasitesi *Timayos*'ta inkar edilmemiştir; bilakis Demiurg üçgenlere yönelmeden önce dört ögenin prototipleri varlığa gelmiş durumdaydı (bkz: Dipnotlar 255, 256 ve 257).

Tablo 15: *Timayos*'taki sanatçı söylemi bağlamında duyuşal evrenin ortaya çıkışı

Sanat eseri	Sanatçı	Sanat eserinin benzeri modelde var mı?	Eserin niteliği	Sebebi
Kabuk olarak duyuşal evren	Demiurg	Kabuk olarak düşünülür evren	Kalıcı	Sanatçı mükemmel
Duyuşal evrenin içindeki canlıların bedenleri	Küçük tanrılar	Düşünülür evrenin içindeki canlılar	Fani	Sanatçı mükemmel değil
Duyuşal evrenin içindeki dışkı, diken, çamur gibi cisimler		Yok	Fani ve negatif	Sanatçı mükemmel değil
İnsanlardaki bilgi, cesaret, doğruluk, iyilik ve adalet gibi davranışlar	Bireysel akıllar	Var	Pozitif	Muharrik ilke sanatçı olmayı tercih etmiş ve yasaya uymuş
İnsanlardaki cehalet, korkaklık, sahtekarlık, barbarlık, dünya hırsı ve adaletsizlik gibi davranışlar		Yok	Negatif	Sanat icra edilmemiş veya sanatçı yanlış model tercih etmiş

Beşincisi, modelin mahiyetiyle ilgilidir. Sanatçılardan bazılarının model tercih etme kapasitesi, sanat eserlerindeki farklılaşmanın sebeplerinden biridir. Bu noktada irade sahibi olmaları bakımından insanların küçük tanrılardan ayrı olarak incelenmesi gerekiyor. *Timayos* diyalogunun hemen başında sanatçının iradesiyle modelin niteliği arasında bir ilişki kurulmaktadır³¹⁴. Buna göre model, sanatçının yöneldiği nesnedir. O eğer kalıcı olana yönelirse, mahareti ölçüsünde kalıcı olanı ortaya çıkarır; ancak fani olana yönelirse kalıcı olanı ortaya çıkaramayacağı kesindir. İşte modelin kusurlu şeylerden seçilebileceği ihtimali bizi modellerin kusursuz, mükemmel ve ezeli-ebedi oldukları yönündeki gençlik ve orta dönem diyaloglarındaki görüşleri revize etmeye götürüyor. Bu durum literatürde “kötü şeylerin ideası var mıdır?” başlığı altında incelenmektedir³¹⁵ ve aslında Platon’un kendisi de problemin farkındadır. Şimdi konuyla ilgili şu üç pasajı ele alalım: *Parmenides* 130c’de resmedilen genç Sokrates (orta dönem diyaloglarındaki manzaraya uygun şekilde) duyuşal evrende var olan her

³¹⁴ Platon, *Tim.*, par. 28b.

- “[Demiurg] her zaman değişmeyen şeye bakar ve bu türden bir şeyi kendi modeli olarak kullanır. Onun biçimini ve karakterini yeniden üretir. O zaman tamamladığı her şey, zorunlu olarak güzeldir.” Ancak oluşan bir şeye bakıp, doğan bir şeyi model olarak kullansaydı, eseri güzellikten yoksun kalırdı.”

³¹⁵ Necip Fikri Alican, “The Good, The Bad and The Ugly Does Plato Make Room for Negative Forms in His Ontology?”, *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy* 13/3 (2017).

şeyin yukarı evrendeki pozitif modellerle ilişkilendirilmesinin doğru olmadığını söylüyor³¹⁶. Örneğin saç, çamur ve pislik gibi negatif varlıkların ideaları var olmamalıdır. *Faidon* 110a'da ölüm döşeğindeki Sokrates duysal evren ile yukarı evrenin farkının kalıcılık olduğunu vurguluyor³¹⁷. Buna göre çamur ve yıpranmış taşlar gibi negatif varlıklar, yukarı evrendeki modellerin eksik kopyalarından ibarettir. Çünkü bunlar o idealardan belli derecelerde yoksun olarak ideanın kendisine özdeş olmayan varlıklar şeklinde tezahür etmişlerdir. Burada eğer eksik kopyaların, mükemmel modellerin türevleri olduğunu hesaba katarsak saç, çamur ve pisliğin ideaları olduğunu da kabul etmek durumunda kalırız. Son olarak *Timayos*'ta “modelden yoksun olmak” temasının ötesine geçip “kötü modellere” yer açılmıştır. Çünkü sanatçı iyi şeylere yönelebildiği gibi kötü şeylere de yönelebilir. Bu değişim bir noktada makuldür; zira orta dönem diyaloglarındaki ahlakçı yapı yalnızca iyi idealarla yetinebilirken kozmolojik yapıdaki kusurları veya kötülükleri yeterince açıklayamıyordu. Bu bağlamda “Adalet, Cesaret, Güzellik ve İyi” benzeri olumlu idealara göre hazırlanan idea listesinin kötü idealara göre güncellenmesi gerekir.

Tablo 16: Platon'un diyaloglarına göre, kötü şeylerin ideaları var mıdır?

	Fikir	İlgili pasaj	Açıklama
Birinci aşama	Negatif şeylerin modelleri yoktur	Orta dönem diyalogları ile <i>Parmenides</i> 130c	
İkinci aşama	Bütün cismani varlıkların modelleri vardır	<i>Faidon</i> 110a	Saç, çamur, pislik, diken ve yıpranmış kayalar gibi negatif cisimlerin de ideaları vardır. Çünkü bunlar mükemmel modellerin eksik kopyalarıdır.
Üçüncü aşama	Her şey model olabilir	<i>Timayos</i> 28b'deki “sanatçı söylemi” + <i>Timayos</i> 42d'deki “insanlara yasaların tanıtılmış olduğu haberi”	Model, sanatçının yöneldiği örnektir.

³¹⁶ Platon, *Parmenides* (Plato Complete Works), ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. Mary Louise Gill - Paul Ryan (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 130c.

- “Peki ya bunlar, Sokrates? Saç, çamur ve pislik gibi saçma görünebilecek şeyler veya tamamen onursuz ve değersiz başka şeyler? Bunların her biri için de ellerimizle dokunduğumuz şeylerden bağımsız olarak ayrı bir formun olduğunu söylememiz gerektiğinden şüpheniz var mı? “Hiç de değil,” diye yanıtladı Sokrates. “Aksine, bu şeyler yalnızca gördüğümüz şeylerdir. Elbette onlar için bir form olduğunu düşünmek çok tuhaf. Her durumda aynı şeyin geçerli olabileceği [yani her şeyin ideaları olabileceği] düşüncesi beni zaman zaman rahatsız etmedi değil. Ancak...”

³¹⁷ Platon, *Phaedo* (The Dialogues of Plato), çev. Benjamin Jowett (London: Oxford University Press, 1891).

- “Çünkü dünyamız, taşlar ve bizi çevreleyen tüm bölge tıpkı denizdeki her şeyin tuzlu su tarafından aşındırılması gibi bozulmuş ve aşınmış durumdadır. Burada üstün bir şey olmadığı gibi mükemmel bir büyüme de yoktur; yalnızca mağaralar ve kum ve sonsuz bir çamur tabakası vardır.”

Model tercihinin önemini vurgulayan *Timayos*'taki bu fikir, konuşmanın başlangıcında verilen ve kozmolojik tasvirlerle alakasız gibi görünen Atina-Atlantis karşılaştırmasını da anlamlı kılmaktadır. Hikâyeye göre insanlık tarihinin başlangıcında dünyadaki çeşitli hâkimiyet alanları, farklı tanrıların ilgilendiği topluluklar arasında bölüştürülmüş durumdaydı. Ancak insanlar arasındaki bu denge Poseidon'un ilgilendiği Atlantis halkının³¹⁸ çığrından çıkıp anlamsız savaflara girmesiyle bozulmuştu³¹⁹. Onların karşısında durabilecek tek kuvvet ise bilgelik ve erdem nitelikleriyle öne çıkan Athena ile Hefaistos'un³²⁰ payındaki Atina halkıydı. Nihayetinde, barbarlık eden Atlantisli, bütün teknolojik gelişmişlik ve ekonomik üstünlüklerine rağmen³²¹, Atinalılara yenilmişti. Bu hikâyede Atlantisli'nin yenilmesinin sebebi kendi içlerindeki tanrısal soyun (yani ruhun içindeki aklın) zayıflayıp insani tabiatların (yani üçgen yığınının gelen özelliklerin) güç kazanmasıdır³²². Şimdi Platon, tarih okurları olan bizlerin önüne, pozitif model olarak bilgelik ile erdemi ve negatif model olarak barbarlık ile dünya hırsını koyarak bir tercih yapmamızı beklemektedir³²³. Hikâyeden şu sonuçlar çıkmaktadır:

1. Atlantis halkı bizim için bir *kötü ilkörnektir*. Çünkü bilge ve adil yaşamdan payını almayıp bilakis bunlara zıt olan bir eylem tarzını tarihte ilk defa ortaya çıkarmışlardır. Böylece onlar dünya hırsına kapılan topluluklar açısından türlerinin ilkörneklidir.
2. Ancak Atina halkı bir ilkörneğe değildir. Çünkü Hefaistos ve Athena onları düşünülür evrendeki mükemmel ilkörneklere bakarak yönetmişlerdir.
3. Varlıkta sonradan ortaya çıkan ve yine doğal afetlerle yok olup giden Atlantis halkı, ilkörneğin kalıcı olmayan şeyler olabileceklerinin göstergesidir.

Sonuç olarak: Duyusal evrendeki bir varlığı (örneğin duyusal evrenin kabuğunu) mükemmel yapan şey onun kendi kategorisindeki ilkörneğinin (düşünülür evrenin) mükemmel ve ilgili muharrik ilkenin (Demiurg) kadiri mutlak olmasına bağlıdır. Bunun dışındaki bütün ihtimaller kusurlu veya kötü varlıkları ortaya çıkaracaktır. Burada muharrik ilke yapıtaşı ilkesine denk olabileceği gibi (küçük tanrılar) yanlış ilkörneğe tercih etmiş de olabilir (örneğin

---

³¹⁸ Platon, *Critias* (*Plato Complete Works*), ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. Clay Diskin (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 113c.

³¹⁹ Platon, *Tim.*, par. 25a.

³²⁰ Platon, *Crit.*, 1997, par. 109c.

³²¹ Platon, *Crit.*, 1997, par. 114d-120e.

³²² Platon, *Crit.*, 1997, par. 121b.

³²³ Platon, *Tim.*, par. 42d.

bireysel akılların erdemsizliği tercih etmesi). Sanatçı niteliği taşımayan muharrik ilke (üçgen yığını) dört ögenin ilk prototipleriyle diğer kötü varlıkları ortaya çıkarma yeteneğine sahiptir. İlkörneklerin kötü şeylerden tercih edilebiliyor olması iyi ideaların yanısıra kötü ideaların da var olabileceğini göstermektedir. Ayrıca kötü ilkörneklerin var olabilmesi de ideaların muhakkak ezeli-ebedi olması gerekmediğini bilakis hadis varlık olabileceklerini gösterir; çünkü tabiatta kötü varlıklar iyi varlıklardan sonra gelir.

Tablo 17: Yasa ilkelerinin karşılaştırılması (Platon dahil)

	Yasa ilkesi	Yasanın sunduğu durumların sayısı	Yasanın kriteri	Yasanın varlık statüsü
Tales	Katılma dereceleri	Sonsuz dereceler	Fiziksel ayırım	-
Anaksimandros	Adalet ve adaletsizlik halleri	2 temel durum	Ahlaki-hukuki ayırım	-
Anaksimenes	Yoğunlaşma dereceleri	Sonsuz dereceler	Fiziksel ayırım	-
Heraklitos	Logos	Logosa olan uzaklığın sonsuz dereceleri	Epistemolojik ayırım	-
Filolaos	Miktar ve ölçü olarak sayılar	Sonsuz sayılar	Fiziksel ayırım	-
Empedokles	Küre ve kaos halleri	2 temel durum	Fiziksel ayırım	-
Anaksagoras	Bütün ve ayrışma halleri	2 temel durum	Fiziksel ayırım	-
Lekippos ve Demokritos	Tesadüf ve zorunluluk ortamları	2 temel durum	Fiziksel ayırım	-
Platon	İlkörnekler olarak modeller	Sonsuz sayıda ilkörnek	Hem fiziksel hem ahlaki hem epistemolojik bütün ayrımlar	+

1. 4. Değerlendirme

Platon'un üçgenleri, yapıtaş ilkeyi maddi varlıklar arasından seçen arke araştırması geleneğinin tıkanıdığı noktada Anaksimandros'un aracı varlık fikrine dönerek gerekli bir açılım sağlamıştır. Filozofun muharrik ilkeleri de varoluşun bütün boyutlarını açıkladığı için seleflerine göre daha detaylıdır. Ayrıca muharrik ilkelerin sayısının dörde yükseltilmesi hem aşamalı yaratma düşüncesini doğurmuş hem de sanatçı niteliği taşımayan muharrik ilkeye yer açmıştır. Yasa ilkesine geldiğimizde bunların fiziksel, ahlaki ve epistemolojik bütün ayrımları içermesi bakımından kendisinden önceki bütün yasa ilkelerinden daha kapsamlı olduğunu

görüyoruz. Bu bağlamda Platon’u gerçek bir arke filozofu olarak değerlendirmek gerekecektir. Ayrıca Platon, yasa ilkesi olan ilkörnekleri varlık seviyesine yükseltmesi açısından bir ilki başarmıştır. Şimdi, onun 3 tane diye saydığı “varoluş tarzlarını” *Timayös* diyalogundan çıkardığımız sonuçlara göre güncellemek isteseydik bunların aslında 8 tane olduklarını görürdük.

Tablo 18: *Timayös*'taki varoluş türleri (türlerin sıralaması önemsizdir)

		Sürekli vardır	Varlığa gelip varlıktan kesilir	Varlığa gelir ama varlıktan kesilmez	Oluşun içindedir	Oluşun failidir
Birinci tür:	Olumlu ilkörnekler	+	-	-	-	-
İkinci tür:	Duyusal evrenin içindeki cisimler	-	+	-	+	-
Üçüncü tür:	Üçgen yığını	+	-	-	+	+
Dördüncü tür:	Demiurg	+	-	-	-	+
Beşinci tür:	Duyusal evrenin kabuğu	-	-	+	-	-
Altıncı tür:	Küçük tanrılar	-	-	+	-	+
Yedinci tür:	Bireysel akıllar	-	-	+	+	+
Sekizinci tür:	Olumsuz ilkörnekler	-	+	-	+	-

Yukarıdaki tabloya göre şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: (1) İkinci tür ile üçüncü türün her ikisi de oluşa maruz kalmasına karşın duyusal evrenin içindeki cisimler ezeli-ebedi olmadıkları için hem varlıkta sonradan ortaya çıkarlar hem de bir süre sonra varlıkları sona erer. Ancak üçgenler hiçbir zaman varlıktan kesilmezler ve hal değiştirmezler. Ayrıca üçgen yığını yapıtaşı ilkesi olmasının yanı sıra sanatçı olmayan bir muharrik ilke olmasından ötürü oluşun failleri arasındadır. (2) Platon’un sisteminde ezeli-ebedi olan diğer iki tür, olumlu-düşünülr evrenin kendisi olan olumlu ilkörnekler ile Demiurg’tur. Burada olumlu ilkörnekler oluştan tamamen bağımsız iken Demiurg ise yalnızca muharrik ilke olması bakımından oluşla temas halindedir. (3) Birinci ve beşinci türün her ikisi de oluştan bağımsızdır. İlkörnekler ezeli-ebedi olmaları bakımından böyledir. Duyusal evrenin bütünü ise oluşu kapsayan varlık olması bakımından böyledir. Burada Platon’un beş şekli devreye girmektedir. Çünkü ilk dört şekil olan tetrahedron, oktahedron, ikosahedron ile küp dört ögeyi ortaya çıkarmaktadır ve oluş dört öge üzerinden ilerlemektedir. Ancak son şekil olan dodekahedron ise ilk dört şekli kapsamı

bakımından yalnızca oluşun çerçevesini çizmektedir. Her ne kadar Demiurg dodekahedronu daha sonra mükemmel şekil olan küreye çevirmişse de onun, oluşun çerçevesi olma niteliği hala devam etmektedir. (4) Dördüncü, altıncı ve yedinci türler olan sanatçı niteliğindeki muharrik ilkeleri birbirlerinden ayıran en temel nitelik, küçük tanrılar ile bireysel akılların sonradan meydana gelmiş olmalarıdır. Ancak bu ikisi hadis varlıklar olsalar da cisimler gibi fani değildir. Bireysel akılların küçük tanrılardan farkı ise beden içinde bulunmalarından ötürü oluşa maruz kalmalarıdır. Eğer insanlar ruhun içindeki akla yönelirlerse oluştan sıyrılırlar ve iyilik, güzellik, adalet gibi erdemler ortaya çıkar. Fakat ruhun kabuğu olan bedene kapılırlarsa sanatçı olmayan muharrik ilkenin düzensiz salınımlarına maruz kalırlar ve kötülük, çirkinlik, adaletsizlik gibi modele zıt olan erdemsizlikler ortaya çıkar. (5) Son olarak birinci türle sekizinci türün farkı, olumsuz ilkörneğin hepsinin varlıkta sonradan ortaya çıkması ve hiçbir şekilde kalıcı olamamasından kaynaklanır. Çünkü Platon'un sistemine göre kötülük iyilikten sonra gelir.

İKİNCİ BÖLÜM

PLATONCULUĞUN İKİNCİ DÖNEMİNDEKİ YAZILMAMIŞ TEORİ

Platon'un ölümünden sonra onun düşünce mirası birçok tartışmanın kaynağı haline geldi. Akademinin başına geçen Speusippus gibi bazı öğrenciler idea felsefesine yoğunlaşmaya devam ettiler. Ancak Karneades gibi olan diğerleriye Platon'un gençlik dönemi eserlerinden hareket ederek şüphecilğe yöneldiler. Bunlar arke araştırmasından ya vazgeçmişler ya da onun idealar kısmı gibi belli yönleriyle sınırlı kalmışlardı; ama her halükârda Platon'un arke filozofu niteliğini göz ardı etmişlerdi³²⁴. Üstelik bu algıyı devam ettiren Aristoteles *Timayos* diyalogunu hiç okumamış gibi davranıyor ve hocasını maddi varlıklardan yüz çevirmekle itham ediyordu. Ayrıca o, fiziksel nitelikteki arke araştırması yerine metafiziksel nitelikteki dört neden araştırmasını koyarak arke araştırmasının geleceği hakkındaki belirsizlikleri haber veriyordu.

Platon'un külliyyatı da kafa karışıklığı yaratıyordu. Çünkü onun özel toplantılarına katılan öğrencileri açısından, diyaloglar ile sohbetleri bir araya getirmek bir problemli. Diyalogların nasıl yorumlanacağı sorunu (gençlik dönemindeki “şüphecilik”, orta dönemdeki “idea felsefesi” ve yaşlılık dönemindeki “Demiurg kozmolojisi”) bir yana bu satırlarda hiç bahsedilmeyen düşüncelerin özel sohbetlerde dile getiriliyor oluşu, bazılarını bu dersleri kayda almaya yöneltti. Özellikle Aristoteles tarafından bize ulaştırılan bu ders kayıtları, daha sonra “yazılmamış teori” adıyla bilinecek bir tartışma alanının kapısını araladı.

Yazılmamış teoriyle ilgili bütün bildiklerimiz, filozofun “İyi Üzerine” seminerine dair bazı aktarımlardan ibarettir. Bu derste Platon idealara matematiğin yöntemleriyle yaklaşmakta, çeşitli idealar arasında ilkesel farklılıklar gözetmekte ve İyi ideasını diğer ideaların üzerinde resmetmektedir. Diyaloglarla kıyaslandığında bu tür girişimleri idea felsefesinde bir yenilik ve güncelleme olarak görebilirdik. Ancak yazılmış olanla yazılmamış olan arasındaki bu içerik farklılığı, Platon'un ölümünden sonra hemen yanlış anlaşılmış ve ortada *iki farklı teori bulunduğu* zannedilmiştir. Fakat gerçekte filozof, diyaloglarında etraflıca ele aldığı meseleleri özel derslerinde baştan sona yeniden incelemiyor ve yalnızca önem arz eden konu başlıklarına yoğunlaşıyordu. Dolayısıyla metinler ile derslerin içeriklerinin farklı olması olağan

---

³²⁴ Apamealı Numenius, “History of The Successors of Plato or Why They Diverged from Him”, çev. Kenneth Sylvan Guthrie, *Numenius of Apamea The Father of Neoplatonism Works, Biography, Message, Sources and Influence* (London: Comparative Literature Press, 1917); Tarrant, “Platonism Before Plotinus”, 1/64-65.

karşılanmalıydı. Ayrıca o, muhtemelen her hocanın yapacağı gibi, teorilerini önce derslerinde tartışıyor ve kesinleşen fikirlerini daha sonra kaleme alıyordu. Yine de biz söz konusu farklılıkların bir süre sonra tercih imkânı doğurduğunu ve yazılmış teorinin mensuh konumuna düşürüldüğünü görüyoruz. Böylece özellikle *Timayos*'taki fizik ve kozmoloji kenara itilmiş, duysal evrenin muharrik ilkelerle ilişkisi tümüyle ihmal edilmiş ve ortada fizikle bağlantısı koparılan bir idea felsefesi kalmıştır. İşte Platonculuğun ilk evresi olan “Akademi” veya “İlk Platoncular” dönemi bu ortamda şekillenmiştir.

Aristoteles'in Platon yorumları da bu yönelimin sonucudur. Dikkatle incelendiği zaman onun eserlerinde anlattığı Platoncu felsefenin *Timayos*'u dışladığı ve yazılmamış teoriyle İlk Platoncular'ın görüşlerini birbirine karıştırdığı görülmektedir. Çünkü o,

1. *Metafizik* 987a'da Platon'un tıpkı kendi hocaları gibi duysal evrenden yüz çevirdiğini ve bu yüzden ya tanımlara yöneldiğini ya da ahlakla ilgilendiğini söylüyor³²⁵. Halbuki *Timayos*'un tamamı, duysal evrenin başlangıçtan itibaren nasıl oluştuğunu açıklamaktadır.
2. 987b14'te Platon'a göre üç varoluş türünün bulunduğunu söylüyor. Bunlar formlar, duysal nesneler ve matematiksel nesnelerdir³²⁶. Şimdi Aristoteles'in sözlüğünde formların ideaları karşıladığını biliyoruz. Ancak onun matematiksel nesnelerden kastı nedir? Bir an için bu matematiksel nesnelerin *Timayos*'taki üçgenler olduğunu düşünürsek, niçin *Metafizik*'in hiçbir yerinde üçgenlerin yapıtaşları ilkesi olduklarına dair herhangi izaha rastlamıyoruz? Bu durum Aristoteles'in bahsettiği matematiksel nesnelerin üçgenler olmadığını göstermektedir. Öte yandan 987b'nin hem öncesinde hem de sonraki paragraflarda idealar ile sayıların birlikte ele alınıyor oluşu söz konusu matematiksel nesnelerin tıpkı diğer Pitagorasçılar'daki gibi sayılardan ibaret olduğuna dair yorumu güçlendirmektedir. Ancak biz Platon'un yazılmış

---

³²⁵ Aristoteles, *Met.*, par. 987a29, 1078b.

- “Bütün duysal şeyler sürekli bir akış halindedir ve onlar hakkında hiçbir bilgi yoktur. O daha sonraki yıllarda bile bu görüşlere sahipti.” + “Ancak Sokrates etik meselelerle meşguldü ve bir bütün olarak doğal dünyayı ihmal ediyordu. Bu etik meselelerdeki tümel olanı arıyordu ve düşüncesini tanımlara odaklayan ilk kişiydi. Platon onun öğretisini kabul etti.”

³²⁶ Aristoteles, *Met.*, par. 987b14.

- “Ayrıca duysal şeylerin ve Formların yanı sıra; duysal şeylerden ebedi ve değişmez olmaları bakımından ve Formlardan Formların kendisinin her zaman tek olup bunların benzerlerinin çok olması bakımından ayrılan ve aracı bir konumu işgal eden *matematiğin nesnelerinin* bulunduğunu söyler.”

teorisinde sayıların, hiçbir zaman varlık seviyesine yüksellemediklerini de biliyoruz.

3. 987b19'da ideallardan bazılarının diğler ideaların ilkesi olduğunu söylüyor. Hatta ona göre ideaların maddi nedeni "Büyük ve Küçük ideası" iken formel nedeniyse "Bir ideasıymış"³²⁷. Halbuki idealar arasında böyle bir hiyerarşı onun diyaloglarında bulunmadığı gibi buna en yakın yorum *Devlet*'teki İyi ideasının konumudur. Ancak *Devlet* diyalogunda bile İyi'nin haricinde Büyük, Küçük ve Bir idealarının hiçbirisini göremiyoruz.
4. Aristoteles 1079b35'te Platon'u "ideaların model olabilmeleri için bu modellere bakan fail ilkelerin de tasvir edilmesi gerektiğini" söyleyerek eleştiriyor³²⁸. Yine 1080a3'te formları duysal nesnelerin ilkeleri olarak resmeden *Faidon* diyalogunda eksik olan şeyin, cisimleri hareket ettiren muharrik ilkeler olduğunu belirtiyor³²⁹. Şimdi *Faidon*'da muharrik ilkelerin tasvir edilmediği doğrudur. Ancak böyle bir eleştirinin *Timayos* diyaloguna rağmen nasıl yapılabildiğini anlamak güçtür.
5. Aristoteles'in *Metafizik*'inde 13 numaralı N kitabı sayılarla ideaları karşılaştırmaya ayrılmıştır. Bunun idea felsefesine odaklanan 4'üncü bölümünde, bu teorinin sahibi olarak yalnızca Platon'u değil Sokrates'ten sonraki bütün Platoncular'ı görüyoruz. Her ne kadar isimleri açıkça zikredilmese de bu kişiler Platoncu olmaları bakımından idea felsefesinin ortaklarıdır³³⁰. O halde *Metafizik*'in genelinde anlatılan idea felsefesinin de bu grubun eseri olduğunu düşünebiliriz.

---

³²⁷ Aristoteles, *Met.*, par. 987b19.

- "Formlar diğler tüm şeylerin nedeni olduğundan, onların öğelerinin her şeyin öğeleri olduğunu düşündü. Maddesi olarak Büyük ve Küçük, formel tözü olarak Bir, ilkelerdir."

³²⁸ Aristoteles, *Met.*, par. 1079b35, 988a8.

- "Bunların modeller olduğunu ve diğler şeylerin onlarda ortak olduğunu söylemek, boş kelimeler ve şiirsel metaforlar kullanmaktır. İdeallara bakarak iş yapan nedir/kimdir?" + "Söylenenlerden onun öz ve maddi neden olmak üzere yalnızca iki neden kullandığı açıktır."

³²⁹ Aristoteles, *Met.*, par. 1080a3.

- "*Faidon*'da formların, hem varlığın hem de oluşun nedenleri olduğu ifade ediliyor. Ancak formlar var olsa da şeyleri hareket ettirecek bir şey var olmadıkça, şeyler varlığa gelemeyeceği gibi, formları olmadığı söylenen bir çok şey de [kendiliğinden] varlığa gelecektir."

³³⁰ Filolaos, *Fr.*, 203.

- İlginç bir şekilde Carl Huffman Aristoteles'in Eski Pitagorasçılar'a dair yorumlarının da ya bizzat Platon'un kendisi yada İlk Platoncular üzerinden aktarıldığını söylüyor: "Aristoteles'in [Pitagorasçılar'a dair] tanıklığıyla ilgili en çarpıcı özelliklerden birisi, Pitagorasçılar'ın tartışmasının neredeyse her zaman ya Platoncu ve Akademik görüşlerin daha geniş bir tartışmasında gömülü olması ya da Platon'un görüşleriyle açıkça karşılaştırılmasıdır... Platon ile yapılan bu sürekli karşılaştırmanın Aristoteles'in Pitagorasçılar'a ilişkin

Aristoteles'in *Timayos*'taki açık pasajları böyle görmezden gelmesi Afrodisyaslı İskender'in de dikkatini çekmiş ve o bu meseleye iki adet izah getirmiştir. Buna göre ya Platon yazılmamış teorisinde herhangi muharrik ilkeden bahsetmediği için Aristoteles de *Metafizik*'inde bunu esas almıştır ya da Platon muharrik ilkelerle ilgili tamamlanmış bir teori sunmamıştır³³¹. Burada ikinci seçeneğin doğru olmadığını bildiğimize göre (bkz: bölüm 1.1.3), Aristoteles'in yazılmamış teoriyi ve onun İlk Platoncular'daki versiyonunu esas aldığı ortaya çıkmaktadır.

Yazılmış teori ile yazılmamış teori arasındaki bu ikilik Yeni Pitagorasçılığı tetikleyen bir ortamı hazırlamıştır. Onların çözümü, iki teoriyi birleştirmek oldu. Önce Nikomakus'un, *Aritmetiğe Giriş* kitabını *Timayos*'tan hareketle başlattığını görüyoruz. Ardından gelen İzmirli Teon, Aristoteles'in *Timayos*'u mensuh konumuna düşürüp yazılmamış teoriyi dikkate aldığı noktada bir *Timayos* şerhi olarak görebileceğimiz *Platon'u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi* kitabını yazdı. Numenius ise Akademi'nin Platon'dan sonraki akıbetinden son derece rahatsız olmuştu. Bu yüzden *Platon'un Takipçilerinin Tarihi veya Neden Ondan Ayrıldılar* kitabında Akademikiler'i Platon'a ihanetle suçladı. Yine Numenius yazılmamış teoriyi oluşturan *İyi Üzerine Dersi*'nden hareketle *İyi Üzerine* başlıklı bir kitap yazdı³³² ve bunun fragmanları günümüze ulaşmış durumdadır.

Platon külliyatına dönüş bağlamında Yeni Pitagorasçılar'ın başardığı işleri birkaç maddede toplayabiliriz. **Birincisi:** Onlar *Timayos*'taki üç kozmolojik ilkenin (Demiurg, model olarak düşünülür evren ve üçgen yığınının) işlevleri ile yazılmamış teorideki kavramsal yapıyı (Bir, Belirsiz İki, Büyük ve Küçük, sayılar vd.) birleştirdiler. Böylece idealar arasındaki hiyerarşik farklılık düşüncesi, *Timayos*'un planına dahil edilmiş oldu (bkz: bölüm 3'ün girişi). **İkincisi:** Yeni Pitagorasçılar bu uzlaştırma esnasında Platon'un arke filozofu olma niteliğini fark ettiler. Çünkü bu kişilere göre filozofun en önemli diyalogu *Timayos*'tur³³³. Böylece onlar Akademiklerin şüphesini saplanıp kalan akıbetinden sonra araştırmanın yönünü yeniden fiziğe

---

açıklamasını çarpıttığına dair işaretler vardır, ancak Aristoteles'in diğer birçok noktada Pitagorasçılar'ı Platon'dan ayırmaya özen gösterdiği açık olmalıdır.”

³³¹ Afrodisyaslı İskender, *On Aristotle's Metaphysics I*, çev. W. E. Dooley (Great Britain: Cornell University Press, 1989), par. 59.20.

- “Platon hem bir fail nedenden hem de [şeylerin] kendisi uğruna ve o amaçlanarak [yapıldığı ilkeden] bahsetmesine rağmen Aristoteles'in Platon'un öğretilerine ilişkin açıklamasında bu ilkelerin hiçbirinden bahsetmemesinin nasıl olabildiği sorulabilir. Bunun sebebi ya [Platon'un] (tıpkı [Aristoteles'in] *İyi Üzerine*'de gösterdiği gibi) sebepler hakkında söylediği şeylerde onların hiçbirinden bahsetmemesinden ötürüdür ya da bunları varlığa gelip varlıktan kesilen şeylerin sebebi olarak görmeyip onlar hakkında herhangi bir teori bile üretmemesinden ötürüdür.”

³³² Edwards, “Numenius of Apamea”, 1/119.

³³³ Tarrant, “Platonism Before Plotinus”, 1/68, 95; Karamanolis, “Numenius”, Bölüm 2. Tarrant'a göre *Timayos*, Plotinus öncesindeki Platoncular'ın genelinenin rağbet ettiği bir diyalog idi.

ve kozmolojiye çevirebilmişlerdir. Bu da Platonculuk açısından bir ilerlemedir. **Üçüncüsü:** Onlar Platon'un öğrencisi olmak için çıktıkları yolda onun görüşlerini şerh etmenin ötesine geçip *Timayos*'un eksiklerini tamamlamaya başladılar ve hatta mahiyet olarak yepyeni başka bir felsefi sistemi ortaya çıkardılar. Böylece Platon'un felsefesine bilmeden yaptıkları bu manipülasyonlar, onunkinden daha kapsamlı olduğu için, Platonculukta yerleşik okumalar haline gelmiştir. Örneğin Plotinos'un Bir'i, İslam filozoflarının "suretlerin deposu olarak Faal Akıl", aritmetiğin temel bilim olması, varlıkların birbirinden çıkışı vs. bunlar Platon'a değil, Yeni Pitagorasçı okumaya dayanmaktadır.

Aşağıdaki bölümlerde, Yeni Pitagorasçı felsefe için önem arz etmesi bakımından Platon'un yazılmamış teorisi çeşitli yönlerden incelenecektir. Yazılmamış teori idealer ile sayıları yan yana getirdiği için Platon'un Eski Pitagorasçılığa doğru güçlü bir yönelim halinde olduğu sezilmektedir. Yine Eski Pitagorasçılar'ın kavramlardan sayıları ve sayılardan cisimleri üretmesine benzer şekilde Platon da bu tür bir varlık hiyerarşisi kurmaktadır. Bu yüzden 2.1 ile 2.2'de yazılmamış teorideki ve diyaloglardaki belli manzaralar karşılaştırılacak ve 2.3 ile 2.4'te yazılmamış teori üzerindeki Eski Pitagorasçı etkisi tahlil edilecektir.

2. 1. İyi Üzerine Dersi

Rivayete göre Platon insanların alışık olduğu üzere Akademi'deki derslerini vermektedir. Bu derslerde, diyaloglarda gördüğümüze benzer şekilde zenginlik, cesaret, güzellik, adalet ve iyi gibi çeşitli kavramlar ele alınmaktadır. Bir gün Platon mutaat olanın dışına çıkar ve sayılardan bahsetmeye başlar. Dersin yönünü de matematik ve astronomiye çevirmiştir. Nihayet kapanışta bazı idealer ile sayıları eşitleyip dersi bitirir. Bu durum birçok öğrenci tarafından garipsenir³³⁴. O sırada hazır bulunan Aristoteles bunları, *İyi Üzerine* başlığı altında ders notu olarak toplar. Sonra bu ders notlarına ilavelerde bulunarak genişletir ve *Felsefe Üzerine* adlı eserini ortaya çıkarır³³⁵. *Felsefe Üzerine*'den günümüze kalan parçalara göre yazılmamış teorideki fikirleri beş kısımda inceleyebiliriz:

³³⁴ Aristoteles, *Fragments (The Complete Works of Aristotle)*, çev. Jonathan Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1991), par. F26R.

- "Aristoteles'in her zaman söylediği gibi bu, Platon'un *İyi Üzerine* dersini dinleyenlerin çoğunun deneyimiydi. Onlar zenginlik, sağlık, güç ve genel olarak bazı mutluluklar gibi bilindik insani değerlerden birini duyacakları varsayımıyla [derse] katıldı. Platon'un dersi matematiğe -sayılar, geometri, astronomi- dönünce ve İyi'nin Bir olduğu teziyle sonuçlanınca sanırım onlara oldukça paradoksal bir şey geldi ve bazılarının hoşuna gitmedi bazılarıysa eleştirdi."

³³⁵ Aristoteles, *Fr.*, par. F9R, F26R, F1R.

- **Aristoteles'in Felsefe Üzerine kitabının isimlendirilmesi:** "Aristoteles *Felsefe Üzerine* başlığını şimdi, var olanlarla ilgili hem Pitagorasçı hem de Platoncu görüşleri ilişkilendirdiği (ve Platon derslerinde kaydettiği) *İyi Üzerine* eserine koyuyor." + "O (Aristoteles) bu ilkeler hakkında *Fizik*'te zaten konuştuğumuzu söyler. Ve *Felsefe*

1. Öncelikle Platon İyi üzerine olan dersinde bazı ideaları diğer tüm ideaların üstünde olarak tasvir etmektedir. Bu durum onların diğerlerine kıyasla daha önemli olduklarını vurguladığı gibi, bunların birer “idea ilkesi” olduklarını da göstermektedir³³⁶. Buna göre idea ilkeleri diğer ideaların varlıklarının sebebidir. Başka deyişle, idealar idea ilkelerine indirgenebilmektedir.
2. İkinci aşamada o, İyi’nin Bir’le özdeş olduğunu ilan etmektedir³³⁷. Dersin bitiminde ulaşılan bu yargı, ders boyunca yapılan matematiksel ve astronomik analizlerden elde edilmiştir.
3. Üçüncü aşamada İyi=Bir’in yanına “Belirsiz İki” ilave edilir³³⁸. Böylece en tepedeki iki idea ilkesi belli olmuştur.
4. Bu noktada Aristoteles, tepedeki ilkeler olan Bir’in “formel neden” ve Belirsiz İki’nin de “maddi neden” işlevi gördüğünü söylüyor. Çünkü onun naklettğine göre Belirsiz İki sonsuzluk ifade ediyormuş³³⁹. Biz buradan Bir’in sonluluk ifade ettiğini de çıkarsayabiliriz. Ayrıca ona göre maddi neden gibi davranan Belirsiz İki’nin kapsamında Büyük ve Küçük ideaları varmış³⁴⁰.

Üzerine’de bunlardan bahsedeceğini ve bunlarla ilgili bulmacaları ortaya koyup çözeceğini (*Metafizik*) kitabında vaad eder.”

³³⁶ Aristoteles, *Fr.*, par. F26R.

- **Platon’un dersi ideaları ve bunların ilkelerini içermektedir:** “Aristoteles *Felsefe Üzerine* kitaplarıyla *İyi Üzerine* adlı eserini kastediyor. Aristoteles burada Platon’un yazılmamış derslerini aktarıyor. Eser özgündür. O burada Platon’un ve Pitagorasçılar’ın var olanlara [idealara] ve ilk ilkelere dair görüşlerini aktarır.”

³³⁷ Aristoteles, *Fr.*, par. F26R.

- “Platon’un dersi... İyi’nin Bir olduğu teziyle sonuçlanınca...”

³³⁸ Aristoteles, *Fr.*, par. F9R, F28R.

- “Aristoteles onların [Platoncular’ın] görüşlerini sergiliyor ki [bunları] *Felsefe Üzerine* adlı eserinde de belirtmişti. Onlar [Platoncular] var olan şeyleri (ki o [Aristoteles] var olan şeyleri her zaman tözler olarak adlandırmıştır) varsaydıkları ilk ilkelere (onlara göre var olan şeylerin ilk ilkeleri, onların belirsiz Dyad dedikleri büyük ile küçükü) atfetmek istediler ve [genel olarak] her şeyi buna atfetmek isteyerek şöyle dediler...” + “Aristoteles’in *İyi Üzerine* eserinde söylediği gibi, Platon’un Bir ile Dyada hem sayıların hem de tüm mevcut şeylerin ilk ilkeleri olarak muamele etmesi, bu gibi sebeplerden ötürüdür.”

³³⁹ Aristoteles, *Fr.*, par. F28R.

- “O belirsiz Dyadı da düşünülür şeyler arasına yerleştirmiş ve onun sınırsız olduğunu söylemiş.”

³⁴⁰ Aristoteles, *Fr.*, par. F9R, F28R; Aristoteles, *Physics*, par. 203a10.

- **Belirsiz İki’nin kapsamındaki Büyük ve Küçük:** “...onların belirsiz Dyad dedikleri büyük ile küçük...”

- “İskender Platon’a göre her şeyin ve ideaların kendilerinin ilk ilkelerinin (tıpkı Aristoteles’in *İyi Üzerine* adlı eserinde anlattığı gibi) önceden Büyük ve Küçük dediği Bir ve belirsiz Dyad olduğunu söylüyor. Bu [bilgiyi] Platon’un *İyi üzerine* dersinde hazır bulunan Speusippus, Ksenokrates ve diğerlerinden de edinebiliriz. Çünkü hepsi onun öğretisini yazdı ve korudu ve onlar onun bunları ilk ilkeler olarak kullandığını söylüyorlar.” + “Onlar Platon’un Bir ile belirsiz Dyadın duysal şeylerin ilk ilkeleri olduğunu ileri sürdüğünü de söylüyorlar. O belirsiz Dyadı da düşünülür şeyler arasına yerleştirmiş ve onun sınırsız olduğunu söylemiş. *İyi Üzerine* derslerinde Büyük ile Küçükü ilk ilkelere yaptı ve bunların sınırsız olduğunu söyledi. Aristoteles, Heraklides, Hestiaeus ve Platon’un diğer arkadaşları bu derslere katıldılar ve [derslerin] yapıldığı [tarza benzeyen] esrareniz bir üslupla bunları yazdılar.”

5. Son olarak Aristoteles bu yeni şemaya göre Bir, Belirsiz İki, Büyük ve Küçük idealarından sayıların ve maddi nesnelerin ortaya çıktığını haber veriyor. Bir ile Belirsiz İkiden diğer sayıların nasıl çıktığını anlamak güç değildir çünkü bunlar sayısal nitelikteki idealar. Cisimlerin tezahürüne gelince o şöyle gerçekleşir: Büyük ile Küçükün türevi olan Uzun ile Kısadan 1 boyuta sahip olan “uzunluk” ve yine başka türevler olan Dar ile Genişten de 2 boyuta sahip olan “düzlem” ortaya çıkar³⁴¹. Nihayet Büyük ile Küçükün başka türevlerinden de 3 boyuta sahip olan “cisimler” ortaya çıkmaktadır. Ardından Bir ile Belirsiz İkiden çıkan *sayılar*, Büyük ile Küçükün kapsamındaki uzunluklar, düzlemler ve cisimler gibi çeşitli *büyükliklere ilişir*³⁴².

2. 2. Devlet, Epinomis ve Filebos Diyaloglarındaki Bazı Çağrışımlar

Yukarıdaki beş aşamadan çıkan sonuçlara geçmeden önce bunları, diyaloglardaki bazı özel pasajlarla karşılaştırmak istiyoruz. Buradaki amaç yazılmamış teorideki yenilikleri öne çıkarmaktır. Fizik ve kozmolojiyle ilgili olmadıkları için daha önce değinmediğimiz ancak *İyi Üzerine*’ye benzerlikleri yüzünden bizde çağrışımlar yapan bu pasajlar doğru konumlandırılmazlarsa diyaloglardaki bütünlük ortadan kalkmaktadır. Diyaloglardaki bütünlüğün bozulabilmesi için öncelikle, bunların aynı konuyu ele alıyor olması gerekir. Halbuki kapsamı dikkate alındığında Platon’un kozmolojiye dair tek eseri *Timayos*’tur. Dolayısıyla filozofun kozmoloji görüşlerinde bir değişimden veya ilerlemeden bahsedilecekse bu, diyalogların kendi aralarında değil bilakis yazılmamış teoride gerçekleşmektedir. Burada üç konuyu ele alıyoruz: *Devlet*’teki İyi ideası [1], *Epinomis*’teki sayılar bahsi [2] ve *Filebos*’taki sonsuz-sonlu ayrımı [3].

[1] Önce 2.1 başlığı altındaki birinci aşamada resmedilen idealar hiyerarşisi ve İyinin önceliği meselesine bakalım. Yazılmamış teori olarak yeni olan bu durumun izlerini biz kısmen *Devlet*’te sürebiliyoruz. Çünkü *Devlet*’in altıncı bölümündeki Güneş Benzetmesinde Platon, İyi

---

³⁴¹ Aristoteles, *Fr.*, par. F9R.

- “...(onlara göre var olan şeylerin ilk ilkeleri, onların belirsiz Dyad dedikleri büyük ile küçüktü) ... ve [genel olarak] her şeyi buna atfetmek isteyerek şöyle dediler: Uzunluğun ilk ilkeleri uzun ve kısadır (uzunluğun kökenini uzun ve kısıdan yani büyük ve küçüktan aldığı veya her çizginin bunlardan birinin veya diğerinin kapsamına girdiği gerekçesiyle) ve düzlemin ilk ilkeleri kendileri de büyük ve küçük olan dar ve geniştir.”

³⁴² Aristoteles, *Fr.*, par. F9R.

- “O (Aristoteles) Bir ilkesini [Platoncuların] hepsinin aynı şekilde tanıtmadığını söyler. Bazıları sayıların kendilerinin formları büyüklüklere getirdiğini söyledi. Örneğin 2 sayısı bunu çizgiye yapar. 3 sayısı düzleme, 4 sayısı cisimlere yapar. (Aristoteles bunu *Felsefe Üzerine* çalışmasında Platon’la ilişkilendirir. Onların (Platoncular’ın) teorilerini burada (*Metafizik*’te) yalnızca kısaca ve özetleyerek açıklamasının sebebi budur. Diğerleriye büyüklüklerin formunu Bir’den pay almakla açıkladılar.”

ideasını güneşle temsil ediyor ve onun diğer varlıkların gerçeklik kazanmasının ve bizim onları bilmemizin sebebi olduğunu söylüyor. Ayrıca ona göre nasıl ki güneşe benzeyen farklı ışık türleri nihayetinde güneşten farklıysa Gerçeklik ve Bilgi de İyiden farklıdır³⁴³. Başka deyişle İyi, Gerçeklik ile Bilgi'den daha üstündür. Ancak burada kastedilen şey İyinin başka ideaların ilkesi olduğu, onların varlıklarının sebebi olduğu veya herhangi türde hiyerarşik yapılanma değildir. Örneğin *Devlet*'e göre "İyi ideasından Gerçeklik ve Bilgi ideaları veya başka şeyler çıkıyor" değildir. Eğer öyle olsaydı metaforun devamında verilen Bölünmüş Çizgi Benzetmesinde düşünülür evrenin başına İyi ideası yerleştirilirdi ve düşünülür evren onun eseri olarak resmedilirdi³⁴⁴. Halbuki Güneş Benzetmesinde anlatılmak istenen şey İyinin önemini vurgulamaktır.

Yalın bir şekilde ifade etmek gerekirse İyi, oluşu başlatan sebeptir. Biz bunu *Timayos*'ta net bir şekilde görebiliyoruz. Buna göre: İyi, Bilgi, Adalet, Cesaret ve Sevgi gibi hepsi de mükemmel ve güzel olan bütün idealar, düşünülür evrende ister kavramlar olarak ister ilkörnekler olarak bulunmaktadır. Fakat idealar kendi başlarına duysal evreni ortaya çıkartacak kapasiteye sahip değildirler. Çünkü bunlar model olarak alınmayı bekleyen yasa ilkelerinden ibarettirler. Bu noktada devreye giren Demiurg hem İyi niteliğine haiz olması bakımından diğer idealarla eşzamanlı olan ezeli-ebedi bir varlıktır hem de muharrik ilke olması bakımından varlığı ve oluşu başlatan sebeptir. Şimdi duysal evreni başlatan sebep Bilgi, Adalet, Cesaret veya Sevgi olmayıp bilakis İyi olduğuna göre İyi (Demiurg), kapasite bakımından diğer idealardan daha üstündür. Ayrıca duysal evrenin hiçbir parçası yokken onu ortaya çıkardığı için Demiurg oluşun ötesindedir³⁴⁵. Ancak İyi olan Demiurg hiçbir şekilde diğer ideaları kendisinden çıkarmadığı gibi oluşan cisimleri de kendisinden türetmemektedir. Bu bağlamda onun oluşun veya varlıkların ötesinde olması, yalnızca "oluşu ve varlığı başlatan sebep olmasıyla" ilgilidir. Bu kısım Plotinos tarafından yanlış anlaşıldığı için Bir'in ne var ne yok olduğu bilakis varlığın ötesinde olduğu söylenmiştir. Halbuki Platon'da varlığın ötesi diye bir alan bulunmamaktadır.

[2] Önceki bölümde listelenen ikinci ve üçüncü aşamalara³⁴⁶ geldiğimizde burada Bir ve Belirsiz İki ideaları olarak iki adet sayı karşımıza çıkıyor. Yine beşinci aşamada biz, Bir ile

---

³⁴³ Platon, *Rep.*, par. 508e.

- "Öyle ki bilinenlere hakikati ve bilene bilme gücünü veren, İyi ideasıdır... Hem bilgi hem de hakikat güzel şeylerdir, ama İyi onlardan başka ve daha güzeldir."

³⁴⁴ Debra Nails, "Two Dogmas of Platonism", *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy* 28 (2012).

³⁴⁵ Platon, *Rep.*, par. 509b.

³⁴⁶ İyi'nin Bir'le özdeş olması ve Bir'in yanına Belirsiz İki'nin ilave edilmesi.

İkiden diğer sayıların türetildiğini görüyoruz. Düşünülür evrene sayıları ilk defa getiren bu yaklaşım idealarla sayılar etrafında garip bir örüntü kurmaktadır (bkz: Şekil 16). Ayrıca İyi gibi kavramsal bir ideanın Bir sayısıyla eşitlenmiş olması “hakikati bulmak için sayı araştırması (aritmetik) yapmanın” da önünü açmaktadır. Çünkü idealar hakkında doğru bilgiyi edinmek bize hakikati verdiğine göre, ideaların sayılarla eşitlendiği her durumda, sayılar hakkında doğru bilgiyi edinmek de hakikati verecektir. Şimdi *Epinomis*’teki sayı vurgusu düşünüldüğünde bunun aritmetiği, yazılmamış teoriye muhtaç bırakmayacak biçimde, hakikatin bulunması için gereken bir bilim olarak konumlandığı düşünülebilir. Çünkü diyalogdaki konuşmacı sayıları inceleyen bilimin diğer bilimlerden üstün olduğunu söylemektedir. Ancak *Epinomis*’in doğru yorumu bundan farklıdır.

Öncelikle *Epinomis*’te aritmetik, hakikatin elde edildiği en üst bilim seviyesine hiçbir zaman yükseltilmemiştir. Aslında o, bilimler tasnifi bağlamında *Filebos* diyalogunun bir tekrarı gibidir. Çünkü *Filebos*’ta hızlıca geçilen aritmetik meselesi burada şerh edilmiştir. Buna göre bilimler üçe ayrılır: Diyalektik sanatı, üretim sanatları ve eğitimle ilgili olan sanatlar. Burada diyalektik, varlığı (ideaları) incelemesi bakımından hepsinden üstündür. Üretim sanatlarına geldiğimizde sırayla önce sayıları ele alan aritmetik³⁴⁷, ardından sayıların kesinliğinden istifade eden mühendislik³⁴⁸ ve son olarak onun kadar kesinlik barındırmayan bilakis deneme yanılma yoluyla ilerleyen musiki³⁴⁹ gelmektedir. Dolayısıyla *Filebos*’ta bilimleri derecelendiren iki kriter bulunmaktadır: Bilimlerin incelediği nesnenin varlık derecesi ve bilimlerin kullandığı yöntemin kesinlik derecesi. Benzer şekilde *Epinomis*’te de aritmetik; avcılık, ziraat, savaş sanatı, hekimlik ve gemicilik gibi sanatlarla kıyaslanır. Bunların her birisi ya oluş-bozuluşla ilgili olması ya da insanın bedenine faydalı olması bakımından aritmetik, geometri, stereometri gibi bilim dallarından geride kalmaktadır. Ayrıca bu sonuncular dahi kendi aralarında soyutluk derecelerine göre kıyaslanırlar; bu yüzden geometri aritmetiğe bağlı kılınmıştır³⁵⁰.

³⁴⁷ Platon, *Philebus (Plato Complete Works)*, ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. Dorothea Frede (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 55e.

- “Eğer bir kimse sanatlardan ve zanaatlardan saymayı, ölçmeyi ve tartmayı alsaydı, geri kalanının değersiz olduğu söylenebilirdi.”

³⁴⁸ Platon, *Phil.*, par. 56b.

- “Ancak inşa etmeye geldiğimizde, onun diğer disiplinlere kıyasla üstün sanat olma özelliğinin, ona yüksek doğruluk sağlayan ölçü ve aletlerin sık kullanılmasına borçlu olduğuna inanıyorum.”

³⁴⁹ Platon, *Phil.*, par. 56a.

- “Flüt çalma konusunda: Uyumlar ölçümle değil, alıştırımların isabet ve ıskalanmasıyla bulunur.”

³⁵⁰ Platon, *Epinomis (Plato Complete Works)*, ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. Richard D. McKirahan (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 990d.

- “Bunu öğrendikten sonra sırada, son derece komik bir ismi olan *dünya ölçümü bilimi* (geometri) gelir. Aslında bu bilimin, doğası gereği birbirinden farklı olan sayıların [şekillerdeki] düzlem yüzeylerine referansla uyumlu hale getirilmesi olduğu kesinlikle açıktır.”

Bilimler tasnifi filozofun keyfi istekleri doğrultusunda veya temelsiz gerekçelerle vazedilmiş değildir. Bilakis bu, *Timayos*'taki kozmolojik sistemin epistemolojideki doğal bir sonucudur. Platon dinleyicilerine şu iki soruyu soruyor: “İnsanlar sayıları (1) nereden ve (2) niçin öğrendi?” Bildiğimiz kadarıyla sayılar ilk defa Demiurg'un duyuusal evrenin bütününe tamamlamasından sonra gündeme geliyor. Çünkü o, model olan düşünülür evrenin mükemmel bir kopyasını yapmaya çalışırken elindeki hammadde olan yapıtaşı ilkenin düzensizliğe doğru direttiğini görüyor ve duyuusal evrenin içindeki detayların hepten mükemmel olamayacağını fark ediyor. O bu yüzden düşünülür evrenin birebir kopyasını değil de başka türden bir kopyasını yapmaya karar veriyor. Böylece nasıl ki düşünülür evren hiçbir değişim geçirmeden sürekli var oluyorsa, duyuusal evrenin içindeki bazı şeyler de *sürekli var olacak fakat hareket etmeleri bakımından sınırlı bir değişime tabi olacaklardı*³⁵¹. Küçük tanrıların ortaya çıkışı olarak bildiğimiz bu süreç onların aslında birer gök cismi olduklarını da haber veriyor. Çünkü değişim geçirmeden sürekli var olan bir şeyin hareketli olan versiyonu, kendi etrafında dairesel hareket yapan gök cisimlerinden başka bir şey değildir³⁵². O halde yukarıdaki birinci sorunun cevabı şudur: Gök cisimlerinin hareketleri zamanı ve zaman da sayıları ortaya çıkarmaktadır.

İkinci soruya geldiğimizde *Epinomis*'teki konuşmacı, insanın bilgidaki en yüksek ereğinin dindarlık olduğunu söylüyor³⁵³. Şimdi dindarlıktan kastedilenin ibadetler ve ritüeller olmadığı açıktır. Zaten böyle olsaydı konunun sayılarla ilişkisi kurulamazdı. Anladığımız kadarıyla en yüksek bilgi tanrılar hakkındaki doğru bilgidir. Çünkü sayılar her yerdedir ve biz sayıları sırf kendilerinden ötürü öğrenmeyiz bilakis bizi tanrılara yaklaştırdığı için öğreniriz. Örneğin bir filozofun sayılara bakışıyla bir muhasebecinin sayılara bakışı farklıdır³⁵⁴. Filozof onları yüksek bir amaç uğruna öğrenirken diğer insanlar oluş-bozuluşa tabi olan şeyleri hesaplamak için öğrenirler. Burada gök cisimleri olarak yaratılan küçük tanrıları bilmek de bu yüksek amacın (dindarlığın) bir parçasıdır. Ancak tabiatıta var olan tanrısal özler yalnızca küçük tanrılardan ibaret olmadığı için bilimler tasnifinde aslolan şey, tanrıları kutsallık derecesine

---

³⁵¹ Platon, *Tim.*, par. 37d.

- “Ve böylece sonsuzluğun hareketli bir imgesini yapmayı düşünmeye başladı: evrene düzen getirirken aynı zamanda sayıya göre hareket eden, birlik içinde kalan sonsuzluğun ölümsüz bir suretini yapacaktı. Bu sayı, elbette, şimdi “zaman” dediğimiz şeydir.”

³⁵² Platon, *Tim.*, par. 40b.

- “Öyleyse o ölümsüz ve başıboş dolaşmayan gök cisimlerinin -aynı yerde değişmeden dönerek sabit kalan ilahi varlıkların- var olmasının nedeni buydu.”

³⁵³ Platon, *Epi.*, par. 989b.

- “Çünkü hiç kimse ölümlülerin erdeminin en önemli parçasının tanrılara duyulan saygıdan başka bir şey olduğuna bizi asla ikna edemez.

³⁵⁴ Platon, *Tim.*, par. 57c.

- “Ve eğer öyleyse, filozofun elindeki sanatın filozof olmayanın elindeki muadilinden daha kesin olup olmadığını da sormalıyız...”

göre sıralamaktır. Biz tanrıları ve diğer yüce varlıkları kozmolojik şema bağlamında Şekil 6’da ve Şekil 7’de tasvir etmiştik. Şimdi bunları epistemoloji bağlamında yeniden ifade etmek isteseydik şöyle bir manzara ortaya çıkardı:

Şekil 15: Timayos'taki varlık planının epistemolojiye göre yeniden düzenlenmesi

“Kutsal varlıkların sıralanması” olarak *Epinomis*’teki kriter “bilimlerin incelediği nesnenin varlık derecelerinin sıralanması” olarak *Filebos*’taki kriterden farklı değildir. Buna göre en yüksek bilim gerçek varlıkları inceleyen diyalektik olurken bunun ardından astronomi gelmektedir. Ancak astronomi öğrenmek kolay değildir ve başka alt bilim dallarına ihtiyaç duymaktadır. Bunlar da sırasıyla “salt sayıları inceleyen” aritmetik, “sayıları yüzeyler bağlamında kıyaslayan” geometri ve “üç boyutlu cisimlerin ölçülerini inceleyen” stereometri gelmektedir³⁵⁵.

³⁵⁵ Platon, *Epi.*, par. 990d.

Tablo 19: *Epinomis* ve *Filebos*'taki bilimler tasnifi

	Bilimlerin ve sanatların sıralaması		Nesnesi	Yöntemi
1	Diyalektik		Demiurg ve ilkörnekler olarak gerçek varlıklar	Ruhun içindeki akılla kavram araştırması yapmak
2	Astronomi		Küçük tanrılar olarak gök cisimleri	Aritmetik, geometri ve stereometri bilimlerini elde etmek
3		Aritmetik	Sayıların kendisi	Tek ve çift olmak gibi sayı türlerini öğrenmek
4		Geometri	Yüzeylerdeki sayılar	Sayıların birbirlerine olan oranlarını öğrenmek
5		Stereometri	Cisimlerdeki sayılar	
6	Mühendislik		İnşa edilen şeyler	Sayılardan istifade ederek ölçümler yapmak
7	Musiki		Ses aralıkları	Aralıklardaki sayısal ilişkileri matematiğe göre değil de deneme yanılma yoluyla elde etmek
8	Avcılık, ziraat, hekimlik		Gıda ve sağlık bilimleri	Oluş-bozuluşa tabi olan varlıkları ve olayları incelemek
9	Savaş sanatı ve gemicilik		Taktik bilimleri	

[3] Son olarak üçüncü ve dördüncü aşamalara geldiğimizde “sonsuzluk” ifade eden Belirsiz İkinci tıpkı Anaksimandros ve Filolaos’taki gibi apeirona tekabül ettiği görülmektedir. Hatta daha doğru deyişle o, Filolaos’un kavram çiftlerindeki “sınırsız şeylerden” ibarettir. Çünkü Aristoteles Belirsiz İkinci yanına getirilen Bir’in formel neden gibi davrandığını söylemiştir ve bu da onu Filolaos’un “sınırlayıcı şeylerine” yaklaştırmaktadır. Bu noktada *Filebos*’taki sonsuz-sonlu ayrımının, yazılmamış teoriye muhtaç bırakmayacak biçimde, Filolaos’un kavram çiftlerine dönüşü ortaya koyduğu ve *Timaios*’taki yapıtaş ilkesi olan üçgenlerin *Filebos*’ta iptal edildiği düşünülebilir. Çünkü diyalogun giriş kısmında 16c’de evreni oluşturan dört ögenin sonsuz, sonlu, bu ikisinin karışımı ve karıştıran sebep olduğu söyleniyor. Ancak *Filebos*’un doğru yorumu bundan farklıdır ve diyalogun kozmolojiyle ilgili hiçbir iddiası bulunmamaktadır. Bunun için iki şeyin ayırt edilmesi gerekiyor: (1) Metnin konusu ve (2) konunun çözümüne getirdiği yaklaşım.

Filebos’un konusu, insan hayatındaki gündelik problemlere nasıl yaklaşmamız gerektiğine dair felsefi bir yöntem sunmaktır. Burada örnek bir problem tasarlanmaktadır. Sokrates’ten haz ile bilgiyi kıyaslaması istenir. Acaba salt haz peşinde koşup bilgiden tamamen

mahrum olan hayat mı daha üstündür yoksa salt bilgi peşinde koşup hazzlardan uzak olan hayat mı üstündür? Bu bağlamda *Filebos*, Platon'un doğruluk, cesaret, sevgi, iyi ve adalet gibi kavramları araştırdığı önceki diyaloglarından farksızdır. Örneğin *Filebos*'taki soru şunlar da olabilirdi: “Acaba salt cömertlik mi üstündür yoksa salt kibarlık mı üstündür?” veya “Acaba kişinin ev idaresini mi öncelemesi gerekir yoksa toplumdaki düzeni mi öncelemelidir?” Diyaloglardaki bu tür kavramsal problemlere getirilen klasik çözüm bellidir: Akıl yürüterek o kavrama dair popüler görüşlerin ötesine geçmek ve ideanın kendisine ulaşmak. *Filebos*'taki yeni olan şey ise bu çözüm tarzını ileriye taşımaktadır. Buna göre ele alınan tikel konulara göre tek tek ideaların araştırılması hiçbir zaman sonuç vermeyecektir. Çünkü esas olan ideaların hepsinin aynı anda bilinmesi ve bunların bir örgü içinde sunulmasıdır. Buna göre nasıl ki bir yazıyı okumak için harflerin tek tek bilinip böylece alfabenin ezberlenmesi ve bunların gramere bağlanması gerekiyorsa, bir filozofun yapması gereken de *ideaların alfabetini veya gramerini* oluşturmaktır.

Platon bunun için üç aşama ve dört unsurdan oluşan bir yöntem ortaya koyuyor. **Sonsuz olan aşama**, çözümsüz halde bekleyen tikel bir problemi tasvir etmektedir. Çünkü çözümsüzlük sonsuz sayıda muhtemel çözüm tekliflerine gebe. **Sonlu aşama** ise hayattaki ve varlıktaki bütün kavramların araştırılıp bunlara dair eksik bilginin bırakılmamasıdır. Bir kimse bu bilgiyi şöyle tamamlar: Önce bir nesneye bakar ve ondaki ideaları tespit eder. Ardından başka bir nesneye bakar ve ondaki ideaları da tespit eder. Sonra tek tek bütün nesneleri inceleyip her bir varlıktaki ideaların kapsamlı bir listesini çıkarır. Böylece o kimse **birleştirici sebep** haline gelir ki bu da filozofun kendisidir. **Sonsuz ile sonlunun birleştirildiği aşamaya** gelince o, idea grameri halindeki mutlak kriterin çözümsüz olan probleme uygulanmasıdır. Bunun sonucunda bilgi ortaya çıkar. Şimdi Platon bu üç aşama ve dört unsuru sunarken tiyatro eserinin yapısı gereği, hasbelkader, “evren dört öğenden oluşmaktadır” dediği için onun yapıtaşları ilkelere dair fikir ürettiği düşünülmüştür³⁵⁶. Halbuki cümlemin bağlamına bakıldığında bunun, eski fizikçilerin arkeye dair görüşlerinden ilhamla üretilen epistemolojik bir yöntem olduğu görülür. Aşağıdaki tabloda diyalogun bir özeti sunulmaktadır.

---

³⁵⁶ Filolaos, *Fr.*, par. TA9; Platon, *Philebus Translated with Notes and Commentary*, çev. J. C. B. Gosling (Oxford: Clarendon Press, 1975), xvi.

Tablo 20: *Filebos*'taki yöntem

	Epistemolojide	Kozmolojide	Hayatta
Sonsuz şeyler	Analiz edilmemiş ve bilgiye dönüştürülmemiş veriler yığını	Hareketsizlik	Doğru-yanlış ayırt etmeksizin hazların ve acıların batağına saplanmak veya eksik bilimlerle iştigal etmekten ötürü haz sağlamayan bir bilgeliğe sahip olmak
Sonlu şeyler	İdealar	Zaman ölçüsü	Kalıcı varlıklara (idealara) yönelen tek bilim (diyalektik) ile kalıcı olmayan varlıklara (oluşa tabi olanlara) yönelen diğer bilimleri (mühendislik, müzik gibi) öğrenen kişinin elde ettiği bilgeliğin ve bu bilgelikten ötürü doğru yargılara sahip olan (erdemli) kişinin yaşadığı katışıksız hazların (kendiliğinden mükemmel olan hazların) aynı zamanda ölçülü ve güzel de olan karışımı
Sonsuz ve sonlu şeylerin birleşimi	Bilgi	Aylar, yıllar, mevsimler	İyi hayat
Birleştiren sebep	İdea gramerini oluşturan ve ruhun içinde ikamet eden “insan akli”	Demiurg	Akli tefekkür

2. 3. İdealar Hiyerarşisinden Varlık Hiyerarşisine

Platon'un yazılmamış teorisi *Timayos* diyalogunun üzerine gelen bir güncelleme gibidir. Çünkü o, daha önce yapmadığı şekilde idealar arasında hiyerarşik bir ilişki kurmuş hatta bu hiyerarşiyi varlığın tamamına yaymıştır. Şimdi filozofun idealar hiyerarşisini kurarken *Filebos*'taki yöntemi göz önüne aldığını düşünebiliriz. Çünkü bu yöntem bir “idea grameri” gerektirmektedir ve bu gramer de idealar hiyerarşisine zemin hazırlamış olabilir. Yine böyle bir hiyerarşinin kurulmasındaki esas gayeye geldiğimizde bunun, *Timayos*'taki üçgenler meselesini çözmek olduğu da düşünülebilir. O halde burada söz konusu üçgenler meselesini tekrar ele alalım:

Bilindiği üzere Platon, yapıtaşı ilkenin üçüncü tür olarak aracı varlık olduğunu düşünmüştü. Buna göre birinci tür ezeli-ebedi olan modeller iken ikinci tür ise varlığa gelip varlıktan kesilen cisimlerdir. Son olarak üçüncü tür, hiçbir değişikliğe uğramadığı halde oluşa dahil olan üçgenlerdir. Ancak Platon üçüncü türe dair nihai bilginin yalnızca Tanrıya ait

olduğunu not düşmüş ve üçgen yığının bizim bilebildiğimiz ilk yapıtaşları ilkeleri olduğunu göstermişti. Filozofun buradaki akıl yürütmesi şöyledir³⁵⁷:

1. Cisimlerin gerisinde onları oluşturan dört öge vardır.
2. Dört öge de birer cisim olduğu için onlardaki 3 boyutu oluşturan şey derinliktir.
3. Derinlik ancak yüzeylerle anlaşılabilir.
4. Düz çizgiyle çevrelenen birim yüzeyler üçgenlerden oluşmaktadır.

Şimdi Akademi'deki derslerde Platon'un, üçgenlerden daha geride olan ilkeleri araştırıyor olması çok muhtemeldir. Ancak bunların diyaloglara yansımaları zaman alabilir. Örneğin Platon'un Pitagorasçılar'la ilişkisi çok eskiye dayanmakla birlikte Pitagorasçı nitelikteki ilk metin olan *Timayos* onun yaşlılık döneminde yazılmıştır. Bu noktada filozof, yapıtaşları ilkesi olan üçgenlerin tıpkı idealar gibi ezeli-ebedi ve değişmez olmalarından yola çıkarak bunları idealara bağlamak istemiş olabilir. Buna göre:

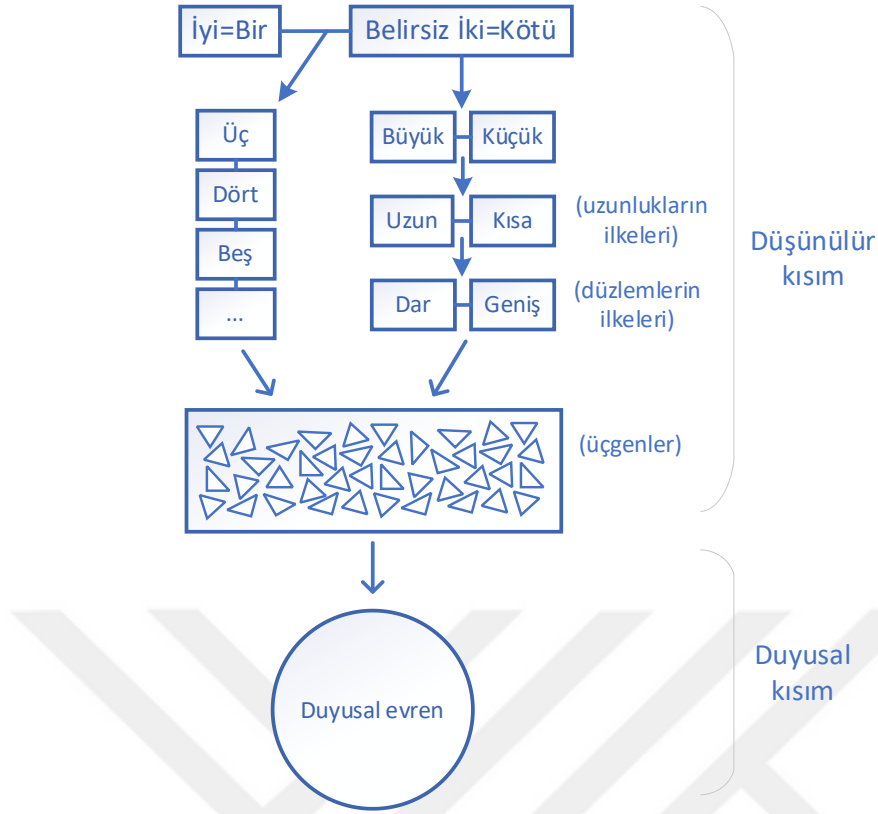
5. Üçgenler *düzlem* olmaları bakımından 2 boyutludur.
6. Düzlemleri oluşturan şey ise 1 boyuttaki *uzunluklardır*.
7. Düzlemler ve uzunluklar Büyük ile Küçükün türevleri olan Uzun, Kısa, Dar ve Genişten oluşmaktadır.
8. O halde üçgenlerin gerisinde düzlemler, düzlemlerin gerisinde uzunluklar ve onların gerisinde de Büyük ile Küçük yer almaktadır.

Ancak *İyi Üzerine* dersi hakkındaki kaynaklarımız yetersiz olduğu için, *Timayos*'ta gördüğümüze benzer şekilde duyusal evreni biçimlendiren bir muharrik ilkenin (Demiurg'un) olup olmadığı, evrenin şeklinin küre olduğu, içerisindeki detayların küçük tanrılar tarafından tamamlandığı gibi verilere ulaşamıyoruz. Bu noktada idealar hiyerarşisinin tepesindeki İyinin *Timayos*'taki "iyi olan Demiurg" olduğu düşünülüp bu yönde bir yorum yapılabilirdi. Ancak bu kesin değildir.

---

³⁵⁷ Platon, *Tim.*, par. 53c.

- "Öncelikle herkesin bildiğine emin ki ateş, toprak, su ve hava birer cisimdir. Şimdi cisimsel şekli olan her şeyin derinliği de vardır. Üstelik derinlik zorunlu olarak yüzey içinde kavranır ve düz çizgilerle sınırlanan herhangi bir yüzey üçgenlerden oluşur."

Şekil 16: Platon'un yazılmamış teorisindeki idealar hiyerarşisi

Şekil 16'yı incelediğimizde Platon'un *İyi Üzerine* dersindeki en büyük yeniliğin idealardan 3 boyutlu cisimlerin çıkması olduğu görülür. Çünkü Bir ile Belirsiz İki yalnızca diğer ideaların ilkeleri değil, duyusal nesnelerin de ilkeleridir. Bu da onların yapıtaşı ilkesi veya en azından yapıtaşı ilkelerinin ilkeleri türünden bir işlev kazandıkları anlamına gelir. Buna göre cisimlerin yapıtaşlarında Dar ve Geniş olarak düzlemler ve dolayısıyla Uzun ve Kısa olarak uzunluklar ve dolayısıyla Büyük ve Küçük vardır³⁵⁸. Ayrıca idealardan cisimlerin ortaya çıkması, Eski Pitagorasçılığa dönüş olarak da yorumlanabilir. Çünkü Şekil 1'den hatırlanacağı üzere onlar da kavramlardan sayıları ve sayılardan cisimleri üretmişlerdi.

İster Eski Pitagorasçılığa dönüş olsun ister olmasın her halükârda, *Timayos*'taki “model evren-duyusal evren” ikiliği burada yürürlükten kalkmış gibi görünmektedir. Çünkü artık idealar, cisimlerden ayırık duran ve model alınmayı bekleyen örnekler değil bilakis hem cisimlerin neye göre var olduklarını belirleyen yasa ilkeleri hem de onların içinde yer alan

³⁵⁸ Afrodisyaslı İskender, *On Aristotle's Metaphysics I*, par. 55.20.

- “Hem Platon hem de Pisagorcular sayıların var olan şeylerin ilkeleri olduğunu varsaydılar. Çünkü onlara göre önce gelen ve bileşik olmayan şey bir ilkeymiş ve düzlemler cisimlerden önce gelirmiş. Çünkü (bir başkasından) daha basit olan ve onunla birlikte yok olmayan şeyler doğaları gereği (ondan) önce gelirler. Ve aynı mantıkla doğrular düzlemlerden önce gelir. Matematikçilerin semeia dedikleri, ancak (Platon ve Pitagorasçılar'ın) birim olarak adlandırdıkları noktalar (stigma), çizgilerden öncedir. Bunlar salt bileşik-olmayanlardır ve onlardan önce hiçbir şey yoktur. Ama birimler sayılardır. Bu nedenle sayılar, var olan şeylerin başında gelir.”

yapıtaşlarıdır³⁵⁹. Bu aynı zamanda Aristoteles'in *Metafizik*'indeki Platon'un ta kendisidir. O şöyle diyor:

“Çünkü [Platon’a göre] Formlar diğer tüm şeylerin özünün nedenidir ve Bir, Formların özünün nedenidir. *Alta yatan Madde ise* (duyusal nesneler söz konusu olduğunda formların ve formlar söz konusu olduğunda Birin yükümlendiği) *İkidir*. Yani Büyük ile Küçüktür. Ayrıca o iyinin ve kötünün sebebini de bu iki ögeye atamıştır. Tıpkı Empedokles ve Anaksagoras gibi seleflerinin yaptığı üzere...”³⁶⁰

Bir ve Belirsiz İki gibi idea ilkelerinin aynı zamanda cisimlerin de ilkeleri olması bu hiyerarşinin bütün varlıkları kapsadığını gösterir. O halde ortada yalnızca “idealar hiyerarşisi” değil bilakis bunu da kapsayan bir “varlık hiyerarşisi” bulunmaktadır. Yine de her yönüyle açıklanmaya muhtaç olan ve diyaloglarla bağlantısının kurulmasını beklediğimiz bu yeni sistem, *Timayos*’la birlikte Platon’un nihai görüşlerini teşkil etmektedir. Her ne kadar Platon’u tarif ederken Aristoteles’in tercihi *Timayos*’u ihmal edip *İyi Üzerine* olan dersle yetinmek olsa da Yeni Pitagorasçılar zahmetli yolu seçip her iki veriyi birleştirmeye yöneleceklerdir.

2. 4. İdealarla Sayıların Bir Araya Getirilmesi

Platon’un *İyi Üzerine* olan dersindeki ikinci büyük yenilik, idealarla sayıların bir araya getirilmesidir. Daha doğru ifadeyle: İdea ilkelerinden birisi olan İyinin Birle eşitlenmesi ve düşünülür evrende sayılarla ideaların birlikte bulunması. Ayrıca Aristoteles ders notları haricinde, *Metafizik*’in 988a numaralı pasajında, Belirsiz İkinin Kötü olduğunu da kaydediyor. Şimdi ahir ömründeki Platon’un sayılara duyduğu ilgideki bu artış, onun Eski Pitagorasçı yönünün kuvvet kazanmasıyla ilgilidir. Gerçi yazılmış teoride, Eski Pitagorasçı düşüncenin temelleri *Faidon* ve *Timayos* diyaloglarında atılmıştı. Ancak bu metinlerin hiçbirisinde ne sayıların böyle idealarla birlikte varlık kazandığını ne de onların idealarla eşitlendiği görmüştük. Filozof muhtemelen İyi, Bilgi, Cesaret, Adalet ve Sevgi gibi soyut kavramlardan

---

³⁵⁹ Aristoteles, *Fr.*, par. F28R.

- “Platon’un Bir ile Dyada hem sayıların hem de tüm mevcut şeylerin ilk ilkeleri olarak muamele etmesi...”
+ “İskender Platon’a göre her şeyin ve ideaların kendilerinin ilk ilkelerinin önceden büyük ve küçük dediği Bir ve belirsiz Dyad olduğunu söylüyor.” + “Onlar Platon’un Bir ile belirsiz Dyadın duyusal şeylerin ilk ilkeleri olduğunu ileri sürdüğünü de söylüyorlar. O belirsiz Dyadı da düşünülür şeyler arasına yerleştirmiş ve onun sınırsız olduğunu söylemiş.”

³⁶⁰ Aristoteles, *Met.*, par. 988a8.

yola çıkarak kapsamlı bir fizik ve kozmoloji üretemeyeceğine karar vermiş ve bu yüzden idealdaki matematiksel niteliği öne çıkarmak istemiş olabilir.

Sayılar bağlamında, Platon'un *İyi Üzerine* dersi iki yönden Eski Pitagorasçılığa dönüşü ifade etmektedir. [1] Öncelikle "idea=sayı" eşitlemesi Platon düşüncesinde yeni olsa da Eski Pitagorasçılar'da alışıldık bir durum idi. Örneğin Aristoteles şöyle söylüyor:

"Sayıların şu veya bu biçimi adalet, bir başkası ruh ve akıl, bir başkası fırsattır ve benzer şekilde hemen hemen tüm diğer şeyler sayısal olarak ifade edilebilir."³⁶¹

Ancak idea=sayı eşitliğinde Platon'un Eski Pitagorasçılar'dan ayrıldığı iki temel özellik bulunmaktadır. **Birincisi:** Platon hiçbir zaman bütün kavramları sayılarla eşleştirmiyor. Bilakis ona göre düşünülür evrende idealarla sayılar birlikte ve bağımsız şekilde bulunmaktadır ve yalnızca idea ilkeleri olan İyi ve Kötü sayılara eşitlenmiştir. Buna karşın Pitagorasçılar neredeyse bütün kavramlar için birer sayı olduğunu düşündüler. Örneğin akıl 1'dir, fikir 2'dir, adalet 4'tür, evlilik 5'tir ve şans 7'dir³⁶². Bu durum onların kavram araştırmasıyla matematiği birlikte yürütmelerine vesile olmuştur. Platon'a gelince onun için esas olan kavram araştırmasıdır ve matematiğe yalnızca ihtiyaç duyduğunda başvurmaktadır. Zaten insanların ondan beklentisi de bu yöndedir. **İkincisi:** Pitagorasçılar'ın sayıları aracı ilkeler olmasına rağmen Platon'un sayıları nihai ilke konumuna kadar yükseltebilmiştir. Çünkü Şekil 1'e göre Pitagorasçılar'da sayıların üstünde sınır-sınırsız, tek-çift, bir-çok, sağ-sol, erkek-dişi, durağan-devingen, düz-eğri, aydınlık-karanlık, iyi-kötü ve kare-eşkenar olmayan gibi toplamda 10 adeti geçmeyen kavram çiftleri bulunmaktadır. Bu kavramlara hiçbir sayı atanmamıştır bilakis kavramlarla eşleştirilen sayılar bunlardan çıkmaktadır. Ancak Platon Bir ile İkiyi idea ilkeleri olarak aldığı için bunların gerisinde başka ilke yoktur.

[2] Platon'un *İyi Üzerine* dersini Eski Pitagorasçılığa dönüş haline getiren ikinci bağlam, onun Filoalos'la ilişkisidir. Bunu anlamak için Belirsiz İki'nin nasıl oluştuğuna bakmamız gerekiyor. Bilindiği üzere *Timayos*'taki muharrik ilkeler sanatçı türünden olup olmamalarına göre ikiye ayrılmaktadır. Demiurg-küçük tanrılar-bireysel akıllar üçlüsü sanatçı niteliği taşımasına karşın, (aynı zamanda yapıtaş ilkesi karakterine de sahip olan) üçgen yığını ise sanatçı olmayan bir muharrik ilkedir. Burada ilk grubu temsil eden Demiurg'un hareketi düzene doğruyken üçgen yığınının hareketi ise düzensizliğe doğrudur. Şimdi Demiurg'un

³⁶¹ Aristoteles, *Met.*, par. 985b23.

³⁶² Afrodisyaslı İskender, *On Aristotle's Metaphysics I*, par. 38.15, 39.9.

gayretlerindeki esas saikin onun İyi olması olduğunu bildiğimize göre bunun zıttına giden üçgen yığınının da Kötü olduğunu çıkarsayabiliriz. Bu şartlar altında *İyi Üzerine*'deki Bir ve Belirsiz İki de *Timayos*'taki Demiurg ve üçgen yığını ikilisine dayanmaktadır. Bu noktada Belirsiz İkiyi üçgen yığınının farklılaştıran bir nitelik bulunmaktadır. Platon'un söz konusu dersine katılanlar Belirsiz İki'nin "sınırsız" olarak resmedildiğini söylüyorlar:

"O Belirsiz Dyadı da düşünülür şeyler arasına yerleştirmiş ve onun sınırsız olduğunu söylemiş. *İyi Üzerine* derslerinde Büyük ile Küçüğü ilk ilkeler yaptı ve bunların sınırsız olduğunu söyledi."³⁶³

Şimdi Kötünün sınırsız olması *İyi Üzerine* dersi açısından yeni bir durumdur. Çünkü *Timayos*'ta üçgen yığını hiçbir şekilde sınırsız olarak tarif edilmemişti. Bilakis Demiurg, önündeki sınırlı miktardaki maddeyi (üçgeni) duysal evrenin bütünü oluşturmak için kullanmış fakat elinde malzeme arttığı zaman duysal evrenin yeterince mükemmel olmadığını (yani tamamlanmadığını) fark etmiştir. O bu yüzden kalan malzemenin bir kısmıyla ateş soyundan gelen küçük tanrıları yaratmış diğer kısmını ise su, hava ve toprak soyundan gelen kuşlar, balıklar ve yerdeki diğer canlılar için ayırmıştır³⁶⁴. İşte böylece *İyi Üzerine*'de sınırsız niteliği kazanan Belirsiz İki, Filolaos'un "sınırlayıcı şeyler ve sınırsız şeyler" olarak kavram çiftlerine bağlanmaktadır.

Platon'un Bir ve Belirsiz İkiyle Filolaos'un kavram çiftlerini karşılaştırdığımızda bunlar arasında kapsam farklılığı olduğu görülür. Çünkü Filolaos'taki sınırsız şeyler ve sınırlayıcı şeyler yalnızca cisimleri ortaya çıkarmaktadır. Bu zaten yapıtaş ilkesi olan kavram çiftlerinde alışık olduğumuz bir durumdur. Ancak Bir ve Belirsiz İki, cisimlere ilave olarak (ve onlardan daha önce) ideaları da ortaya çıkarmaktadır. Bu şöyle gerçekleşir: Duyusal nesnelerin yapıtaş ilkesi olan Büyük ve Küçüğün türevleri olan Uzun, Kısa, Dar ve Geniş gibi uzunluklara ve düzlemlere; yasa ilkeleri olan masa, sandalye, insan, ağaç, at ve çiçek gibi idealar ilişir. Böylece cisimler teşekkül eder. Ayrıca Büyük ve Küçüğe Bir iliştiği zaman da diğer idealar ve

³⁶³ Aristoteles, *Fr.*, par. F28R.

³⁶⁴ Platon, *Tim.*, par. 39e, 32d.

- "Zamanın oluşmasından önce evren çeşitli açılardan, tanrının benzer kıldığı modele göre benzer yapılmıştı. Ancak benzerlik hala yetersizdi çünkü içinde olması gereken tüm canlıları henüz içermiyordu. Evreni, modelinin doğasına uygun hale getirerek, bu kalan görevi gerçekleştirmeye devam etti. Ve böylece yaptığı canlının, Aklın kavrayışına göre, Gerçek Canlıda bulunanlarla aynı türde ve sayıda canlıya sahip olması gerektiğine karar verdi. Şimdi bu [canlı] türlerinden dört tane vardır..." + "Şimdi dört bileşenden her biri, dünyayı inşa etme sürecinde tamamen kullanılmıştı. Yapıcı onu var olan bütün ateşten, bütün sudan, bütün havadan ve bütün topraktan yaptı. ve hiçbirinin hiçbir parçasını veya gücünü dışarıda bırakmadı."

sayılar varlığa gelmektedir³⁶⁵. Bir ve Belirsiz İkinci böyle geniş yetkilere sahip olması onların idea ilkeleri olmalarından kaynaklanmaktadır.

2. 5. Değerlendirme

Platon'un yazılmamış teorisini teşkil eden *İyi Üzerine* dersi filozofu meşgul eden gündem maddeleri hakkında ipuçları vermektedir. Daha önce *Devlet*, *Faidon* ve *Timayos* diyaloglarında başarılmak istenen hedefler şöyleydi:

- Duyusal evren ile düşünülür evreni birbirinden ayırmak
- Duyusal evren için örnek alınan modeli tanıtmak
- Muharrik ilkeler hakkında kapsamlı bir açıklama vermek
- Yapıtaşı ilkenin mümkün olan en soyut halini göstermek

Şimdi duyusal evren ile düşünülür evren ayrımı hala devam etmektedir. Çünkü ideaların gözle görülemeyen ve yalnızca akılla kavranan yapısında bir değişiklik yoktur. Model ile ona bakan sanatçılara geldiğimizde bunlar bir filozofun sistemi için yeterli derecede “süslü” açıklamalar sunmaktadır. Ancak Platon özel derslerinde çok daha sade ve temelleri çok daha sağlam bir sistem arayışına girer.

Filozof öncelikle *Timayos*'taki yapıyı zayıflatan ve epistemolojik açıdan engel teşkil eden bir düğümü çözmeye girişir. Yani üçgenlerin ilkelerini bulmak. Gerçi o daha önce Empedokles'in dört ögesinin gerisindeki ilkeleri keşfederek büyük bir iş başarmıştı. Ancak üçgenlerden daha gerideki ilkelerin yalnızca Tanrı tarafından bilinebileceğini söylediği için bu dosyayı mecburen kapatmak zorunda kalmıştı. Anlaşılan o ki epistemolojik engeller onu rahatsız etmiş olmalıdır. İşte *İyi Üzerine* dersi, adeta Tanrının mülkünden bilgi çalarmış gibi üçgenlerin en soyut ilkelerine ulaşıverdiği için, önem arz etmektedir.

Yine Platon zamanın başlangıcı esnasında eşzamanlı olarak birlikte bulunan Demiurg-ilkörnekler-üçgen yığını şeklindeki üç varlığı eleyerek daha derli toplu bir sisteme ulaşmak istemektedir. Burada Demiurg'u tanımlayan karakterin İyi olduğunu biliyoruz. Şimdi sırf Demiurg bir muharrik ilke olduğu için onu diğer idealardan ayrı tutmak varlık sahasını kalabalıklaştırmakla sonuçlandığı için filozof bu tutumdan vazgeçmiş olabilir. Ayrıca üçgen yığını da Büyük ve Küçükün kapsamına sokularak söz konusu üç varlık Bir ile Belirsiz İkide

---

³⁶⁵ Aristoteles, *Met.*, par. 988a8.

toplanmıştır. Son olarak Bir ile Belirsiz İkinin hem idea ilkeleri hem de cisimlerin ilkeleri olması, bu sistemi varlık hiyerarşisi görünümüne ulaştırmıştır. O halde onun yazılmamış teorisindeki hedefleri şunlardır:

- Yapıtaşı ilkenin daha soyut versiyonlarına ulaşmak
- İlkeleri birleştirerek varlıkların sayısını azaltmak
- Bütün varlıkları (yani idealar ile cisimleri) kapsayan bir varlık hiyerarşisi inşa etmek

Elbette bu hedeflerin tümüyle başarılabilirdiğini veya sonucun herkesi tatmin ettiğini söyleyemeyiz. Ortada dört başı mamur bir varlık hiyerarşisinin bulunduğu ve yapıtaşı ilkenin daha soyut versiyonlarına ulaşıldığı doğrudur. Çünkü idea ilkelerinden diğer idealar ve onlardan da cisimler çıkmaktadır. Ancak Demiurg'un muharrik ilke olarak yerinden edilmesi ve derslerde muharrik ilkedan hiç bahsedilmemesi bu sistemde muharrik ilke zaafı olduğunu göstermektedir. Öte yandan varlıkların sayısını azaltma projesi pek iç açıcı şekilde ilerlememektedir. Çünkü ilkörnekler-üçgen yığını ikilisi Belirsiz İki'de toplanarak teke indirgenmiştir. Ancak idea ilkelerinin sayısı hala 2'dir ve aslında mutlak sadelik idea ilkelerini 1'e indirmeyi gerektirmektedir. Ayrıca idea ilkelerinin Bir ve Belirsiz İki gibi sayısal nitelikte olması ve bunların ister istemez sayıları türetmesi yüzünden, daha önce yazılmış teoride görmediğimiz sayılar varlık sahasında ihdas ettirilmiştir. Sonsuz adet sayının sonsuz adet ideayla birlikte ama onlardan bağımsız şekilde bulunması, bu sayılardan 2 tanesinin 2 tane ideayla eşleştirilmesi ama diğer sayılarda eşleştirme yapılmaması gibi keyfi durumlar izaha muhtaçtır. Aşağıdaki tabloda yazılmamış teorinin sunduğu varoluş türleri sıralanmaktadır. Bu tablodaki en önemli gösterge bu beş tür varlığın hiçbirisinin açıkça muharrik ilke olarak zikredilmemiş olmasıdır.

Tablo 21: Yazılmamış teorideki varoluş türleri

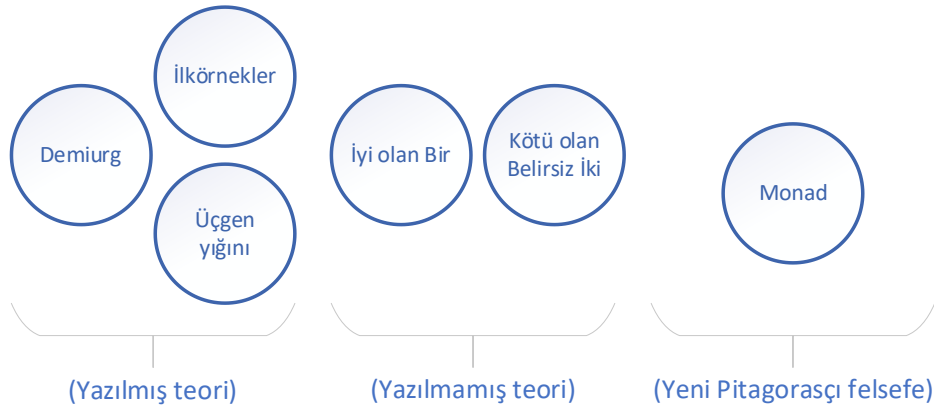
		Niteliği	Sürekli var olmak	Varlığa gelip varlıktan kesilmek	Varlığa gelmek ama varlıktan kesilmemek	Oluşun içinde olmak	Oluşun faili olmak
Birinci tür:	Bir ve Belirsiz İki olan İyi ve Kötü	İdea ilkeleri	+	-	-	-	-
İkinci tür:	Büyük ve Küçük	İdea	-	-	+	-	-
Üçüncü tür:	3, 4, 5, 6...	Sayı	-	-	+	+	-
Dördüncü tür:	Uzun, Kısa, Dar ve Geniş	İdea	-	-	+	+	-
Beşinci tür:	Maddi nesneler	Cisim	-	+	-	+	-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATONCULUĞUN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİNDE ÜÇ KOZMOLOJİK İLKENİN YENİ PİTAGORASÇILAR TARAFINDAN BİRLEŞTİRİLMESİ

Platon'un diyalogları ile yazılmamış teorisi etrafındaki yorum farklılıklarının çözümünde Yeni Pitagorasçı felsefe bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Çünkü bu yazarlar Platon'dan gelen her iki veriyi birleştirerek çok daha sağlam bir teoriye ulaştılar. Bu bölümde Nikomakus, Teon, Numenius ve YBAT'nin kozmolojilerinde merkezi önem ifade eden “monadın” kuruluşu incelenecektir. Hem sayı hem idea hem muharrik ilke hem de yapıtaş ilkesi olan monad, Platon'un yazılmamış teorisindeki Bir'in daha güncel bir versiyonu gibidir.

Yeni Pitagorasçılar'ın genel olarak felsefeye ve özelde Eski Pitagorasçı düşünceye katkılarını üç maddede toplayabiliriz. **Birincisi**, onlar öncelikle *Timayos*'taki ve yazılmamış teorideki hedeflerin bir dökümünü yaptılar. Bu hedeflerin aynı anda gerçekleşebilmesi için iki eksiğin giderilmesi gerekiyordu: Varlık hiyerarşisine muharrik ilke eklemek ve ilkelerin birleştirilmesi işlemine devam etmek. İlk adım olarak onlar Monadın Tanrı olduğunu ilan ettiler. Böylece sistemdeki muharrik ilke zaafı giderilmiş oldu. Monadın tanrılığı meselesinde Yeni Pitagorasçılar (vahiy kaynaklı dinlerin yükselişe geçtiği bir ortamda bulundukları için) Tanrının *bir* olduğunu öğreten Yahudilik'ten etkilenmiş olabilirler. Numenius'un dinler tarihine olan özel ilgisi ve Apollonios'un hazreti İsa'yla yan yana getirilmesi gibi göstergeler bu yorumu kuvvetlendirmektedir. Onlar ikinci adımda idea ilkelerinin sayısını 2'den 1'e indirdiler. Buna göre İki, Bir'den çıkıyor ve diğer sayılar da o ikisinden çıkıyordu.

Şekil 17: Yeni Pitagorasçı felsefeye göre zamanın başlangıcındaki varlıklar

İkincisi: İdea=sayı eşitliğindeki karmaşaya bir son verdiler. Daha önce (Şekil 16’da) Platon, sayılarla ideaları düşünülür evrende yan yana zikretmişti. En tepede ise Bir ve Belirsiz İki’yi İyi ve Kötü’ye eşitleyip, diğer sayılarla ilgili büyük bir açıklama gediği ortaya çıkarmıştı. Eski Pitagorasçılar ise (Şekil 1’de) teorik olarak neredeyse bütün kavramlara ait birer sayı olduğunu düşünmüşlerdi. Ancak kavram çiftleri hala sayılarla eşitlenemiyordu. Burada her iki tarafın yaşadığı güçlük kavramlarla sayılar arasındaki ilkesel farklılığın çözilememiş olmasıydı. Eski Pitagorasçılar’ın durumunda kavram çiftleri *nihai ilke* ve sayılar *aracı ilke* oldukları için, bizzat sayıları üreten kavram çiftlerinin sayı olmamaları gerekiyordu. Platon’un durumundaysa Bir ve İki idea ilkeleri olup varlık hiyerarşisinin tepesinde bulundukları için diğer varlıklardan, ve dolayısıyla sayılardan da, farklı olmaları gerekiyordu. Yeni Pitagorasçılar’a gelince onlar yalnızca katı hiyerarşilerde bulunan “nihai ilke” ve “idea ilkesi gibi” söylemleri terk ettiler. Çünkü böyle nihai ilkeler diğer bütün varlıklardan farklı olma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir ve bu farklılık devam ettiği müddetçe mutlak anlamda idea=sayı eşitliği hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecektir. Yeni Pitagorasçılar bu noktada dışarıdan, yani Aristoteles’in felsefesinden, yardım aldılar. Buna göre onlar varlığın başlangıcındaki monadın potansiyel olarak *bütün varlıkları içerdiğini* (ve hatta bazıları, monadın potansiyel olarak *bütün varlıklara özdeş olduğunu*) ve dolayısıyla *varlıkların monadla ortak özelliklere sahip olduğunu* söyleyerek yazılmamış teoriye kıyasla daha soft bir varlık hiyerarşisi elde ettiler. Böylece kavramlarla sayılar arasındaki ilkesel farklılık ortadan kalkmış ve mutlak anlamda idea=sayı eşitliği gerçekleşmiş oldu.

Üçüncüsü: Eski Pitagorasçılar’ın yöntemlerini, postulatlarını ve inanışlarını değiştirdiler. Onlar öncelikle matematiğin yöntemini geometriden aritmetiğe değiştirdiler. Daha doğrusu: Matematiğin yöntemini geometriden aritmetiğe *yükselttiler*. Çünkü Yeni Pitagorasçılar açısından aritmetik geometrinin ilkesi gibiydi. Böyle olunca geometrinin bütün açıklamaları ve daha fazlası aritmetikte içerilmiş oluyordu. Yine onlar Eski Pitagorasçılar’ın apriori olarak benimsedikleri bazı kabulleri de değiştirmek zorunda kaldılar. Örneğin eski sayı felsefesine göre monadın çokluk içermemesi veya monaddan çokluğun çıkamaması gerekiyordu. Bu yüzden Platon idea ilkelerinin sayısını en fazla 2’ye düşürebilmiş ve Bir ile Belirsiz İkiyi yan yana zikretmişti. Böyle çokluk yalnızca Bir’den değil de Bir ile İki’nin iş birliğinden türüyordu. Eğer Bir çokluk barındırabilseydi o, muhtemelen Belirsiz İki’yi de Birden türetecekti. Ancak Yeni Pitagorasçılar açısından monadın çokluk barındırmasında veya monaddan çokluğun çıkmasında bir engel yoktur. Son olarak Yeni Pitagorasçılar, Yunanlıların dini inanışlardan da uzaklaştılar. Bildiğimiz kadarıyla Eski Pitagorasçılar Orfeus’un merkezde

olduğu ve yalnızca kendi tarikat çevrelerine aktardıkları dini öğretilere sahiptiler. Onlar dini yaşayışlarıyla felsefelerini birbirinden ayırıyorlar ve örneğin sayılara tanrısallık atfetmiyorlardı. Ancak Yeni Pitagorasçılar vahiy kaynaklı dinlere inanan toplumların içinde yaşadıkları için bu konuda onları bağlayan Yunanlı bir öğretiye sahip değildiler. Böylece monadın Tanrı olduğunu ilan etmek gibi yeniliklere imza atabildiler.

3. 1. Monadın Çoklukla Barıştırılması

Eski Pitagorasçılık'taki sayı teorisinde monad, içinde çokluk barındırmayan ve herhangi şekilde çokluğu kendisinden çıkartamayan *bir* hali olarak düşünülüyordu³⁶⁶. Monadın çokluğa sebep olabilmesinin tek yolu kendisinin dışındaki başka bir ilkeyle, yani dyad ile, bileşik kurmasından geçmektedir³⁶⁷. “Monad + dyad” bileşkesi, *fikir kalıbı* olarak bütün Eski Pitagorasçılar'da vardır. Filolaos örneğinde bu “sınırsız şey + sınırlayıcı şey” olarak karşımıza çıkar. Platon'daki versiyonu ise “İyi olan Bir + Kötü olan Belirsiz İkidir”. Bu durum monadın evreni oluşturan idea ilkelerden birisi olduğunu göstermektedir.

Eski Pitagorasçılar'ın böyle bir akıl yürütmeye sahip olmasının sebebi muhtemelen Parmenides etkisinden kaynaklanmaktadır. Onun felsefesinde Bir ile çokluğun arası o kadar net ayrılmış ve bunların hiçbir ortaklık barındırmayan zıt kavramlar oldukları o kadar vurgulanmıştı ki bu eleştiri arke araştırmasının seyrini bile değiştirmişti. Genel olarak öge fizikçilerinin tamamı yapıtaş ilkenin ister başkalaşarak ister parçalanarak herhangi şekilde çokluğa sebep olmadığını göstermek için öge bileşikleri fikrini benimsediler. Özel olarak atomcular ise Bir'in parçalanıp çoğalmadığını göstermek için “sonsuz sayıda Bir” varsaydılar³⁶⁸. Böylece biz atomların, Parmenides'in Bir'lerinden oluştuğunu düşünebiliriz.

Eski sayı teorisindeki monadın çokluğu tek başına üretemeyip dyada ihtiyaç duyması bu teoriyi oluşturan kişilerin sayı algısından kaynaklanmaktadır. Çünkü sayılara dair ön kabuller ve algılar, ulaşılan sonuçlar üzerinde etkili olmaktadır. Genel olarak, belli tipteki sayıların sahip olduğu belli nitelikler hep bu algının eseridir. Örneğin herhangi sayının tek veya çift olduğunu belirleyen de budur. Eğer 2, çift sayının tanımına giriyorsa onun çift olduğu

---

³⁶⁶ Filolaos, *Fr.*, par. 20.

Filolaos monadın herhangi sayıyı tek başına üretemeyeceğini yani kendisinden doğuramayacağını düşünüyordu.

³⁶⁷ Carl A. Huffman, “Introduction”, *Philolaos of Croton Pythagorean and Presocratic A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 22; Teofrastus, *On First Principles (known as his Metaphysics)*, çev. Dimitri Gutas (Boston: Brill, 2010), 10b1.

- Teofrastus'a göre hem Eski Pitagorasçılar hem de Platon, çokluğu üretmek için Bir'in yanına İki'yi koydular.

³⁶⁸ Denkel, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, 79.

söylenir. Eğer 2'nin çift sayının tanımına girmediği fark edilirse çiftin kapsamından çıkarılır. Yine bir şeyin “sayı” olması bir tanıma bağlıysa ve 1 ile 2 gibi sayılar bu tanıma uymuyorsa, bunların *sayı olmadıkları* bile söylenebilir. Bu durumda ilk sayı 3 olacaktır. Örneğin İskenderiyeli Afrodisiyas, Simplicius ve Teon'a göre ilk sayı 2 iken YBAT'ye göre ilk sayı 3'tür³⁶⁹. Yine diğerlerinden farklı olarak YBAT'ye göre 1 ve 2 tek ve çift sayılar değildirler; çünkü bunlar bilfiil çok değildirler³⁷⁰. Literatürde ilk sayı, tek sayı ve çift sayı hakkında böyle farklı bildirimlerin geliyor olması, sayı teorisindeki algı farklılıklarının göstergesidir. Bu bağlamda “çokluğu üretememek” niteliği Eski Pitagorasçılar tarafından bir kurala bağlandığı için, monadın bu konuda yalnız olmadığını ve o niteliğe uyan başka sayıların da üretkenlik yönünden *kısır* olduğunu söyleyebiliriz (örneğin 7 sayısı).

Burada ilginç bir şekilde Eski Pitagorasçılar'ın, sayılar hakkında konuşurken biyolojideki üremeye ilgili terimleri kullandıklarını görüyoruz. Örneğin onlara göre tek sayı *erkektir* ve çift sayı *kadındır*. Tek ve çift sayılar cinsel ilişkiye benzer bir ilişki kurarak diğer sayıları üretmektedir. Ancak 7 sayısının öksüz ve *bakire* olduğu vurgulanmıştır³⁷¹. 7'nin bakire olmasının sebebi onun özel bir asal sayı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü 1'den 10'a kadar olan rakamları düşündüğümüzde 1 ve 2, her şeyin başında bulunmaları bakımından öksüz olsalar da diğer sayıları üretmeleri bakımından bakire değildirler. 4, 6 ve 8 ise 2'ye indirgenebilmeleri ve birbirlerinden türetilibilmeleri bakımından ne öksüzdür ne bakiredir. 3 sayısı 1 ile 2'nin birleşiminden ortaya çıkar ve ilk tek sayıdır. Yine 3, 9'u ürettiği için bakire olamaz. 5 sayısı ise *evliliği* temsil eder ve ilk erkekle (yani 3) ilk kadının (yani 2) toplamına eşittir³⁷². Bütün bunlardan farklı olarak yalnızca 7 sayısı diğer hiçbir rakamın toplamına eşit olmadığı gibi başka rakamı da ortaya çıkarmaz.

3.1.1'de monadın hem kendisi tek olup hem de çokluğu barındırmasını mümkün kılan “tohum metaforu” incelenecektir. Tohum fikrine nasıl ulaşıldığı, tohumların ne anlama geldiği ve bu konudaki tündengelimsel ile tümevarımsal ispatlar bu kısma aittir. Ardından, monadın içinde yer aldığını söylediğimiz çokluğun bir şekilde onun dışına çıkması gerekmektedir.

³⁶⁹ Afrodisiyaslı İskender, *On Aristotle's Metaphysics I*, par. 56.10; Simplicius, *On Arist. Phys. 3*, par. 454.25; Simplicius, *On Aristotle Physics 4.1-5 and 10-14*, thk. Richard Sorabji, çev. U. J. Urmsen (Bloomsbury Publishing Plc, 2014), par. 730.1; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.7; *The Theology of Arithmetic On the Mystical, Mathematical and Cosmological Symbolism of the First Ten Numbers*, çev. Robin Waterfield (Michigan: Kairos, 1988), 45.

³⁷⁰ YBAT, 49.

³⁷¹ Filolaos, *Fr.*, par. 20.

- “O halde Filolaos haklı olarak 7 sayısını annesiz olarak adlandırdı. Çünkü o tek başına ne üretecek ne de üretilecek doğaya sahiptir.” + “Dekadın içindeki sayılardan yalnızca heptomat hem kendisi oluşturmaz hem de başka sayılar tarafından oluşturulmaz (monad hariç). Bu yüzden Pitagorasçılar ona annesiz bakire diyorlar.”

³⁷² Afrodisiyaslı İskender, *On Aristotle's Metaphysics I*, par. 38.15, 39.9.

3.1.2’de çokluğu temsil eden ilk sayı olan dyadın monaddan hangi yollarla çıktığı izah edilmektedir. Bu bölüm *yalnızca dyadın monaddan çıkışını açıklamakta* olup duyusal evrendeki diğer çoklukların çıkışına dair detaylara girilmemektedir. Duyusal evrendeki diğer çoklukların çıkışı 4.1.2 başlığına ertelenmiştir. Ancak monad-dyad ilişkisi genel olarak monad-çokluklar ilişkilerinin hepsini temsil ettiği için, dyadın kuruluş tarzını incelemek önem arz etmektedir.

3. 1. 1. Her Şeyin Tohumunu İçeren Monad

Platon’un “babamız” dediği Parmenides’in otoritesinden³⁷³ pek çekinmeyen Yeni Pitagorasçılar *bir* sayısı ile çokluğu yakınlaştırmaya karar verdiler. Bu bağlamda onlar Yahudiler’in Tek Tanrısından daha fazla korkuyor gibi görünmektedirler³⁷⁴. Çünkü eğer Bir (yani Tanrı), çokluğu (yani evreni) tek başına yaratamayacak ve yanına dyad gibi ortaklar edinecekse bu sefer idea ilkeleri alanında (yani tanrısal alanda) çokluk meydana gelecektir. Böyle olduğunda biz, Bir’in aciz varlık olduğunu (ve tanrısal niteliklere bütünüyle haiz olmadığını) söyleriz. Bu şartlar altında eğer zorda kalınırsa, Bir’e şirk koştuktansa onun parçalanabilir olduğunu söylemek yeğlenebilir. Neyse ki Yeni Pitagorasçılar monada getirdikleri orijinal bakış açıları sayesinde, bu zorluğa düşmekten kurtuldular ve Bir’in *parçalanmadığı halde çokluk barındırdığını* söyleyebildiler. Bu bakış açısını tümdengelim ve tümevarım olarak her iki yöntemle de inceleyebiliriz.

3. 1. 1. 1. Tümdengelimsel Açıklama

Yeni Pitagorasçılar’ın Bir-çok problemine getirdiği çözüm, ıstılah yönünden “tohum kavramına” ve gerekçelendirme yönünden Aristoteles’in “potansiyel-bilfiil ayrımına” dayanmaktadır. Onlara göre monad her şeyin tohumunu içerdiği için o potansiyel olarak *her şeydir* ve şeylerin ortaya çıkışı monadın *bilfiil hale geçtiğini* göstermektedir. Bu noktadan sonra Nikomakus’un, Teon’un ve YBAT’nin kendilerine göre ilave fikirleri olsa da temelde hepsi bu görüşte ittifak etmiştir³⁷⁵. Örneğin Teon şöyle diyor:

³⁷³ Platon, *Sophist (Plato Complete Works)*, ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. Nicholas P. White (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), par. 241d.

- “O zaman senden daha da acil bir isteğim var... Bir tür baba katiline dönüştüğümü düşünmeyeceksin...Kendimizi savunmak için, babamız Parmenides’in sözlerini daha fazla incelemeye tabi tutmamız ve hem olmayanın bir şekilde var olduğu hem de olanın bir şekilde var olmadığı konusunda kaba kuvvetle ısrar etmemiz gerekecek.”

³⁷⁴ Karamanolis, “Numenius”, Bölüm 5.

³⁷⁵ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.40; Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.18.1; *YBAT*, 35, 39, 50.

- **Monad var olan her şeyi içerir:** “Teklik her şeyin ilkesidir ve her şeyin en baskınıdır. Her şey ondan sudur eder [emanates] ve o hiçbir şeyden sudur etmez. O bölünemezdir ve potansiyel olarak her şeydir. O sabittir ve kendi tabiatından çarpma yoluyla asla ayrılmaz ($1*1=1$). Düşünüldür olan ve henüz yaratılmamış her şey onun içindedir: İdeaların doğası, Tanrının kendisi, Ruh, Güzel, İyi, düşünülen her öz, örneğin güzelliğin kendisi, adaletin kendisi, eşitliğin kendisi (...) [onun içindedir].”

“Monad fiili olarak [entelekya] değilse bile potansiyel olarak [dinamis] tüm sayıların ilkesidir.”³⁷⁶

Bunu anlamak için önce kavramsal altyapıyı ve tarihçeyi ele alalım. Nasıl ki Eski Pitagorasçılık’taki Bir-çok meselesinde düğüm, biyolojinin literatüründeki “erkek, kadın, evli, öksüz ve bakire” gibi tahlillere dayanıyorsa bu düğümün çözümünün de literatürdeki bir ilerlemeyi gerektireceği açıktır. Çünkü problemler, kaynağında çözülür. Eğer bir metafor tıkanır, o metafor genişletilir³⁷⁷; diyalektikte bir şeyi ancak onun dengi olan zıttı engelleyebilir. Şimdi tohum kavramının biyoloji temelli düşünceye getirdiği açılım ve sağladığı faydalar o kadar büyük çaplı olmuştur ki yalnızca Eski Pitagorasçılık’a değil genel olarak Yunan teolojisinin tamamına yön vermiştir.

Biyoloji temelli teolojilerin ilk örnekleri Homeros ve Hesiodos gibi teologların kaleme aldığı mitoslardır. Bunlar **teogoni** niteliği taşırlar ve temelde tanrıların birbirlerinden *doğdukları* varsayımına dayanırlar. Burada tanrıların doğum yoluyla meydana gelmelerinde rasyonel açıdan herhangi engel yoktur. Ancak zaman içinde yazarlar, ölümsüz olan tanrılardan ölümlü olan insanları “doğurtabilmek” için, tanrılar arasında zina ve enest gibi gayri ahlaki cinsel ilişkileri resmetmek zorunda kalmışlar ve bu da rasyonel açıdan bir problem olarak algılanmıştır. Örneğin Yunan teologlarını eleştiren Numenius’a göre tanrıların baba, anne ve oğul olmasında bir sakınca yoktur ancak onların aciz varlıklar gibi zina ettiklerini söylemek yanlışır³⁷⁸. Arke araştırmasındaki filozoflara geldiğimizde, onların genelinin yaptığı şey **kozmolojiden** ibaretmiş gibi görünür. Ancak özellikle Platon’un *Timayos*’u kozmolojiden

---

- **Monad ve dyad, her şeyin tohumudur:** “Bu yüzden monad ile dyadda sayının, sayı biçimlerinin, sayıların alt bölümlerinin, sayı ilişkilerinin, çokgenlerin vs. [hepsinin] hususi özelliklerinin tamamının, tıpkı kökenlerde ve tohumlarda olduğu gibi potansiyel olarak nasıl mevcut olduğunu göstermek daha da gereklidir.

- **Monad dyaddakilerin de tohumudur:** “Çünkü o potansiyel olarak her şeyi içerir. Çünkü monad, dyaddakiler de dahil olmak üzere, bütün sayılarda var olan ilkeleri onlar henüz fiili olmasalar bile tohum-olarak tutar.” + “Monad bütün sayıların biçimsiz ve eklemlenmemiş ilkesini kendi içinde barındırması bakımından bir tohuma benzer.”

- **Monad duyuşsal değil, düşünülür varlıktır:** “Eğer bütün sayıların potansiyeli monadın içindeyse o halde monad, tam anlamıyla, düşünülen sayı olacaktır; çünkü o henüz hiçbir şeyi fiillğe zühür ettirmiyor aksine her şey onun içinde kavramsal olarak bulunuyor.”

³⁷⁶ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.19; İzmirli Teon, *ERM*, 37.

³⁷⁷ Mehmet Harmancı, *İslam Felsefesinde Metaforik Üslup* (Ankara: Hece Yayınları, 2012).

³⁷⁸ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 41.

- “Eğer Platon Atinalıların teolojisi hakkında bir şeyler yazmaya girişseydi ve sonra onları Tanrıların karşılıklı anlaşmazlığı, enestleri, kendi çocuklarını yemeleri ve babaların ve kardeşlerin intikamını almalarıyla acı bir şekilde suçlamış olsaydı... Platon bütün bunları açıkça ve içtenlikle suçlayarak ortaya koysaydı, o zaman bence onlara başka bir yanlış daha yapmaları ve Sokrates gibi onu da öldürmeleri için bir fırsat vermiş olurdu. Şimdi gerçekten de (Platon) yaşamayı gerçeği söylemekten daha fazla arzulamış değildi; fakat hem güvenlik içinde yaşayıp hem de gerçeği söyleyebileceğini gördüğünden Atinalıları, tanrılar hakkında herkes kadar kötü şekilde konuşan, övünen ve aptal bir adam olan Etüpiro şeklinde temsil etti; ancak kendi öğretilerini ise ilişki kurduğu herkesi çürütmeye alışkın olarak gerçek haliyle temsil ettiği Sokrates’in ağzından söyledi.”

öteye geçmektedir. Çünkü ona göre Demiurg babadır³⁷⁹, üçgen yığını annedir³⁸⁰ ve duyuşsal evrenin kabuğu ile çeşitli küçük tanrılar ise bu ilişkiden doğan çocuklardır³⁸¹. Burada babanın ve bazı çocukların tanrı türünde olması *Timayos*’u teogoni sınıfına sokarken doğan çocuklardan birisinin evren olması ise onu **kozmogoniye** yaklaştırmaktadır³⁸². Nitekim diyalogta sunulan sistem böyle tanrıların doğumunu konu aldığı için, Platon’un epistemolojisindeki temel gaye de salt bilgi edinmek değil, daha spesifik olarak “tanrıların bilgisini” edinmek olmaktadır (bkz: bölüm 2.2). Bu bağlamda küçük tanrılar=gökcisimleri eşitliğinden ötürü astronomi öğrenmekteki amacın dindarlık olduğu söylenir³⁸³.

Görüldüğü üzere teogoni ve kozmogoni türündeki tasavvurların her birisi, cinsel ilişki mantığına dayanmaktadır ve birden fazla tanrının katılımını gerektirmektedir. Burada “tohum, sperm ve dölleme” tasarımları her ne kadar açıkça dile getirilmese de gizil olarak ima edilmektedir. Gerçi daha önce Anaksagoras tohumdan/spermden bahsediyordu. Fakat onun felsefesini bir kozmogoni olarak göremediğimiz gibi, kullandığı kelimeyi de “tohum” olarak tercüme edemeyiz³⁸⁴. Bildiğimiz kadarıyla tohum kavramı kozmogonilere ilk defa, Stoacılar’ın kurucularıyla (yani Zenon ve Kleantes) birlikte girmiştir. Bu bağlamda Robbins ile

³⁷⁹ Platon, *Tim.*, par. 28c, 37c, 41a, 42e.

³⁸⁰ Platon, *Tim.*, par. 50d, 51a.

³⁸¹ Platon, *Tim.*, par. 42e.

³⁸² Kavramsal derinlik için bakınız: İsmail Taş, *Türk Düşüncesinde Kozmogoni ve Kozmoloji* (Konya: Palet Yayınları, 2017).

³⁸³ Platon, *Epi.*, par. 989b; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.1.

- “Şimdi tanrılar hakkında yanlış bir fikir geliştiren ve algılanabilen tanrıların doğasını, yani astronomiyi, hiç çalışmadan bu fikrini ifade eden kimse yalancı birisidir.”

³⁸⁴ Anaksagoras, *Fr.*, par. B4a; Empedokles, *Fr.*, par. 22(29/28), 24(31).

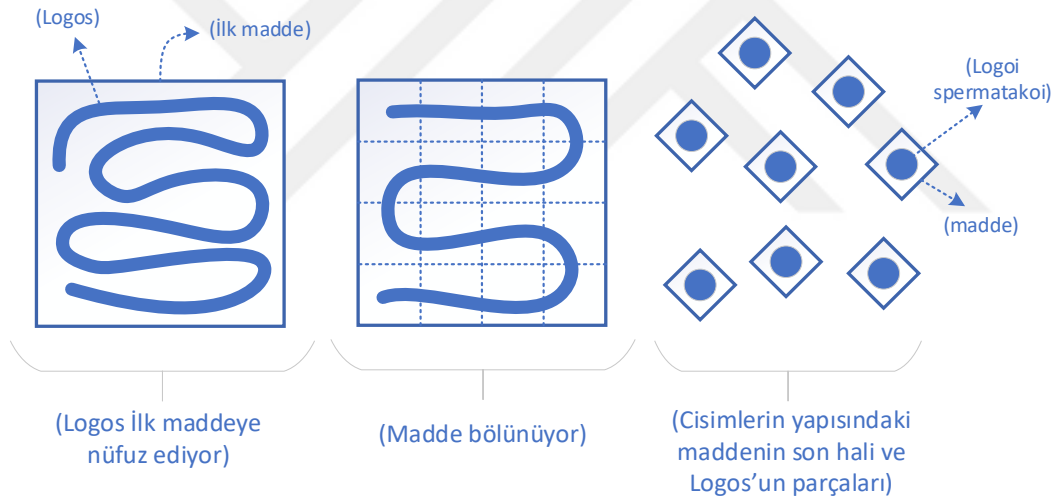
Çünkü onun kullanımındaki tohum *biyolojik bir anlam ifade etmiyor* ve tohumdan kaynaklanıp ortaya çıkan ürün de bir *doğuma benzemiyordu*. Fragmanlarda σπέρματα πάντων [spermata panton] (her şeyin tohumları) ve σπερμάτων ἀπείρων [spermaton apeiron] (sonsuz tohumlar) olarak geçen ifade, 1.1.1. numaralı başlık altında “her-şeyin-parçaları” olarak tercüme edilmiş olup parça-bütün ilişkisinden başka bir manaya gelmemektedir. Buna göre başlangıçta her bir parçayı içerisinde barındıran “bütün” daha sonra ayrılmaya başlamış ve her-şeyin-parçaları etrafa dağılmıştır. İncelendiği zaman burada sonsuz parçalar, ne tohum gibi *gelişerek* başka varlıkları ortaya çıkarmaktadır ne de içine girdiği cisimde *canlılığa* yol açmaktadır. Bilakis parçalar, katıldıkları bileşiklerdeki miktarlarına göre o cismin baskın karakterini belirlemektedirler (bkz: Şekil 12). Şimdi bir örnek tasarlayalım ve elimizde eşit miktarda “çiçek, meyve ve sebze” tohumları olduğunu düşünelim. Anaksagoras’a göre bunların eşit olmayan miktarlarda karıştırılması sonucunda, karışımında yoğun olarak bulunan tohum türünün o karışıma ismini vermesi gerekmektedir. Eğer meyve tohumu fazlaysa karışım bir meyve olacaktır; sebze tohumu fazlaysa karışım bir sebze olacaktır... Burada biyolojideki tohum mantığının hiçbir şekilde böyle bir sonuca yol açmayacağını biliyorsak, spermata panton kavramının da her-şeyin-tohumları olarak değil her-şeyin-parçaları olarak tercüme edilmesi gerekir.

- Benzer şekilde Empedokles’in küre halindeki evreni canlı varlık gibi olduğu için, kürenin parçalarına da “organ” denilmektedir (bkz: Şekil 11). Ancak bu organlar kürenin parçalarından ibarettir ve parça diye tercüme edilmelidir.

- Son olarak Empedokles’in ve Anaksagoras’ın tasavvurlarında parçalar küreden ve bütünden koparak ayrıldığı için bunlara “doğum” değil de “dağılma” demek daha uygun olur.

Karpinski'nin de dikkat çektiği üzere, muhtemelen Yeni Pitagorasçılar tohum düşüncesini çağdaşları olan Stoacılar'dan alıp geliştirmiş olmalılar³⁸⁵.

Zenon'la Kleantes'in λόγοι σπερματικοί [logoi spermatakoí] dediği “akli tohumları” incelediğimizde bunların, Tanrının parçaları olduğunu görüyoruz. Tanrının kendisi akıl (nous)³⁸⁶ olduğu için onun parçaları da akli tohumlar olmaktadır³⁸⁷. Stoacılar'ın anlatısına göre başlangıçta, muharrik ilke olan *Tanrı* ile yapıtaşı ilkesi olan *ilk madde* yan yana bulunmaktadır³⁸⁸. Önce ilk maddenin herhangi biçimi yoktur³⁸⁹. O bu yüzden hal değiştirmez ve müdahale olmadığı sürece hep aynı kalır. Ancak Tanrı ilk maddenin içine girdiği zaman³⁹⁰ değişim başlar ve dört ögenin birincisi olan ateş ortaya çıkar³⁹¹. İçerisinde Tanrının parçalarını taşıyan bu ateş hemen suya dönüşür³⁹². Daha sonra su, diğer iki ögeye ve ardından başka cisimlere dönüşüp oluşu devam ettirmektedir. Nihayet son aşamaya geldiğimizde karşımızda, parçalara bölünen madde olarak *cisimler* ve onların içindeki *akli tohumlar* kalmaktadır. Aşağıdaki Şekil 18'de bizim konumuzla ilgili olan aşamalar tasvir edilmiştir.

Şekil 18: Stoacılar'ın akli tohumlarının gelişimi

Bu felsefeye göre ilk maddeden çıkan birinci ögenin ateş olması Stoacılar'ın arke araştırmasında etkilendiği yazarın Heraklitos olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak onların Heraklitos yorumuna göre varlığın başlangıcında ateş yerine ilk madde yer almaktadır ve ateş

³⁸⁵ Robbins - Karpinski, “IA”, 96.

³⁸⁶ Zenon, Kleantes, *Stoa Felsefesinin Kuruluş Fragmanları*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), par. D45b.

³⁸⁷ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D45b.

³⁸⁸ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D30.

³⁸⁹ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D31.

³⁹⁰ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D32b.

³⁹¹ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D42.

³⁹² Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D45.

ondan sonra gelmektedir. Ateşten suyun çıkması da Heraklitos'un sistemine uygundur. Çünkü Heraklitos'a göre "ıslanmak" ve "nemli olmak" bir şeyin oluşa geldiğini gösterir. Oluş ise sabitliğin ve düzenin olmadığı yani logosun azaldığı bir varoluş türüdür. Böylece üstün varoluş, kuru ruh olmaktır (bkz: Şekil 10). Ruhlar için ölüm olan şey bedenler için doğumdur. Bu tahlillerin bizim için önemi, nemli olmak ile spermin sıvı olması arasında benzerlik ilişkisi kurulmuş olmasıdır. Örneğin Zenon'dan dört yüzyıl sonra gelen Numenius'un yaşadığı çağda bile nemli olmak, çok açık şekilde oluşu temsil ediyordu³⁹³. Stoacılar'ın (birbirine zıt yapıtaş ilkeleri savunduğunu düşündüğümüz) Tales ile Heraklitos'u bir araya getiren bu düşünce tarzı, ateşin içinde onu söndüren ıslak bir sperm (logoi spermatakoı)³⁹⁴ varsaymalarından kaynaklanmaktadır.

Stoacılar'ın Heraklitos'tan farklılaştığı özellik, Heraklitos'un logos'unun hiçbir şekilde tanrısallık içermemesi ve hatta varlık seviyesine bile çıkamayıp zihni ayrımlar seviyesinde kalmasıdır (bkz: bölüm 1.3.3.2). Buna karşılık Stoacılar'ın logosu başlangıçta var olan ve ardından cisimlerin her birisine yerleşen Tanrıdır, yani gerçek bir varlıktır. Bu noktada onlar "Tanrının parçaları" fikrini Heraklitos'tan değil de Platon'dan devşirmiş olmalılar. Çünkü *Timayos*'ta Demiurg'un kendi aklından bazı parçaları insanların bedenlerindeki ruhların içine koymuş olması, bu resimle birebir örtüşmektedir. Muhtemelen Platon da bu fikri Eski Pitagorasçılar'ın Orfik dinindeki mitoslardan almış olabilir. Çünkü bu dinin anlatılarına göre insanların bedenleri Titanlardan ve ruhlarıysa Tanrı Diyonisos'un parçalarından oluşmaktadır. Buna göre bebek haldeki Diyonisos, Titanlar tarafından yutulunca Zeus da onları yakıp küle çevirmiş ve böylece Diyonisos'un karıştığı küller insanları ortaya çıkarmıştı.

Nihayet Yeni Pitagorasçılar'a geldiğimizde onların tohum kavramı iki açıdan orijinallik arz etmektedir. **Birincisi**, monadın içindeki tohumların çeşitli varlıkları ortaya çıkarabilmesi için cinsel ilişki mantığına ihtiyaç duyulmamasıdır. Çünkü onlara göre monad androjindir³⁹⁵ yani o hem tek sayı (erkek) hem de çift sayı (kadın) olması bakımından çift cinsiyetlidir. Monad

---

³⁹³ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 35a.

- "Bu [durum], güneş için ve doğuma az süre kala inen tüm ruhların ıslaklığa özlem duyduğunu bilmesi (gereken) tüm İblisler için geçerlidir. Heraklitos'un "Bu ölüm değildi, ruhların nemlenmekten duyduğu bir zevkti" demesi bu yüzdendir. Böylece üremeye katılmak onlar için bir zevkti. Başka bir yerde o, bizim bu ruhların ölümünü yaşadığımızı ve bu ruhların da bizim ölümümüzü yaşadıklarını söylüyor."

³⁹⁴ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D45b.

³⁹⁵ YBAT, 37.

- "Yani kısaca, onlar onun her şeyin tohumu olduğunu ve aynı zamanda hem erkek hem dişi olduğunu düşündüler; [böyle düşüncelerinin sebebi] sadece bölünmesi zor olduğu için tek sayı olan şeyin erkek olması ve ayırması kolay olduğu için çift sayı olan şeyin kadın olması ve yalnızca onun hem çift sayı hem de tek sayı olması yüzünden değil fakat aynı zamanda onun baba ve anne olarak kabul edilmesi yüzündendir; çünkü o hem maddenin hem de formun, hem zanaatkarın hem de zanaatın ilkelerini içerir."

hem tohumdur hem de tohumun iliştiği maddedir; hem babadır hem annedir; hem muharrik ilkedir hem de yapıtaşı ilkesidir. Durum böyle olunca Platon’daki gibi Demiurg-üçgenler ve Stoacılar’daki gibi tanrı-ilk madde ikiliklerinden kurtulmuş olunmaktadır. **İkincisi**, monad ile onun içindeki tohumlar arasında parça-bütün ilişkisi yoktur. Yani monad, kendi içindeki tohumlardan “başka” bir varlık değildir. Halbuki Stoacılar örneğinde Tanrı ile Tanrının parçaları birbirlerinden farklıdır. Çünkü cisimler bölündükçe Tanrı da bölünmüş olmaktadır. Yeni Pitagorasçılar’a göre ise monadın bütün tohumlara özdeş olması ilk kuraldır. Yine bu sebepten ötürü monadın tohumları monaddan parçalanmak suretiyle ayrılmazlar. Çünkü eğer monad parçalanabiliyor olsaydı onun bir’liği bozulurdu³⁹⁶.

Yeni Pitagorasçılar’ın gerekçelendirmesi potansiyel-bilfiil ayrımına dayanmaktadır. Buna göre (a-1) monad potansiyel olarak *her şeydir* ve (a-2) her şey bilfiil *monaddır*. Anladığımız kadarıyla potansiyellik durumu Platon’un “düşünölür evrenine” ve bilfiillik durumuysa “duyusal evrene” tekabül etmektedir³⁹⁷. Çünkü (b-1) potansiyel haldeki monad üç boyutlu cisimler gibi algılanamazlar³⁹⁸ ve (b-2) üç boyutlu cisimler ise potansiyel haldeki monad gibi parçasız değildir. Düşünölür evren ile duyusal evrenin farkı boyut fazlalığıdır. Eğer monad 2 veya 3 boyutlu olsaydı bölünebilirdi ve (tekrar etmek gerekirse) eğer monad bölünebiliyor olsaydı onun bir’liği bozulurdu³⁹⁹.

Bu noktada a-2’de betimlenen, her şeyin monad olması fikri sağduyuya aykırı gibi görünmektedir. Çünkü sonsuz sayıda şeye karşılık olarak sonsuz sayıda monad varsa bu durum monadın tek olmasıyla çelişecektir. Halbuki burada kastedilen şey “bir + lik” halidir⁴⁰⁰. Yani birlik ve bütünlük arz eden 3 boyutlu cisimlerin tamamı “bir” olmaları bakımından monaddır. şimdi biz cisimlerin parçalanabilir olduğunu biliyoruz. Ancak bu parçalanma onların monadlığına (yani birlik hallerine) hiç zarar vermemektedir. Bilakis cisimlerin parçalanabiliyor olması onların potansiyelliklerine zarar vermektedir (eğer bu bir zarar ise).

---

³⁹⁶ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3.

- “Bölünmeyi daha ileri taşımak imkansızdır. Somut bir cismi birkaç parçaya bölersek, önceden bir olan çok olur; ve sonra parçalar çıkarıldığında, birde biter; ve eğer bu biri yine birkaç parçaya bölersek, ondan çokluk ortaya çıkacaktır; ve bu parçaları çıkarırsak yine, ‘parçasız ve bölünemez bir olarak bir’ şeklindeki bire geliriz. Bütün öteki sayılar bölündükleri zaman kendilerinden daha küçük parçalara azalır ve eksilirler; tıpkı altının 3’e ve 3’e veya 4’e ve 2’ye veya 5’e ve 1’e [azalır eksildiği gibi].”

³⁹⁷ Krş: Şekil 30 ve Şekil 32 ve Bölüm 4.1.2

³⁹⁸ *YBAT*, 35.

- “Monad, sayının yer-kaplamayan kaynağıdır.”

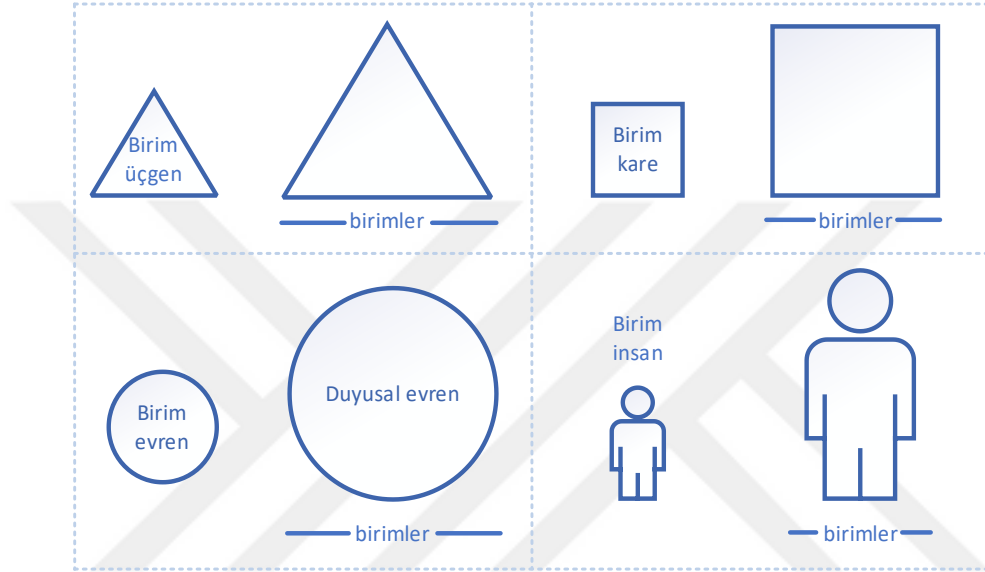
³⁹⁹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.8.5.

- “[Teklik] bölünemezdir ve yarımı kabul etmez.”

⁴⁰⁰ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.4.

- “Her şeye bir denilmesi, bu varlığa katılım sayesinde. Bizzat bir isminin, nesnenin ne olduğunu veya hangi türden olduğunu belirtmemesi aksine her şeye uygulanması, bu yüzdendir.”

a-1'deki önermeye dönersek monad, bütün mecazlardan uzak biçimde, her şeydir. Bu yüzden o, var olan bütün şekilleri içinde taşır. Şimdi bu fikir de sağduyuya aykırıymış gibi görünüyor. Çünkü eğer monadda bütün şekiller varsa o eşzamanlı olarak hem üçgendir hem karedir hem çiçektir hem masadır hem de insandır. Biz üçgen, kare, çiçek ve insanın birbirlerinden farklı olduklarını bildiğimize göre bunlar monada nasıl özdeş olabilirler? Bu doğrudur ve kastedilen şey “birim öge” halidir⁴⁰¹. Monad bütün şekillerin parçalanamayan ve daha küçüğü düşünilemeyen en küçük ögesidir.

Şekil 19: Monadın potansiyel ve bilfiil hallerinin karşılaştırılması

Şekil 19'daki 4 örnekte monadın potansiyel ve bilfiil halleri gösterilmiştir. Her örneğin sol kısmındaki birim ögeler incelendiği zaman potansiyel haldeki monadın kendisine has belli bir şeklinin olmadığı bilakis onun *bütün şekillerde* olduğu fark edilir⁴⁰². Bu yüzden bize gösterilen herhangi şeyin potansiyel haldeki monad mı yoksa bilfiil haldeki monad mı olduğunu, yalnızca şekline bakarak bilemeyiz. Çünkü her iki durumdaki monadın şekli de aynıdır. Eğer soldaki ve sağdaki versiyonlar şekilleri açısından farklı olsalardı monadın, bilfiil hale geçtiği zaman, *değiştiğini* düşünürdük. Halbuki o hem potansiyel haldeyken hem de bilfiil haldeyken kendisinin aynıdır. Teon'un dediği gibi “monad kendi doğasının ötesine

⁴⁰¹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.7.1, 1.10.2.

- “Sayı sınırlı çokluktur veya birimlerin karışımıdır veya birimlerden oluşan miktarın akışıdır.”
- “24, 28 ve 40... Bunların hiçbirisi parçalarını, tabiatı gereği bölünemeyen birime kadar yarımlara bölemez.”

⁴⁰² İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.31; *YBAT*, 36.

- **Monad bütün şekillerdedir:** “Bu yüzden teklik en yüce üretken oran açısından bütün şekillerin ilkesi olduğu için, köşegenle kenarın ilişkisi de teklikte bulunur.”

- **Bilfiil şekiller ile monad biçim bakımından aynıdır:** “Bütün bu örneklerde biçim bakımından aynı monad fakat nitelik bakımından farklı monadlar vardır.”

geçmez”⁴⁰³. Monadın bilfiil halde olduğunu yalnızca, onun “birimlerden” yani 1’den fazla birimden oluştuğunu anladığımızda fark ederiz. Çünkü bir şey birimlerden oluşuyorsa, bölünebilirdir; o şeyin bölünmesi ise 3 boyutlu olduğuna delalettir⁴⁰⁴. Bu noktada birim ögelerin de bölünebilir yapıda olduğu düşünülebilirdi. Çünkü ilk bakışta, bütün üçgenler köşeleri boyunca 3’e, bütün daireler çapı boyunca 2’ye ve bütün kareler ise kenarları boyunca 4’e bölünebilir gibi duruyor. Ancak birim ögelerin bölünebileceğini düşünmek onun birim öge olduğunda uzlaşmadığını gösterir. Tanım gereği birim ögeler tıpkı atomlar gibi bölünemezler.

Monadın atomlar gibi bölünemez olması, onun girebileceği şekiller hakkındaki tartışma alanını genişletmektedir. Daha önce Lekippos ve Demokritos da atomların şekilleri konusunda kafa yormuşlar ve sonuçta onların sonsuz sayıda biçimde var olduklarına karar vermişlerdi⁴⁰⁵. Ancak atomcuların bu düşünceleri, atomun bölünemez olan doğasından değil, kendi bireysel tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu sistemde muharrik ilke bulunmadığı için atomların birbirlerine yapışabilmelerinin tek yolu, onların sonsuz sayıda biçimde olup benzer biçimde olanların bir araya toplaşmasıdır⁴⁰⁶. Halbuki atomcular sevgi, nefret, nous, Demiurg veya ruh gibi muharrik ilkeleri kabul etmiş olsalardı atomların üçgen veya küre gibi belli bir şeklinin olduğunu ve Tanrının onları birbirlerine yaklaştırdığını söyleyebilirlerdi. Bu yüzden Yeni Pitagorasçılar bu konuda atomcuların akıl yürütmesinden etkilenmiş olamazlar. Onlar daha çok Platon’un yapıtaşı ilkesini alıp geliştirmiş gibi görünüyorlar.

Bilindiği üzere Platon sanatçının kullandığı hammadde olan üçüncü tür olarak aracı varlığı iki açıdan tarif ediyor. **Birincisi:** Bilgimizin sınırları dışında kalması bakımından onun rasyonel süreçlerle izah edilemeyeceğini, bu yüzden metaforlar veya mecazlar kullanmaktan başka çaremiz olmadığını söylüyor (bkz: bölüm 1.1.3.2). Burada filozofun kullandığı örneklerden birisi, üçüncü türün hiçbir şeklinin olmadığını bilakis nötr olarak şekilsiz olduğunu vurgulayan “damga metaforudur”. Nasıl ki damganın şeklinin, mumun veya kağıdın üzerinde

⁴⁰³ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3; *YBAT*, 38.

- **Monad kendi doğasının ötesine geçmez:** “Fakat ona monad denilir; çünkü o sabittir ve kendi doğasının sınırlarının ötesine geçmez; gerçekten de monadı kendisiyle çarparsak her zaman monadı elde ederiz; bir kere bir her zaman birdir; ve hatta onu sonsuzlukla çarparsak bile yine her zaman monad kalacaktır.”

⁴⁰⁴ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3.

- “Örneğin eğer bir cisim yani somut bir teklik 1, 1, 1, 1, 1, 1 şeklinde altı parçaya bölünürse bu parçalar birime eşittir; fakat eğer 4’e ve 2’ye bölünürse bu parçalar birimden büyüktür; gerçekten de 4 ve 2 sayı olarak birden fazladır. O halde monad, sayı olarak bölünemezdir.”

⁴⁰⁵ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D29, D32, D45, D56, R94.

⁴⁰⁶ Lekippos, Demokritos, *Fr.*, par. D29, D32.

- **Önce benzer atomlar birbirlerine yakınlaşır:** “Çünkü doğası gereği benzer, benzer tarafından hareket ettirilir ve benzer şeyler birbirine doğru hareket eder.”

- **Sonra bunlar birbirlerine takılan uzantıları yüzünden yapışık kalırlar:** “Bazıları düzensiz, bazıları kanca şeklinde, bazıları içbükey, bazıları dışbükey, bazıları ise sayısız başka farklılıklarla donatılmıştır.”

belirebilmesi için mumun dümdüz ve kağıdın bembeyaz olması gerekiyorsa cisimlerin ortaya çıkabilmesi için de üçüncü türün şekilsiz olması gerekmektedir. Bu durum yazılmamış teori için de geçerlidir. Çünkü cisimlerin gerisindeki idealar olan Büyük ile Küçükün dayandığı nihai ilke “Belirsiz” İki diye tarif edilmiştir. **İkincisi:** Bilgimizin sınırları dahilinde kalması bakımından üçüncü türün rasyonel süreçlerle izah edilebileceğini söylüyor. Buna göre yapıtaş ilkesinin bizim bilebileceğimiz ilk versiyonu üçgenlerdir. Üçgenler doğası gereği bölünemezler ve bu yüzden birim ögedirler. Çünkü üçgenin köşeler boyunca bölündüğü her seferinde başka üçgenler ortaya çıkar. Diğer hiçbir şekilde bu özellik yoktur. Daire bölündüğü zaman yarım daireler, kare bölündüğü zaman üçgenler ortaya çıkar.

Bu noktada Yeni Pitagorasçılar’ın, cisimlerdeki sonsuz sayıda şeklin ortaya çıkabilmesi için, “yapıtaş ilkesinin bizzat şekilsiz olması gerektiği” yönündeki Platoncu kabulden⁴⁰⁷ vazgeçip “yapıtaş ilkesinin var olan bütün şekillere aynı anda sahip olduğunu” benimsemeye karar verdiklerini görüyoruz. Tohum kavramının doğası buna izin vermektedir.

---

⁴⁰⁷ Burada üçüncü tür olarak aracı varlığın başlangıç hali ve yazılmamış teorideki İki’nin belirsiz olması kastediliyor.

Tablo 22: Yeni Pitagorasçılar'ın tohum düşüncesi

	Kavram	Niteliği	Bölünme açısından	Şekil Açısından	Miktar açısından	Açıklama
Stoacılar	Akli tohumlar	Muharrik ilke	Bölünebilir	Sıvı şekilde akışkan	Sonsuza kadar bölünebilir	Tanrı, spermin cinsel organlardan geçmesi gibi, maddenin içinden akıp geçer ⁴⁰⁸ .
Yeni Pitagorasçılar	Monad	<u>Hem muharrik ilke⁴⁰⁹ hem yapıtaşı ilkesi</u>	Bölünemez	<u>Sonsuz şekiller</u>	1 adet	Potansiyel haldeki monad bölünemez. Bilfiil haldeki monad bölünebilir.
	Bir	Cisim	Bölünebilir		Sonsuz adet	
Atomcular	Atom	Yapıtaşı ilkesi	Bölünemez	Sonsuz şekiller	Sonsuz adet ⁴¹⁰	
Platon	Üçüncü tür olarak aracı varlık	Bilgimizin sınırları dışındaki yapıtaşı ilkesi	?	Şekli yok	Sınırlı miktarda ⁴¹¹	Üçüncü türün belli bir şekli yoktur. O, üzerine damga vurulmasını bekleyen mum gibidir.
	Üçgenler	Bilgimizin sınırları içindeki yapıtaşı ilkesi	Bölünemez	Üçgen		Üçgenler birim şekillerdir.

3. 1. 1. 2. Tümevarımsal Açıklama

Stoacılar'daki cisimlerde Tanrının kendisi değil onun akli tohumları olarak parçaları bulunmaktadır. Tanrının bilfiil çokluk barındırdığını kabul eden bir kimse için burada rasyonel açıdan bir sakınca yoktur. Ancak Yeni Pitagorasçılar'a göre (Numenius hariç) monad ne cisimlerde parça olarak bulunur ne de onlara temsilci gibi aracı varlıklarını gönderir. Bilakis monad bütün cisimlerde bizzat kendisi ikamet eder. Şimdi eğer monadın bütün şekillerde var olduğu tek tek gösterilebilirse, onun her şeyin tohumu olduğu da ispat edilmiş olacaktır. Bu bağlamda Yeni Pitagorasçılar'ın kullandığı gerekçelendirme “çarpanlara ayırma metoduna” dayanmaktadır.

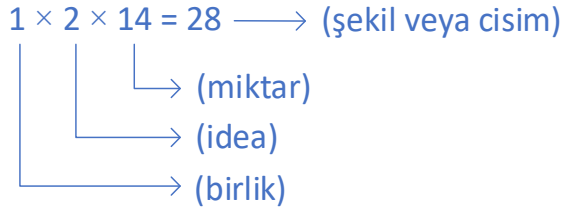
⁴⁰⁸ Zenon, Kleantes, *Fr.*, par. D32b.

⁴⁰⁹ Bkz: bölüm 3.1.1.1

⁴¹⁰ Bkz: bölüm 1.1.1

⁴¹¹ Bkz: bölüm 2.4

Var olan bütün cisimler ve sayılar monaddan çıktığı için (bkz: ileride Şekil 30, Şekil 32, Bölüm 4.1.2) 1'den başlayıp sonsuza kadar devam eden doğal sayılar dizisinin, evrendeki bütün varlıkları kapsıyor olması gerekir. Yani biz cisimlerle sayıları eşleştirebiliriz. Bu durum Eski Pitagorasçılar açısından da böyledir. Örneğin Filolaos'a göre miktarı ve ölçüsü olan ve bu yüzden bilgiye konu olan⁴¹² her şeyin bir sayısı vardır⁴¹³. Şimdi her cismi niteleyen bir sayı varsa, o sayının analiz edilerek incelenmesi, söz konusu cismin analizini de verecektir.

Şekil 20: Çarpanlara ayırma metodunun ilkel bir versiyonuyla sayı analizi

Yukarıdaki şekilde 28 sayısının üç çarpanı verilmiştir. Onun yerine 21 veya 22 gibi başka bir sayı verilseydi “idea” ve “miktar” değişecekti. Ancak 1 çarpanı hiçbirinde değişmez çünkü o bütün sayıların ortak bölenidir⁴¹⁴. O halde 1, bütün sayılarda tohum olarak bulunmaktadır. Yine bu analize göre 28'in içinde 1, 1, 1, 1... olarak devam 28 adet 1 vardır. Bu da “birim ögenin” 28 kere içerildiği anlamına gelir. Yine aynı sayıda 28, 1 adet bulunur. Bu da 28'in hiçbir parçasına bölünmediği “birlik” halini göstermektedir⁴¹⁵. Son olarak Şekil 20'deki üçüncü çarpan olan 14 sayısı, tohumun miktar açısından büyümesi olarak düşünülmektedir.

3. 1. 2. Dyadın Monaddan Çıkışı

Çokluğun monaddan hangi yolla çıktığı hakkında Yeni Pitagorasçılar arasında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunların bazısına göre iki ayrı kanaldaki tek ve çift sayılar, monaddan *bir seferde* çıkarlar. Böylece bütün sayılar ya tek sayılar kümesine ya da çift sayılar kümesine dahil olmuş olur. Bazısına göre her sayı bir önceki sayıya 1 birim eklenmesiyle oluşur. Böylece

⁴¹² Filolaos, *Fr.*, par. 3.

⁴¹³ Filolaos, *Fr.*, par. 4.

⁴¹⁴ YBAT, 37, 40.

- “[Monadın] tarif edilemez doğası gereği şeylerin bütün kategorilerine girme yeteneğine sahip olduğu...”
 - “Onların yaptığı gibi monada “Proteus” demek de mantıksız değil; çünkü, tıpkı monadın her sayının çarpanı olması gibi, o da Mısır'da her şekle girebilen ve her şeyin niteliğini barındıran bir yarı-tanrıydı.”

⁴¹⁵ YBAT, 35; Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.16.5, 1.8.10.

- “Sabit olması yüzünden ona “monad” denilmiştir; çünkü o bitştirildiği herhangi sayının hususi özdeşliğini korur. Örneğin $3 \times 1 = 3$, $4 \times 1 = 4$. Monadın bu sayılara yaklaşmasının aynı özdeşliği nasıl koruduğunu ve farklı bir sayı üretmediğini gözlemleyin.”

- “[28 sayısının] yirmi sekizde biri, kendi adlandırmasına uygun şekilde, her sayıda bulunan 1'dir.”

- “[128 sayısına göre] 128, tekliğe karşılık gelen bütün'dür.”

tek ve çift sayılar kümesi *zaman içerisinde* teşekkül eder. Bazılarına göreyse sayılar *idea ilkeleri* gibi tasarlanmaktadır. Bu yüzden sayı dizisindeki her bir sayı, sonraki sayılar için ilke işlevi görür. İlkelerin kendi aralarındaki sonsuz kombinasyonları sonsuz adet sayıyı ortaya çıkarır. Şimdi bu görüşlerin her birisinde ortak olan şey, monaddan çıkan ilk sayının dyad olmasıdır.

Dyad bilfiillliğe ilk adım olduğu için önem arz etmektedir. Fakat onu incelemeye değer kılan esas özellik “monaddan dyadı üreten yöntemin” sayı teorisinin gidişatını belirliyor olmasıdır. Öyle ki dyadın anlaşılması bütün sayıların giderek anlaşılmasına vesile olacaktır.

3. 1. 2. 1. İlk Bütün Olarak Dyad

Ceraslı Nikomakus *Aritmetiğe Giriş* kitabında 3 adet sayı tanımı yapıyor. Buna göre sayı (1) sınırlı çokluktur veya (2) birimlerin karışımıdır veya (3) birimlerden oluşan miktarın akışıdır⁴¹⁶. Bu tanımların hepsi öncelikle, etrafımızda gördüğümüz cisimleri ve şekilleri saymamıza yarayan “sayılabilen nicelikleri” esas almaktadır. Örneğin 5 elma ve 4 tane üçgen gibi. Ayrıca bu tanım, tikel nesneleri ve tikel şekilleri de esas almaktadır. Çünkü bir elmanın veya bir üçgenin içinde birçok parça vardır ve bu parçalar da sayılabilen nicelik arz etmektedir.

Önce birinci tanımdan hareket edelim. Sınırlı çokluklar, “bütün” teşkil eden birimlerin toplamıdır⁴¹⁷. Eğer birimler bütün teşkil edecek şekilde bir araya toplanmazlarsa bu çokluğun sınırı olmaz. Sınırsız çokluklar ise bilimin konusu olmadığı için bilinemez⁴¹⁸. O halde bilimde aslanan, birimlerin bütün içerisinde incelenmesidir. Örneğin “elmaların sayısı” veya “üçgenlerin sayısı” diye bir şey, bilimin konusu değildir. Çünkü hangi elmaların veya hangi üçgenlerin sayılacağı konusunda uzlaşmış değildir. Bilimin bizden istediği şey elmaların bir

⁴¹⁶ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.7.1; Robbins - Karpinski, “*IA*”, 114.

Frank Egleston Robbins ile Louis Charles Karpinski’ye göre ikinci ve üçüncü tanımlar birbirlerine indirgenebilmelerine rağmen birinci tanım diğer ikisinden farklıdır. Ayrıca bu yazarlara göre *Aritmetiğe Giriş*’te işlenen ve benimsenen tanım yalnızca birincisi iken, kalan iki tanım ise İzmirli Teon’un sayı teorisinde kullanılmaktadır. Halbuki dikkatle incelendiğinde ikinci ve üçüncü tanımlar birincisini şerh ettiği için aslında *Aritmetiğe Giriş* bunların hepsini kapsamaktadır.

⁴¹⁷ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.2.4.

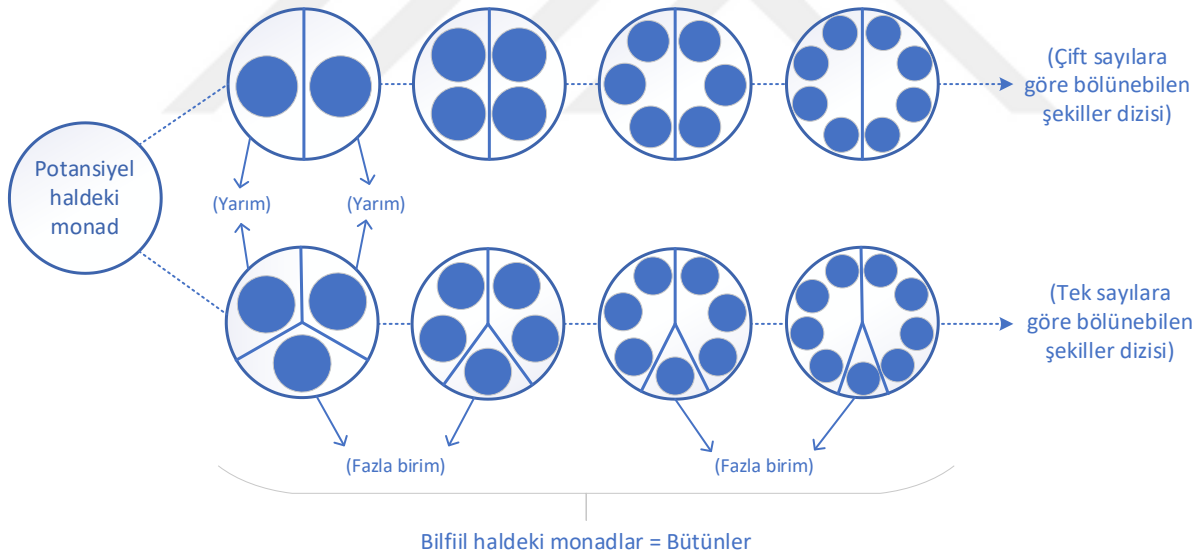
- “O halde hem doğru şekilde isimlendirilen şeyler hem de basitçe [onların] ismini taşıyan şeylerden bazıları birleşik ve sürekli. Örneğin bir hayvan, evren, bir ağaç gibi şeyler doğru şekilde ve özellikle “büyüklükler” olarak isimlendirilir. Diğerleriye yan yana bir düzen içerisinde ve yığınlarda olduğu gibi “çokluklar” denilen, örneğin bir sürü, bir halk, bir yığın, bir koro gibi süreksizdir.”

⁴¹⁸ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.2.5.

- **Bilimler büyüklükler ile çoklukların sınır içerisinde incelenmesidir:** “O halde bilgelik, bu iki formun [büyüklüğün ve çokluğun] bilinmesi olarak anlaşılmalıdır. Fakat bütün büyüklükler ve çokluklar kendi zorunlu doğaları gereği sonsuzdurlar. Çünkü çokluk belli bir kaynaktan başlar ve sürekli artmaya devam eder; büyüklük [söz konusu olduğunda] ise sınırlı bir bütün bölünmeye başladığı zaman bölünme süreci sona ermez ve sonsuza kadar devam eder. Ve bilim, her zaman sınırlı şeylerin bilimi olup asla sonsuz şeylerin bilimi olmadığı için, buna göre, ya sadece büyüklükle ya da sadece çoklukla uğraşan bir bilimin asla formüle edilemeyeceği açıktır. Çünkü [büyüklük ve çokluktan] her birisi kendi içinde sonsuzdur; çokluk, daha fazla yönünde ve büyüklük ise daha az yönünde [sonsuzdur]. Fakat bir bilim, bunların her ikisinden ayrılan bir şeyle [yani] çokluktan yola çıkarak miktarla ve büyüklükten yola çıkarak ölçüyle uğraşmak için ortaya çıkabilir.”

poşette, bir kasada veya bir yığında toplanmasıdır. Burada poşet, kasa ve yığın “sınır” işlevi görmektedir. Dikkat edilirse bu mantık Eski Pitagorasçı bilim felsefesinden aşına olduğumuz sınır-sınırsız ikilisinin ta kendisidir⁴¹⁹.

Bütünler varlık sahnesine ilk defa monadın potansiyel halden bilfiil hale geçişi esnasında çıkmaktadır. Çünkü monadın bilfiil olması onun bölünebilir olduğu anlamına gelir. O halde bölünebilen yapıdaki birliklere “bütün” diyebiliriz. Şimdi bütünlerin tanımında bölünebilme özelliği olduğu için, onların bölünme tarzları şekillerin/cisimlerin *temel varoluş kalıplarına* delalet etmektedir (detaylar için bkz: bölüm 3.3.1.1). Bütünler temel olarak, iki tarzda bölünürler. Önce bütünden, koparabileceğimiz en büyük parçayı koparmaya çalışırız. (1) Eğer bu işlem başarılı olursa elimizde birbirine eşit olan iki yarım bulunacaktır. (2) Eğer işlem başarılı olmazsa elimizde birbirine eşit olan iki yarım ve buna ilave olarak bütünden arta kalan bir parça daha bulunacaktır. Herhangi bütünü yarımlara böldüğümüzde bu iki seçenekten başka bir sonuçla karşılaşmamız mümkün değildir. Şimdi ilk bölünme tarzı çift sayının tanımına ve ikinci bölünme tarzı tek sayının tanımına uygun olduğu için var olan bütün şekillerin/cisimlerin temel kalıpları ya çift sayı ya da tek sayı halindedir⁴²⁰.

Şekil 21: Nikomakus'ta temel varoluş tarzlarının geometrik gösterimi (yalnızca tek sayı ve çift sayının kalıpları)

Şekil 21’te çift sayıların kalıbına delalet eden geometrik şekiller dizisi incelendiğinde bunun ilk örneğinin dyad (2) sayısı kadar parça içeren bir şekil olduğu görülür. Çünkü çift

⁴¹⁹ Filolaos, *Fr.*, par. 3, 6, A29.

- Tercümeler için bkz: bölüm 1.1.1

⁴²⁰ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.7.1, 2.18.4.

- “Sayının ilk ayrımı tek ve çifttir. Çift sayı arada kalan bir birim olmadan eşit iki parçaya bölünebilen şeydir ve tek sayı ise söz konusu birim yüzünden eşit iki parçaya bölünemeyen şeydir.” + “Tüm sayılar teklik ve dyad’dan, çift sayıdan ve tek sayıdan oluşmuştur.”

sayıda parça içeren şekillerin/cisimlerin tamamı çift sayının *ikiye bölünebilme* özelliğinden pay alırlar. Benzer şekilde ikinci örnek ise tetrad (4) sayısı kadar parça içeren başka bir şekildir. Birinci ve ikinci şekiller çift sayıya göre var oldukları için onların kalıbı aynıdır fakat miktarları farklıdır. Başka deyişle çift sayıda parça içeren şekiller/cisimler çift sayı kalıbına göre inşa edilirler ve büyürler⁴²¹. “Büyüme” söz konusu olduğunda Nikomakus’un diğer iki tanımı anlaşılır hale gelmektedir. Örneğin, çift sayıları Şekil 20’deki “birlik, idea ve miktar” satırlarına göre sıralamak istersek:

$$1 \times 2 \times \underline{1} = 2$$

$$1 \times 2 \times \underline{2} = 4$$

$$1 \times 2 \times \underline{3} = 6$$

$$1 \times 2 \times \underline{4} = 8$$

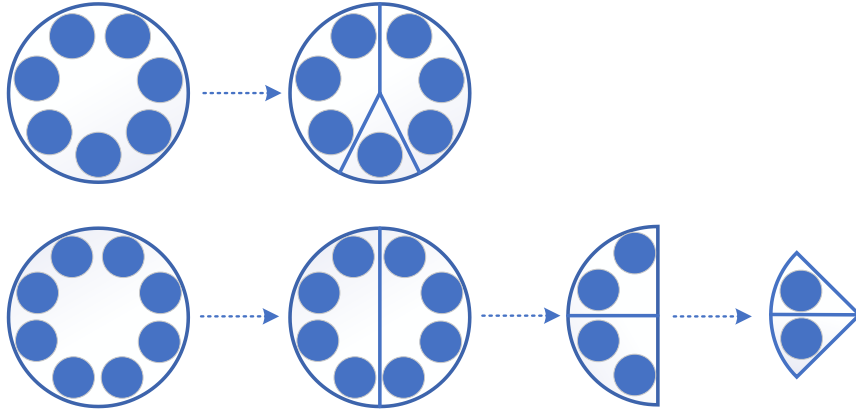
Burada 2, 4, 6 ve 8 sayılarının her birisi 2’den pay almada ortaklıklar ancak *miktarın artması* bakımından farklılaşırlar. Benzer şekilde 2, 4, 6 ve 8 adet parça içeren şekiller/cisimler de çift sayının başlangıcı olan 2’den pay almada ortaklıklar ancak miktarın artması bakımından farklılaşırlar. Miktarlar da birim monada göre arttıkları için başta verilen üç tanım birbirini tamamlamaktadır.

Şekil 21’te tek sayıların kalıbına delalet eden geometrik şekiller dizisi incelendiğinde bunun ilk örneğinin triad (3) sayısı kadar parça içeren bir şekil olduğu görülür. Çünkü çift sayıda parça içeren şekillerin/cisimlerin *ikiye eşit bölünmesini* durduran ilk sayı 3’tür. Bu bağlamda tek sayıların ayırt edici niteliği *eşit bölünmeyi durdurmak* olmalıdır. 3, 5, 7 ve 9 parçalı örneklerde bölünmeyi durduran şey “fazla birimdir”. Eğer tek sayıların eşit bölünmeyi durdurma özelliği olmasaydı şekilleri/cisimleri *ikiye ayırma işlemi* sonsuza kadar devam edebilirdi (bkz: aşağıdaki Şekil 22). Ancak dikkatle incelendiğinde tek sayıların hepsinde fazla birim olmadığı görülür. Eğer biz tek sayıyı “eşit bölünmeyi durduran veya engelleyen sayı” olarak tanımlarsak bu tanıma göre, içerisinde fazla birim olmamasına rağmen, potansiyel haldeki monadın da tek sayı olması gerekir. Potansiyel haldeki monadda bölünmeyi durduran şey onun “bir” olmasıdır.

---

⁴²¹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.1.1.

- “Çünkü teklik ve dyad mutlak sayı (kendi başına sayı) için en ilkel öğelerdir; [teklik ve dyad] onun [mutlak sayının] sonsuza kadar kendilerinden inşa edildiği ve onun büyümesini sağlayan en küçük şeylerdir; ve onun daha küçük elemanlara bölünmesi onlarla sona erer.”

Şekil 22: Tek ve çift sayıda parça içeren şekillerin bölünebilmeye göre karşılaştırılması

Buradan çıkan sonuca göre var olan şekillerin/cisimlerin tamamı temelde ya tek sayıda ya da çift sayıda parça içerirler⁴²². Çift sayıda parça içeren şekillerin/cisimlerin karakteri dyadda ve tek sayıda parça içeren şekillerin/cisimlerin karakteri ise potansiyel haldeki monadda başlamıştır. O halde potansiyel haldeki monad ile dyadı anlamak varlıkların tamamını anlamamızı sağlayacaktır. Şimdi biz dyadın bir *bütün* olduğunu biliyoruz. Bütünler ise monadın bilfiil halleridir. O halde dyad da dahil olmak üzere var olan her şey monadın versiyonlarından ibarettir. Böylece potansiyel halden bilfiil hale geçen monad, başta dyad olmak üzere her şeyi kendisinden çıkarmış olmaktadır⁴²³.

3. 1. 2. 2. Birim Artışı Olarak Dyad

İzmirli Teon'un *Platon'u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi* kitabında verdiği sayı tanımı belli dereceye kadar, Nikomakus'un sayı tanımıyla aynı paraleldedir⁴²⁴. Çünkü Teon'a göre de sayı, sınırlı çoklukları inceler. Ancak ikisinin farklılaştığı nokta bu çoklukların nasıl elde edileceğiyle ilgilidir. O şöyle diyor:

“Sayı (1) bir monadlar topluluğudur veya (2) bir birimin ardışık olarak eklenmesi veya çıkarılması vasıtasıyla monaddan başlayan ve monada dönen çokluğun bir ilerleyiştir.”⁴²⁵

Tanımın birinci kısmı Nikomakus'un birinci tanımının yeniden ifadesidir. İkinci kısım ise birimlerden çokluğa ulaşma yöntemini tarif ediyor. Buna göre her bir sayı/şekil/cisim, bir önceki sayıya/şekle/cisme 1 monad ilavesiyle oluşturulur⁴²⁶. Bunun ikiye bölme yönteminden

⁴²² Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.17.2, 2.18.4.

- “Tüm sayılar teklik ve dyad’dan, çift sayıdan ve tek sayıdan oluşmuştur.”

⁴²³ Robbins - Karpinski, “*IA*”, 119.

⁴²⁴ Robbins - Karpinski, “*IA*”, 114.

⁴²⁵ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3.

⁴²⁶ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3.

farkı şudur. Nikomakus'taki bölme işlemi önce 2 adet kalıp ortaya çıkarıyordu (fazlalık ilavesi bulunmayan iki yarım şeklindeki kalıp ile fazlalık ilavesi bulunan iki yarım şeklindeki kalıp). Sonra bu kalıplardaki yarımlara birim monadlar eklenerek miktar artırılıyor ve böylece sayı büyütülmüş oluyordu (bkz: Şekil 20). Fakat her durumda çift ve tek sayıların biçimsel yapısı değişmediği için Nikomakus'ta önemli olan, önce şekillerin/cisimlerin temel kalıplarını icat etmek ve sonra bu kalıpların miktarını artırarak sayıyı büyütme. Ancak Teon'a geldiğimizde, onun algoritmasında 2 adet kalıp bulunmamasından ötürü, “birim monadları ekleyerek miktarı artırma” aşamasına hemen geçildiğini görüyoruz.

Teon'un hareket noktası, her şeklin/cismin temelde monad (bir) olmasıyla ilgilidir. Gerçekten de Nikomakus'un bütünlerini incelediğimizde, nihai tahlilde Teon'un ulaştığı sonuca varıyoruz. Çünkü bütünler (ister çift sayıda ister tek sayıda parçaya sahip olsun hepsi) bilfiil haldeki monadlardan (birlerden/birliklerden) ibarettir. Dolayısıyla hem Nikomakus'a hem de Teon'a göre şekillerin/cisimlerin ve sayıların nihai ilkeleri de monad ile dyad değil, yalnızca monaddır⁴²⁷. Bu durumda bizim, sayıları üretmek için, monaddan başka bir şeye ihtiyacımız olmadığı ortaya çıkar.

“Monad sayıların ilkesi ve ögesidir.”⁴²⁸

Süreç şöyle işlemektedir: Monad önce, *birim öge olması* bakımından bir sayıya/şekle/cisme ilişir⁴²⁹. Böylece “monad + monad” şeklinde bir çokluk oluşur⁴³⁰. Ardından

---

- “Somut bir cismi birkaç parçaya bölersek, önceden bir olan çok olur; ve sonra parçalar çıkarıldığında, birde biter; ve eğer bu biri yine birkaç parçaya bölersek, ondan çokluk ortaya çıkacaktır; ve bu parçaları çıkarırsak yine, parçasız ve bölünmez bir olarak bir şeklindeki *bire* geliriz.”

⁴²⁷ Robbins - Karpinski, “IA”, 115. Robbins ile Karpinski böyle yorumlamıyor.

⁴²⁸ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3, 1.7, 1.19.

⁴²⁹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.31.

- “Dolayısıyla tözün ögeleri töz olmaları bakımından bölünmezdir; niteliklerin ögeleri nitelik olmaları bakımından böyledir; miktarın ögeleri miktar olmaları bakımından böyledir. Birleşmiş ve karışmış bir şeyin ögesi olan her şey, bölünmezdir ve bütündür. Bu yüzden miktarın ögesi birimdir; büyüklüğünki noktadır; ilişkinin ve oranınki eşitliktir. Çünkü teklik miktara bölünemez; nokta ölçüye bölünemez; eşitlik, çoklu ilişkilere bölünemez. Sayı birimden, doğru noktadan, ilişki ve oran eşitlikten doğar. Ama hepsi aynı şekilde değil. Çünkü kendisiyle çarpılan teklik diğer sayılar gibi üretmez. Bir kere bir bir iken toplamayla sonsuza kadar artar.”

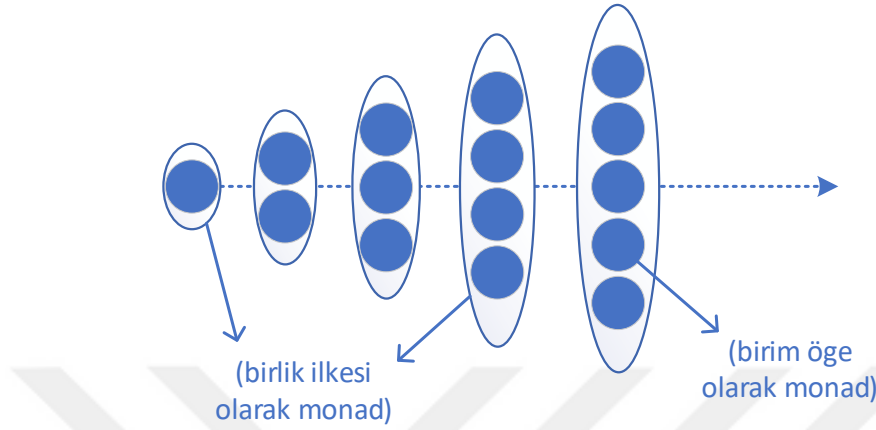
⁴³⁰ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.5, 1.8, 2.40, 1.4.

- **Birimlerin eklenmesi:** “Teklikten başlayarak devam eden bir diziyi takip eden terimlere gelince onlar her zaman, her birisinin bir öncekini bir birim kadar geçtiği, eşit bir nicelik kadar artarlar.” + “Gerçekten de tüm sayıların ilkesi olan teklik, tek sayı olduğu ve öteki sayıları üretmeye meyilli olduğu için kendisini ikiye katlayarak bir çeşitkenar olan dyadı üretir.” + “Diğer yazarlar bir ile monad arasında başka bir farklılık görürler: [bunlara göre] *bir*, maddeye göre değişmez (...) niteliğe göre de değişmez (...) niceliğe göre de değişmez; çünkü o, bir monadın başka monadlara eklenmesindeki [bileşik] gibi, bileşik değildir.”

- **Her şeyin başlangıcındaki monad tektir. Eğer tek olmasaydı kendi tabiatından çarpmayla ayrılabilirdi. Halbuki o kendi tabiatından sadece toplamaya ayrılabilir:** “O bölünmezdir ve potansiyel olarak her şeydir. O sabittir ve kendi tabiatından çarpma yoluyla asla ayrılmaz ($1*1=1$).”

monad bu sefer, *sayıların ilkesi olması* bakımından, bu çokluğa ilişir ve ona birlik sağlar⁴³¹⁴³². Böylece başka bir sayı/şekil/cisim üretilmiş olur⁴³³. Sayıların hepsi bu yöntemle var edildiği için bu ilerlemeye “akış” denilmiştir⁴³⁴. Akış, 1’den sonra sonsuza kadar devam eden doğal sayılar dizisini ifade etmektedir.

Şekil 23: Teon'a göre sayıların akışı

Varlıkların ilk ayrımının çift ve tek kalıpları olması düşüncesi Teon'da da devam etmektedir⁴³⁵. Ancak bu ayrım, temel varoluş biçimi olma özelliğini kaybetmiştir⁴³⁶. Çünkü,

⁴³¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.4.

- **Monad ilke olması açısından birlik sağlar ancak öge olması bakımından çokluk arz eder:** “Her şeye bir denilmesi, bu varlığa katılım sayesinde. Bizzat bir isminin, nesnenin ne olduğunu veya hangi türden olduğunu belirtmemesi aksine her şeye uygulanması, bu yüzdendir.” + “O halde *bir*, tanımlı ve sonlu olması bakımından monaddan farklıdır; öte yandan monadların [çokluğu] belirsiz ve sınırsızdır.”

⁴³² Horky, *Pythagorean Philosophy 250BCE-200CE An Introduction and Collection of Sources in Translation*, Stobaeus 1p8; Dillon, *The Middle Platonists*, 349.

Teon'un sayı tanımı belli dereceye kadar Moderatus'ta da bulunmaktadır. Ancak iki filozoftaki *sınırlama* durumu farklı ele alınmıştır. Moderatus'taki sınırlama yalnızca doğal sayıların gerilemesinin monaddan öteye geçememesi ve durması bağlamında anlaşılmalıdır. Bu mantık Teon'da da vardır. Fakat buna ilave olarak Teon'daki sınırlama, çokluğu bütün teşkil edecek şekilde birleştirmek, anlamını da ifade etmektedir.

- **Stobaeus 1p8'deki Moderatus:** “Kısaca sayı bir monadlar sistemidir; veya teklikten başlayan çokluğun ilerleyişi ve bir monada geri çekilmesidir. Monad sınırlayıcı niteliklidir. Bir şeyden çıkarma yoluyla çoğulluğun eksiltilmesi üzerinden tüm sayılardan yoksun bırakıldığında yalnızlık ve sabitlik elde edilen şeyin ta kendisidir. Çünkü miktarın monaddan ötesine kadar gerileme kapasitesi yoktur. [Çıkarma işleminden elde edilen] sonuca haklı olarak monad (monas) denilir; [bunun sebebi] hem kesintisiz var olması ve buna göre aynı şekilde değişmeden kalmasıdır (menein) hem de çokluktan ayrı (memonôsthai) ve farklı olması gerçeğinden kaynaklanır.”

⁴³³ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.41, 2.42.

- “Teklikten ilk artış ve ilk değişim tekliğin ikiye katlanmasıyla yapılır ve 2 olur.” + “Tekliğe eklenen 2, 3'ü üretir.”

⁴³⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.7.1, 1.1.3.

⁴³⁵ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.5.

- “Başlangıçta sayılar iki türe ayrılır: çift sayı denilenler ve tek sayı denilenler... Bazıları tek sayıların ilkinin monad (birim) olduğunu söylediler; çünkü çift sayı tek sayının zıttıdır ve monad (birim) zorunlu olarak ya çift sayıdır ya da tek sayıdır. Şimdi o yalnızca iki eşit parçaya bölünemediği için değil fakat hiçbir şekilde bölünemediği için de çift sayı olamamaktadır; bu yüzden teklik, tek sayıdır.”

⁴³⁶ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.4.

- **Teon monadın yanında başka ilkeleri benimseyenleri eleştiriyor:** “Fakat genç nesil monadı ve dyadı, saf bir tavırla, sayıların ilkeleri olarak düşünürler; öte yandan [eski] Pitagorasçılar'a göre sayıların ilkeleri, tek ve çift sayıların tasarlandığı ardışık terimlerin dizisinden ibarettir. Onlar örneğin, somut şeyler arasındaki üçün

tekrar etmek gerekirse, Teon'da sayıların/şekillerin/cisimlerin tek kalıbı monaddır. Bu durumda ortada, çift ve tek sayıları üreten kalıplar bulunmadığı için hangi şeklin/cismin çift sayıda ve hangi şeklin/cismin tek sayıda parça içerdiğini deneyerek bulmamız gerekir. Aslında genel olarak sayılardaki bütün ayrımlar deneyerek bulunmalıdır. Çünkü 1'den başlayıp sonsuza kadar ilerleyen akışta kalıp hiç değişmemekte ve her bir sayı analiz edilmeyi beklemektedir.

3. 1. 2. 3. Çokluğun Kaynağı Olarak Dyad

YBAT sayıların “sınırsız” ile “sınırın” birleşiminden⁴³⁷ müteşekkil olup *bütün* arz ettiği⁴³⁸ konusunda hem Nikomakus'la hem de Teon'la aynı düşünceleri içermektedir. Ancak burada, sayıların nihai ilkelerinin *sınırlayıcı monad + sınırsız dyad* olduğunu söylenerek Teon'dan uzaklaşmakta ve daha çok Nikomakus temelinde konuşuluyor gibi görünmektedir⁴³⁹. Öte yandan çokluğu elde ederken bilfiil haldeki bütün olan monadı bölmemesi bakımından Teon'la benzeşmektedir. YBAT'yi seleflerinden ayıran şey onun (1) çokluk, (2) bütün ve (3) sınır kavramlarına getirdiği yeni bakış açılarında yatmaktadır:

Birincisi, YBAT dyadı çokluk olarak görmemekte ve “çok olmayan” ile “sınırlı olan” arasında ayrım yapmaktadır. Daha önce Nikomakus ile Teon yalnız başına çokluğun, sınırsızlık ifade ettiğini ancak ona sınır ilave edildiğinde sınırlanmış çokluk olarak “bütüne” dönüştüğünü düşünüyorlardı. Pratikteyse hiçbir çokluk sınırsız var olmadığı için aslında doğadaki her şey, bilfiil haldeki monadlardan ibaretti. Böylece dyaddan itibaren sayıların tamamı hem sınırı hem de çokluğu aynı anda içermekteydi. Sonuç olarak bu yazarlara göre bir şeyin *çok olmayan*

---

ilkesinin triad olduğunu ve somut şeyler arasında dört olan her şeyin ilkesinin tetrad olduğunu ve tüm öteki sayılar için benzer [durumun geçerli olduğunu] söylerler. Onlar ayrıca monadın tüm bu sayıların ilkesi olduğunu ve *birin* tüm çeşitlilikten bağımsız olduğunu ve sayılarda bulunan *birin* herhangi bir *bir* olmadığını yani onun başka bir *bire* kıyasla belli bir nicelik ve çeşitlilik olmadığını aksine kendisi bakımından düşünüldüğünde *bir* olan olduğunu iddia ederler. Çünkü (tıpkı her var olan şeye -İlk Varlığa katılması ve *bir* olan şeyin ideasından pay alması bakımından- *bir* denilmesine benzer şekilde) onun da kendi altındaki şeylerin ilkesi ve ölçüsü haline gelmesi böyle olur[muş].”

⁴³⁷ YBAT, 38, 40, 45.

- “Monad kendi ilkesinden [başkalaşım] değişmez ve diğer her şeyin değişmesini engeller; çünkü o kendi varlığını paylaştırır. Çünkü ne kadar uzağa genişlerse genişlesin veya ne kadar çok genişlemeye sebep olursa olsun o yine de kendisinin temel ilkesinin ve bunun uzantılarının başkalaşmasını ve değişmesini engeller.” + “Tıpkı incir ağacının özsuyunun aktiflik ve verimlilik özelliğinden dolayı sıvı sütü dondurması gibi, monadın birleştirici gücü de ne zaman akışın ve likiditenin kaynağı olan dyada yaklaşırsa sınırı yavaş yavaş aşılır ve triada biçim verir.” + “Şüphesiz dyad formsuzdur... Dolayısıyla belirsiz ve biçimsiz olan şey yalnızca dyadın kapsamı içerisindedir.” + “Onun ayrıca “sonsuzluk” olduğu ortaya çıkar; çünkü o farklılıktır; ve farklılık, onun 1'e karşı konumlanmasından başlar ve sonsuzluğa doğru genişler.”

⁴³⁸ YBAT, 36, 41.

- “Çokluğun her birleşimi ve her alt-bölünme monad tarafından verilir.” + “Böylece her şey ve bir bütün olarak evren, içerisindeki doğal ve kurucu monad bakımından, birdir; fakat yine hepsi, aynı zamanda maddi dyaddan zorunlu olarak pay almaları dolayısıyla, bölünebilirdir”

⁴³⁹ Bu tespit Nikomakus ile Teon'un kıyaslaması bağlamında geçerlidir. Herhangi kıyas yapılmadığı zaman Nikomakus'un nihai ilkesinin yalnızca monad olduğunu söyleriz.

olmadığı söylendiği her durumda onun sınırlı olduğu da ima edilmiş oluyordu. Ancak YBAT’de bir varlığın hem çok olmayan olup hem de sınırsız olması mümkündür. Bu kategoriye giren tek varlık ise monad ile çokluk arasındaki üçüncü tür olarak aracı varlık olan “potansiyel haldeki dyaddir.”

İkincisi, YBAT’ye göre bir bütün en az 3 parça içermelidir. Çünkü ister 2 boyutlu ister 3 boyutlu olsun doğada gördüğümüz şekillerin tamamı 3’e bölünebilmektedir. Yalnızca 2 ögeye sahip olan hiçbir varlık yoktur. Daha önce Nikomakus ile Teon potansiyel haldeki monadı “çok olmayan”⁴⁴⁰ diye nitelediği için⁴⁴¹ onlara göre monad olmayan her şey çokluk ifade ediyordu. Şimdi bütünlerin “sınırlı çokluklar” olarak tanımlandığını göz önüne alırsak, monad olmayan olması bakımından çokluğa tekabül eden dyadın da bütün arz etmesi gerekiyordu. Böylece bu yazarlara göre bir bütünün 2 ögeye sahip olması mümkün görülmüştü. Bu noktada YBAT açısından da bütünler, sınırlı çokluklar olarak tanımlanmaktadır. Ancak ona göre bir çokluğun ayırt edici özelliği onun monad olmayan olması değil; *başlangıç*, *orta* ve *sona* sahip olmasıdır⁴⁴²⁴⁴³.

---

⁴⁴⁰ Bilfiil çok olmayan kastediliyor.

⁴⁴¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.4.

- “Ona, öteki sayıların çokluğunun dışında ayırık olduğu ve tek başına konumlandırıldığı için, monad denilir.”

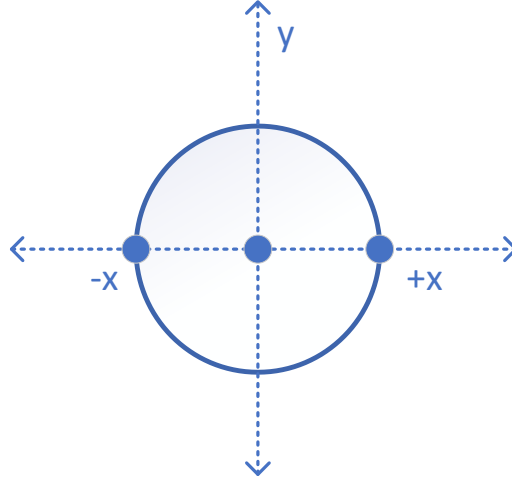
⁴⁴² YBAT, 51.

- “İlk tek sayı olan triada bazıları mükemmel diyor; çünkü o, bütünselliği ifade eden ilk sayıdır; [yani] başlangıç, orta ve sonu.”

⁴⁴³ Porfiryus, “The Life of Pythagoras”, çev. Kenneth Sylvan Guthrie, *The Pythagorean Sourcebook and Library An Anthology of Ancient Writings Which Relate to Pythagoras and Pythagorean Philosophy*, ed. David R. Fideler (Phane Press, 1987), par. 51.

Bu cümlelerin aynısı Moderatus’ta da bulunmaktadır. Ancak Moderatus, söz konusu cümleden hareketle YBAT’nin ulaştığı sonuçların birçoğuna ulaşmıyor. Örneğin Moderatus’ta triad *ilk çokluk*, *ilk bütün* veya *ilk sayı* sıfatlarıyla zikredilmiyor. Durum böyle olunca YBAT’nin dyadı çokluk, bütün ve sayı olarak görmeme tavrına Moderatus’ta rastlamıyoruz.

- **Porfiryus’un Moderatus’tan naklettiği görüşler:** “Aynı nedenler, belli güçlere göre sıralanmış diğer sayıları kullanırken de geçerlidir. Onlar başı, ortası ve sonu olan her şeyi üç sayısıyla ifade ettiler; ve ortası olan her şeyin üç biçimli olup bunun bütün mükemmel şeylere uygulandığını söylediler. Bir şey mükemmel olursa onun bu ilkedan yararlanacağını ve ona uygun şekilde dizayn edileceğini söylediler; ve bunun için başka bir isim olmadığı için triad formunu icat ettiler; ve bizi mükemmel olanın bilgisine ulaştırmaya çalıştıklarında, bu triadın formuyla bizi ona yönlendirdiler. Aynı nedenlere göre sıralanan diğer sayılar için de geçerlidir.”

Şekil 24: YBAT'de çoklukların başlangıç, orta ve son olarak gösterilmesi

Şekil 24 incelendiğinde 2 ögeye sahip olduğu iddia edilen sınırlanmış şekillerin tamamının (çember, kare, üçgen, dikdörtgen vs.) x-y koordinatları üzerine yerleştikleri ve bu bakımından 2 boyutlu bütünler oldukları görülür. Örnekteki -x, +x ve orijindeki noktalar bu şekli (başlangıç, orta ve son olarak) 3'e bölmektedir. Böylece potansiyel olarak 3'e bölünen bu çokluk bilfiil olarak da en az 3 parçaya bölünecektir. Şimdi teklik olması bakımından monadın böyle 3 parçası olmadığı için o bir çokluk değildir. Yine bu tanıma göre 2 parçaya sahip olduğu söylenen dyadın da çokluk olmadığı açıktır. O halde varlıktaki ilk çokluğun triad (3 sayısı) olduğu ortaya çıkar⁴⁴⁴.

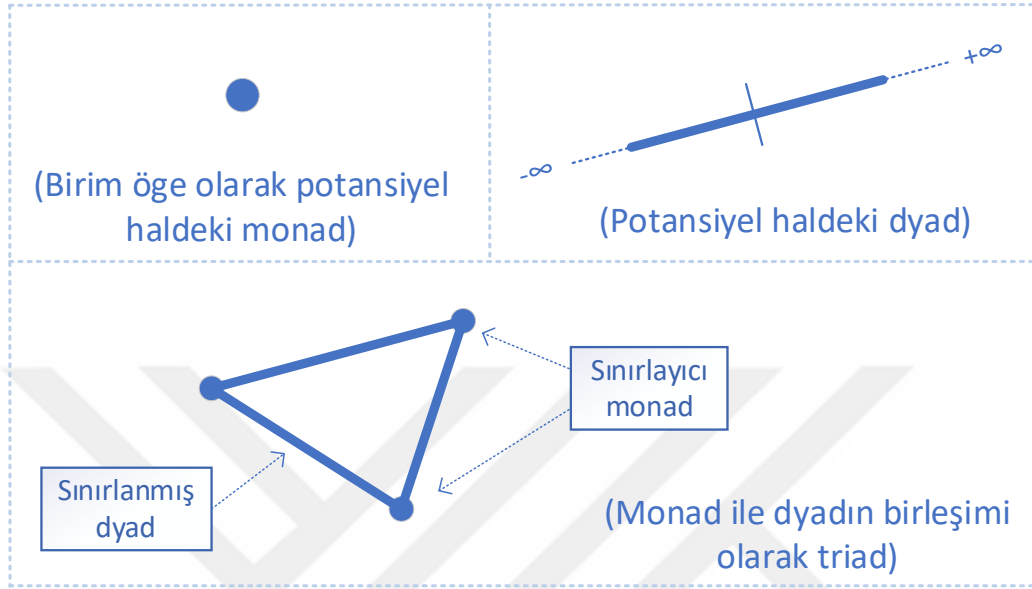
Üçüncüsü: YBAT'nin sınır tanımı da diğerlerinden farklıdır. Ona göre sınır, genişleyen bir şeyin sonlandırılmasıdır. Daha önce Nikomakus ile Teon'a göre sınır hep, "parça-bütün ilişkisi" bağlamında değerlendirildiği için, sınırsız parçalar sınırlayıcı bir şekil dahilinde bir araya getiriliyor ve böylece bütünler elde ediliyordu (bkz: Şekil 21 ve Şekil 23). Ancak parça-bütün ilişkisinin doğası gereği, bütünden bağımsız kalabilen hiçbir parça mutlak olarak var olmadığından ötürü bu yazarlara göre sınırsızlık durumu da ontolojik olarak mümkün değildi. Öte yandan YBAT'ye geldiğimizde parça-bütün ilişkisi bağlamındaki sınırlar yalnızca, en az 3'e bölünebilen varlıklar için geçerlidir. Onun sisteminde, bir varlığın *parça-bütün ilişkisi ihlal edilerek* bölünmesi (potansiyel olarak) mümkün olduğu için, böyle bölünmelerde sınırsızlık durumunun ortaya çıkması da ontolojik olarak mümkündür. Şimdi parça-bütün ilişkisinin ihlal edildiği bölünmelerin tek örneği 2'ye bölme olduğuna göre, dyadın sınırsızlık durumu arz ettiği anlaşılmaktadır⁴⁴⁵. Şekil 24 ve Şekil 25 incelediğinde, YBAT'nin sisteminde 3'e bölme

⁴⁴⁴ YBAT, 45, 51, 52.

- "Şüphesiz dyad formsuzdur; çünkü çokgenlerin sonsuz dizisi fiilliğe, üçgenlikten ve triaddan çıkar." + "Triad ilk çokluktur."

⁴⁴⁵ YBAT, 42, 45; İzmirli Teon, MUP., par. 1.7.

işleminin “çokluğa” ve 2’ye bölme işleminin “sınırsızlığa” yol açtığı görülmektedir⁴⁴⁶. Çünkü 2’ye bölmelerde bölünmeyi durduracak bir sınır yoktur⁴⁴⁷. Ancak sınırlayıcı monad ilkesi, dyadın sınırsız olarak genişlediği yönler ile ilave edilirse bu ikisinin birleşiminden triad ortaya çıkacaktır⁴⁴⁸.

Şekil 25: YBAT’de monad ile dyadın birleşimi olarak triad

- **İamblikus’a göre dyad belirsiz, sınırsız ve sonsuzdur:** “Dyad ayrıca her şeyin birleşimindeki bir öge, monadın zıttı olan bir ögedir.” + “Dolayısıyla belirsiz ve biçimsiz olan şey yalnızca dyadın kapsamı içerisindedir. Onun ayrıca “sonsuzluk” olduğu ortaya çıkar; çünkü o farklılıktır; ve farklılık, onun 1’e karşı konumlanmasından başlar ve sonsuzluğa doğru genişler.”

- **Teon’a göre dyad belirsiz değildir:** “2’ye gelince o, belirsiz değildir.”

⁴⁴⁶ YBAT, 46.

- **Dyad iki monadlık bir sistem değildir:** “Fakat, halihazırda sayılabilen ve ikincil olan sayılardan [hareketle] yanlış fikre kapılan bazı kişiler bize dyadı, iki monadlık bir sistem olarak öğretiler; böylece çözümlendiği zaman bu benzer monadlara geri dönecekti. Fakat eğer dyad monadların bir sistemiye o zaman monadlar daha önce oluşturulmuştur; ve eğer monad dyadın yarısıysa o zaman dyadın varlığı zorunlu olarak önceliklidir. Eğer onların karşılıklı ilişkisi onlar için korunacaksa, onlar zorunlu olarak bir-arada-vardır; çünkü iki-misli, yarım olan şeyin iki-mislidir; ve yarım, iki-misli olan şeyin yarımıdır; ve onlar ne öncedir ne de sonradır; çünkü onlar birbirlerini üretir ve birbirlerinden üretilirler; birbirlerini yok eder ve birbirlerinden yok edilirler.”

⁴⁴⁷ YBAT, 45.

- **Monad nokta ve dyad çizgi gibidir:** Onun ayrıca “sonsuzluk” olduğu ortaya çıkar; çünkü o farklılıktır; ve farklılık, onun 1’e karşı konumlanmasından başlar ve sonsuzluğa doğru genişler. Ve o, sonsuzluğun üreticisi olarak tarif edilebilir; çünkü, monadın bir nokta olmasından ve uzunluğun hem sonsuza kadar bölünebilir hem de sonsuza kadar genişleyebilir olmasından ötürü, uzunluğun ortaya ilk çıkışı dyaddir.”

⁴⁴⁸ YBAT, 45, 41, 35, 50.

- **Üç çizginin noktalarla bağlanması sonucunda üçgen ortaya çıkar:** “Şüphesiz dyad formsuzdur; çünkü çokgenlerin sonsuz dizisi fiilliğe, üçgenlikten ve triaddan çıkar; fakat her şey, monadın bir sonucu olarak, bir arada potansiyelliktir; ve hiçbir doğrusal şekil iki düz çizgiden veya iki açıdan oluşmaz.”

- **Sınırlayıcı monad + sınırsız dyad = triad:** “Monadla dyadın ilk birleşmesinden birinci sonlu çokluk... meydana gelir. Çünkü, tıpkı incir ağacının özsuyunun aktiflik ve verimlilik özelliğinden dolayı sıvı sütü dondurması gibi, monadın birleştirici gücü de ne zaman akışın ve likiditenin kaynağı olan dyada yaklaşıp sınırı yavaş yavaş aşılır ve triada biçim verir.”

- **Sınırlayıcı monad her şeyin başlangıcı, ortası ve sonudur. Çünkü bütünlerin üç tane sınırı vardır:** “Dahası Doğada süreci olan her şeyin üç sınırı (başlangıç, zirve ve son, yani onu limitleri ve ortası) ve iki tane aralığı (yani artış ve azalış) vardır; sonuç olarak dyadın ve “ya/yadanın” doğası, limitler aracılığıyla triadda zuhur eder.” + “Monad her şeyin başlangıcı, ortası ve sonudur;

Triadın ortaya çıkışı monadın çoklukla ilişkisi bağlamında ikinci aşamayı teşkil etmektedir. Buna göre ilk olarak monaddan dyad çıkıyor; sonra monad ile dyad birleşerek triadı teşekkül ettiriyorlar. Daha önce Nikomakus ile Teon’da çokluk, potansiyel haldeki monaddan *doğrudan* çıkıyordu (bkz: Şekil 21 ve Şekil 23). Bu yüzden biz monadın, çokluğun tek kaynağı olduğunu söylüyorduk. Ancak YBAT’de çokluğun iki kaynağı vardır: Sınırlayıcı monad ilkesi ile potansiyel haldeki dyad⁴⁴⁹. Çünkü ona göre monaddan çokluk çıkamaz. Bir şeyin monaddan dışarıya çıkabilmesi için onun zıttı olması gerekir. Bu durumda monad sınırlı olduğu için, ondan çıkan ilk varlık da sınırsız olacaktır. Eğer dyad “çokluğun kaynağı” değil de “çokluk” olsaydı, çoklukların hepsi tanım gereği sınırlanmış oldukları için, sınırlayıcı olan monadla ortak bir özelliğe sahip olacaklar ve sonuçta monadın dışına çıkamayacaklardı⁴⁵⁰.

Tablo 23: YBAT’de çokluğun kaynağı olarak dyad

		Sınır açısından	Çokluk açısından	Bütün açısından	Miktar/öge açısından	Biçim açısından
Nikomakus, Teon ve YBAT	Potansiyel haldeki monad ve sınırlayıcı monad ilkesi	Sınırlı	Çokluğun kaynağı	Bütün değil	1 (birim öge)	Her şekli tohum olarak içeriyor
Nikomakus ve Teon	Bilfiil haldeki monad		Çokluk	Bütün	2 veya daha fazla parçaya sahip	Her şekle girebilir
YBAT	Monadın dışındakiler (dyad hariç)				3 veya daha fazla parçaya sahip	
YBAT	Potansiyel haldeki dyad	Sınırsız	Çokluğun diğer kaynağı	Bütün değil	Sonsuza kadar genişleyen 2 parçaya sahip	Biçimi yok

⁴⁴⁹ YBAT, 41, 42, 43, 51.

- “O sanki sayıların çeşitliliğinin kaynağı ve dayanağı gibidir.” + “Triad, tanım gereği, bir monadlar sistemi olan sayının fiilliğinin kaynağıdır. Fakat dyad bir kaynak gibi olması dolayısıyla, bir anlamda monaddır.” + “Dyad bu bakımdan, çarpmanın ve bölmenin de kaynağıdır.” + “Dyad, triadın hakimiyeti altında olarak kabul edilen *çokluk* ile monadın hakimiyeti altında olan *çokluğun zıttı* arasında orta nokta olacaktır. Dolayısıyla o her ikisinin özelliğine eşzamanlı olarak sahiptir. Bir şeyi, çarpma işleminin kaynaştırıcı gücünü [kullanmaya] kıyasla toplama işlemiyle, daha çok yapması kaynak olarak 1’in özelliğidir (1+1 bu yüzden 1*1’den daha çoktur); ve öte yandan tam tersini yapması ürün olarak çokluğun özelliğidir: çünkü o bir şeyi toplamaya kıyasla çarpmayla daha çok yapar. Çünkü çokluk bir kaynak değildir; fakat her sayı birbirlerinden ve kaynaştırma aracılığıyla üretilir (3*3 bu yüzden 3+3’den fazladır). Ve monad ile triad zıt özelliklere sahipken dyad tıpkı bir orta gibidir; ve her ikisinin arasındaki orta noktada bulunduğu için her iki özelliği de eşzamanlı olarak kabul edecektir.” + “Triad tanım gereği bir monadlar sistemi olan sayının fiilliğinin kaynağıdır. Çünkü dyad bir kaynak gibi olması hasebiyle bir anlamda bir monaddır, fakat triad, bir monad ve dyad sistemi olmada iltir. Fakat o ayrıca, elde edilen tüm tamamlanma ve mükemmelliğin sebepleri olan sonu, ortayı ve başlangıcı kabul eden ilk şeydir.”

⁴⁵⁰ “Bir şeyin monaddan dışarıya çıkabilmesi için onun zıttı olması gerekir” kuralı gereği.

Dyadın sınırsız olması YBAT'nin Platoncu gelenekle ilişkisi açısından önemlidir. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. **Birincisi:** Hatırlayacağımız üzere Platon'un yazılmamış teorisinde ideaların ilkeleri "Bir ve Belirsiz Dyad" olarak tasvir edilmişti (bkz: Şekil 16). Ancak Yeni Pitagorasçılar'a geldiğimizde dyad çokluk barındıran bir bütün ve bütünlerin de hepsi sınırlı olduğu için, dyadın sınırsız/belirsiz olması mümkün olamamıştı⁴⁵¹. Burada seleflerinden ayrılan YBAT, Platon'un belirsiz dyadını tekrar gündeme taşımış olmaktadır. Ayrıca o belirsiz dyadın monaddan çıkma tarzını izah ederek, idea ilkeleri alanındaki ikiliği ortadan kaldırmaktadır. Yine monadla dyadı birleştirerek üçgenleri teşekkül ettirdiği için *Timayos* diyalogunun zeminini tesviye ettiğini söyleyebiliriz (bkz: bölüm 2.5'teki hedefler). **İkincisi:** Dyadın sınırsız/biçimsiz olması, "onun maddeye tekabül ettiğini" söylemeye götürmüştür⁴⁵². Daha önce Nikomakus ile Teon'da monad, hem sınırlayıcı ilke olması bakımından idea gibi hem de birim öge olması bakımından yapıtaşı ilkesi gibi davranıyordu. Buna göre bilfiil haldeki monad kalıplara ve şekillere girerek formu hazırlıyor; ardından birim öge olan monadlar bu kalıpları genişleterek miktarı artırıyorlardı. Ancak YBAT'nin planına göre, içerisinde hem kalıpları hem de maddeyi aynı anda barındıran monad⁴⁵³, önce maddeyi dışarı çıkartır ve ardından ona şekil verir⁴⁵⁴.

---

⁴⁵¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.7.

- "2'ye gelince o, belirsiz değildir."

⁴⁵² YBAT, 40, 41.

- "Pisagorcular maddeyi dyadla yakından ilişkilendiriyorlar. Çünkü dyad sayıdaki farklılaşmanın kaynağıyken madde, doğadaki farklılaşmanın kaynağıdır; ve tıpkı maddenin belirsiz ve biçimsiz olması gibi dyad da, sayılar içinde biricik olarak, biçim alma yeteneğinden yoksundur." + "Böylece yalnızca dyadın formu yoktur. Ve dyadda üç öge ile bileşik-oranın kapsamına giren varlığın sınırları yoktur. Ve diğer tüm sayısal terimlerden ayrı olarak monadın karşısında ve zıttındadır (tıpkı maddenin tanrıya veya bedenin bedensizliğe zıt olması gibi); ve o sanki sayıların çeşitliliğinin kaynağı ve dayanağı gibidir; ve dolayısıyla maddeyi anımsatır; ve tanrı aynılığın ve değişmeyen sabitliğinin sebebiyken dyad, değişen ve başkalaşan şeylerin sebebi olarak düşünülmesi bakımından, tanrının doğasına tamamen zıttır."

⁴⁵³ YBAT, 38, 39, 40, 41.

- "Çünkü o hem maddenin hem de formun, hem zanaatkarın hem de zanaatın ilkelerini içerir; bu demek oluyor ki o, bölündüğü zaman dyadı ortaya çıkarmaktadır. (Çünkü zanaatkarın kendisi için maddeyi temin etmesi bunun tersinin gerçekleşmesinden -maddenin zanaatkarı temin etmesinden- daha kolaydır)." + "Onların monadın madde ve hatta her şeyin muhafazası demelerinde de belli bir makullük var; çünkü o, dyadın (doğrusu o maddedir) çift olmaklığını üretir; ve çünkü onun bütün ilkeleri içermeye yeterliliği vardır; çünkü gerçekte o üretkendir ve kendisini her şeyle paylaşma eğilimindedir." + "Anatolius, onsuz hiçbir sayı olmayacağı gerekçesiyle ona "kalıp" ve "madde" diyor."

⁴⁵⁴ YBAT, 41, 45.

- "Böylece her şey ve bir bütün olarak evren, içerisindeki doğal ve kurucu monad bakımından, birdir; fakat yine hepsi, aynı zamanda maddi dyaddan zorunlu olarak pay almaları dolayısıyla, bölünebilirdir." + "Ona eksiklik ve fazlalık ve madde denilmiştir (zira gerçekte bir başka terim de belirsiz dyaddır); çünkü o kendi içinde şekilden ve biçimden herhangi sınırdan yoksundur; fakat akıl ve yetenekle sınırlanma ve belirli olma yeteneğine sahiptir."

3. 1. 2. 4. Karışım Olarak Dyad

Numenius “teklik” ile “birliğin” farklı olduğunu düşünmektedir. Buna göre teklik asla bölünemez ancak birlik *bütün* arz ettiği için bölünebilir. Bu bağlamda o Nikomakus, Teon ve YBAT’yle benzer düşüncelere sahiptir. Ancak bunun dışındaki neredeyse bütün konularda diğer üçünden farklılaşmaktadır. Öncelikle Numenius’un tohum kavramına bakışı, diğerlerinin tohum kavramına bakış açılarına hiç benzememektedir. Dolayısıyla onun potansiyel-bilfiil ayrımı da farklı anlamlar içermektedir. Yine bunlara bağlı olarak Numenius’un dyad tasavvuru da seleflerinden ayrılmaktadır. Tüm bunların temelinde Numenius’un gayri-maddi olan teklik ile maddi olan şeyler arasındaki farklılığı vurgulamak istemesi yatmaktadır. Bu şartlar altında Numenius’un dyadını üç aşamada anlayabiliriz:

Birincisi: Numenius’ta tohumların kaynağı olan İlk Varlık, diğer varlıklarla hiçbir şekilde etkileşime geçmez. Etrafımızda gördüğümüz hiçbir şeyde onu kavrayamayız. O salt düşünülür olandır ve salt gayri maddidir. Salt gayri maddi olduğu için bölünemez ve bu yüzden “teklik” veya “Tek Tanrı” adını alır. Onun farklı versiyonları veya görünüşleri yoktur. Bu yüzden potansiyel haldeki teklik ve bilfiil haldeki teklik gibi ayrımlar geçersizdir. Çünkü tekliğin esas niteliği *gayri maddi olmaktır*. Daha önce Nikomakus, Teon ve YBAT’nin içeriğinde monadın esas niteliği *bir olmak* idi. Bu yazarlara göre monadın bir olmağı onun gayri maddi olmağıının önüne geçtiği için monad bazen (potansiyel haldeyken) düşünülür varlık (yani gayri maddi) oluyor bazen (bilfiil haldeyken) bölünebilen varlık (yani maddi) oluyordu⁴⁵⁵. Böylece o potansiyel ve bilfiil versiyonları arasında geçiş yaparak bütünleri var ediyordu. Halbuki Numenius’un tekliğinin bütünleri var etmek için versiyon değiştirmesi, kendi zati niteliğinin dışına çıkmasına ve sonuçta gayri maddi olandan maddi olana değişmesine yol açacaktır. Yine teklik salt gayri maddi niteliğinden çıkıp maddi olana değişmediği gibi, maddenin onun içinden dışarı çıktığı da söylenemez. Daha önce YBAT’ye göre monad tohumların ve maddenin potansiyellerini içeren bir ilke olduğu için, bunlar monadın dışına çıkarak var oluyorlardı. Halbuki Numenius’a göre tekliğin maddeyi içermesi onun gayri maddi olma niteliğine aykırı olacaktır.

Burada Numenius’un dışındaki üç yazarın monadı salt gayri maddi varlık olarak resmedememesinin⁴⁵⁶ sebebi onların monad ile tohumları birbirinden ayırmak

⁴⁵⁵ Dillon, “Orthodoxy and Eclecticism Middle Platonists and Neo-Pythagoreans”, 123.

Moderatus, Nikomakus, Numenius ve Plutarkos arasındaki bu tartışma için Dillon’un çalışmasına bakınız.

⁴⁵⁶ Önceki yazarlarda monadın maddi cisimleri kendisinden çıkarıyor olması, potansiyel haldeki monadın salt gayri maddi olmasını engellemiştir.

istememelerinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle Nikomakus, Teon ve YBAT'ye göre tohumların monadlıktan başka bir niteliğe sahip olmaması ve bu sayede monadın cisimlerin içerisinde bizzat ikamet etmesi gerekiyordu⁴⁵⁷. Çünkü eğer monad cisimlerin içerisine bizzat yerleşmiş olmasaydı onun tohumlarıyla kendisi arasında farklılık düşünülebilirdi. Eğer tohumlar monaddan farklı olsaydı, Stoacılar'ın logoi spermatakoisine benzer şekilde, bunların *Tanrının (Monadın) parçaları* olduğunu söyleme tehlikesi ortaya çıkardı (bkz: Şekil 18). Dolayısıyla monadın parçalanıp birliğinin bozulmaması için onun tohum olarak bütün varlıklarda bizzat bulunması gerekiyordu. Bu durum da yazarları potansiyel haldeki monad ile bütünler arasında *versiyon değiştirme ilişkisi* tasarlamasına ve monadı bütünler ödeş kılmasına yol açmıştı. Böylece monad hem tohumların sahibine hem de tohumlardan ortaya çıkan ürünlere (bütünlere) eşit oluyordu. Diğerlerinden farklı olarak Numenius tekliğin salt gayri maddi olmasında ısrarcı olduğu için ona göre tekliğin farklı versiyonları bulunmamaktadır.

Numenius'a göre tekliğin tohumları var etmesi için versiyon değiştirerek bütünler dönüşmesi veya maddeyi kendisinden dışarı çıkarması gerekmez. Onun esas niteliği salt gayri maddi olmak olduğu için o *salt zihindir*. Filozofun planında, salt zihin olan bir varlığın bir cisme “tohum ekme biçimi” onu *düşünmesidir*. Burada zihnin tasarlama gücünün şeyleri yoktan var edebilme kudretine sahip olduğunu görüyoruz. Bu anlatı, modern zihin felsefesinde *zihnin bir şey hakkında olması* olarak tanımlanan, “yönelimsellik probleminin” alanına girmektedir. Dolayısıyla teklik ile şeyler arasında *yönelimsellik ilişkisi* bulunduğu söylenmelidir. Çünkü filozofa göre salt zihin olan varlığın bir şey hakkında olması ona sırayla “tohum üretmesi”, “tohumu ekmesi” ve “tohumu yeşertmesi” anlamlarına gelmektedir. Böylece zihin bir şeye yöneldiği zaman orada varlık ortaya çıkacaktır. Sonuçta Numenius'un teklik ile şeyler arasında kurduğu yönelimsellik ilişkisinin diğer yazarların planına kıyasla sağladığı fayda, teklik ile şeyler arasında kesin bir ayrım vaad etmesidir.

İkincisi: Numenius teklik ile birlik arasında ayrıma gitmektedir. Doğada ortaya çıkan ilk birlik, Tek Tanrıdan sonra gelen “Bir Tanrıdır”. Buradaki birlik, tıpkı diğer yazarlarda gördüğümüz şekilde, bir bütün halidir. Buna göre Tek Tanrının, kendisi dışındaki mekâna yönelmesi sonucunda ortaya bir yandan “Tanrının düzenleyici enerjisi” bir yandan “belirsiz madde” çıkmaktadır. İşte Bir Tanrı, bu belirsiz maddeyle belirleyici enerjiyi potansiyel halde

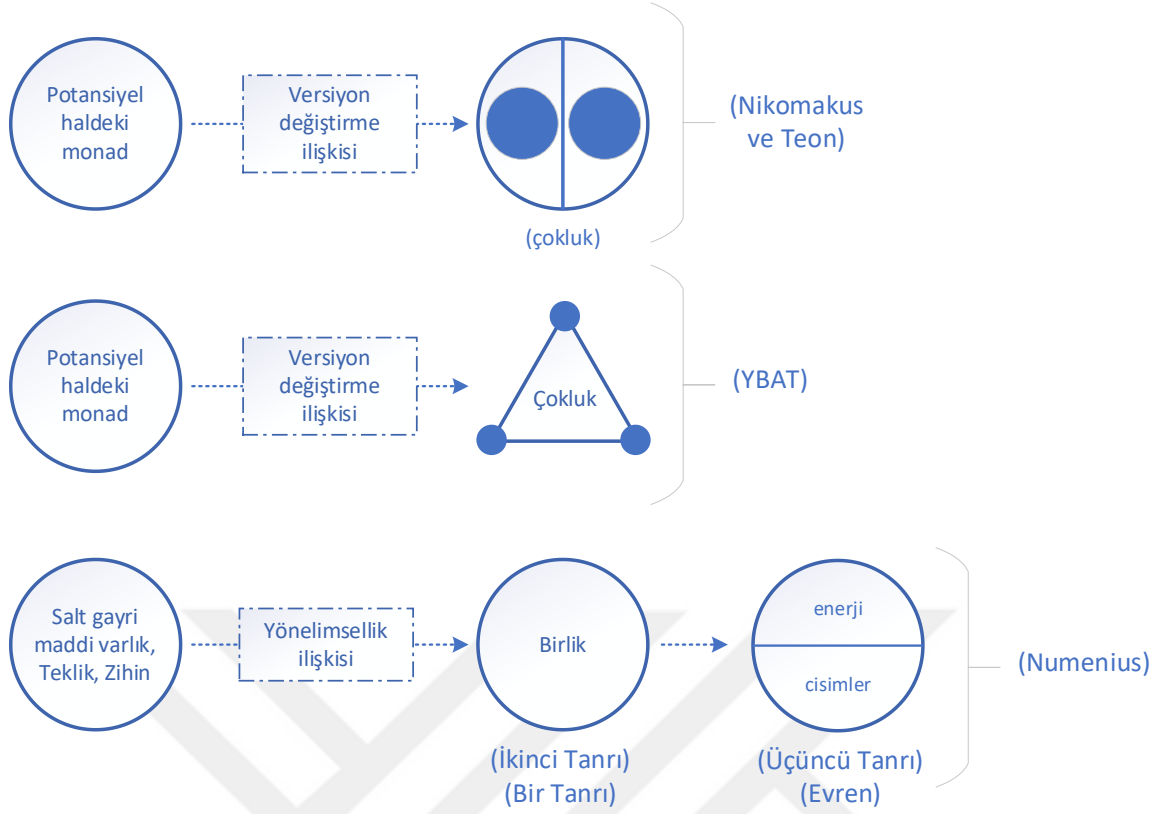
---

⁴⁵⁷ Bkz: bölüm 3.1.1.2'in girişi, Şekil 20

içermektedir. Böylece karşımıza, birbirinden izole edilmemiş bir karışım halinde “madde + enerji” birliği çıkmaktadır.

Maddeyle enerjinin potansiyel halde bir arada bulunması, bunların asli işlevlerini yerine getirmedikleri anlamına gelmektedir. Buna göre (1) madde henüz belirlenip cisim haline gelmemiş ve (2) enerji ise henüz enerji olma niteliğini aktifleştirip maddeyi düzenlememiştir. Eğer maddeyle enerji Tek Tanrıdan çıktıkları anda potansiyel halde değil de doğrudan bilfiil halde bulunmuş olsalardı, Bir Tanrı’nın birliği bozulacaktı. Çünkü belirsiz maddeyle düzenleyici enerji birbirine zıt oldukları için, bunlar kendi asli niteliklerini korudukları halde bir bütün dahilinde bir araya gelemeyeceklerdi. Bu durumda zıt olmaları bakımından birbirinden ayrık duran belirsiz maddeyle belirleyici enerji, bütün teşkil edemeyecekti.

Bir Tanrı bir yandan Nikomakus, Teon ve YBAT’nin potansiyel haldeki monadına öbür yandan bilfiil haldeki monadlara benzemektedir. Çünkü o bizzat var olduğu süre boyunca, içerisinde barındırdığı belirsiz maddeyle belirleyici enerjinin eyleme geçmesini engellemektedir. Bu durumda Bir Tanrı “ögesiz bir bütün” gibi davranmaktadır. Ancak biz her ne kadar bu ögelerin eyleme geçmediklerini söylesek de onlar karışım halinde Bir Tanrıda içerilmişlerdir. Dolayısıyla Bir Tanrının iki adet ögeyi kapsadığı da ortadadır. Bundan çıkan sonuca göre Bir Tanrı hem iki adet ögeyi kapsayan bir bütündür hem de ögelerin eyleme geçmemiş olmasından ötürü potansiyel haldeki monada benzemektedir.

Şekil 26: Numenius'ta zihnin şeyleri var etmesi

Üçüncüsü: Numenius'a göre doğadaki ikinci birlik Bir Tanrıdan sonra gelen "Üçüncü Tanrıdır". Buradaki birlik de tıpkı Bir Tanrıda gördüğümüze benzer şekilde bir bütün halidir. Ancak bunun İkinci Tanrıdan farkı öğelerinin potansiyel halden bilfiil hale geçmiş olmasıdır. Öncelikle Tanrının enerjisi düzenleyici olma niteliğini kazanmaktadır. Böylece o, belirsiz haldeki maddeyi düzenleyip belirli hale getirmektedir. Ardından belirsiz haldeki madde de belirlenmiş olması bakımından cisimlere dönüşmektedir. Sonuç olarak Üçüncü Tanrı aktif haldeki enerjiyle cisimleri barındıran bir bütün arz etmektedir. Burada dikkat edilirse Üçüncü Tanrı, evrenin ta kendisi olmaktadır.

3. 1. 3. Değerlendirme

Yeni Pitagorasçılar mutlak Bir olan varlığın, çokluğun nihai başlangıcı olduğunda ittifak etmektedirler. Daha önce Eski Pitagorasçılıktaki sayı felsefesinde monadın, çokluğu yalnız başına üretemeyip dyada ihtiyaç duyduğunu düşünürsek, burada bir ilerleme olduğu ortadadır. Bununla birlikte çokluğun monaddan nasıl çıkacağı söz konusu olduğunda yazarların görüşleri farklılaşmaktadır. Bu farklılıkları üç maddede sıralayabiliriz.

Birincisi: Nikomakus ile Teon'a göre monad hem muharrik ilke hem de yapıtaşı ilkesi olduğu için o hem sınırsız madde hem de sınırlayıcı faildir. Böyle olunca o kendi kendisinin çokluğunu sınırlamaktadır (bkz: Şekil 21 ve Şekil 23). YBAT'ye göreyse monad her ne kadar

sınırsız maddeyi kendi içerisinde barındırsa da o, maddeye özdeş değildir. Bilakis önce maddeyi kendisinden çıkartır ve daha sonra onu sınırlandırır (bkz: Şekil 25). Numenius’a geldiğimizde YBAT’nin yaptığı soyutlama bir ileri aşamaya taşınmaktadır. Ona göre madde, varlığın başlangıcında bile tekliğin içinde olamaz. Çünkü teklik salt gayri maddi olandır ve maddenin hiçbir türevini barındırmaz.

İkincisi: Tekliğin içerisinde olmayan maddenin teklikten nasıl çıkabildiği konusu Numenius’un sisteminde bir problem olarak belirlemektedir. Onun buna getirdiği çözüm, zihnin yönelimsellik özelliğine dayanmaktadır. Çünkü teklik salt gayri maddi varlık olarak tasarlanınca onun Zihin olduğu ortaya çıkmaktadır. Zihin bir şeye yöneldiği zaman o şeyi yoktan var edebildiği için, Tek Tanrının tasavvur gücünün maddeyi kendisinin dışında var ettiğini söyleriz. Tasavvur gücü sırasıyla tohumları üretme, tohumları ekme ve tohumları yeşertme işlevi görmektedir. Bu durum tohumların hiçbir zaman tekliğin içerisinde bulunmadıklarını ve bilakis zamanla tekliğin dışarısında belirdiklerini göstermektedir. Halbuki daha önce Nikomakus, Teon ve YBAT’nin sistemlerinde tohumlar bizzat potansiyel haldeki monadın içerisinde yerleşik durumdaydılar.

Üçüncüsü: Birçok ilişkisi Yeni Pitagorasçı yazarların potansiyel-bilfiil ve sınır-sınırsız ayrımlarına yükledikleri farklı anlamlar yüzünden muhtelif bağlamlarda ele alınmaktadır. Nikomakus, Teon ve YBAT’ye göre (1) *potansiyel ve bilfiil olan monadın kendisidir*. Çünkü onlar Bir ile çok arasında versiyon değiştirme ilişkisi kurmaktadır (bkz: Şekil 26). Yani mutlak Bir olan potansiyel haldeki monad ile çokluk barındıran bütünler olarak bilfiil haldeki monadlar eşit derecede Bir’dirler. Ancak ilk iki yazar bu önermeyi bir adım ileriye taşıyarak (1-a) *varolan her şeyin bir olduğunu* söylediler. Çünkü onlara göre varlıklar ya potansiyel haldeki monaddır ya da sınırlanmış çokluklar olarak bilfiil haldeki monaddır. YBAT ise 1-a önermesine bir istisna getirdi ve (1-b) *dyad hariç olmak üzere varolan her şeyin bir tür monad olduğu* sonucuna ulaştı. Çünkü ona göre çokluk monaddan doğrudan çıkamazdı. Bir şeyin sınırlı olan monaddan dışarıya çıkabilmesi için onun zıttı olması gerekirdi ve bu yüzden ondan dışarıya çıkabilen tek varlık, sınırsız varlık olan dyad olmalıydı. Son olarak Numenius’a göreyse (2) *potansiyel ve bilfiil olan şeyler teklikten çıkan “madde + enerji” bir’liğidir*. Bu ikisinin potansiyel olmaları kendi işlevlerini yerine getirmediklerine işaret eder. Ancak bilfiil olduklarında enerji harekete geçip maddeyi cisimlere tebdil ettirir.

Tablo 24: Yeni Pitagorasçılar'da monad ile dyadın çokluk açısından karşılaştırılması (Tablo 23'ün genişletilmiş halidir)

		Sınır açısından	Çokluk açısından	Bütün açısından	Cisimsellik açısından	Miktar/öge açısından	Biçim açısından
Nikomakus, Teon YBAT ve Numenius	Potansiyel haldeki monad, sınırlayıcı monad ilkesi ve teklik	Sınırlı	Çokluğun kaynağı	Bütün değil	Düşünülür varlık	1 (birim öge)	Her şekli tohum olarak içeriyor
Nikomakus ve Teon	Bilfiil haldeki monad		Çokluk	Bütün	Duyusal varlık	2 veya daha fazla parçaya sahip	Her şekle girebilir
YBAT	Monadın dışındakiler					3 veya daha fazla parçaya sahip	
YBAT	Potansiyel haldeki dyad	Sınırsız (sonsuz genişleme anlamında)	Çokluğun kaynağı	Bütün değil	Düşünülür varlık	Sonsuza kadar genişleyen 2 parçaya sahip	Biçimi yok
Numenius	Birinci karışım olarak Bir Tanrı	Sınırsız (ayrışmamışlık anlamında)	Çokluğun kaynağı	Bütün	Düşünülür varlık	Yaratıcı kuvvet ile maddeyi potansiyel olarak içermektedir	Biçimi yok
Numenius	İkinci karışım olarak Üçüncü Tanrı	Sınırlı	Çokluk	Bütün	Duyusal varlık	Yaratıcı kuvvet ile maddeyi bilfiil olarak içermektedir	Evren

3. 2. Monadın Kutsallık Kazanması

Eski Pitagorasçılıktaki sayı teorisinde monad ve neredeyse hiçbir sayı, tanrısal niteliği haiz değildi. Çünkü onlar genel olarak sayı teorisine teolojiyi ve kozmolojiyi karıştırmıyorlar ve taptıkları tanrılar ile gündelik dini yaşantılarını Yunan ve Mısır kültürlerinden ediniyorlardı. Bu bağlamda Apollon, Athena, Hermes, Abaris ve Orfeus gibi kutsal karakterlerin⁴⁵⁸ Pitagorasçıların tekkelerinde sayı araştırmasından bağımsız olarak gündemde tutulduğunu görüyoruz.

Eski Pitagorasçılar'a göre sayılar arasında tanrısal karakter taşıyan bir tanesi varsa o, bu niteliğe en yakın olan sayı heptomat (7 sayısı) olabilirdi. Çünkü Filolaos heptomadın "her şeyin hâkimi ve lideri, tanrı, bir olan, ezeli, sabit, hareketsiz, kendisine benzeyen ve diğer her şeyden farklı olan"⁴⁵⁹ olduğunu söylüyor. Ancak onun heptomatta gördüğü tanrısallık muharrik ilke bağlamını ifade etmemekte ve daha çok Tanrının *mükemmel olma* yönüne atıf yapmaktadır. Nasıl ki 7 sayısı hem hiçbir sayı tarafından üretilmediği için öksüz hem de hiçbir sayıyı üretmediği için bakireyse⁴⁶⁰ mükemmel olan Tanrı da hem üretilmemiş hem de üretmemiş olması bakımından 7'ye benzemektedir. Buna göre heptomadın "hâkim ve lider olması" onun bakire Tanrı olan Athena'yla ilişkisine işaret etmektedir. Çünkü Athena hem hareket etmeyen hem de hareket ettirilmeyen olması bakımından hâkim ve liderdir⁴⁶¹. Öte yandan heptomad "bir olması" yönüyle de Apollon'a benzetilmektedir. Çünkü o, hareketsizlik bağlamında diğer her şeyden uzakta ve farklı olduğu için, Apollon'dur yani "çokluğun zıttıdır (απόλλων)"⁴⁶² yani birdir.

⁴⁵⁸ Francesc Casadesús Bordoy, "The Appropriation of the Figure of Orpheus and Orphic Doctrines: An Example of Pythagoras' Artful Knavery (kakotechnie)?"', ed. Almut-Barbara Renger - Alessandro Stavru, *Pythagorean Knowledge from the Ancient to the Modern World: Askesis, Religion, Science*, (2016).

⁴⁵⁹ Filolaos, *Fr.*, par. 20.

- "O diyor ki: Her şeyin hakimi ve lideri, tanrı, bir olan, ezeli, sabit, hareketsiz, kendisine benzeyen ve diğer her şeyden farklı olan bir şey vardır."

⁴⁶⁰ Filolaos, *Fr.*, par. 20.

- "Dekadın içindeki sayılardan yalnızca heptomat hem kendisi oluşturmaz hem de başka sayılar tarafından oluşturulmaz (monad hariç). Bu yüzden Pitagorasçılar ona annesiz bakire diyorlar."

⁴⁶¹ Filolaos, *Fr.*, par. 20.

- "Bu yüzden diğer filozoflar bu sayıyı (efsanelere göre Zeus'un kafasından çıkan) öksüz ve bakire olan [Athena'nın] Zafer [sağlayan yönüne] benzetiyorlar; fakat Pitagorasçılar onu [Athena'nın] her şeyin hakimi [olma yönü]ne benzetiyorlar. Çünkü babasız olan ve baba olmayan şey hareketsizdir. Çünkü yaratmada hareket vardır; çünkü üreten şey ürettiği için ve üretilen şey üretildiği için hareketsiz kalamaz. Ancak en yüce hakim ve önder olan varlık ne hareket eder ne de hareket ettirilir. Heptomad bu imgeye tam olarak uymaktadır." + "7 sayısı dekadın içindeki sayıların hiçbirisini üretmeyip bunlar tarafından üretilmediği için onlar (Pitagorasçılar) ona Athena dediler. 7 ne herhangi şeyi üretir ne de herhangi birinden üretilir. Bu, annesiz ve hep bakire olan Athena'nın karakteridir."

⁴⁶² Filolaos, *Fr.*, par. 20.

Ne Athena ne de Apollon örnekleri Eski Pitagorasçılıktaki sayı teorisinin teoloji ve kozmolojiyle birlikte yürütüldüğünü söylemek için yeterli değildir. Çünkü bunlar istisnai örnekler olmakta öteye geçememekte ve evrenin düzeniyle tanrılar arasındaki ilişkiyi her yönüyle açıklayamamaktadır. Ayrıca Athena ve Apollon gibi tanrılar yalnızca mükemmel varlıklar olmaları bakımından ele alınmış ve onların muharrik ilke olmadıkları açıkça vurgulanmıştır.

Herhangi sayı teorisinin teolojiyle ilişkisinin bizim için önem arz etmesinin sebebi şudur: Eğer Eski Pitagorasçılığın sayı teorisindeki sayılar tanrısal nitelik taşımış olsalardı onların yasa ilkesi işlevlerine ek olarak (bkz: Tablo 17) muharrik ilke olduklarını da söyleyebilecektik. Böylece sayılar hem cisimlerin ölçü ve miktarlarını belirleyen yasa ilkeleri hem de onları varlık sahnesine çıkartan failer olarak belirecekti. Ancak arke araştırması tarihinde bir şeyin hem yasa ilkesi hem de muharrik ilke olduğu görülmüş bir şey değildi. Yaygın olan tutum yasa ilkesiyle muharrik ilkeyi birbirinden ayırmaktı. Örneğin Platon'un yazılmış teorisinde muharrik ilke olan Demiurg ile yasa ilkeleri olan ilkörnekler açıkça birbirlerinden ayrı tutulmuş, yazılmamış teorisindeyse Bir'in İyi olduğu söylenerek (muhtemelen) Demiurg'un "iyi" karakterine yalnızca dolaylı ve muğlak bir atıf yapılabilmisti (bkz: Şekil 17).

Yeni Pitagorasçılar'a geldiğimizde monadın ilk defa tanrısal nitelikler kazandığını ve bir muharrik ilkenin bütün karakteristiklerini sergilediğini görüyoruz. Bu yazarlara göre monad sayıları, ideaları ve maddeyi kendisinden çıkarmakta, onları hareket ettirmekte ve böylece evrenin düzenini oluşturmaktadır.

3. 2. 1. Nikomakus ve YBAT'de Tanrı=Monad Eşitliği

Nikomakus'a göre Tanrı hem Eski Pitagorasçıların Athena'sı ve Apollon'u gibi mükemmeldir hem de Platon'un Demiurg'u gibi düzenleyicidir. Ancak onun esas niteliği düzenleyici olması olduğu için, varlıklarla etkileşime girmesi mükemmelliğine halel getirmemektedir. Nikomakus'un Tanrısını incelediğimizde onun yapısında varlıkların kalıplarının ve aritmetiğin ilkelerinin bulunduğunu görüyoruz⁴⁶³. Tıpkı Demiurg'un

---

- "Pitagorasçılar heptomatı evrenin liderine yani bir olana atfettiler. Ve Orfeus (bunun) şahitidir ve şöyle söylemektedir: 'Heptomad, uzaktan çalışan efendi, Apollon, sevilen...' Daha önce söylediğimiz üzere bir olana, mistik bir şekilde, Apollon denilmiştir. Çünkü *απόλλων* çokluktan uzaktadır ve yalnız başımadır."

⁴⁶³ Ceraslı Nikomakus, IA, par. 1.4.2.

- "[Öncelikli metodun aritmetik olması] sırf biz aritmetiğin, yaratıcı tanrının zihninde tıpkı tümeller ve örnek planlar gibi diğerlerinden daha önce varolduğunu ve evrenin yaratıcısının [tıpkı bir] numuneye ve örnek tasarıma bakar gibi [buna bakıp] maddi yaratımlarını düzenlediğini ve onları gerçek amaçlarına [böylece] ulaştırdığını söylememiz sebebiyle değildir; fakat aynı zamanda..." + "Evrende doğaları gereği sistematik metotla

ilkörneklere baktığı gibi o da bu kalıplara ve ilkelere bakarak eşyaya şekil vermektedir. Şimdi Tanrı böyle tanımlanınca onun monaddan başka bir şey olmadığı ortadadır. Çünkü daha önce varlıkların kalıplarını ve aritmetiği içerisinde barındıran şeyin monad olduğu görülmüştü (bkz: Şekil 21). Ancak filozof *Aritmetiğe Giriş* kitabında Tanrı=Monad eşitliğini lafzen ifade etmemektedir. Biz bu eşitliği söz konusu kitaptan, yalnızca dolaylı yoldan çıkarsayabiliyoruz.

YBAT'ye geldiğimizde o, hem genel olarak *düzenleyici Tanrı=Monad* eşitliğini lafzen ifade etmekte⁴⁶⁴ hem de özel olarak Nikomakus'un bu eşitliği benimsediğine dair rivayetler zikretmektedir⁴⁶⁵. Burada YBAT'nin rivayetlerini güçlü şahitler olması bakımından kullanabiliriz. Çünkü *Aritmetiğin Teolojisi* kitabı hem Nikomakus'tan geniş aktarımlar içermektedir hem de Nikomakus'tan alıntı yapmadığı yerlerde de ana kaynak yine Nikomakus'tur⁴⁶⁶. Yalnızca bir istisna olarak YBAT ile *Aritmetiğe Giriş*'in çeliştiği noktalarda, iki eseri ayrı değerlendirmek gerektiği not düşülmelidir.

---

ayarlanan her şeyin, her şeyi yaratan kişinin zihni ve basireti tarafından, hem kısmen hem de bütün olarak sayılara göre düzenlenip belirlendiği görülür. Çünkü kalıp, dünya-yaratıcısı-tanrının zihninde başından beri varolan sayıların egemenliği altındayken, tıpkı bir ön taslak gibi sabittir; sayılar yalnızca kavramsal ve her yönüyle gayri maddidir fakat aynı zamanda gerçek ve sonsuz özlerdir; böylece sanatsal bir plan olarak onlara bakıp bütün bu şeylerin, zamanın, hareketin, cennetlerin, yıldızların ve her tür deveranın yaratılması gerekir.”

⁴⁶⁴ YBAT, 35-37.

- “Her şey monad tarafından düzenlenir; çünkü o potansiyel olarak her şeyi içerir; çünkü monad, dyaddakiler de dahil olmak üzere, bütün sayılarda var olan ilkeleri onlar henüz fiili olmasalar bile tohum-olarak tutar.” + “O sanki evrenin ilkesi ve şeylerin doğasıymış gibi, [yukarıdaki örnekleri kendisinden] üretmesinin yanı sıra kendisini de kendisinden üretir; çünkü o her şeyi devam ettirir ve varolan şeyin değişmesini engeller; sayılar içinde sadece o, her şeyi koruyan Kader'i anımsatır ve özellikle [tanrıya] en yakın o olduğu için hem tanrının ilkesini yansıtmaya hem de ona benzetilmesi çok uygundur” + “O yaratıcılığı sayesinde yaratmadır ve akli sayesinde akıldır.” + “Tıpkı monad olmadan genel olarak hiçbir şeyin birleşimi olmayacağı gibi yine o olmadan hiçbir şeyin bilgisi de olmaz; çünkü o saf bir ışıktır; genel olarak her şeyin üzerindeki en yetkilidir; ve o güneş gibidir ve hüküm sürer; böylece o, bütün bu hususlardan ötürü tanrıya benzer; ve özellikle monad birbirlerinden çok farklı olsalar ve birçok bileşenden oluşsalar bile şeyleri, tıpkı tanrının bu evreni benzer şekilde karşıt olan şeylerden uyumlu ve birleşik hale getirdiği gibi, bir araya getirme ve birleştirme gücüne sahip olduğu için [tanrıya benzer]. Bu yüzden monadın sadece tanrı değil aynı zamanda “akıl” ve “androjin” de olduğunu söylediler. “Akıl” denilmesi tanrının hem evrenin yaratılmasında hem de genel olarak bütün yeteneklerde ve akılda en yetkili olması yönü nedeniyeldir: tanrının bu yönü kendisini bir bütün olarak tikel maddelerde açığa çıkarmasa da yine de onun eylemleri bakımından o Akıldır; çünkü bilgisi bakımından o, aynılıktır ve değişmezdir. İşte tam da bu yüzden, farklı türlerdeki şeylerde farklılaşsa bile her şeyi kendisinde kavramsal olarak içeren monad, yaratıcı bir ilke gibidir ve tanrıyı anımsatır ve kendi ilkesinden [başkalaşım] değişmez ve diğer her şeyin değişmesini engeller; aksine o hakiki değişmezdir ve Atropos Kader'idir [moirasıdır]. Ona “sanatçı” ve “modelleyici” denilmesi bu yüzdendir; çünkü evreni birleştirirken ve yaratıkları yayarken o, ilerleyişlerinde ve geri çekilişlerinde, maddeselliğin örneklerinin kendisinde ortaya çıktığı matematiksel doğaları dikkate alır. Dolayısıyla ona “Prometeus”, yaşamın sanatçısı, denilmiştir.”

⁴⁶⁵ YBAT, 37; Dillon, *The Middle Platonists*, 355.

- “Nikomakus tanrının monadla örtüştüğünü söylüyor; çünkü tanrı tohum-olarak, tıpkı sayı örneğindeki monad gibi, varolan her şeydir; fiili oldukları zaman son derece zıt (genel olarak konuşursak, şeylerin zıt olabileceği her şekilde zıt) görünen şeyler onda [monadla] potansiyel olarak içerilmiştir.”

⁴⁶⁶ Robbins - Karpinski, “IA”, 88.

3. 2. 2. Teon'da Tanrıların İlkesi Olarak Düzenleyici Monad

Teon'un sisteminde monad hem düzenleyici olması bakımından evrenin muharrik ilkesidir hem de diğer tanrıları ortaya çıkaran güç olarak hepsinden daha kutsal bir konumdadır. Çünkü filozofa göre aritmetikteki *sayı*, fizikteki *hareket*, dindeki *kutsallık* ve müzikteki *orantı*... bunlar aynı şeyi ifade etmektedir: Monadın evrene getirdiği uyumu ve düzeni. Burada monadın, Eski Pitagorasçılar'la kıyaslandığında, muharrik ilke niteliği kazanmasını (1) sayı teorisi, (2) astronomi ve (3) müzik açılarından inceleyebiliriz.

Birincisi, Teon'a göre monad varlık alanında var olan her şeyi (cisimleri, sayıları, gök cisimlerini, ruhu, ideaları ve ilişkileri) kendi içinde potansiyel olarak içerdiği için o zorunlu olarak tanrıları da içermektedir⁴⁶⁷. Eğer monad tanrıları içeren bir ilkeyse onun, evrenin nihai muharrik ilkesi olduğu anlaşılabacaktır. Teon'un bu düşüncesi Eski Pitagorasçılar'ın sayı teorisinden hareket etmekte ancak yeni bir düşünceye ulaşmaktadır. Çünkü eğer heptomat onların dediği gibi tanrı niteliğine sahipse⁴⁶⁸, Tanrıyı doğuran monadın heptomattan daha fazla kutsal olması gerekmektedir. Halbuki böyle bir çıkarım daha önce Eski Pitagorasçılar tarafından yapılmış değildi. Onlara göre heptomat Athena ve Apollon gibi tanrılarla ilişkilendirilen (veya onlara eşitlenen) sayı iken monadın böyle tanrısal bir özelliği yoktu. Bu bağlamda monad, (heptomat hariç olmak üzere) dekadın içindeki diğer sayılardan farksız idi.

Teon'un (muhtemelen) heptomattan hareketle yaptığı bu çıkarımı Eski Pitagorasçılar'ın yapamamasının sebebi, onların monadı evrenin başlangıcındaki *nihai yapıtaşı ilkesi* olarak görmemeleriydi (bkz: Şekil 1). Onlara göre heptomat monaddan değil, doğrudan tek ve çift sayı kavramlarından (veya diğer 9 kavram çiftinden) çıkmaktadır. Şimdi bir an için [tıpkı Teon'un heptomatı üreten aşkın gücünün (yani monadın) muharrik ilke vasfı kazanması gibi] Eski Pitagorasçılar'ın heptomatını üreten güçleri de muharrik ilkeler olan varsaysaydık, o zaman *tek* ve *çift* kavramlarının muharrik ilkeler olduklarını görürdük ve onların monadı hala muharrik ilke olamazdı. O halde Eski Pitagorasçılar'ın monadı teknik sebepler yüzünden hiçbir şart

⁴⁶⁷ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.40.

- “Teklik her şeyin ilkesidir ve her şeyin en baskınıdır. Her şey ondan sudur eder [emanates] ve o hiçbir şeyden sudur etmez. O bölünemezdir ve potansiyel olarak her şeydir. O sabittir ve kendi tabiatından çarpma yoluyla asla ayrılmaz ($1*1=1$). Düşünülür olan ve henüz yaratılmamış her şey onun içindedir: İdeaların doğası, Tanrının kendisi, Ruh, Güzel, İyi, düşünülen her öz, örneğin güzelliğin kendisi, adaletin kendisi, eşitliğin kendisi (...) [onun içindedir]. Çünkü biz bu şeylerin her birini bir olması ve kendi içinde olması bakımından algılıyoruz.”

⁴⁶⁸ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.46.

- “Dekadaki başka bir sayının, 7 sayısının, ilginç bir özelliği vardır. O dekadın içinde var olan hiçbir sayıyı doğurmaz ve bunların hiçbirini tarafından doğrulmaz. Bu durum Pitagorasçıları, ona Athena ismini vermelerine sebep olmuştur. Çünkü bu tanrı bir anneden doğmaz ve hiç kimseyi doğurmaz. Bu sayı herhangi birleşmeden ortaya çıkmaz ve başka şeyle birleşmez. Dekadın içindeki sayılardan bazıları üretir ve bazıları üretilir...”

altında muharrik ilke olamamaktadır. Zaten böyle bir girişime ihtiyaç yoktur; çünkü Eski Pitagorasçılar'a göre muharrik ilke, kavram çiftlerinden bağımsız olarak belirlenmiştir (bkz: Tablo 9). Bu bağlamda birbirine zıt olan kavram çiftlerini uyumlaştıran ve onlardan bağımsız olarak duran “uyumlaştırıcı gücün” gerçek muharrik ilke olduğunu söylemiştik. Bütün bunların karşısında yer alan Teon'a göre monad hem şeylerin mutlak yapıtaşı ilkesi olup hem de yanında başka ilke barındırmadığı için, o zorunlu olarak nihai muharrik ilke olmaktadır.

Monadın diğer tanrılara kıyasla daha kutsal olması da Eski Pitagorasçılar'ın sayı teorisine dayanmaktadır. Onlara göre sayılar ile bunları üreten güçler (yani kavram çiftleri ve uyumlaştırıcı güçler) birbirinden farklı olduğu için, heptomatla ilişkilendirilen Athena ve Apollon gibi tanrılar ile bunları üreten muharrik ilkenin de farklı olması gerekiyordu. Teon'a geldiğimizde bu durum, *monadın sayı olmadığı* vurgulanarak tekrarlanmıştır⁴⁶⁹. Çünkü filozofa göre sayılar sınırlandırılmış ve düzenlenmiş çokluklardan ibarettir⁴⁷⁰. Çoklukları sınırlayan ve düzenleyen ilke monad olduğu için onun sayılardan farklı olması gerekmektedir (bkz: Şekil 23). Sonuç olarak monad, kendisi bir sayı olmaması bakımından diğer sayıları üretmiş ve böylece varlık alanındaki her şeyden daha kutsal bir konumu hak etmiştir.

İkincisi, monadın tanrıları üreten ilke olmasının astronomiyle de ilgisi vardır. Çünkü Teon'a göre tanrıların tamamı soyut değildir; bilakis onların bazıları duyu organlarımızla algılanabilir. Algılanabilen bu tanrılar aslında gökcisimlerinden ibarettir⁴⁷¹. Çünkü tanrıların esas niteliği ölümsüz olmaktır ve gökcisimleri sürekli aynı hareketi tekrarlayarak sonsuz bir döngünün içinde oldukları için⁴⁷² insanların kültürlerindeki tanrılar bu gökcisimlerinden başka

⁴⁶⁹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.44.

- “5 sayısı sayıların iki türünü, tek sayıyla çift sayıyı, yani 2'yle 3'ü, kuşatan ilk sayıdır. Çünkü teklik bir sayı değildir.”

⁴⁷⁰ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3.

⁴⁷¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.1, 1.2.

- **Dindarlığı ve erdemi öğrenmek için öncelikle astronomi öğrenilmelidir:** “Çünkü kendini eğitmeye özen gösteren kişi, diğer erdemleri dindarlık sayesinde edinir. O [Platon] daha sonra, bir kişinin tanrılara karşı takvaya nasıl teşvik edeceğini gösterir; ardından astronomiyle başlamanın zorunlu olduğunu söyler; çünkü eğer bir kişi insanların gözünde yalan söylemekten utanıyorsa, tanrıların gözünde böyle yapmaktan daha çok utanır. Şimdi tanrılar hakkında yanlış bir fikir geliştiren ve algılanabilen tanrıların doğasını, yani astronomiyi, hiç çalışmadan bu fikrini ifade eden kimse yalancı birisidir.”

- **Dindarlık ve erdemi öğrenmek için nihai bilgi aritmetiktir:** “Platon *Epinomis*'te yine, “tanrının hediyesi” dediği aritmetiğe gelir; ve onuz hiç kimsenin erdemli hale nasıl geleceğini bilemeyeceğini söyler. Sonra zıttı [durumun] tarifine geçerek şöyle söyler: Eğer birisi insanlıktan sayıları kaldırsaydı, tüm sağduyu imkansız hale gelirdi: akıldan yoksun kalan canlı ruhu hiçbir erdeme güç yetiremezdi; dahası kendi özüne de artık sahip olamazdı. Şüphesiz ne ikiyi ne de üçü ve ne çifti ne de teki nasıl ayırt edeceğini bilmeyen ve sayılar hakkında hiçbir şey bilmeyen canlı yalnızca duyular ve hafıza aracılığıyla bildiği için asla hiçbir şeye anlam veremeyecektir. Gerçek akıldan yoksun olduğu için o asla bilge olamayacaktır.”

⁴⁷² İzmirli Teon, *MUP.*, par. 3.11, 3.12.

- “Birçok yıldız sabittir. Onlar en büyük birinci kürenin üzerinde, eşsiz ve basit bir dairesel hareketle taşınırlar; sanki [o küreye] sabitlenmiş ve onunla birlikte dönüyorlarmış gibi. Onların kürenin üzerindeki göreceli konumları hep aynıdır ve kendi aralarındaki aynı düzeni korurlar ve biçim, hareket, büyüklük ve renk değişikliği

bir şey olamazlar. Şimdi gökcisimleri ve genel olarak astronomi bilimi sayılardan ve genel olarak aritmetikten türediğine göre, tanrıları üreten ilkenin de evreni düzenleyen nihai muharrik ilke olması gerekmektedir. Teon'un bu düşüncesi *Timayos*'taki Demiurg-küçük tanrılar ilişkisinin bir yeniden ifadesidir (bkz: bölüm 1.1.3.2 ve Tablo 19). Bu bağlamda o Eski Pitagorasçılığın sayı teorisindeki monadın konumunu Demiurg'la güncellemiş ve monadı nihai muharrik ilke yapmıştır.

Üçüncüsü, müzik bilimi monadın muharrik ilke olduğunu söylemektedir. (1) Çünkü Tanrı evreni müzik yasalarına göre düzenler⁴⁷³. Müzik yasaları ise temelde orantıdan ibarettir⁴⁷⁴. Orantı ve diğer bütün aritmetik ilişkiler ise sayılara dayanmaktadır⁴⁷⁵. Monad da sayıları üreten ilke olduğu için, onun evreni düzenleyen nihai ilke yani Tanrı olduğu ortaya çıkar. Tıpkı bir önceki maddede Demiurg-küçük tanrılar ilişkisi söz konusu olduğu gibi burada da aynı ilişki gündeme gelmektedir. En kudretli Tanrı olan Demiurg gökcisimlerinden ibaret olan küçük tanrıları meydana getirir ve küçük tanrılarının dönüşleri belli aralıklar ile oranlar dahilinde gerçekleştiği için ortaya müzik bilimi çıkar⁴⁷⁶. (2) Yine başka bir argüman bağlamında burada, *Timayos*'taki Demiurg'un "iyi" karakteri gündeme gelmektedir. Çünkü evrendeki iyi şeyler düzen sayesinde iyidir; düzen ise sayılara göre olur; yani sayılar olmasaydı düzen ve iyi de olmayacaktı⁴⁷⁷. Şimdi evrende düzen var olduğunu göre bu, evrendeki iyiyi yaratan kişiden gelmiş olmalıdır. O da sayıların ilkesi olan monaddır.

---

yaşamazlar.” + “Gezgin dediğimiz Güneş, Ay ve diğer yıldızlar tıpkı sabit yıldızlar gibi, evren tarafından gündelik hareket içinde doğudan batıya doğru taşınırlar.”

⁴⁷³ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.2.

- “Pitagorasçılar (ki Platon onların hissiyatını sıklıkla benimsemiştir) müziği aynı zamanda karşıt şeylerin mükemmel birliği, çokluktaki teklik ve hatta çatışmadaki uyum olarak tanımlar. Çünkü müzik yalnızca ritmi ve modülasyonu koordine etmez; o bütün sisteme düzen verir; onun hedefi birleştirmek ve koordine etmektedir; ve tanrı da çatışan şeyleri düzenler; ve onun en büyük işi, düşman olan şeyleri müziğin ve tıbbın yasaları vasıtasıyla barıştırmaktır. Şeylerin harmonisinin ve evrenin yönetiminin sürdürülmesi de müzik sayesinde; çünkü alemde harmoni olan şey, devlette iyi yasamadır ve ailede ölçülülüktür. O gerçekten de çokluğa düzen ve birlik getirme gücüne sahiptir. Şimdi bu bilimin tesiri ve kullanımı, diyor Platon, insanlığa ait olan öğelerin dördünde görülür: zihin, beden, aile ve devlet. Gerçekten de bu dört şey iyi düzenlenmeye ve tayin edilmeye muhtaçtır.”

⁴⁷⁴ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.2.

- “Müziğe gelince onun konusu hareketlerin ve aralıkların karşılıklı ilişkileridir (bu ilişkiler ne olursa olsun); sayılara dayanan şeyi kavramaksızın onu anlamak mümkün değildir. Böylece bizim planımıza göre müziğin sayısal yasaları aritmetikten hemen sonra gelecektir; fakat doğal sırayı takip edersek, alemlerin harmonisini çalışmaktan ibaret olan bu müzik, beşinci sırada gelecektir.”

⁴⁷⁵ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.2.

- “Şimdi Pitagorasçı öğretiyeye göre sayılar, tabiri caizse, her şeyin ilkesi, kaynağı ve köküdür.”

⁴⁷⁶ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.1.

- “İleride, aynı bilimi överken, geometrinin yüzeylerle ilgili olduğunu fakat astronominin konusunun cisimlerin hareketi olduğunu, yani ruhu yukarı bakmaya ve dünyanın şeylerini es geçip gökyüzündekileri düşünmeye mecbur ettiğini söylüyor. Aynı eserde müzikten bahsediyor; çünkü var olan her şeyi düşünmek için iki şey zorunludur: Pitagorasçı öğretiyeye göre kardeş iki bilim olan astronomi ve harmoni...”

⁴⁷⁷ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.1.

3. 2. 3. Numenius'un Kozmogonisindeki Üç Tanrı

Numenius'ta tekliğin Tanrı olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Tanrının esas niteliği evreni yaratması yani maddeyi ortaya çıkarıp ona düzen vermesidir. Evreni ve maddeyi ortaya çıkaran varlığın bunlardan önce gelmesi ve maddi olmaması zorunludur. Şimdi “bir” ve “birlik” kavramlarını incelediğimizde bunların maddeden yeterince soyut olmadıklarını görüyoruz. Çünkü doğadaki ilk *birlik* enerjiyle maddenin karışımı olan Bir Tanrıdır. Ancak “teklik” incelendiğinde bunun salt gayri maddi varlık olduğu görülür. Çünkü o özü gereği tektir ve çoklukla ilgili olan hiçbir şeyi (ve dolayısıyla maddeyi de) içermez. Burada Numenius'un teklik kavramının diğer üç yazardaki potansiyel haldeki monada tekabül ettiğini düşünürsek (bkz: Bölüm 3.1.3), monadın kutsallığı konusunda ortak bir söylemin varlığına ulaşılabilir.

Öte yandan Numenius'un tekliği bir tanrı, hatta varlığın başlangıcındaki nihai tanrı, olsa da bu durum onun bir muharrik ilke olduğu sonucunu hemen doğurmaz. Çünkü filozofa göre hareket maddeyle ilgilidir ve hem hareket ettirilenin hem de hareket edenin maddeden mutlak soyut olmaması gerekir. Halbuki tekliğin maddeden mutlak soyut olduğu söylenmişti. Bu yüzden Numenius Platon'un, bazı işleri kendisi yapıp bazılarını küçük tanrılara havale eden Demiurg'undan bütün iş yükünü kaldırıp Aristoteles'in “hareket etmeyen hareket ettiricisi” gibi bir fikre başvuruyor ve tekliğin bu türden bir muharrik ilke olduğunu savunuyor. Tekliğin kendisi hareket etmeyip *hareketin ilkesi* olmasını beş aşamada inceleyebiliriz:

Birinci aşamada, teklik varlığın başlangıcı esnasında mutlak yalnızlık halinde bulunmaktadır⁴⁷⁸. Çünkü o tanım gereği tektir ve yanında hiçbir dengi olamaz. Kusursuz bir teklik için onun maddeden tamamıyla soyut olması gerekir⁴⁷⁹. Aksi takdirde maddenin çokluğu

---

- “Örneğin müziğin yalnızca, sayılarla ölçülen hareketlerden ve seslerden kaynaklanabileceği açıktır; ve iyi olan her şeyin kaynağı olduğu için sayının, hiçbir “kötünün” sebebi olamayacağı da bir o kadar açıktır. Öte yandan, sayıdan yoksun olan şey herhangi akıl türünden de yoksundur; onun düzeni yoktur, güzelliği yoktur, zarafeti yoktur ve sonuç olarak bütün mükemmelliklerden yoksundur. İleride o şöyle devam ediyor: Hiç kimse bizi, insan türü için dindarlıktan daha büyük ve onurlu bir erdemin var olabileceğine ikna edemez.”

⁴⁷⁸ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 10.

- “Cisimler bitişik nesnelerde bulunan işaretlerle algılanmalıdırlar. Fakat İyi, kavranabilen hiçbir nesneden [hareketle] çıkarsanamaz. (İyi anlamaya nasıl erişeceğimizi yalnızca bir örnekle açıklayabiliriz.) [İyi anlayacak kişi] sanki bir gözetleme kulesinde oturup dikkatlice izleyen ve dalgalar arasında tek başına yüzen küçük bir balıkçı teknesini bir bakışta keşfetmek zorunda olan birisi gibidir. Böylece o, görünen dünyanın uzağında yalnız olanla (yalnızlıkla) yalnız olarak insanlardan veya canlı varlıklardan veya büyük-küçük herhangi cisimden uzakta ifade edilemez, tanımlanamaz, dolaysız ilahi bir yalnızlık içinde İyiyle iletişime geçmelidir. İyi, ışık saçan güzellik içinde yalnız ve egemen şekilde düşünüp duruyor olsa da orası hem barışçıl hem lütufkar hem de dostane bir yerdir.”

⁴⁷⁹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 9b, 12.

- “İyi Hakkında çalışmanın birinci kitabında o, Tanrı'nın gayri maddi olduğuna inanan toplumlardan [biri olan] Yahudiler'den onların peygamberlerinin ifadelerini alıntılarmaktan çekinmeyerek ve mecazi şekilde açıklayarak bahsetmektedir.” + “Varlığı sürdüren bu ilke bedenın dağılma eğiliminden kurtulmalıdır; böylece bedeni bir arada tutar ve onun yok oluşunu engeller, (özellikle) bedenler doğdukları (veya gerilimle test edildikleri)

onun tekliğine halel getirecektir. Onun esas niteliği teklik olsa da başka sıfatları da vardır. Örneğin o “iyidir”⁴⁸⁰. Çünkü teklik kötü olan hiçbir şeyi barındırmaz. Numenius’un felsefesinde kötülüğün kaynağı maddedir⁴⁸¹. Bu bağlamda teklik gayri maddi olduğu için onun iyi olması zorunludur. Eğer teklik çok az miktar dahi maddeyle karışmış olsaydı onun durumu bugün içinde yaşadığımız evren gibi olacaktı, yani teklik iyiyle kötünün karışımı hali arz edecekti. Böyle olsaydı onun oluşa tabi olması gerekirdi ki bu mümkün değildir⁴⁸². Tekliğin oluşa tabi olmaması onun hareket etmediğini gösterir⁴⁸³. Ancak teklik, oluşun bizzat faili de değildir⁴⁸⁴. Çünkü evrenin başlangıcında oluş var olmadığı için, oluşun faili olmak başlangıçtaki halden değişmek anlamına gelecektir. Daha önce Nikomakus, Teon ve YBAT bu gerçeği fark edememişler ve potansiyel haldeki monadın versiyon değiştirdiğini ileri sürmüşlerdi. Halbuki teklik hiçbir şekilde asli versiyonunun dışına çıkmaz⁴⁸⁵. Tekliğin başka

---

zaman; o halde bana öyle geliyor ki bu gayri maddiden başka bir şey asla olamaz. Çünkü diğer bütün doğalar arasında yalnızca bu gayri maddi doğa sabit kalabilir (veya varlığını sürdürebilir); o kendi kendini ayarlayan (veya dengeleyen) biricik (doğadır); ve hiçbir şekilde (diğer) bedenlerin (eğilimlerine maruz kalmaz). Çünkü o üretilmemiştir, artırılmamıştır ve herhangi hareket türüyle rahatsız edilmemiştir. Buna göre bana öyle geliyor ki en yüksek rütbeyi Gayri Maddiye ayırmakta haklıyız.”

⁴⁸⁰ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 10.

⁴⁸¹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 17.

- “Bu yüzden Platon’a göre evren iyi niteliklerini bir baba tanrının cömertliğine borçluyken onun kötülükleriye, bir anne olarak, maddenin kötü huyundan kaynaklanır.”

⁴⁸² Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 20, 21.

- “Onun isminin uzun zamandır aradığımız şey olduğunu kabul ediyorum; ve isminin “Varlık ve Var olan” olduğunu iddia edersem benimle alay etmesin. Bu “Varolan” isminin sebebi onun hem doğmamış ne de bozulmamış olması ve herhangi bir hareketi kabul etmediği gibi daha iyiye veya daha kötüye doğru hiçbir değişikliği de kabul etmemesidir; çünkü o her zaman basit ve değişmezdir; hep aynı ideadır (formdadır) ve kendi özdeşliğini ne bilinçli olarak ne de zorla terk etmez. Yani Platon’un Kratilos’ta söylediklerini hatırlayacağın üzere, isimler şeylerle benzerliklerine göre verilirler.” + “Oluşmakla hiçbir ilgisi olmayan Hep-Var olan nedir? Öte yandan hiç var olmayan fakat Oluşan nedir? Birincisi akıl yürütme yoluyla anlayan [kişi] için düşünülmelidir; hep aynı kalır; diğeryise doğup kaybolan akılsız duyularla ve algılarla algılanabilen fakat hiçbir zaman gerçek anlamda var olmayandır.” Bu yüzden o “Varlık nedir?” diye sordu ve onu tartışmasız bir biçimde Oluşmayan (veya büyümekle ilgisi olmayan) olarak belirledi. Çünkü dedi ki: Bu, varlığı etkilemezdi, ki bu durumda değişime tabi olurdu; ve değişebilir olan elbette Varlık olmazdı.”

⁴⁸³ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 30; YBAT, 38.

- “Birinci ve İkinci Tanrıların yaşam tarzı budur. Şüphesiz Birinci Tanrı duran iken bilakis İkinciye hareketlidir. Birinci Tanrı düşünülürle meşgul olurken İkinciye hem düşünülürle hem de algılanabilirle uğraşır. Bu sözüme şaşırmayın; çünkü daha da harika (şeyler) duyacaksınız. İkinci Tanrının hareket vasfının aksine, Birinci Tanrının bu özelliğini hareketsiz bir duruş olarak adlandırıyorum; veya daha doğrusu içsel bir (hareket). Evrenin, sonsuzluğun ve kurtuluşun düzeni bu (Birinci Tanrıdan) dışarıya, evrene saçılır.”

⁴⁸⁴ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 27a.

- “Birinci Tanrı yaratmayı üstlenmeyebilir ve bu yüzden Birinci Tanrı, Yaratıcı Tanrının Babası olarak düşünülmelidir (...) Birinci Tanrı, Kral olduğu için, bütün işlerden azadedir; öte yandan Yaratıcıysa onun cennet boyunca geçtiği yerlere hükmeder.”

⁴⁸⁵ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 14, 19.

- “(Numenius ayrıca) bazı Pitagorasçıların bu ifadeyi doğru anlamadıklarında (ısrarcıdır); çünkü onlar oradaki belirsizin ve ölçülemeyen ikiliğin (veya çokluğun) oradaki saf teklik tarafından şu süreçle düzenlendiğini düşünüyorlar: Bu teklik [güya] kendi saflığından ayrılmış ve ikilik (veya çokluk) formuna dönüşmüş. Bu yanlıştır. Çünkü böylece teklik teklik olmaktan çıkmış olur ve yerine erken-doğum bir ikilik (veya çokluk) geçerdi. Böylece madde tanrıdan dönüşmüş olur ve ölçülemeyen olan ve belirsiz ikilik (veya çokluk) ise teklikten dönüşmüş olurdu. Böyle bir görüş vasat eğitilmiş insanlara bile makul gelmezdi.” + “Bu yüzden var olan ölümsüz ve sabittir; her zaman eşit ve özdeştir; asla doğmaz veya ölmez; artmaz veya eksilmez; asla daha fazla veya daha az değildir;

bir sıfatı da “zihindir”. Çünkü bir varlık ya maddedir ya zihindir ya da bu ikisinin karışımıdır. Şimdi teklik maddi olmadığı gibi karışım hali de sergilemediği için onun *salt zihin* olduğu ortaya çıkar⁴⁸⁶. Salt zihin olan bir varlığın oluşa hareket vermesi ancak dolaylı yoldan mümkün olabilir. Bu şöyle gerçekleşir: Zihin tasavvur gücü sayesinde bir şeye yönelir ve onu yoktan var eder⁴⁸⁷. Zihnin yönelme hali sonucunda ortaya “enerji” ve “madde” çıkar⁴⁸⁸. Enerji tanımı gereği maddeyi düzenleyen bir potansiyele sahip olduğu için onun görevi maddeyi cisimlere dönüştürmektedir. Böylece zihin kendisi maddeye temas etmediği halde ona dolaylı yoldan tesir etmektedir. Sonuçta ortaya evrenin yaratılması süreci çıktığı için teklik “Tanrıdır”.

İkincisi aşamada, İkinci Tanrı varlığa gelir. Birinci Tanrı ile İkinci Tanrının arasındaki ilişki *Timayos*’taki Demiurg karakteri üzerinde şekillenmektedir. Demiurg’un “iyi” niteliğiyle “yaratıcı” niteliğini birbirinden ayırıp bunları Birinci Tanrı ile İkinci Tanrı arasında bölüştürürsek Numenius’un felsefesine ulaşırız⁴⁸⁹. Buna göre Birinci Tanrı iyidir ancak bütün

---

mekânsal veya başka türde bir hareketi gerektirmez. Doğasında hareket etmek bulunmadığı için Var olan, geriye veya ileriye, yukarıya veya aşağıya, sağa veya sola (altı Platonik hareket türünde) asla yer değiştirmeyecektir; kendi eksenini etrafında da hiç dönmeyecek, kendi kendine dengede ve (hala) ayakta duracak, her zaman kendine benzer ve özdeş kalacaktır.”

- **Numenius haricindeki üç yazara göre monad kendi karakterinden ve ilkesinden asla ayrılmaz. Fakat karakterini koruduğu halde versiyon değiştirebilir. Örneğin İamblikus:** “Eşsiz olarak o hem kendi ilkesinden kesinlikle çıkmaz ve ayrılmaz hem de başka şeylerin böyle yapmasına izin vermez; çünkü o kendi varlığını paylaştırır. Çünkü ne kadar uzağa genişlerse genişlesin veya ne kadar çok genişlemeye sebep olursa olsun o yine de kendisinin temel ilkesinin ve bunun uzantılarının başkalaşmasını ve değişmesini engeller.”

⁴⁸⁶ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 25, 31.

- “Varlığın ve [yani] İdeanın düşünülür olduğu ve Zihnin onun sebebi olarak ondan daha yaşlı olduğu kabul edilirse o halde, sadece bu Zihnin İyi olduğu sonucuna varılmalıdır.” + “Platon sadece Yaratıcının insanlar tarafından bilindiğini ve bilakis Kendinde Varlık denilen Birinci Zihnin onlara bütünüyle meçhul kaldığını bildiği için, şöyle diyen birisi gibi konuştu: Ey insanlar, belli belirsiz algıladığınız zihin, Birinci Zihin değildir; aksine bu zihinden önce, daha yaşlı ve daha kutsal olan başka bir [zihin] daha vardır.”

⁴⁸⁷ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 27b, 29; Todorovska, “The Doctrine of The Gods in Numenius’ Ontology”, 50.

- **Zihnin yönelmesi şeyleri yoktan var eder:** “Bizim ilerleyişimiz bunun üzerinden gerçekleştiği için, (Yaratıcının cennetler boyunca) bu geçişinde ona katılmak için görevlendirilen (veya buna çaba sarf eden) herkesin üstüne (İlahi Zihin) saçılır. Şimdi Tanrı ne zaman herhangi birimize bakıp bize doğru dönse, orada hayat ve bedenlerde canlanma meydana gelir; ve bu, Tanrının kendisini yalnızca belli bir mesafeden bile olsa meşgul ettiği her zaman meydana gelir. Ancak Tanrı her ne zaman kendi gözetleme kulesine geri dönse o zaman bütün bu (canlanma) tekrar yok olur; fakat (İlahi) Zihnin kendisi, kendi mutlu varlığını sükunetle sürdürür.”

- **Tekliliğin şeyleri var etmesi esnasında versiyon değiştirme gibi dönüşümler yaşanmaz:** “Verme eylemi esnasında Vericiyi terk eden ve Alıcıya geçen her şey (iyileştirme?) hizmeti, zenginlik ve tüm veya bozuk para [aktarımı] gibidir; insani ve dünyevi hediyelerdeki süreç budur. Ancak Kutsal Olan, birinden diğerine ulaştırıldığında ve geçtiğinde, Alıcının hizmetine girerken Vericiyi terk etmez; Verici bununla hiçbir şey kaybetmemekle kalmaz, aynı zamanda bu ek avantajı [yani] verişinin (veya cömertliğinin) hatırasını da kazanır.”

⁴⁸⁸ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 14, 38.

- **Madde, Belirsiz ikidir:** “(Pekala o,) Pitagoras’ın ... maddeye ise İkiliğin (veya çokluğun) ismini verdiğini söylüyor. (Açıkça diyor ki:) eğer bu ikilik belirsizse o halde üretilmiş olamaz.”

- **Maddeyi düzenleyen şey, Tek Tanrı’nın enerjisidir:** “Pitagoras bu düzenlemenin Tek Tanrı’nın enerjisinden ve gücünden kaynaklandığını savundu.”

- **Enerji ile madde/belirsiz iki eş zamanlı var olurlar:** “Yaratmanın kaderi daha sonraki bir zamana tekabül etmesi gerektiği için bu (yaratılmamış ve) tezyin edilmemiş ve üretilmemiş olan şeyin, kendisini organize eden (veya düzenleyen) tanrıyla eş zamanlı olarak düşünülmesi gerekir.”

⁴⁸⁹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 26.

işlerden azade olduğu için yaratma işine bizzat girişmez. *Timayos*'ta resmedilen Demiurg'un "baba" niteliği de Birinci Tanrının payına düşmüştür. O, baba olarak spermleri sağlar/üretir; İkinci Tanrıysa spermleri dölleme görevini üstlenir. Burada spermlerin üretimiyle onların dölleniş işlemlerinin birbirinden ayrılmış olması Demiurg ile küçük tanrılar arasındaki görev paylaşımını anımsatmaktadır. Nasıl ki küçük tanrılar Demiurg'un koyduğu kurallara ve talimatlara göre evrenin içindeki detayları tamamlıyorlarsa İkinci Tanrı da Birinci Tanrının baba karakterini tamamlayan bir konumdadır. Spermlerin üretilmesi cisimlerin potansiyel halde var olduklarını ve spermlerin döllenişiyse bunların bilfiil hale geçtiklerini gösterir. O halde İkinci Tanrının kaderinde cisimleri var etmek bulunmaktadır.

İkinci Tanrının yapısında iki şey bulunmaktadır: Enerji ile madde/belirsiz iki⁴⁹⁰ (bkz: Dipnot 488). Ancak bunların her ikisi de asli işlevlerini henüz yerine getirmemektedirler. Ne madde belirsiz yapısından kurtulup belirlenmiş yani cisimlere dönüşmüştür ne de enerji aktif hale geçip düzenleme süreçlerine girişmiştir. Bu şartlar altında ikisi de yok hükmünde oldukları için ortada yalnızca İkinci Tanrı bulunmaktadır. Şimdi İkinci Tanrı enerjiyle maddeyi/belirsiz ikiye kuşatıp onları birlediği için doğadaki ilk birlik olmakta ve "Bir Tanrı" ismini kazanmaktadır. Muhtemelen Numenis'un enerjiden anladığı şey zihnin bir türevi olmalıdır. Eğer durum böyleyse İkinci Tanrı enerjiyi içermesi yönüyle Birinci Tanrıya benzemekte ancak maddeyi içermesi yönüyle ondan farklılaşmaktadır. Bu bağlamda maddeyle/belirsiz ikiye temas halindeki enerji de "yaratıcı güç" olarak alınmalıdır⁴⁹¹.

Üçüncü aşama: İkinci Tanrı Birinci Tanrıdan bağımsız bir varlık olduğu için kendine özgü hayat süreçleri vardır. Onun içerisindeki enerjiden kaynaklanan tanrısal karakter, kendi varlığını sürdürmek için idealara ihtiyaç duymaktadır. Bundan ötürü o öncelikle kendisi

---

- "Birinci ve ikinci arasındaki ortaklık (veya ilişki) hakkında kendisine doğru bir fikir edinmek isteyen kişi önce her şeyi mantıksal olarak doğru sırayla düzenlemek zorunda kalacaktır; bunu doğru bir şekilde yapmış gibi görüldüğünde, ancak o zaman, usule uygun konuşmaya çabalama hakkı olur; fakat başka türlü değil. Fakat Birincisi (apaçık) ortaya çıkmadan önce ikincisine girişen kişi, atasözündeki deyişle, tüm hazinesinin küle dönüşmesini yaşayacaktır."

⁴⁹⁰ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 26, 14.

- "Kendinde var olan Birinci Tanrı basittir; çünkü kendisinden başka asla kimseyle uğraşmadığı için hiçbir şekilde bölünmez; fakat İkinci ve Üçüncü Tanrılar birdir. Ancak bu (birlik) İkili olan Maddeyle bir araya getirildiğinde (Bir Tanrı) gerçekten onu birleştirir; fakat [bu birlik] Maddeyle bölünür çünkü Madde arzularla doludur ve bir akış halindedir."

⁴⁹¹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 27.

- "Birinci Tanrı yaratmayı üstlenmeyebilir ve bu yüzden Birinci Tanrı, Yaratıcı Tanrının Babası olarak düşünülmelidir. Ancak eğer Yaratıcı (Güçle) ilgili bir araştırma yürütmemiz gerekirse ve önce onun varlığını kabul edip bu yaratmanın özel olarak onu karakterize ettiğini söylememiz gerekirse, işte o zaman araştırmamız için veya (Logosla ilgili) ilişki için uygun bir başlangıç noktamız olurdu; fakat eğer araştırma Yaratıcı hakkında değilse aksine Birinci Tanrı hakkındaysa (dini saygıdan ötürü) söylediklerimi geri alıyorum; ve bu ilişkiyi (veya Logos'u?) başka bir yönden ortaya çıkarmaya girişeceğim."

haricindeki yegane varlık olan Birinci Tanrıyı idea edinir ve ona *yönelir*. Biz Birinci Tanrının iyi olduğunu söylediğimiz için, İkinci Tanrının ona yönelmesi “iyi ideasına” tekabül etmektedir⁴⁹². Ardından o, fazladan 2 tane daha idea üretir: “Bir ideası” ve “Evren ideası”⁴⁹³. Onun Bir ideasına yönelmesinin sebebi halihazırda içinde bulunduğu konumu (yani birlik durumunu) koruması içindir. Öte yandan Bir Tanrı henüz evren ideasına yönelmiş durumda değildir. Burada “iyi, bir ve evren” ideaları Platon’un *Timayos*’uyla yazılmamış teorisindeki bütün ideaları kuşatmaktadır. Hatırlanacağı üzere evren ideası Demiurg’un sanatçı olarak yöneldiği düşünülür evrenden ibarettir. İyi ve Bir idealarıysa *İyi Üzerine* dersinden hatırladığımız “Bir=İyi” eşitliğine dayanmaktadır.

Dördüncü aşama: Bir Tanrı maddeden/belirsiz ikiden tamamıyla soyut olmadığından ötürü onun varlığında kusursuz bir sabitlik yoktur⁴⁹⁴. Bu yüzden kendisinin başına gelen ilk aksaklık Bir ideasına yönelmekten gaflete düşmesi olmaktadır⁴⁹⁵. Şimdi Bir tanrının Bir ideasına yönelmemesi, birlikten pay almamasına ve çokluğa dönüşmesine yol açacaktır. Bir Tanrıyı gaflete götüren temel sebep, onun maddeyle yani hazlarla meşgul olup kendisini unutmamasıdır. Binaenaleyh madde kötülüğün kaynağı olduğu için⁴⁹⁶, kötü olan şeye yönelen varlığın iyi ideasıyla da irtibatı kalmaz⁴⁹⁷. Ayrıca Bir Tanrı herhangi çokluğa, herhangi sayıya

⁴⁹² Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 33, 34.

- “Çünkü eğer İkinci (Tanrı) kendisi [bakımından] değil de Birinciden ötürü iyiye ve ikincisi kendi iyiliğini (ötekine yani Birinciye) katılarak alıyorsa ve hele ki İkinci ona (yani Birinciye) özellikle o iyi olduğu için katılıyorsa, o zaman onun (yani Birincinin) iyi olmaması mümkün olabilir mi?” + “Bunun böyle olduğunu Platon farklı şekillerde ifade etmiştir; çünkü o Timaeus’ta ifadenin popüler biçimini kullandı ve onun [Tanrının] “iyi” olduğunu söyledi; fakat Devlet’inde “İyinin İdeasından” bahsediyor. Böylece İyi aynı zamanda Yaratıcının İdeası da oluyor; çünkü O bize Birinci ve Tek Olana katılım yoluyla iyi görünür. Tıpkı bir kimsenin insanların İnsan İdeasına, sığırların Sığır İdeasına, atların At İdeasına göre biçimlendirildiğini söylemesi gibi, muhtemelen Yaratıcı için de böyledir; çünkü eğer ikincisi sırf Birinci İyinin iyiliğine katılması bakımından iyiye, o zaman Kendinde İyi olarak Birinci Zihin onun İdeası (veya modeli) olacaktır.”

⁴⁹³ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 25.

- “Fakat İkinci (Tanrı) çift olduğu için ve doğası bir yaratıcının [doğası] olması bakımından, kendisinin ideasını ve evrenin ideasını kendisi üretir; her ne kadar kendisi düşünülür olsa da.”

⁴⁹⁴ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 11.

- “Çünkü maddenin sabit olma yeteneği yoktur; o sonsuz derinlikte, genişlikte ve uzunlukta hızlıca akan bir akış kadar belirsizdir.”

⁴⁹⁵ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 26.

- “Fakat o yalnızca düşünülür olanla ilişkide olmadığı için (ki bu kendi doğasına daha uygun olurdu), Maddeye bakarken ve onunla ilgilenirken kendisini unuttur. Algılanabilir olanla temasa geçer ve kendisini onunla meşgul eder; onu kendi doğasına götürür; çünkü o, Maddenin arzuları tarafından harekete geçirilmiştir (...) Birinci Tanrı basittir; çünkü kendisinden başka asla kimseyle uğraşmadığı için hiçbir şekilde bölünmez.”

⁴⁹⁶ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 15, 16.

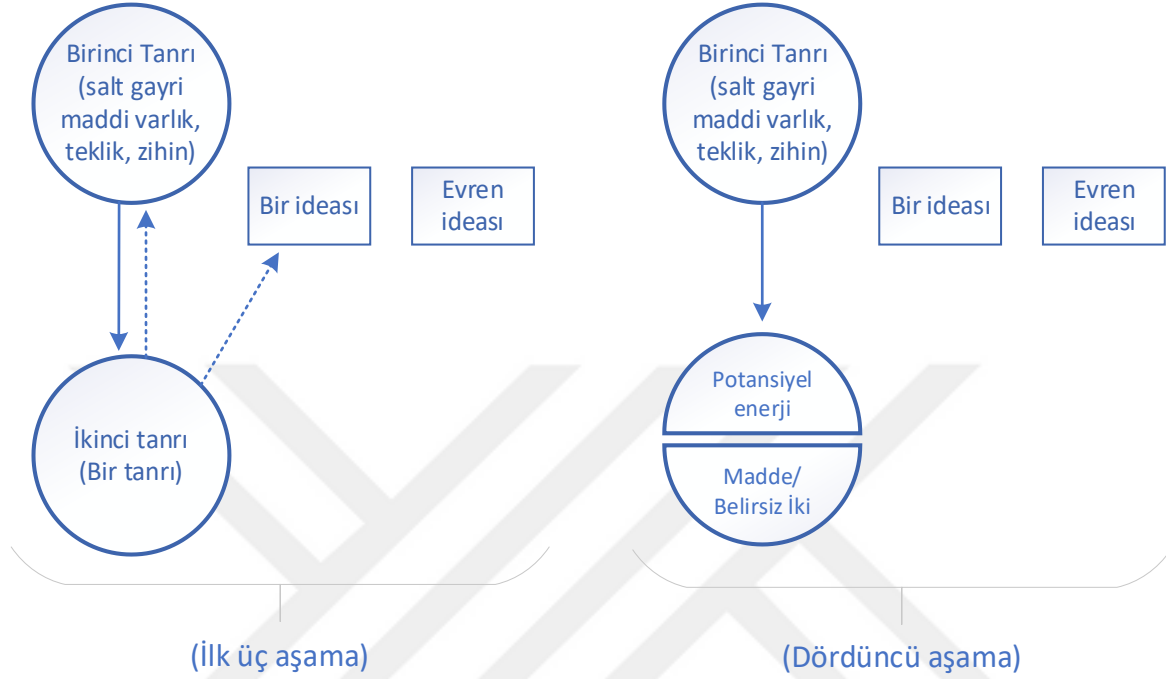
- “Pitagoras maddeyi nitelikten yoksun bir sıvı olarak düşünüyor; fakat Stoacılar’ın iyiyle kötünün arasındaki orta varlık diye düşündüğü ve ilgisiz varlık adını verdikleri gibi değil; çünkü o maddeyi hepten kötü görüyordu. Pitagoras’a göre Tanrı İyinin ilkesi ve sebebiyken maddeyse kötünün [ilkesi ve sebebidir]; ve Platon da böyle düşünüyor.” + “Stoacılar ve Pitagoras maddenin biçimsiz ve nitelikten yoksun olduğunu kabul ettiler. Fakat Pitagoras onu kötü diye düşündü; Stoacılar ise ne iyi ne de kötü olduğunu.”

⁴⁹⁷ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 10.

- “Bir kimsenin İyiye kendisinin üzerinde süzülürken gördüğünü hayal etmek tamamen hatalıdır; ve o kimsenin İyiye yaklaştığını zannetmek küstahlıktan başka bir şey değildir; çünkü o duyu dünyasıyla meşguldür.”

(örneğin 3'e, 4'e veya 5'e bölünmez). Bir Tanrı Bir ideasına bakmaktan vazgeçip kendi içerisindeki maddeye yani Belirsiz İki'ye yöneldiği için, o tam olarak ikiye bölünür. Bir Tanrı ikiye bölündüğünde 2 şey ortaya çıkacaktır: Enerji ile madde/belirsiz iki. Sonuç olarak dördüncü aşamada, İyi ve Bir idealarına yönelmeyen Bir Tanrının *varlığı sona ermektedir*⁴⁹⁸.

Şekil 27: Numenius'ta maddenin tezahür edişi

Son aşama: Numenius'un sisteminde teklik versiyon değiştirmez. Ancak İkinci Tanrı maddeyi haiz olduğundan ötürü versiyon değiştirebilir. İkinci Tanrının birinci versiyonu Bir Tanrı iken ikinci versiyonu ise Üçüncü Tanrıdır. Her iki versiyon da birlik hali arz etmektedir. Şimdi Bir ideasıyla irtibatı kesilen İkinci Tanrı varlıktan kaybolduktan sonra geriye “potansiyel enerji ve madde” zıtlığı kaldığı için, bu zıtların zail olup onların yerine Üçüncü Tanrının ortaya çıkabilmesi, idealarla bağlantının tekrar kurulabilmesine bağlıdır. Numenius'a göre enerji-madde zıtlığı ancak, ikisinin arasındaki mücadeleden birisinin baskın çıkmasıyla giderilebilir. Filozofun burada esin kaynağı yine *Timayos* diyalogudur⁴⁹⁹ (bkz: Şekil 7). Ona göre madde

⁴⁹⁸ John Dillon, “Numenius: Some Ontological Questions”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 50/94 (2007), 400.

Dillon, Numenius'taki “İkinci Tanrı ve Üçüncü Tanrı Bir'dir” ifadesinin üçüncüyle ikincinin birbirinden ayrık/bağımsız varlıklar olmadığına delalet ettiğini söylüyor. Üçüncü tanrının ikinci tanrıdan dönüştüğü doğrudur; fakat ikisinin birbirinden bağımsız durmadıkları doğru bir tahlil olmayacaktır. Çünkü üçüncü tanrı ve ikinci eşzamanlı var olamıyor. Numenius'ta Bir olmak ifadesi “özdeşlik” olarak değil, “Birlik” arz etmek yani içeriğindeki çokluğu (madde + enerjiyi) bir'leştirmek olarak anlaşılmalıdır.

⁴⁹⁹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 15, 17.

- “Sonuç olarak o, İlâhi Takdir ile Zorunluluktan doğar.” + “Bu yüzden Platon'a göre evren iyi niteliklerini bir baba tanrının cömertliğine borçluyken onun kötülükleriyse, bir anne olarak, maddenin kötü huyundan kaynaklanır. Bu gerçek Stoacıların, her şeyin yıldızların hareketinden doğduğunu iddia ederken kötülüğün nedenini belli bir "bozulmaya" boş yere bağladıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü yıldızlar bile ateştedir

düzensiz ve belirsizdir⁵⁰⁰. Tanrının enerjisi gelip onu düzenli ve belirli yapar⁵⁰¹. Ayrıca bu durumu düzen ile düzensizliğin mücadelesi olarak alabileceğimiz gibi iyiyle kötünün savaşı olarak da düşünebiliriz⁵⁰². Çünkü enerji maddeyi düzenlerken birtakım idealara bakmak zorunda kalacaktır. Tıpkı İkinci Tanrının varlığını sürdürebilmesi için İyi ideasına baktığı gibi o da İyi ideasına bakmalıdır. O halde kötülüğün kaynağı olan maddenin karşısına İyi'den güç alan enerji yerleştirilmelidir.

Numenius'un planına göre enerji bir yandan, her şeyin başlangıcındaki "İyi ideası" olan Birinci Tanrıya bakar⁵⁰³. Böylelikle maddeyle olan mücadelesinde galip çıkabilecektir. Öbür yandan o, maddeye düzen ve şekil verebilmek için "Evren ideasına" da bakar. Sonuçta ortaya

---

ve göksel "cisimlerdir". Fakat madde, bakıcı ya da besleyicidir ve dolayısıyla yıldızların hareketini, onların amaçlarını veya etkinliklerini bozacak kadar rahatsız eden her şey kökenini, çokça denetlenmemiş (arzu) ve öngörülemeyen (dürtü), şans ve tutku içeren maddeden almalıdır."

⁵⁰⁰ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 12.

- "Bu yüzden doğru olan şu ifade olacaktır: Madde sınırsız olduğu için belirsizdir ve bu anlaşılabilirliği doğurur; o da bilinmezlikle sonuçlanır. Fakat düzen kavramaya olanak sağladığı için bu bilinmezlik düzensizlik anlamına gelir ve karmaşa sabit durmaz ve dayanmaz; (ve bu durum zıttıyla kanıtlanabilir); çünkü bir kimsenin istikrarsızlığın bir özelliğinden varlığı kanıtlamaya çalışması olası değildir."

⁵⁰¹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 14, 17, 18.

- "Fakat yaratmanın kaderi daha sonraki bir zamana tekabül etmesi gerektiği için bu (yaratılmamış ve) tezyin edilmemiş ve üretilmemiş olan şeyin, kendisini organize eden (veya düzenleyen) tanrıya eş zamanlı olarak düşünülmesi gerekir (...) Dahası Stoacılar maddenin bizzat kendi doğası tarafından belirlendiğini ve sınırlandırıldığını savundular; öte yandan Pitagoras maddenin sonsuz ve sınırsız olduğunu ileri sürmüştü. Bu yüzden Stoacılar doğası gereği belirsiz olanın doğal olarak düzenlenemeyeceğini kabul ettiler. Fakat Pitagoras bu düzenlemenin Tek Tanrı'nın enerjisinden ve gücünden kaynaklandığını savundu. Çünkü doğa için imkansız olan şey, Tanrı için kolayca mümkündür. O herhangi bir güçten daha güçlü ve mükemmel olandır ve doğanın kendisi güçlerini ondan alır." + "O halde eğer Platon'un Timaios'unda öğretildiği gibi Tanrı maddeyi düzensiz ve çalkantılı hareketten düzen sağlayacak kadar mükemmelleştiriyorsa, o zaman [maddenin] bu karışık zıtlığı İlahi Takdirin normalleştiren niyetlerinden değil de tesadüften veya talihsiz bir kaderden türemiş olmalıdır. Bu yüzden Pitagoras'a göre Maddenin Ruhu, çoğunluğun inandığı gibi tözsüz değildir ve o, İlahi Takdirin kararlarına nasıl saldıracağını kininin gücüyle tasarlar ve ona karşı çıkar. Diğer bir açıdan İlahi Takdir, Tanrının işi ve işleviyken kör ve tesadüfi aceleyse maddeden kaynaklanır; dolayısıyla Pitagoras'a göre tüm evrenin, Tanrıyla maddenin ve İlahi Takdirle tesadüfün karışımından yaratıldığı açıktır." + "Bu yüzden Tanrı maddeyi görkemli bir erdemle (yarattı veya) donattı; ve onun hatalarını mümkün olan her şekilde düzeltti; fakat [evrenin hatalarını] evren tamamen ortadan kalkmasın diye bütünüyle imha etmedi. O yine onun kendisini her yöne çok fazla genişletmesine izin vermedi; fakat verimsizlikten verimliliğe dönüştürülebilecek bir doğa bırakmak için aydınlatarak ve donatarak onun tüm durumunu değiştirdi; ve o bunu onun düzensiz karışıklığına sistemi, ölçülemezliğine orantıyı ve iticiliğine güzelliği sokarak başardı."

⁵⁰² Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 16, 18.

- "Çünkü Pitagoras, İlahi Takdirin varlığı yüzünden kötülüğün zorunlu olarak varolması gerektiğini söylüyor: [İlahi Takdir] maddenin varlığını ve içindeki kötülüğü ima etmektedir. Çünkü eğer evren maddeden türemişse, o zaman mutlaka önceden var olan kötü bir doğadan yaratılmış olmalıdır."

⁵⁰³ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 32.

- "Denizin ortasında yelken açan, kürek sırasının yukarısında oturan ve gemiyi dümenle yönlendiren bir dümencinin gözleri ve zihni eter aracılığıyla yukarıya, takımyıldızlara yönelmiştir; ve yolunu gökyüzü kanalıyla yukarıda bulurken aşağıda ise denizde yol alır. Benzer şekilde Yaratıcı da Maddeyi, zarar görmemesi veya bozulmaması için Uyumlula ayarlar; kendisi de tıpkı (madde) denizinin üstündeki bir gemideymiş gibi bu (maddenin) üstünde oturur; o, kaosun üzerinde ilerleyen bu (ayarlanmış maddenin) uyumunu, İdealara göre yönlendirir; gözlerini göğe doğru, yüksekteki Tanrıya çevirerek ona bakar. Böylece Kutsal Olanı düşünmekten kritik (ayırt etme gücünü) ve (maddeye) arzusundan (bakınız: Fragman 26) dürtüsel (hareketi) alır."

iyiyle kötünün karışımı fakat ne tamamıyla iyi ne de tamamıyla kötü olan evren çıkar⁵⁰⁴. Numenius’a göre evren de bir tanrıdır. Aslında o İkinci Tanrının versiyon değiştirmiş halidir. Yalnızca, İkinci Tanrı artık Bir ideasına değil de Evren ideasına yönelmiş durumdadır. Aralarındaki temel fark İkinci Tanrıdaki enerjinin aktif hale geçmiş olması ve belirsiz olan maddenin belirlenerek cisimlere dönüşmesidir.

Filozofa göre üç tanrı arasındaki ilişki çeşitli yönlerden karşılaştırılabilir. [1] Öncelikle Birinci Tanrı bütün varlıkların tohumunu sağlayan baba olduğu için Üçüncü Tanrı da tohumlardan doğan ürün (çocuk) olarak görülebilir⁵⁰⁵. Ancak ortada Birinci Tanrıya denk olan bir anne bulunmadığından ötürü bu ilişkiyi, *Timayos*’takine benzer şekilde, baba-anne-çocuk ilişkisi olarak göremeyiz. Bunun yerine Birinci Tanrı, YBAT’de de söylenildiği üzere, androjin olsa gerektir. Çünkü onun bir şeyi yokluktan varlığa getirmesi biyolojideki dölleme mantığına değil, bilakis daha çok zihnin bazı imgeleri yalnız başına tasavvur etmesi mantığına dayanıyor. Buna göre o, zihin olarak bir şeylere yöneldiği zaman, varlık orada kendiliğinden vuku bulacaktır.

[2] İkinci Tanrıyla Üçüncü Tanrının ortak özelliği her ikisinin de ikilik taşımasıdır (bkz: Şekil 28). Hatırlanacağı üzere Birinci Tanrıdaki ikilikte “enerji ile madde” potansiyel şekilde içerilmiş durumdaydı. Ögelerin potansiyel halde olmaları bunların henüz birbirine zıt olmadıklarını gösteriyordu. Zıt olmayan ögeler de Bir Tanrı ismini alan İkinci Tanrı tarafından kuşatılmaya devam ediyordu. İkinci Tanrı parçalandıktan sonra onun ögeleri, zıtlık gereği birbiriyle mücadeleye girdi. Mücadelenin sonunda, Birinci Tanrı’nın iyiliğinden pay alan enerji ile belirlenmiş durumdaki madde bir’leşerek Üçüncü Tanrı olan evreni meydana getirdi. O halde hem İkinci hem de Üçüncü Tanrıların ikiliği, bir’leştiren bir sınır tarafından bir araya getirilen çokluklar olarak görülmelidir. Başka deyişle her ikisine de “Bir Tanrı” ismi

⁵⁰⁴ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 16, 17, 18.

- “Eğer evren maddeden türemişse, o zaman mutlaka önceden var olan kötü bir doğadan yaratılmış olmalıdır. Sonuç olarak Numenius, tüm kötülüklerin hayattan silinip yok olmasını dilediği için Homeros’ta kusur bulan Heraklitos’tan övgüyle söz ediyor; Odisey’in 13.45’te şöyle diyor: Tanrılar bize her tür erdemi versin/ Dünyada hiç kötülük olmasın. Maalesef Homeros kötülüğün maddeden kaynaklandığını ve kötülüğün böylece ortadan kalkmasını isterken aslında evrenin yok edilmesine davetiye çıkardığını unutmuş gibi görünüyor.” + “Fakat madde, düzenlendikten sonra, cismani ve tabiat-doğumlu tanrıların annesi haline gelir. (Fakat) onun kaderinin çoğunlukla mutlu olduğu ama tamamen mutlu olmadığı (söylenir); çünkü onun doğuştan gelen kötülüğü tamamen ortadan kaldırılamamaktadır.” + “Numenius’un ister insanların zanaat işlerinde veya doğada isterse canlı varlıkların veya ağaçların veya meyvelerin bedenlerinde kusursuz bir durum bulma olasılığını reddetmesi ve, hayır, ne rüzgarın estiğinde ne suyun akışında ne de gökte [kusursuz bir durum görmesi] çok haklıdır (...) Bütün evren-makinesi bu (kalıttan) ve Tanrı’dan doğar: [yani] Tanrı’nın (iyiliğe) ikna ettiği ve (maddenin) zorunluluğa boyun eğdiği.”

⁵⁰⁵ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 27a.

verilecektir⁵⁰⁶. Öte yandan yapısı gereği Birinci Tanrının isminin de “Tek Tanrı” olması gerekmektedir⁵⁰⁷.

[3] Her ne kadar Bir Tanrıyla Evren tanrısı birbirlerinin versiyon değiştirmiş halleri olsa da Bir Tanrı Birinci Tanrıya da benzemektedir. Çünkü filozofa göre Evren tanrısı “yaratık” iken Bir Tanrı “yaratıcı” ve Birinci Tanrı da “yaratıcının babasıdır”⁵⁰⁸. Böyle bir gruplama yapılmasının sebebi Platonculuk’tan miras kalan düşünülür alan ve duyusal alan ayrımıdır (bkz: Şekil 14). Buna göre Birinci Tanrı salt gayri maddi varlık olması sebebiyle varlığın düşünülür kısmını doğal olarak hak etmektedir. Bir Tanrı da içeriğindeki bileşenlerin tamamının *soyut* olması bakımından ötürü düşünülür varlıktır. Çünkü enerji, teklikten geldiği için gayri maddidir. Maddeyse belirlenip tecessüm etmemiş olması bakımından henüz somut değildir. Ancak Evren Tanrısı maddenin cisimlere dönüşmüş hallerini içermektedir ve dolayısıyla, Platon’un tasnifine uygun şekilde, duyusal alana düşmektedir.

[4] Birinci Tanrıyla İkinci Tanrı yaratıcı olarak gruplanıp Üçüncü Tanrı yaratık olması bakımından bu gruba dahil edilmediği için, yaratıcılar da kendi aralarında karşılaştırılabilir. Numenius’a göre salt gayri maddi olan Teklik hiçbir şekilde oluşun sebebi olamayacağı için

⁵⁰⁶ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 26.

- “Kendinde var olan Birinci Tanrı basittir; çünkü kendisinden başka asla kimseyle uğraşmadığı için hiçbir şekilde bölünmez; fakat İkinci ve Üçüncü Tanrılar birdir. Ancak bu (birlik) İkilik olan Maddeyle bir araya getirildiğinde (Bir Tanrı) gerçekten onu birleştirir;”

⁵⁰⁷ Simplikius, *On Arist. Phys. 1.3-4*, 2014, par. 230.35; Dillon, *The Middle Platonists*, 348; Todorovska, “The Doctrine of The Gods in Numenius’ Ontology”, 56.

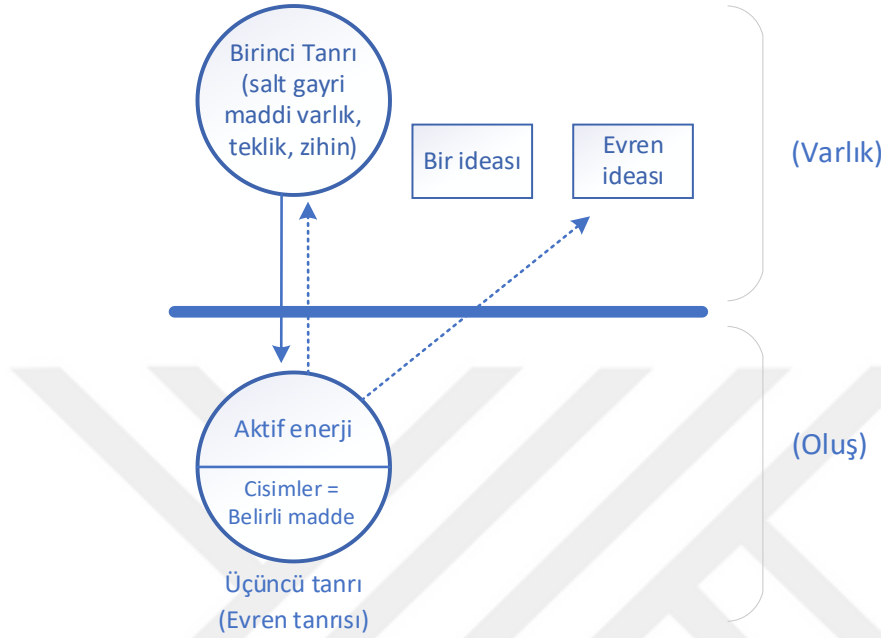
Numenius’un üç tanrısının hepsinin Bir sıfatıyla nitelenmesi daha önce Moderatus’ta da görülen bir durumdur. Ancak Moderatus’un Bir’leriyle Numenius’unkiler çok farklı ele alınmıştır. Öncelikle Moderatus’un Birinci Bir’i varlığın ötesindedir. Halbuki Numenius’ta varlığın ötesi mantığı bulunmamaktadır. Moderatus’un İkinci Bir’iyse *formlar* olarak nitelenmiştir. Halbuki Numenius’ta herhangi forma eşit olan yegane varlık Birinci Tanrıdır. Çünkü Birinci Tanrı’nın gerçek İyi ideası olduğu söylenmişti. (Farklı değerlendirmeler için Dillon’a ve Todorovska’ya bakınız.)

- **Simplikius’un Moderatus’a attığı görüşler:** “Moderatus’un tanıklık ettiği gibi maddeyle ilgili makul bir anlayış benimseyen ilk Yunanlılar Pitagorasçılar ve onlardan sonra Platon’dur. Çünkü Pitagorasçılar’la hemfikir olan Moderatus ilk Bir’in varlığın ve tüm özlerin ötesinde olduğunu gösteriyor; ve ikinci Bir’in yani gerçekten var olan ve düşünülür olan şeyin ta kendisinin, formlar olduğunu; ve üçüncü Bir’in yani fiziksel olan şeyin, (birinci) Bir ile formlardan pay aldığını; ve bundan kaynaklanan son doğanın yani duyusal şeylerden ortaya çıkanların da (birinci Bir ile formlardan) pay almadığını fakat onların yansımalarına göre düzenlendiğini ilan ediyor; çünkü onların içindeki madde yani niceliğin içinde yer eden ilkel var-olmayan şey bir gölgedir; ve dahası o (madde) de ondan (üçüncü Bir’den) inip gelmiştir.”

⁵⁰⁸ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 36, 36c, 28.

- “Üç tanrıyı öğreten Numenius birinciye Baba, ikinciye Yaratıcı ve üçüncüye Yaratık diyor; çünkü onun görüşüne göre evren Üçüncü Tanrıdır. Bu yüzden ona göre Yaratıcı [türü], Birinci ve İkinci tanrılardan oluştuğu için, çifttir; fakat Üçüncü, Yaratılandır; çünkü böyle konuşmak, oradakilerin şiirsel biçimde Ata, Oğul ve Torun [demelerinden] daha iyidir.” + “(Numenius) birisi Baba ve diğer Yaratıcı olan bir Yaratıcı Tanrı çifti ileri sürüyor.” + “Çiftçinin ekiciyle arasındaki ilişki tam olarak, Birinci Tanrının (Oluşan) Yaratıcıyla arasındaki [ilişkidir]. Çünkü bu (İkinci Tanrının) kendisi, bütün ruhların tohumudur; ve kendisine tahsis edilen bütün (maddî-alıcı) şeylere, (kendisini) eker. Yasa Uygulayıcı (Üçüncü Tanrı veya Yaratıcı?) oradan ekilen şeyleri her birimize eker, dağıtır ve nakleder.”

ondan çıkan şey *Varlıktan* ibarettir⁵⁰⁹. Dolayısıyla Platon’daki düşünülür kısım, Numenius’un kullanımında “Varlık” adını alır. İçerisinde maddeyi barındıran Bir Tanrıya gelince o, versiyon değiştirerek kendisinden evreni çıkardığı için *Oluşun* ilkesidir. Bir Tanrı Birinci Tanrıya yönelip onu taklit ettiği için Oluş da Varlığın taklididir.

Şekil 28: Numenius'un kozmogonisinin son görünümü

3. 3. İdeaların Tanrının Aklıyla Eşitlenmesi

Arke araştırmasında başından beri değişmeyen bir tavır varsa bu, yasa ilkesinin diğer ilkelerden ayırık ve bağımsız tutulması olabilir. Öyle ki filozoflar zaman zaman, yapıtaşı ilkesiyle muharrik ilkeyi birleştirme yoluna gitmişler ancak hiçbir zaman yasa ilkesini diğer ilkelerle birleştirme veya onların içine yerleştirme seçeneğini denememişlerdi. Örneğin Anaksimandros’un apeironu, Anaksimenos’un havası ve Heraklitos’un ateşi hem yapıtaşı ilkesi hem de muharrik ilkedir. Fakat bu yazarların kullanımındaki “adalet-adaletsizlik hallerinin, yoğunlaşma derecelerinin ve logosun” apeironla, havayla ve ateşle hiçbir ilgisi yoktur⁵¹⁰.

⁵⁰⁹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 19, 25.

- “Çok güzel. Varlığa mümkün olduğu kadar yaklaşalım ve şöyle diyelim: Varlık hiçbir şekilde geçmişte kalmadı ve hiçbir şekilde oluşmadı; bilakis o her zaman belli zamanda, yani şimdiki anda vardır.” + “Çünkü Yaratıcı Tanrı Oluşun ilkesiye o halde, İyi de şüphesiz Varlığın ilkesi olmalıdır. Yaratıcı Tanrı ona benzediği ve onun taklitçisi olduğu için o halde, Oluş da Varlığa (benzer) olmalıdır; çünkü o onun görüntüsü ve taklididir (...) Şimdi dört şeyin ismini çıkarsadığımıza göre şu dördü vardır: Kendinde İyi (olan) Birinci Tanrı; onun taklitçisi olan İyi Yaratıcı; fakat Birincinin [meydana getirdiği] bir varlık ve İkincinin [meydana getirdiği] başka bir varlık vardır; onun [/onların?] taklidi, Birincinin (varlığından) pay alarak güzelleştirilen Güzel Dünyadır.”

⁵¹⁰ Özdeşlik bakımından ilgisi yoktur.

Benzer şekilde Platon'da da sanatçı metaforunun doğası gereği, üçgenleri düzenleyen Demiurg ile Demiurg'un gözlerini diktiği model olan ilkörnekler birbirinden farklı olmak zorundadır.

Yeni Pitagorasçılar'a geldiğimizde onların nihai hedefi, ilkelerin sayısını 1'e düşürüp başlangıç durumundaki kalabalığı azaltmak olduğu için (bkz: Şekil 17), yasa ilkesini monadın içine yerleştirdiklerini görüyoruz. Buna göre Platoncu geleneğin yasa ilkeleri olarak bildiğimiz “ilkörnekler, kavramlar, sayılar, sayı ilkeleri ve idea ilkeleri” (bkz: Tablo 21 ve Şekil 16) monadın dışında bir yerde değildir. Yeni Pitagorasçılar'ın söylemine göre bunlar, *tanrının zihnindedir*. Çünkü monad hem cisimleri düzenleyen muharrik ilke hem de onlara miktar ve sınır olarak katılan yapıtaş ilkesi olarak İlk Tanrıdır (bkz: bölüm 3.2). İlk Tanrıyı ister Numenius'un yaptığı gibi “teklik” olarak ister diğer yazarların yaptığı gibi “potansiyel haldeki monad” olarak adlandıralım, onun çokluktan soyutlanabilmesi için yalnız başına bir varlık olarak alınması gerekmektedir. Halbuki *Timayos* diyalogunda resmedilen Demiurg, evrenin başlangıcında hiç de yalnız değildir⁵¹¹. Dolayısıyla İlk Tanrının kadiri mutlak bir sanatçı olabilmesinin, onun takip edeceği modellerin kendisinin haricinde bulunmamasına bağlı olduğu açıktır. Bu da modelleri Tanrının aklına yerleştirmekle mümkün olabilir.

Yeni Pitagorasçılar'ın “yasa ilkesini diğer ilkelere bağlamak veya içlerine yerleştirmek” tavrına en yakın örneği biz Eski Pitagorasçılar'da görüyoruz. Çünkü onların yasa ilkeleri olan sayılar, kavram çiftlerinden üretilmeleri bakımından, yapıtaş ilkeleriyle ilişki halindedir (bkz: Şekil 1 ve Tablo 17). Ancak bu durum sayıların kavram çiftlerinin *içinde* veya *onlara bağlı* olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü sayılar her ne kadar kavram çiftlerinin birleşmesinden sonra ortaya çıkmış olsalar da mahiyet yönüyle onlardan farklıdır (bkz: bölüm 1.1.1 ve Filolaos'un 3, 6 ve A29 fragmanları). Öte yandan Yeni Pitagorasçılar'a göre sayılar, modeller, ilkörnekler ve biçimler Tanrının zihninde olmaları bakımından *Tanrı-da-dır*.

3.3.1'de Nikomakus ile Teon'a göre dört temel bilim olan aritmetik, müzik, geometri ve astronomiden ilk ikisinin kuruluşu incelenecektir. Buna göre varlıkların kalıplarını ifade eden sayılar aritmetiğin, ilişkilerini ifade eden sayılar müziğin alanına girmektedir. Hem kalıplar hem de ilişkiler, somut maddi cisimlerin ilkörneklere olmaları bakımından idealara tekabül etmektedir. Şimdi monad, söz konusu kalıpları ve ilişkileri kendisinden ürettiğinden ötürü, o bir *idea ilkesi* haline gelmektedir. İdealar düşünülür varlıklar olduğu için ve biz 3.2'de monadın bir Tanrı olduğunu ilan ettiğimiz için ideaların da “Tanrının zihnine eşit” oldukları söylenecektir. 3.3.2'de YBAT'nin monadının, kendisini aşamalar haline nasıl genişlettiği

⁵¹¹ Üçgen yığınıyla birlikte eşzamanlı var olur.

incelenecektir. 3.3.2.3'te bütün sayılar ve idealar, son aşama olan dekadda taayyün etmiş durumdadır. Dekadın kendisi de bir monad olduğuna göre sayıların ve ideaların hepsi monadın içindedir. 3.3.3'te Numenius'a göre Tanrının her şeyi düşünerek var ettiği açıklanacaktır. Çünkü Tanrı bir zihindir ve onun yöneldiği yerde varlık meydana gelir.

3. 3. 1. Nikomakus ile Teon'da Aritmetiğin ve Müziğin Kaynağı Olarak Monad

Nikomakus'a göre idealar Tanrının zihnindedir⁵¹². Tıpkı *Timayos*'taki Demiurg'un modeller olması bakımından ilkörneklere yöneldiği gibi Nikomakus'un Tanrısı da evreni oluştururken kendi zihnine yönelmektedir. Aslında dışarıdaki ideaların Tanrının içine aktarılması haricinde ortada yeni bir durum yoktur. Yalnızca burada, başlangıç durumundaki “sanatçı + model” ikiliği yerine “sanatçı + (sanatçının zihni)” tekliği ikame edilmiştir. Sanatçının zihni onunla eşzamanlı olup onun dahilinde var olduğu için, Tanrının kendisinden başka bir yere yönelmesine ihtiyaç yoktur. Şimdi filozofun kullanımında idealar *kalıplardan* ve *ilişkilerden* ibarettir⁵¹³. Kalıplar ve ilişkiler ise aritmetiğin ve müziğin kurallarından başka bir şey değildir⁵¹⁴. Çünkü en sade haliyle: Nikomakus “ideaların Tanrının zihninde olduğunu” söylerken “Tanrının aritmetiğe ve müziğe göre davrandığını” kastetmektedir. Dolayısıyla biz, filozofa göre Tanrının monad olduğunu da bildiğimize göre⁵¹⁵, bu iki bilimin monadda

⁵¹² Robbins - Karpinski, “IA”, 95-96; Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.4.2, 1.6.1.

- “Aritmetiğin, yaratıcı tanrının zihninde tıpkı tümeller ve örnek planlar gibi diğerlerinden daha önce varolduğunu ve evrenin yaratıcısının [tıpkı bir] numuneye ve örnek tasarıma bakar gibi [buna bakıp] maddi yaratımlarını düzenlediğini ve onları gerçek amaçlarına [böylece] ulaştırdığını söylememiz (...)” + “Evrende doğaları gereği sistematik metotla ayarlanan her şeyin, her şeyi yaratan kişinin zihni ve basireti tarafından, hem kısmen hem de bütün olarak sayılara göre düzenlenip belirlendiği görülür. Çünkü kalıp, dünya-yaratıcısı-tanrının zihninde başından beri varolan sayıların egemenliği altındayken, tıpkı bir ön taslak gibi sabittir; sayılar yalnızca kavramsaldır ve her yönüyle gayri maddidir fakat aynı zamanda gerçek ve sonsuz özlerdir; böylece sanatsal bir plan olarak onlara bakıp bütün bu şeylerin, zamanın, hareketin, cennetlerin, yıldızların ve her tür deveranın yaratılması gerekir.”

⁵¹³ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.2.2.

- **İdealar Platon'un tarif ettiği gibi cisimsiz varlıklar olmalı ve onlara duyularla değil idrakle ulaşılmalıdır:** “Platon'un *Timaeus*'undaki cümleleri tekrar edersek: Doğmadığı halde hep varolan nedir? Her zaman oluş halinde olduğu halde hiç varolmayan nedir? Birincisi, zihinsel süreçlerle ve akılla anlaşılır; hep aynıdır. Ötekisi ise akıl dışı duygunun eşlik ettiği inanç ile varsayılır [zannedilir]; oluşan ve yok olan ama hiç varolmayan bir şeydir.”

- **İdeaların tarifine uyan şeyler:** “Fakat nitelikler, miktarlar, konfigürasyonlar, büyüklük, küçüklük, eşitlik, ilişkiler, gerçeklikler, eğilimler, mekanlar, zamanlar gibi bizim maddeyle bağlantılı olarak algıladığımız cisimsiz şeyler... kısaca her bir cisimdeki nitelikleri kendileri aracılığıyla bulduğumuz bütün bu şeyler, idrak edilmektedirler. Bütün bunlar kendi içlerinde sabit ve değişmezdirler fakat tesadüfi olarak, ait oldukları bedeninin etkilenmelerini de paylaşırlar ve bunlara katılırlar.”

⁵¹⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.3.1.

- “Miktar açısından [bakıldığında] bir tür [grup], kendisiyle görülür ve başka bir şeyle ilişkisi yoktur: tek sayı, çift sayı, mükemmel gibi. Öteki [tür grup] ise başka bir şeyle ilgilidir ve başka şeyle ilişkisi bağlamında düşünülür: çift, daha büyük, daha küçük, yarısı, bir buçuk katı, bir katıyla üçte biri fazlası gibi. Her iki bilimsel metodun miktara dair bütün araştırmayla uğraşıp bunları kapsayacağı açıktır: mutlak miktar [olarak] aritmetik ve görelî miktar [olarak] müzik.”

⁵¹⁵ Bkz: bölüm 3.2.1

içerildiği ve monaddan türediği sonucuna ulaşabiliriz. Bu manzara Teon için de geçerlidir. Çünkü ona göre monad bütün ideaları içerisinde barındıran en asli ilkedir⁵¹⁶.

Aritmetik müzik arasında türev ve ilke ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü birincisi sayıları üreten bilim iken ikincisi sayıların kendi aralarındaki ilişkilerini incelemektedir. Sayıları üreten bilim var olduğu için, bundan hareketle, sayıların ilişkilerini üreten bilim de var olabilmiştir⁵¹⁷. Aritmetiği oluşturan nihai temele geldiğimizdeyse o, potansiyel haldeki monadın kendine has karakteridir (ideasıdır). Buna göre monadın karakteri (ideası) anlaşıldığı zaman aritmetik, aritmetik anlaşıldığı zaman müzik elde edilecektir. Şimdi Nikomakus ile Teon'a göre monadın söz konusu karakteri "Aynılıktır"⁵¹⁸. Çünkü monad sabittir, değişmezdir ve türünün tek örneğidir⁵¹⁹. Daha sonra ilk idea olan Aynılıktan "Başkalık" çıkmaktadır ve bu da dyadın karakteridir. Bütün varlıkların (yani tek sayı ve çift sayı kategorilerine giren her şeyin) en temel kalıpları olan Aynılık ve Başkalıktan, diğer kalıplar yani "sayılar" üretilecektir⁵²⁰. Sayıların üretimi tamamlandığında bu, aritmetiğin nihayetine ve müziğin doğuşuna işaretler. Şimdi Aynılık bir kez daha devreye girip "Eşitliği" üretir⁵²¹. Çünkü birbirleriyle kıyaslanan aynı

⁵¹⁶ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.40.

- "Teklik her şeyin ilkesidir ve her şeyin en baskınıdır. Her şey ondan sudur eder [emanates] ve o hiçbir şeyden sudur etmez (...) Düşünülür olan ve henüz yaratılmamış her şey onun içindedir: İdeaların doğası, Tanrının kendisi, Ruh, Güzel, İyi, düşünülen her öz, örneğin güzelliğin kendisi, adaletin kendisi, eşitliğin kendisi (...) [onun içindedir]."

⁵¹⁷ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.4.2, 1.5.

- "Dolayısıyla aritmetik geometriyi kendisiyle hükümsüz bırakır fakat geometri tarafından hükümsüz bırakılmaz; ve geometri tarafından ima edilirken, kendisi geometriyi gerektirmez. Bu durum, müzik için de doğrudur. [Bunun sebebi] yalnızca mutlak olan şeyin; *daha büyük* karşısında *büyük* olmak *daha zengin* karşısında *zengin* olmak yada *baba* karşısında *insan* olmak gibi ilişki içinde olan bir şeye göre öncelikli olması değildir."

⁵¹⁸ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.18.1.

- "Fakat fizik filozofları ve [felsefede] başlangıcı matematikle yapanlar *aynıya* ve *başkaya* evrenin ilkeleri derler; ve *aynının* teklikte ve tekliğin özel biçimini verdiği tek sayılarda içerildiği ve karelerin daha da büyük derecelerinin tek sayıların sürekli eklenmesiyle yapıldığı çünkü kendi kenarlarında eşitliği paylaştıkları gösterilmişti; öte yandan *başkanın* 2'de ve özel formu 2 tarafından verilen çift sayılar dizisinin tamamında ve özellikle kenarları arasındaki farklılıkta sahip olduğu orijinal eşitsizlik ve *ötekilikten* ötürü, çift sayıların sürekli eklenmesiyle yapılan heteromorfik sayılarda içerildiği [gösterilmişti]. Bu yüzden bu ikisinde sayının, sayı biçimlerinin, sayıların alt bölümlerinin, sayı ilişkilerinin, çokgenlerin vs. [hepsinin] hususi özelliklerinin tamamının, tıpkı kökenlerde ve tohumlarda olduğu gibi, potansiyel olarak nasıl mevcut olduğunu göstermek daha da gereklidir."

⁵¹⁹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.3, 1.4.

- "Monad çıkarma yoluyla çokluktan çözüldüğünde ve bütün sayılardan soyutlandığında sabit ve değişmez olarak kalır." + "Onlar ayrıca monadın tüm bu sayıların ilkesi olduğunu ve birin tüm çeşitlilikten bağımsız olduğunu (...) iddia ederler. Çünkü (tıpkı her varolan şeye -İlk Varlığa katılması ve bir olan şeyin ideasından pay alması bakımından- bir denilmesine benzer şekilde) onun da kendi altındaki şeylerin ilkesi ve ölçüsü haline gelmesi böyle olur."

⁵²⁰ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.17.

- "Çünkü Pitagoras okulunun kadim insanları ve onun takipçileri 2'de "başkayı" ve "ötekiliği" gördüler; ve 1'de "aynıyı" ve "benzerliği" gördüler; çünkü ikisi her şeyin başlangıcıdır. (...) Dolayısıyla biz tek sayıların "aynının" doğasından pay aldıklarını ve çift sayıların "başkanınkinden" [pay aldıklarını] söyleyeceğiz."

⁵²¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.40; Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.18.

- "Teklik her şeyin ilkesidir (...) İdeaların doğası (...) eşitliğin kendisi (...) [her şey onun içindedir]."

birimler birbirlerine eşittirler. Eşitlik ise “Eşitsizliğin” temelidir⁵²² çünkü birbirinden farklı olan sayılar arasında kurulacak bütün ilişkiler “Eşitsizlikle” sonuçlanır.

Monadın doğasından *kaynaklanan* ve onun içinde *içerilen* Aynılık, Başkalık, sayılar, Eşitlik ve Eşitsizlik ilişkileri arke araştırması tarihindeki birçok yasa ilkesine atıflar içermektedir ve onlarla karşılaştırılabilir: (1) Öncelikle Aynılık ve Başkalık yazılmamış teorideki Bir ile Belirsiz İki’ye tekabül etmektedir. Çünkü teklik Aynılığı, Eşitliği ve Belirliliği simgelerken dyad ise Başkalığı, Eşitsizliği ve Belirsizliği simgelemektedir⁵²³. (2) Eşitlik ve Eşitsizlik ilişkilerine gelince bunlar Platon’un felsefesindeki idealar hiyerarşisinin bir yeniden yorumlaması gibidir (bkz: Şekil 16). Çünkü yazılmamış teorideki Büyük, Küçük, Uzun, Kısa, Dar ve Geniş ideaları birbirleriyle büyüklük açısından kıyaslanan herhangi iki varlığın temel kıstaslarıdır ve Nikomakus ile Teon’un kullanımında Eşitlik ile Eşitsizliğin kapsamına girerler. Ancak yazılmamış teoride bu ilişkiler Belirsiz İki’den (yani Başkalıktan) türerken Nikomakus ile Teon’a göre monadın karakterinden (yani Aynılıktan) türemektedir. Ayrıca yazılmamış teoride sayılar Bir ile Belirsiz İki’nin birleşiminden türerken burada, sayıların da nihai temeli monaddır. (3) Aynılık ve Başkalık *Timayos*’ta yine farklı bir bağlamda tekrar karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Platon’a göre Aynılık ve Başkalık, Demiurg’un ruhu yaratırken başvurduğu ögeler iken⁵²⁴ Nikomakus ile Teon’a göre bunlar bütün varlıkların nihai ögesidirler. (4) Son olarak bu kavramların izleri Empedokles ile Anaksagoras’ın felsefelerinde sürülebilir. Çünkü her iki yazara göre evrenin başlangıcındaki küre ve bütün halleri, tıpkı Aynılık ve Eşitlik durumlarındaki gibi, kendi türlerinin tek örneğidir. Çünkü küre ve bütün hallerinin esas niteliği Eşit olmalarıdır (bkz: Tablo 13) ve tabiatta küre ve bütün halleri gibi eşit olan başka varlık yoktur. Buna zıt olarak kaos ve ayrışma halleriyse, tıpkı Başkalık ve Eşitsizlik durumlarındaki gibi, sonsuz adet örnek üretirler. Yine kaos ve ayrışma hallerindeki bileşiklerin esas niteliği birbirlerinden Farklı olmalarıdır.

- “O halde görelî miktarın en yüksek genel bölünmesi ikidir: eşitlik ve eşitsizlik. Çünkü başka şeyle kıyaslanan her şey ya eşittir yada eşit değildir; ve bunların yanında üçüncü şey yoktur. Eşitliğin şu türü ve bu türü yoktur; fakat eşitlik tek ve aynı anlamdadır. Ve eşit bir şeye karşılık gelen şeyin şüphesiz ondan farklı bir ismi yoktur; fakat [ismi] aynıdır: tıpkı “arkadaş”, “komşu”, “yoldaş” ve aynı zamanda “eşit” gibi; çünkü o, eşit bir şeye eşittir. (...) Tüm sayılar teklik ve dyad’dan, çift sayıdan ve tek sayıdan oluşmuştur; bunlar gerçekte eşitliği ve eşitsizliği, aynılığı ve başkalığı, bağlılığı ve bağısızlığı, belirliliği ve belirsizliği gösterirler.”

⁵²² Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.23, 2.1.

- “O halde bu evrensel konularla ilgili olan ilkenin tabiatını düşünelim. O, eşitsizliğin tüm karmaşık türleriyle bu türlerin çeşitlerinin tıpkı bir anne ve kök gibi öncelikle ve tek başına eşitlikten türediğini kanıtlayabilir.” + “Biz eşitsizlik alanındaki ilerlemenin ve artışın kökeninin eşitlikte olduğunu ve üç kuralın işleyişi yoluyla mutlaka tüm ilişkilere belli bir düzenlilikle devam ettiğini gösterdik. O halde geriye, onu gerçek bir öge haline getirmek için ayrılımların da nihayet eşitlikte sona erdiğini, kanıtlamak kalır.”

⁵²³ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.18.

⁵²⁴ Platon, *Tim.*, par. 35a.

Kalıpların ve ilişkilerin epistemolojik açıdan esas işlevi *ölçmesidir*. Örneğin 12 sayısı 1, 2, 3, 4 ve 6 sayılarına bölünebildiği için bunlardan pay almakta, ancak 5 sayısı ile *ölçülemediği* için 5'ten pay almamaktadır. Ölçme mantığının genel olarak yasa ilkesi tarihine ve özel olarak idea felsefesine katılması Yeni Pitagorasçılar'ın aritmetiğe duydukları yoğun ilgi sayesinde mümkün olabilmektedir. Ancak gerçekte bu mantık idea felsefesinde başından beri işlemekteydi ve hem kavram realizmi hem de ilkörnekte realizmi için geçerliydi.

Örneğin Hz. Adem'in çocuklarından olan Kabil'i düşünelim. Bu kişi sırasıyla “canlı, insan, erkek, katil” kavramlarıyla ölçülebildiği gibi, adam öldürmüş olması bakımından bütün katillerin de ilkörneğidir (bkz: bölüm 1.3.3.2). Yine Hz. Adem'in kendisi canlı, insan ve erkek olanların ilkörneği Habil ise ölümlerin ilkörneğidir.

Dolayısıyla Platon'un felsefesinde kavramlarla ve ilkörneklemlerle yapılan bu tür kıyaslamalar Yeni Pitagorasçılar'da *sayı analizine* dönüşmüş durumdadır (bkz: Şekil 20). Eski Pitagorasçılar ise aritmetikte yeterli seviyeye ulaşamadıkları için onların kavram araştırması *sayı analizine dönüşmemiştir*⁵²⁵ (bkz: Bölüm 1.3.3.1).

3. 3. 1. 1. Mutlak Sayıların Kalıpları

Başlangıçta sayının 2 türü bulunmaktadır: Mutlak sayı ve göreceli sayı. Mutlak sayı bir varlığı miktarına göre değerlendiren aritmetiğin alanına girer ve temelde *doğal sayılardan* ibarettir⁵²⁶. Yeni Pitagorasçılar'ın doğal sayılar kümesini incelediğimizde buraya 0 (sıfır) sayısının dahil edilmediğini görüyoruz⁵²⁷. Çünkü onların kozmolojik planına göre varlık yokluktan başlamamaktadır. Yine 1 sayısı da çokluk arz etmediği için bu kümeye girememiştir (bkz: bölüm 3.1.2'nin girişi). 1 sayısı ancak ve ancak potansiyel olarak bir doğal sayı olabilir veya başka deyişle: 1 sayısı potansiyel bir sayıdır. Çünkü o çokluğu potansiyel olarak içermektedir. Öte yanda eğer doğal sayılar kümesinin hem bilfiil sayıları hem de potansiyel sayıları içerdiğini kabul edersek, bu durumda 1 sayısı da bu kümenin bir elemanı olacaktır. Ayrıca YBAT'ye göre, sınırlanmamış çokluğa tekabül ettiğinden ötürü dyad da sayı olarak görülmemektedir⁵²⁸ (bkz: Tablo 23 ve Şekil 25).

⁵²⁵ Başlı sonu belli olan bir yöntem ve kapsamlı bir sayı analizine dönüşmemiştir.

⁵²⁶ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.3.

- “Her iki bilimsel metodun miktara dair bütün araştırmayla uğraşıp bunları kapsayacağı açıktır: mutlak miktar [olarak] aritmetik ve göreceli miktar [olarak] müzik.”

⁵²⁷ Robbins - Karpinski, “*IA*”, 120.

⁵²⁸ *YBAT*, 45, 57.

- “Dyad sayı değildir; çift de değildir; çünkü o fiili değildir; daha doğrusu: bütün çift sayılar, hem eşit parçalara hem de eşit olmayan parçalara bölünebilirler; fakat sadece dyad eşit olmayan parçalara bölünemiyor; ve ayrıca eşit parçalara bölündüğü zaman da, parçaları birer kaynak gibi oldukları için, hangi kategoriye ait oldukları

Nikomakus'un felsefesinde, 2'den başlayıp sonsuza kadar devam eden doğal sayılar kümesi tüm sayıları içermesinden ötürü, evrendeki varlıkların tamamını kapsayan en geniş grubu ifade etmektedir. Bu küme tek sayılar ve çift sayılar için toplamda 2 adet kalıptan hareketle üretilmiştir (bkz: Şekil 21). Gerçekten biz herhangi cismi ortadan böldüğümüzde o, ya mükemmel yarımalar halinde ikiye ayrılır ya da yarımaların haricinde 1 birim fazlalık artırır. Teon'un felsefesindeyse aslında sayıların tamamı birlik arz ettiği için, hepsi tek kalıptan yani "bir" kalıbından üretilmiştir (bkz: Şekil 23). Nitekim bütün cisimler sınırlandırılmış olması bakımından *birdir*. Ancak cisimler yalnızca *çift sayı*, *tek sayı* ve *bir* kalıplarına göre şekillenmiş olsalardı, varlıkta çeşitlilik olmazdı. Her ne kadar doğal sayılar kümesi bütün varlıkları kapsaması bakımından sonsuz içeriğe sahip olsa da yalnızca çift, tek ve bir kalıplarına dayanması yetersiz olurdu. Bu yüzden doğal sayılar kümesi başka kalıplara göre yeniden ele alınıp çeşitli alt kümeler tasarlanmalıdır. Eğer doğal sayıların en geniş kümesini Tanrının zihninin *en alt basamağı* olarak düşünürsek: Tanrı kendi zihnine yönelip akıl yürüttükçe, yani zihinsel basamaklar yükseltildikçe, varlıktaki çeşitlilik de artacaktır. Şimdi Nikomakus ile Teon'a göre en az 3 adet kalıp kategorisi (veya zihinsel basamak) bulunmaktadır.

Birinci kalıp kategorisi, doğrusal sayı türlerine aittir. Doğrusal sayılar 1'den başlayıp birim birim ilerleyen doğal sayılar kümesine tekabül etmektedir⁵²⁹. Daha önce gördüğümüz üzere doğal sayıların birinci ayrımı çift sayı ve tek sayıydı. Ancak doğrusal sayıların içinde tek-çift ayrımından başka ayrımlar da bulunmaktadır. Çünkü çift sayıyı ve tek sayıyı üreten birinci yöntem "bir bütünden koparabileceğimiz en büyük parçayı koparmaya" dayanmaktadır (bkz: bölüm 3.1.2.1). Örneğin 13 sayısı 1, 1, 1, 1... olarak toplamda 13 birime bölünebilecekken, çift sayıyı ve tek sayıyı üreten yöntem onu $6 + 6 + 1$ olarak ayırmaktadır. Öte yandan doğrusal sayıları çeşitlendiren ikinci yöntem ise "bir bütünü mümkün olan en küçük ve eşit parçalara bölmektir." Buna göre doğrusal sayıların ikinci ayrımı *asal ve bileşik-olmayan sayılar* ile *bileşik sayılardır*⁵³⁰. Yine bileşik sayılar da kendi içerisinde gruplara ayrılmaktadır. Ancak her

---

tümüyle açık değildir." + "Çünkü dyad, bir kaynak gibi olması yüzünden genellikle bizim tarafımızdan tek-sayı-benzeri olarak görülür; çünkü o çift-sayılığın saf niteliklerini henüz alamıyor ve alt bölümlerine ayıramıyor."

⁵²⁹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.7, 2.13.

- "Doğrusal sayı, fazladan bir boyutta daha düzlem gibi yayılan düzlemsel sayının başlangıcıdır (...) Örneklemek ve tasnif etmek gerekirse: doğrusal sayılar, 2'den başlayıp bir ve aynı boyutta 1 eklenerek ilerleyenlerin hepsidir." + "Sayılar arasında da [durum] benzerdir; bütün doğrusal sayılar, tıpkı bir noktadan sonsuza doğru [artış] gibi (örneğin 1, 2, 3, 4, 5 ve ardışık sayılar), teklikten artarlar."

⁵³⁰ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.11; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.6.

- "Şimdi birinci tür [olan] asal ve bileşik-olmayan sayı, bir tek sayı "sayının kendisinin payda olduğu [çarpan]" hariç başka bir çarpanı kabul etmediğinde ortaya çıkar, yani sadece tekliği [çarpan olarak kabul ettiğinde ortaya çıkar]. Örneğin 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23, 29, 31. Bu sayıların hiçbirinde, sayının kendisinden farklı bir paydası olan kesirli bir kısmın bulunmasının ihtimali yoktur; fakat sadece bunların payda olduğu [kesirler] vardır ve bu parçalar her seferinde teklik olacaktır. Çünkü 3'ün sadece, bu sayıyla aynı paydaya sahip olan üçte bir parçası

halükârda bileşik sayıların tamamı asal ve bileşik-olmayan sayılara dayanmaktadır. O halde asal sayılar diğer sayıların *kalıpları* olarak onların formlarıdır⁵³¹.

vardır; ve elbette [o parça da] tekliktir; 5'in beşte bir, 7'nin yedide bir ve 11'in sadece on birde bir parçası [vardır]; ve bunların hepsinde bu parçalar tekliktir. O bu ismi [yani asal ismini] almıştır; çünkü başka bir şeyle değil sadece, ilk ve her şeyde ortak olan teklikle ölçülebilir; dahası kendisiyle birleştirilen diğer hiçbir sayıyla değil sadece teklikle üretildiği için [bu ismi almıştır]. Çünkü 5, 5*1'dir; ve 7, 7*1'dir; ve diğerleri kendi miktarlarına göredir.”

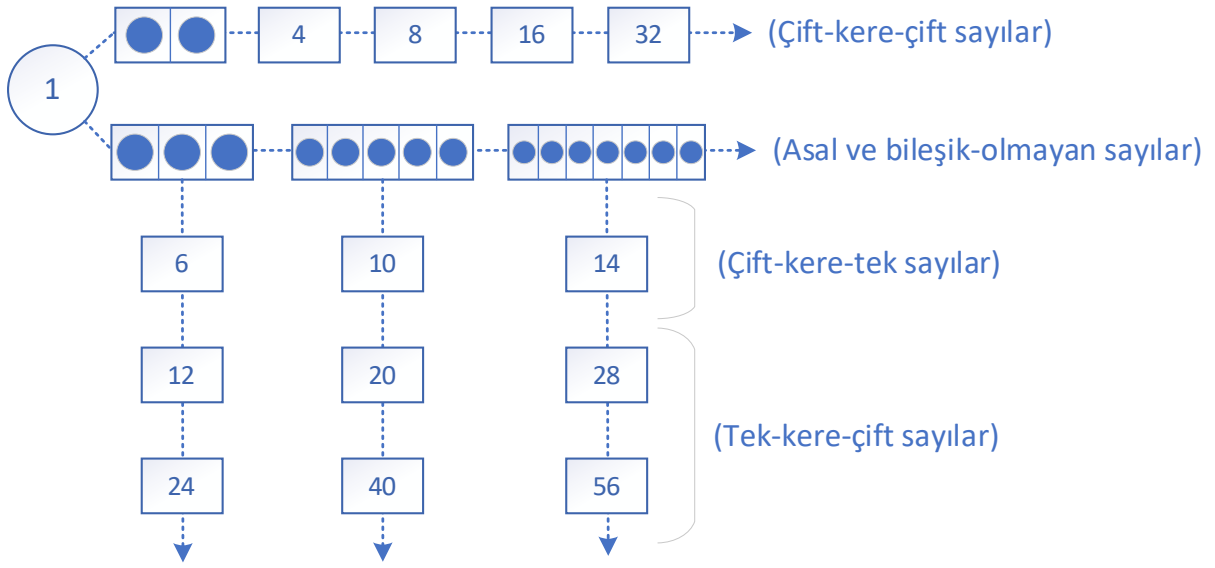
- “Sayılardan bazılarına mutlak asal veya bileşik-olmayan sayılar denilir; ötekiler ise birbirlerine göre asaldır ve mutlak asal değildir; diğerleriyle mutlak bileşiktir ve yine başkaları birbirlerine göre bileşiktir. Mutlak asal sayılar (bileşik-olmayanlar) birim dışında başka hiçbir sayının ölçemedikleridir. Bunlar 3, 5, 7, 11, 13, 17 ve başka benzer sayılardır. Bu sayılara doğrusal ve ötimetrik sayılar da denilir; çünkü uzunluklar ve çizgiler yalnızca tek bir boyut olarak düşünülür. Onlara ayrıca tek-kere tek sayılar denilir. Böylece onlara beş farklı isim verilmiş olur: asal, bileşik-olmayan, doğrusal, ötimetrik ve tek-kere tek sayı. Bunlar bölünemeyen yegâne sayılardır; bu yüzden teklik (monad) dışında hiçbir sayı 3'e, çarpımları 3'ü verecek şekilde, bölünemez. Gerçekten de bir kere 3, 3'tür. Aynı şekilde bir kere 5, 5'tir; bir kere 7, 7'dir ve bir kere 11, 11'dir. Ve bu sebepten ötürü bu sayılara tek-kere tek sayı denilir; çünkü onlar tek sayıdır ve onları ölçen teklik de aynı şekilde tek sayıdır.”

⁵³¹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.11, 2.12.

- “Şüphesiz bunlar [asal sayılar] kendileriyle birleştirildiklerinde diğer sayılar, bir kaynaktan veya kökten [çıkarak] gibi bunlardan çıkarak, üretilebilir; bu yüzden bunlara “asal” denilir; çünkü bunlar en başında, ötekilerin başlangıcı olarak vardır. Çünkü her köken temeldir ve bileşik-olmayandır; her şey onda çözülür ve her şey ondan yapılır; fakat kökenin kendisi hiçbir şeyde çözülmez ve hiçbir şeyden oluşturulmaz.”

- “İkincil ve bileşik olan sayı gerçekte bir tek sayıdır; çünkü o aynı kategorinin bir üyesi olarak ayırt edilir. Fakat onun temel olma niteliği yoktur; çünkü o kökenini başka şeylerin birleşiminden alır (...) Bu yüzden buna ikincil denilir; çünkü temel değildir ve tekliğin yanında başka bir ölçüyü daha kullanabilir; fakat kendisiyle veya başka bir şeyle birleştirilen bazı diğer sayılardan üretilir. 9 örneğinde 3'tür; 15 örneğinde 5'tir veya Zeus hakkı için 3'tür; ve bunlar böylece devam eder. Ve ona, kendisinin yapıldığı bu sayılara çözülebildiği için veya benzer sebeplerden ötürü, birleşik denilir; çünkü bunlarla da ölçülebilir. Çünkü bölünebilen hiçbir şey birleşik-olmayan değildir fakat [bu şey] her açıdan birleşiktir.

- “Şimdi eğer sayıları belli işaretlerle işaretlerseniz, ölçüm işlevinde birbirini izleyen elemanların ne hepsinin aynı sayıyı ölçtüğünü (hatta bazen ikisi bile aynısını ölçmez) ne de ortaya konulan bütün sayıların kendilerini bir ölçüm olarak öne sürdüklerini görürsünüz; aksine bazıları herhangi sayıyla ölçülmekten tamamen kaçınırken bazılarıysa sadece biriyle ölçülür ve bazıları iki veya daha da fazlasıyla ölçülür. Şimdi hiç ölçülmeyip bundan kaçınanlar asal ve bileşik-olmayan sayılardır; tıpkı elek [örneğinde] olduğu gibi elenmişlerdir. Kendi miktarına göre sadece bir ölçüyle ölçülenler sayının kendisinden farklı paydası olan yalnızca bir kesirli parçaya sahiptir ve sadece bir ölçüyle ölçüldüğü halde ölçen sayının [miktarına] göre değil ölçen sayıdan farklı diğer sayının miktarına göre ölçülen veya aynı zamanda iki ölçüyle ölçülenler sayının kendisiyle aynı olanın yanı sıra başka paydaları da olan kesirli parçalara sahip olacaktır; bunlar ikincil ve bileşik sayılardır.”

Şekil 29: Nikomakus ile Teon'a göre sayı kalıpları olarak asal ve bileşik-olmayan sayılar

Yukarıdaki şekle göre bir bileşik sayı türü olan tek-kere-çift sayılar kümesinden seçtiğimiz 28 sayısının analizi şöyle olacaktır:

$$\underline{1} \times \underline{2} \times \underline{7} \times 2 = 28$$

Burada 28'in sırayla (a) “çokluğu sınırlayan monad ilkesi” olarak tanımlanan *bir* kalıbından, (b) doğal sayıların birinci ayrımındaki çift sayı kalıbı olan *dyaddan* ve (c) bir asal ve bileşik-olmayan sayı olan 7'den pay aldığını görüyoruz. Dördüncü sıradaki altı çizili olmayan 2 ise miktarı göstermektedir. Sayı analizinde miktara rastladığımız hiçbir sayı temel kalıp değildir, bilakis bileşik sayı olan kalıptır.

İkinci kalıp kategorisi, düzlemsel sayı türlerine aittir. Düzlemsel sayılar doğrusal sayılar kümesinden belli fonksiyonlarla seçilen bazı alt kümelere tekabül etmektedir. Bir düzlemsel sayıyı üretmek için ardışık sayıların birbirlerine, sonraki sayının önceki sayıların hepsini kuşatacak şekilde eklenmesi gerekir (bu toplama işleminin geometrik versiyonu daha sonra 4.1.2'de gösterilecektir)⁵³². Buna göre birbirlerinden 1 konum uzakta bulunan sayıların

⁵³² İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.19, 1.23.

- “Ardından: birbirine eklenen tek sayılar kare sayıları verir. Şimdi ardışık tek sayılar 1, 3, 5, 7, 9, 11'dir. Bunları birbirine ardarda eklenmesinden kare sayılar elde edilir. Böylece teklik ilk kare sayıdır; çünkü $1 \times 1 = 1$. Sonra tek sayı 3 gelir. Eğer bu gnomon tekliğe eklenirse, bir eşit-kere eşit kare sayı elde edilir; çünkü o hem uzunluk hem de genişlik olarak 2 [birime] sahiptir. Sonra gelen tek sayı 5'tir. Eğer bu gnomon kare sayı 4'e eklenirse, hem uzunluk hem de genişlik olarak 3 [birime] sahip olan yeni bir kare sayı 9 elde edilir. Ardından, kare sayı 9'a eklendiğinde kare sayı 16'yı veren tek sayı 7 gelir ki onun uzunluğu ve genişliği 4'tür; ve sonsuza kadar devam eder. Benzer şekilde, artık yalnızca çift sayıları veya yalnızca tek sayıları değil aksine çift sayıları ve tek sayıları ekleyerek, üçgen sayıları elde edeceğiz. Çift ve tek sayıların dizisi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10'dır; bunları birbirine ekleyerek üçgen sayıları oluştururuz.” + “Üçgen, dörtgen veya çokgen sayıları oluşturmaya yarayan ardışık tüm sayılara “gnomon” denilir ve herhangi üçgenin kenarları her zaman, ona eklenen son gnomondakiler kadar çok birime sahip olacaktır.”

sırayla toplanması *üçgen sayıları* vermektedir⁵³³. Aşağıdaki örneklerde altı çizili olan ardışık sayılar birbirlerine eklendiği zaman birer üçgen sayı olan 3, 6, 10 ve 15 üretilcektir.

$$\underline{1} + \underline{2} = 3$$

$$3 + \underline{3} = 6$$

$$6 + \underline{4} = 10$$

$$10 + \underline{5} = 15$$

(üçgen sayılar)

Benzer şekilde birbirlerinden 2 konum uzakta bulunan sayıların sırayla toplanması *kare sayıları*⁵³⁴, 3 konum uzakta bulunan sayıların toplamı *beşgen sayıları*⁵³⁵ ve 4 konum uzakta bulunan sayıların toplamıysa *altıgen sayıları*⁵³⁶ verip bu yöntemle sonsuza kadar devam etmektedir.

$$\underline{1} + \underline{3} = 4$$

$$\underline{1} + \underline{4} = 5$$

$$\underline{1} + \underline{5} = 6$$

$$4 + \underline{5} = 9$$

$$5 + \underline{7} = 12$$

$$6 + \underline{9} = 15$$

$$9 + \underline{7} = 16$$

$$12 + \underline{10} = 22$$

$$15 + \underline{13} = 28$$

$$16 + \underline{9} = 25$$

$$22 + \underline{13} = 35$$

$$28 + \underline{17} = 45$$

⁵³³ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.8.

- “Üçgen sayılar, bir sıraya dizilen ve ardışık terimlerin baştan itibaren birer birer sürekli eklendiği doğal sayı dizisinden üretilir; çünkü ardışık birleşimlerle ve toplama başka bir terimin eklenmesi vasıtasıyla üçgen sayılar normal sırayla tamamlanır. Örneğin şu doğal diziden: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15... birinci elemanı alırım ve potansiyel olarak birinci olan üçgen sayıyı 1’i elde ederim; sonra sıradaki elemanı ekleyerek fiili olarak birinci [olan] üçgeni elde ederim; çünkü 2 artı 1, 3’e eşittir. Bunun grafikte gösterimi şöyle yapılır: yanyana iki birim, bir birimin altına konulur ve 3 sayısı bir üçgen yapar. Bunlardan sonra, takip eden sayı [olan] 3 eklendiğinde [yani 3,] birimler halinde sadeleştirilip öncekilere katıldığında 6’yı, fiili olarak ikinci üçgeni verir. Yine, doğal olarak takip eden sayı [olan] 4 eklendiğinde ve birimlere indirgenip öncekilerin altına dizildiğinde, yukarıdakilerden sonra sıradakini [yani] 10’u verir ve üçgen biçimini alır. Bundan sonra 5; sonra 6; sonra 7; ve sırayla tüm sayılar eklenir, böylece düzenli olarak her üçgenin kenarı, onları üretmek için doğal diziden eklenen [sayı] kadar çok sayıdan teşekkül edecektir.”

⁵³⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.9; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.15, 1.19-20, 1.25, 1.28.

- “Ayrıca bu sayı, eğer doğal [sayılar] dizisi bir sırada 1’er artacak şekilde dizilirse ve [fakat] artık yukarıda gösterildiği gibi sıradaki sayılara ardışık sayılar eklenmeyip bunun yerine aralıklı konumlardakiler yani tek sayılar [eklenirse] de üretilir. Çünkü birinci [olan] 1 potansiyel olarak ilk karedir; ikinci [yani] 1 artı 3, fiili olarak birinci [karedir]; üçüncü [yani] 1 artı 3 artı 5, fiili olarak ikincidir; dördüncü [yani] 1 artı 3 artı 5 artı 7, fiili olarak üçüncüdür; ondan sonraki, öncekilere 9’u ekleyerek üretilir; onda sonraki 11’i ekleyerek ve devam eder.”

⁵³⁵ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.10; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.26.

⁵³⁶ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.11; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.27.

- “Altıgen sayılar da ardışık olarak birbirlerine eklendiklerinde altıgen sayıları üretecek olan ve 4’er farklılaşan ve dizide üç mesafe uzaklıkta olanları kendi köken-sayıları olarak alacaktır. Örneğin 1, 5, 9, 13, 17, 21 ve devam eder; böylece altıgen sayılar da 1, 6, 15, 28, 45, 66 ve ilerlenmek istendiği kadar devam eder.”

(kare sayılar)   (beşgen sayılar)   (altıgen sayılar)

Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Düzlemsel sayıları veren tanımlar yalnızca bilfiil sayıları üretmektedir ve potansiyel sayılara erişimi yoktur. Çünkü her ne kadar üçgen sayının tanımına uyan ilk sayı 3, kare sayının tanımına uyan ilk sayı 4 ve beşgen sayının tanımına uyan ilk sayı 5 olsa da bunlar yalnızca bilfiil ilk üçgen sayı, bilfiil ilk kare sayı ve bilfiil ilk beşgen sayıdır. Halbuki hepsinden önce hem potansiyel üçgen sayı hem potansiyel kare sayı hem de potansiyel beşgen sayı olan 1 gelmektedir⁵³⁷.

$$1 + 0 = 1$$

$$1 + 0 = 1$$

(potansiyel olarak ilk üçgen sayı)

(potansiyel olarak ilk kare sayı)

Çünkü tanımlarda verilen “toplama” şartını bilfiil değilse de potansiyel olarak karşılayan 1, söz konusu tanımların hepsine potansiyel olarak uymaktadır (geometrik gösterim için bkz: Şekil 36 ve Şekil 37).

Buraya kadar sözü edilen düzlemsel sayıların tamamı düzgün çokgen sayılara karşılık gelmekteydi. Örneğin üçgen sayı, kare sayı, beşgen sayı... Ancak nasıl ki geometride düzgün çokgen şekillere ilave olarak düzgün olmayan çokgen şekiller de varsa, aritmetikte de düzgün çokgen sayılara ilave olarak düzgün olmayan çokgen sayılar da bulunmaktadır. Bu kategoriye girenlere *dikdörtgen sayılar* denilmektedir.

Dikdörtgen sayıların “düzgün olmamasının” sebebi, onları oluşturan sayı kümesinin 1 ile başlamamasıdır. Söz konusu dizinin 1 ile başlamaması, dikdörtgen sayıların, monadın ideası olan Aynılıktan pay almadıklarını göstermektedir⁵³⁸. Örneğin üçgen sayıları oluşturan sayı dizisi “1, 2, 3, 4, 5...” ve kare sayıları oluşturan sayı dizisi “1, 3, 5, 7, 9...” olarak ilerlemektedir. Her iki dizinin ilk elemanı 1 olduğu için, geometrik olarak gösterildiğinde, üçgenlerin ve

⁵³⁷ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.23.

- “Öncelikle, söylemiş olduğumuz üzere, bütün sayıların tohumu olması bakımından gerçekte değil de potansiyel olarak bir üçgen tekliği ele alalım: teklik aynı zamanda üçgeni meydana getirme yetisine de sahiptir.”

⁵³⁸ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.17; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.12-14, 1.17-18, 1.21.

- “Eğer bir sayının temsili, bir düzlemde grafiksel olarak tavsir edildiğinde, dört-kenarlı ve dört-köşeliyse fakat kenarlar birbirlerine eşit değilse ve uzunluk da genişliğe eşit olmayıp bilakis 1 farklıysa [buna] heteromekik sayı denilir. Örnekler 2, 6, 12, 20, 30, 42’dir ve devam eder; çünkü bir kimse bunları grafiksel olarak temsil ettiğinde onları her zaman şöyle kuracaktır: 1 kere 2, 2’ye eşittir; 2 kere 3, 6’ya eşittir; 3 kere 4, 12’ye eşittir ve devamındakiler benzer şekildedir: 4 kere 5; 5 kere 6; 6 kere 7; 7 kere 8; ve sadece bir kenarının diğerinden 1 fazla olması ve başka bir sayı olmaması şartıyla böylece sınırsız olarak [devam eder]. Fakat eğer kenarlar 1’den başka şekilde farklılaşırlarsa: örneğin 2, 3, 4 veya diğer sayılarsa tıpkı 2 kere 4, 3 kere 6, 4 kere 8 gibi veya başka herhangi şekilde farklılaşıyorlarsa o zaman böyle bir sayıya artık heteromekik denilmesi doğru değildir; fakat [bu] bir dikdörtgen sayıdır.”

- “Sayılardan eşit-kere eşit olanlar kare sayılardır; eşit-olmayan-kere eşit-olmayan diğerleri çeşitkenar veya dikdörtgen sayılardır. Her durumda, iki çarpanın çarpımı düzlemlerdir ve üç çarpanlıkiler cisimlerdir.”

karelerin kenarları birbirine eşittir. Ancak “2, 4, 6, 8...” ve “3, 5, 7, 9...” dizilerinden ve bunların altkümelerinden oluşturulan dikdörtgen sayılar, 1 sayısını içermediklerinden ötürü, geometrik olarak gösterildiğinde, dikdörtgenlerin kenarlarının birbirine eşit olmadığı görülür. Aşağıda “2, 4, 6, 8...” dizisinden üretilen (ve geometrik gösterimde kenarları birbirinden 1 birim fazla olan) dikdörtgen sayılar ile “3, 5, 7, 9...” dizisinden üretilen (ve geometrik gösterimde kenarları birbirinden 2 birim fazla olan) dikdörtgen sayılar gösterilmiştir (geometrik gösterim için bkz: Şekil 37)

$$\underline{2} + \underline{4} = 6$$

$$\underline{3} + \underline{5} = 8$$

$$6 + \underline{6} = 12$$

$$8 + \underline{7} = 15$$

$$12 + \underline{8} = 20$$

$$15 + \underline{9} = 24$$

$$20 + \underline{10} = 30$$

$$24 + \underline{11} = 35$$

(dikdörtgen sayılar)

(dikdörtgen sayılar)

(kenarları 1'er birim farklı)

(kenarları 2'şer birim farklı)

Üçüncü kalıp kategorisi, cisimsel sayı türlerine aittir. Cisimsel sayılar tıpkı düzlemsel sayıların doğrusal sayılara bağlı olması gibi, onlar da düzlemsel sayılara bağlıdır. Cisimsel sayıları üretirken kullanılan toplama fonksiyonu düzlemsel sayıları üretirken kullanılan toplama fonksiyonundan bazı noktalarda farklılaşmaktadır⁵³⁹.

Toplama fonksiyonunun birinci versiyonuna göre herhangi düzgün düzlemsel sayı kümesinden alınan ardışık sayılar birbirlerine eklenerek *piramit sayılar* oluşturulur. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, üçgen sayılar kümesinden (“1, 3, 6, 10...” ve kare sayılar kümesinden (“1, 4, 9, 16...”)) alınan sayılar birbirine eklendiğinde sırasıyla üçgen tabanlı piramit sayı, kare tabanlı piramit sayı ve çok daha fazlası ortaya çıkmaktadır⁵⁴⁰.

⁵³⁹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.13.

- “Doğrusal olup bir yönde ilerleyen bu sayılar rasgele olmayan bir şekilde birleştirildiklerinde çokgensel ve düzlemsel sayılar meydana getirilir; birbirine bitişik olan köken-sayıların birleştirilmesiyle üçgen sayılar; bir sonraki diğerlerinin eklenmesiyle kare sayılar, üçer sonraki diğerlerinin [eklenmesiyle] beşgen sayılar, ve bu şekilde devam eder. Tam da benzer şekilde eğer düzlemsel çokgen sayılar, tıpkı inşa edilirmiş gibi, birbirlerinin üstüne bindirilirlirse her birine benzeyen piramitler üretilir; üçgenlerden üçgen piramit, karelerden kare piramit, beşgenlerden beşgen [piramit], altıgenlerden altıgen [piramit] ve baştan sona devam eder.”

⁵⁴⁰ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.13.

- “Bu [cisimsel sayı], kendisini ilk olarak meşhur piramitlerde gösterir. Bunlar, keskin bir tepe noktasına kadar daralan oldukça geniş tabanlardan üretilir: önce üçgen bir tabanda üçgen biçimini izleyerek [üretilir]; ikinci olarak kare bir tabandan kare biçimini izleyerek ve bunlardan sonra beşgen bir tabandan beşgen biçimini izleyerek; sonra benzer şekilde altıgen; yedigen; sekizgen; ve sınırsızca devam eder. Geometrik cisimsel şekiller arasında da

$$\underline{1} + \underline{3} = 4$$

$$\underline{1} + \underline{4} = 5$$

$$4 + \underline{6} = 10$$

$$5 + \underline{9} = 14$$

$$10 + \underline{10} = 20$$

$$14 + \underline{16} = 30$$

(üçgen tabanlı piramit sayılar)

(kare tabanlı piramit sayılar)

Fonksiyonun ikinci versiyonuna geldiğimizde, herhangi düzgün düzlemsel sayı kümesinden alınan *aynı sayı*, kendi konum sırası miktarınca kendisine eklenerek *prizma sayılar* oluşturulmaktadır. Bunun en bilindik örneği küptür. Çünkü kare sayılar kümesinden (“1, 4, 9, 16...”) aldığımız 4’ü kendi konumu miktarınca (yani 2 kere) üst üste yığdığımızda küp sayı olan 8’i elde ederiz.

$$4 + 4 = 8$$

$$9 + 9 + 9 = 27$$

$$16 + 16 + 16 + 16 = 64$$

$$25 + 25 + 25 + 25 + 25 = 125$$

(küp sayılar)

Üçüncü versiyonda düzgün olmayan düzlemsel sayılar kümesinden alınan aynı sayılar kendi konum sıraları miktarınca kendi üzerlerine yığılarak *takoz* veya *tuğla sayılar* oluşturulmaktadır⁵⁴¹. Örneğin “6, 8, 10...” doğrusal çift sayılar kümesinden elde edilen “6, 14, 24...” dikdörtgen sayılar kümesinden elde edilen tuğla sayılar “6, 28, 72...” olarak sıralanırlar (geometrik gösterim için bkz: Şekil 37).

[durum] tam böyledir; eğer bir eşkenar üçgenin üç açısından çıkan ve üçgenin kenarlarına eşit olup yükseklik boyutundaki bir ve aynı noktada birleşen üç çizgi düşünürseniz: eşkenar ve birbirine eşit olan dört üçgen tarafından (bir tanesi orijinal üçgen ve diğer üç tanesi demin söylenen üç çizgiyle bağlanmış olanlar) sınırlandırılmış olan bir piramit üretilmiş olur. Ve yine bir kareden başlayan ve karenin kenarlarının uzunluğuna eşit olup her biri yükseklik boyutundaki bir ve aynı noktada birleşen dört çizgi düşünürseniz: kare tabanlı ve azalan kare biçimli ve dört eşkenar üçgenle bir orijinal kare tarafından sınırlandırılmış bir piramit tamamlanmış olur. Ve beşgenden başlayarak altıgen, yedigen ve her ne kadar ilerlemek isterseniz: açılarının sayısına eşit olup benzer şekilde açılardan dikilen ve bir ve aynı noktada birleşen çizgiler beşgen, altıgen veya yedigen vb. tabandan adlandırılan bir piramidi tamamlayacaklar.”

⁵⁴¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.29.

- “Eşit kenarlarla sahip olanlara (eşit-kere-eşit-kere eşit oldukları için) küp denilir. Öte yandan tüm kenarları eşit-olmayanlar ve eşit-olmayan-kere-eşit-olmayanlara adak taşı [altar] denilir. Eşit iki kenara ve diğer ikisinden daha küçük üçüncüye sahip olanlara, eşit-kere eşit eksikler [equally equal deficient] oldukları için kaide [plinth] veya kare denilir. Son olarak eşit iki kenara ve diğer ikisinden daha büyük üçüncüye sahip olanlara, eşit-kere eşit fazlalar [equally equal exceedants] oldukları için giriş denilir.”

3. 3. 1. 2. Göreli Sayıların İlişkileri

Sayının ikinci türü olan göreli sayı bir varlığı diğer varlığın (veya varlıkların) miktarıyla ilişkisine göre değerlendiren müziğin alanına girer ve temelde *rasyonel sayılardan* ibarettir. Göreli sayı, tıpkı aritmetiğin kalıplarının 3 kategoriye (veya zihinsel basamağa) ayrılması gibi, 2 kategoriye ayrılır. **Birinci kategoride**, yalnızca iki varlığı karşılaştıran *oran* bulunmaktadır⁵⁴². İlk oran Eşitliktir ve daha önce ifade edildiği üzere Eşitlik, monadın kendine has karakteri olan Aynılıktan çıkar. Çünkü sayı doğrusu üzerinde düşünüldüğü zaman herhangi sayının başka bir sayıyla kurabileceği ilk oran, yine o sayının aynısıyla kurduğu orandır. Dolayısıyla bir sayının aynı sayıya uzaklığı sıfır olduğu için o kendisine eşittir. İkinci ve üçüncü oranlar Eşitsizliktir. Çünkü mantık gereği varlıklar birbirine ya eşittir ya da eşit değildir. Eşitsizlikler de daha büyük ve daha küçük yönlerinde ikiye ayrılır⁵⁴³. Eşit ve eşitsiz ilişkilerin en büyük farkı şudur: Eşitsizliklerde varlıklar sonsuz adet kombinasyonda bir araya getirilebilirken eşitliğin yalnızca 1 adet türü bulunmasıdır⁵⁴⁴.

Eşitliği hariç tutarsak doğadaki ilk ilişki, süperpartiküler nitelikteki ilk *çoklu ilişkisi* olan “iki-mislidir”. Çünkü monadın başka bir sayıyla kurduğu ilk oran dyadla monad arasındadır ve dyad monadın iki-mislidir. Daha sonra monad ile triad arasında üç-misli ilişkisi, monad ile tetrad arasında dört-misli ilişkisi ve diğerleri gelir. Şimdi bütün çoklu ilişkileri kendi kümelerinde toplandıktan sonra diğer Eşitsiz ilişkilerin tamamı bu kümelerin kombinasyonlarına dayanır. Eğer üç-misli oranların kümesini iki-misli oranların kümesiyle karşılaştırsak süperpartiküler nitelikteki $3/2$, $6/4$, $9/6$ gibi *seskialter* oranlarını elde ederiz. Dört-misli oranların kümesini üç-misli oranların kümesiyle karşılaştırsak süperpartiküler nitelikteki $4/3$, $8/6$, $12/9$ gibi *seskitertiye* oranlarını elde ederiz. Özetle: İlk sayı kümesini sırayla (üç-misli, dört-misli, beş-misli...) 1 artırıp ikinci sayı kümesini de ondan 1 eksik olmak kaydıyla peşi sıra yerleştirirsek tüm süperpartiküler ilişkiler elde edilmiş olur. Yine ikinci sayı kümelerini 1'er artırmak kaydıyla birinci sayıları 2'şer aralıktaki çoklu kümelerinden seçersek süperpartient nitelikteki ilişkilerin tamamı elde edilmiş olur. Sonuç olarak birinci ve ikinci sayılar arasında kurulabilecek farklı oranlarla sonsuz adet ilişki ortaya çıkacağı anlaşılabacaktır⁵⁴⁵ (bkz: Tablo 25).

⁵⁴² İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.19-21.

- “Aynı türdeki iki terimin oranlarının oranı bu terimlerin birbirlerine karşı belli bir ilişkisi demektir.”

⁵⁴³ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.22.

⁵⁴⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.17.

- “Ve ayrıca hususi bir özellik olarak bu ilişkinin kendisi en temel olup hiçbir farklılık kabul etmediği için bölümlenmemeli ve ayrılmamalıdır.”

⁵⁴⁵ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.24-26.

Tablo 25: Nikomakus ile Teon'da eşitsiz ilişki türleri ve bazı örnekler

İdeası	İlişki adı	Türü	Tanımı	Örneği
DAHA BÜYÜK	Süperpartiküler veya seskipartiyal	Çoklular	Birinci sayı ikinci sayıyı 1'den fazla kez içerir.	3, 1'in üç-mislidir.
		Seskialter	Birinci sayı ikinci sayıyı ve onun yarısını içerir.	3, 2'nin seskialteridir.
		Seskitertiyen	Birinci sayı ikinci sayıyı ve onun üçte birini içerir.	4, 3'ün seskitertiyenidir.
	Süperpartient veya epimer	Süperbipartient	Birinci sayı ikinci sayıyı 1 kez ve onun parçalarını 2 kez içerir.	5, 3'ün süperbipartientidir.
		Süpertripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı 1 kez ve onun parçalarını 3 kez içerir.	7, 4'ün süpertripartientidir.
		Süperkuadripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı 1 kez ve onun parçalarını 4 kez içerir.	9, 5'in süperkuadripartientidir.
	Çoklu-süperpartiküler veya çoklu-süperpartiyal	İki-misli-seskialter	Birinci sayı ikinci sayıyı 2 kez ve onun yarısını 1 kez içerir.	5, 2'nin iki-misli-seskialteridir.
		Üç-misli-seskikuartan	Birinci sayı ikinci sayıyı 3 kez ve onun dörtte birini 1 kez içerir.	13, 4'ün üç-misli-seskikuartanıdır.
	Çoklu-süperpartient veya poliepimer	İki-misli-süpertripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı 2 kez ve onun parçalarını 3 kez içerir.	11, 4'ün iki-misli-süpertripartientidir.
		Üç-misli-süperkuadripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı 3 kez ve onun parçalarını 4 kez içerir.	19, 5'in üç-misli-süperkuadripartientidir.
DAHA KÜÇÜK	Alt-süperpartiküler	Alt-çoklular	Birinci sayı ikinci sayıyı 1'den fazla kez ölçer.	1, 3'ün alt-üç-mislidir.
		Alt-seskialter	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle ve yarısıyla 1 kez ölçer.	2, 3'ün alt-seskialteridir.
	Alt-süperpartient	Alt-süperbipartient	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle 1 kez ve parçalarıyla 2 kez ölçer.	3, 5'in alt-süperbipartientidir.
		Alt-süpertripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle 1 kez ve parçalarıyla 3 kez ölçer.	4, 7'nin alt-süpertripartientidir.
	Alt-çoklu-süperpartiküler	Alt-iki-misli-seskialter	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle 2 kez ve yarısıyla 1 kez ölçer.	2, 5'in alt-iki-misli-seskialteridir.
		Alt-üç-misli-seskikuartan	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle 3 kez ve dörtte biriyle 1 kez ölçer.	4, 13'ün alt-üç-misli-seskikuartanıdır.
	Alt-çoklu-süperpartient	Alt-iki-misli-süpertripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle 2 kez ve parçalarıyla 3 kez ölçer.	4, 11'in alt-iki-misli-süpertripartientidir.
		Alt-üç-misli-süperkuadripartient	Birinci sayı ikinci sayıyı kendisiyle 3 kez ve parçalarıyla 4 kez ölçer.	5, 19'un alt-üç-misli-süperkuadripartientidir.

Görelî sayının **ikinci kategorisi** iki veya daha fazla oranın birleşimi olan *bileşik-orandır*. Bir bileşik-oran temelde A-B-C şeklinde formüle edilir ve B'nin A'ya oranıyla aynı türden ilişkiyi C'nin B'yle kurduğu fikrine dayanır⁵⁴⁶. Doğadaki ilk bileşik-oran, sayılar arasındaki “mesafeleri” karşılaştıran *aritmetik bileşik-orandır*. Aritmetik bileşik-oran diğer bileşik-oranlar için bir başlangıç noktasıdır çünkü doğrudan doğal sayılar kümesine dayanmaktadır⁵⁴⁷. Örneğin şu üç ardışık sayı grubunu ele alalım: 2-3-4, 10-13-16 ve 30-40-50. Burada 3 ile 2'nin arasındaki mesafe (yani 1) 4 ile 3'ün arasında, 13 ile 10'un arasındaki mesafe (yani 3) 16'yla 13'ün arasında ve 40 ile 30'un arasındaki mesafe (yani 10) 50'yle 40 arasında korunmaktadır. *Geometrik bileşik-oran* ise üç terimi mesafe açısından değil, “oran” açısından karşılaştırmaktadır⁵⁴⁸. Örneğin ikişerli şekilde gruplandırıldıklarında 3-9-27 sayıları üç-misli oranını ve 4-6-9 sayılarıysa seskialter oranını vermektedir. Son olarak *harmonik bileşik-oranda* ikişerli sayı gruplarının arasındaki farkların oranı da denkleme katılmaktadır⁵⁴⁹. Örneğin 5-9-45 sayılarında olduğu gibi. Şimdi ilk Yunan matematikçileri yalnızca 3 adet bileşik-oranı tanımaktaydı: Aritmetik, geometrik ve harmonik bileşik-oranlar. Ancak zaman içinde bunlara yenileri eklendi ve Yeni Pitagorasçılar'ın dönemine gelindiğinde sayıları 10'a çıktı (bkz: Tablo 26).

⁵⁴⁶ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.21; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.31.

- “Bir bileşik-oran, doğru anlamda, iki veya daha fazla oranın birleşimidir; fakat daha genel tanımıyla, aynı oranda olmasalar ve aksine bir farklılık veya başka bir şey olsa bile iki veya daha fazla ilişkinin birleşimidir.” + “Bileşik-oran birkaç ilişkinin benzetilmesi veya yakınsanmasıdır. Yani birkaç terimdeki oranların benzerliğidir. Birinci terimin ikinci terimle ilişkisinin ikinci terimin üçüncüyle veya başka iki terimle ilişkisine eşit olduğu zaman devreye girer.”

⁵⁴⁷ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.23.

⁵⁴⁸ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.24.

⁵⁴⁹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.25-28; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.33.

Tablo 26: Yeni Pitagorasçıların dönemindeki 10 bileşik-oran

Bileşik-oran türü	Tanımı	Örneği
Aritmetik	Ortayla küçük terim arasındaki fark = büyükle orta terim arasındaki fark	10-13-16
Geometrik	Ortayla küçük terim arasındaki oran = büyükle orta terim arasındaki oran	4-8-12
Harmonik	Büyüğün küçük terime oranı = büyükle orta terim arasındaki farkın ortayla küçük terim arasındaki farka oranı	5-9-45
Harmoniğin alt-karşıtı	Büyüğün küçük terime oranı = ortayla küçük terim arasındaki farkın büyükle orta terim arasındaki farka oranı	3-5-6
Beşinci	Ortanın küçük terime oranı = ortayla küçük terim arasındaki farkın büyükle orta terim arasındaki farka oranı	2-4-5
Altıncı	Büyüğün orta terime oranı = ortayla küçük terim arasındaki farkın büyükle orta terim arasındaki farka oranı	1-4-6
Yedinci	Büyüğün küçük terime oranı = büyükle küçük terim arasındaki farkın ortayla küçük terim arasındaki farka oranı	6-8-9
Sekizinci	Büyüğün küçük terime oranı = büyükle küçük terim arasındaki farkın büyükle orta terim arasındaki farka oranı	6-7-9
Dokuzuncu	Ortanın küçük terime oranı = büyükle küçük terim arasındaki farkın ortayla küçük terim arasındaki farka oranı	4-6-7
Onuncu	Ortanın küçük terime oranı = büyükle küçük terim arasındaki farkın büyükle orta terim arasındaki farka oranı	3-5-8

3. 3. 1. 3. Kalıpların ve İlişkilerin Birbirlerinden Çıkışı

Yukarıdaki iki bölümden elde edilen sonuçlara göre ideaların (yani kalıpların ve ilişkilerin) birbirlerinden çıkış sıralamaları Şekil 30’da tasvir edilmiştir. Burada merkezi kavramların Aynılık, Başkalık, Eşitlik ve Eşitsizlik olarak 4 adet olduğu görülmektedir⁵⁵⁰.

⁵⁵⁰ Porfiryus, “The Life of Pythagoras”, par. 48, 49.

Moderatus da bu kavramları aynı sıralamayla tekrar ediyor. Fakat Moderatus’un Nikomakus ile Teon’dan farklılaştığı nokta bu kavramları birbirinden türetmemesidir. Moderatus’un bize ulaşan fragmanlarında Başkalık ile Eşitsizliğin Aynılık ile Eşitlikten ve genel olarak hepsinin monaddan çıktığı tarzda bir açıklama göremiyoruz. Aşağıdaki alıntıda Moderatus, Pitagorasçılar’ın görüşlerini aktarıyor. Ancak onun, eski veya yeni, hangi Pitagorasçılar’dan bahsettiğini bilmiyoruz.

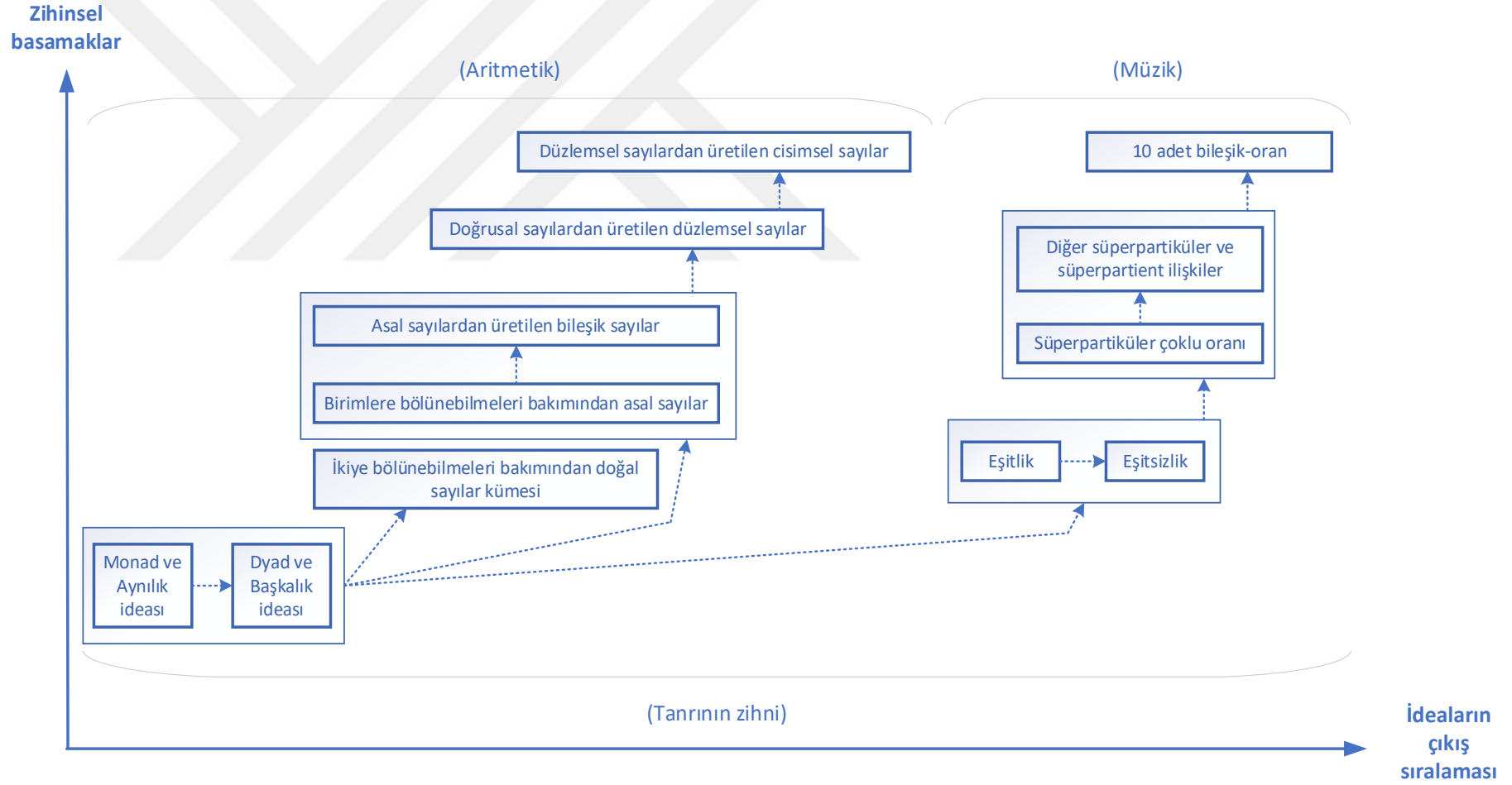
- **Porfiryus’un Moderatus’tan naklettiği görüşler:** “Geometriciler cisimsiz formları kelimelerle ifade edemeyecekleri için ve ‘şu bir üçgendir’ gibi şekillerin tanımlarına başvurdukları için ve gözle görülen çizgilerin gerçek üçgenler olduğunu kastetmedikleri için ve [bu çizgilerin] yalnızca zihindeki bilgiyi temsil ettiğini [düşündükleri için], Pitagorasçılar da ilk nedenler ve biçimler açısından aynı nesnel metodu kullanmışlardır. Aynılıktaki vurgudan ötürü Bir sayısı; onlar için tekliği, özdeşliği, eşitliği, dostluk amacını, sempatiyi ve evrenin muhafazasını ifade eder. Çünkü teklik, tıpkı İlk Neden’e katılırken olduğu gibi, bütünün her bir parçasındaki detayları uyumlaştırır.” + “İki sayısı veya dyad bölünebilen her şeydeki çeşitliliğin ve eşitsizliğin veya bir zaman var olup öbür zaman başka şekilde var olma kararsızlığının iki-katlı nedenini ifade eder. Bütün bu yöntemler Pitagorasçılar’la sınırlı kalmadı ve diğer filozoflar tarafından da evrendeki her şeyi içeren birleştirici güçlerini belirtmek için kullanıldı; [bu güçler] arasında eşitliğin, farklılığın, başkalığın ve çeşitliliğin belli nedenleri de

Çünkü aritmetiğin tamamı Aynılık ve Başkalığa, müziğin tamamıysa Eşitlik ve Eşitsizliğe dayanmaktadır. Yine bunların aralarında da ilkesel bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre Aynılık Başkalığın sebebidir; çünkü Başkalıktan pay alan dyadın ilkesi, Aynılıktan pay alan monaddır. Aynılık ile Başkalık ise Eşitlik ile Eşitsizliğin sebebidir. O halde müzik, aritmetik temeli üzerine kurulduğu için onun ardından gelmelidir. Şimdi bu tablonun doğru bir şekilde kurulabilmesi için eksik olan şey Eşitliğin Eşitsizliğin temeli olduğunu göstermektir. Eğer bu da ispat edilebilirse müziğin aritmetikten, aritmetiğin de monaddan çıktığı konusunda herhangi açıklama gediği bulunmayacaktır.

---

bulunmaktadır. Bu nedenler onların monad ve dyad kavramlarıyla veya tek biçimli, çift biçimli, çok biçimli sözcükleriyle kastettikleri şeydir.”

Şekil 30: Nikomakus ve Teon'a göre ideaların birbirlerinden çıkışı

Nikomakus ile Teon Eratostenes ile Adrastus'tan naklettikleri ve Eşitliğin Eşitsizliğin temeli olduğunu gösteren iki adet ispat sunuyor. Bunlardan **birincisi** tümdengelsel nitelikteki “üretim yöntemidir”. Buna göre birbirine eşit olan herhangi 3 terim alınır. Kurallar şöyledir: (1) Eski dizinin birinci terimi yeni dizinin birinci terimi yapılır; (2) eski dizinin birinci terimiyle ikinci teriminin toplamı yeni dizinin ikinci terimi yapılır; (3) eski dizinin birinci terimiyle ikinci terimin iki katı ve üçüncü terimin toplamı yeni dizinin üçüncü terimi yapılır⁵⁵¹. Böyle olduğunda önce süperpartiküler nitelikteki iki-misli çoklu ilişkisi, ardından üç-misli çoklu ilişkisi ve diğer çoklular üretilecektir⁵⁵².

3-3-3 eşitliğinden 3-6-12 şeklindeki iki-misliler,

3-6-12 iki-mislilerinden 3-9-27 şeklindeki üç-misliler,

3-9-27 üç-mislilerinden 3-12-48 şeklindeki dört-misliler,

3-12-48 dört-mislilerinden 3-15-75 şeklindeki beş-misliler üretilir.

Bütün çoklular böylece üretildikten sonra yukarıda altı çizili olan iki-misliler ters çevrilerek aynı kurallar tekrar uygulanır. Böylece süperpartiküler nitelikteki ikinci ilişki türü olan seskialterler elde edilecektir. Benzer yöntemle ters çevrilmiş üç-mislilerden de süperpartiküler nitelikteki üçüncü ilişki türü olan seskitertiyenler üretilir⁵⁵³.

12-6-3 şeklindeki ters çevrilmiş iki-mislilerden 12-18-27 şeklindeki seskialterler,

27-9-3 şeklindeki ters çevrilmiş üç-mislilerden 27-36-48 şeklindeki seskitertiyenler,

48-12-3 şeklindeki ters çevrilmiş dört-mislilerden 48-60-75 şeklindeki seskikuartanlar,

⁵⁵¹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.51; Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.23.

⁵⁵² Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.23; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.51.

- “Eğer bu kurallara göre biçimlendirirsen eşitliğin verilen üç teriminden, tıpkı dikkatini vermeden ve yardım istemeden filizlenirmiş ve büyümüş gibi, öncelikle çokluların bütün biçimlerini elde edersin. Eşitlikten öncelikle iki-misliyi elde edersin; iki-misliden üç-misliyi; üç-misliden sırayla dört-misliyi ve bundan sırayla beş-misli; ve devam eder.”

⁵⁵³ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.23; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.51.

- “Bu aynı çokluları kendi sıralarında tersine çevirirsek aynı üç kural vasıtasıyla, hemen bir tür doğal zorunluluk gereği, süperpartikülerler üretilir; bunlar şansa bağlı ve düzensiz olarak değil fakat kendi uygun sıralarındadırlar; çünkü birinci [yani] iki-misli tersine çevrildiğinde önce seskialter gelir; ikinci olarak üç-misliden bu türün ikincisi [olan] seskitertiyen [gelir]; sonra dört-misliden seskikuartan; ve genel olarak benzer isimli olanlardan her birisi [üretilir].”

75-15-3 şeklindeki ters çevrilmiş beş-mislilerden 75-90-108 şeklindeki seskikuintanlar üretilir.

Şimdi aynı kurallara göre yukarıda altı çizili olan seskialterden çoklu-süperpartiküler nitelikteki birinci ilişki olan iki-misli-seskialter ve altı çizili olan seskialterlerin yeri değiştirildiğinde süperpartient nitelikteki birinci ilişki olan süperbipartientlerin ters çevrilmiş halleri üretilir. Benzer yöntemle seskitertiyenlerden çoklu-süperpartiküler nitelikteki ikinci ilişki olan üç-misli-seskialter ve ters çevrilmiş seskitertiyenlerden süperpartient nitelikteki ikinci ilişki olan süpertripartientlerin ters çevrilmiş halleri üretilir⁵⁵⁴.

12-18-27 şeklindeki seskialterlerden 12-30-75 şeklindeki iki-misli-seskialterler,

27-36-48 şeklindeki seskitertiyenlerden 27-63-48 şeklindeki iki-misli-seskitertiyenler,

48-60-75 şeklindeki seskikuartanlardan 48-108-243 iki-misli-seskikuartanlar,

75-90-108 şeklindeki seskikuintanlardan 75-165-363 şeklindeki iki-misli-seskikuintanlar üretilir.

27-18-12 şeklindeki ters çevrilmiş seskialterlerden 27-45-75 şeklindeki ters çevrilmiş süperbipartientler,

48-36-27 şeklindeki ters çevrilmiş seskitertiyenlerden 48-84-147 şeklindeki ters çevrilmiş süpertripartientler,

75-60-48 şeklindeki ters çevrilmiş seskikuartanlardan 75-135-243 şeklindeki ters çevrilmiş süperkuadripartientler,

---

⁵⁵⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.23.

- “Yeni bir başlangıç yaparsak, eğer süperpartikülerler kendi üretim sıralarına göre fakat elemanları yer değiştirmiş olarak ortaya konulursa, onları doğal olarak takip eden süperpartientler meydana çıkar; seskialterden süperbipartient [meydana çıkar]; seskitertiyenden süpertripartient; seskikuartandan süperkuadripartient; ve böylece sonsuza kadar devam eder. Fakat eğer süperpartikülerler tersine çevrilmeden doğru sırayla ortaya konulursa, üç kurala göre çoklu-süperpartikülerler üretilir; birinciden [yani] seskialterden iki-misli-seskialter; ikinciden [yani] seskitertiyenden iki-misli-seskitertiyen; üçüncüden [yani] seskikuartandan iki-misli-seskikuartan; ve devam eder. Süperpartikülerlerin tersine çevrilmesiyle üretilenlerden yani süperpartientlerden ve tersine çevrilmeksizin üretilenlerden [yani] çoklu-süperpartikülerlerden, aynı metotla ve benzer yöntemle [yani] hem terimleri doğru sırasinda hem de tersine çevrilmiş halde [olarak], bir kez daha, kalan sayısal ilişkileri gösteren sayılar üretilir.”

108-90-75 şeklindeki ters çevrilmiş seskikuintanlardan 108-198-363 şeklindeki ters çevrilmiş süperkuintipartientler üretilir.

Numenius'un **ikinci ispatı** tümevarımsal nitelikteki “eksiltme yöntemidir”. Buna göre ister çoklu, süperpartiküler veya süperpartient olsun isterse bunların birleşimi olan çoklu-süperpartiküler veya çoklu-süperpartient olsun herhangi bir ilişkide ve herhangi bir oranda 3 terim alınır. Kurallar şöyledir: (1) Eski dizinin küçük terimi yeni dizinin birinci terimi yapılır; (2) eski dizide orta terimle küçük terimin farkı yeni dizinin ikinci terimi yapılır; (3) yeni dizinin birinci terimiyle yeni dizinin ikinci teriminin iki katı toplanır ve bu toplam eski dizinin büyük teriminde çıkarılır ve sonuç yeni dizinin üçüncü terimi olur. Bu işlem sonucunda eski diziden daha ilkel olan başka bir bileşik-oran elde edilecektir. Eğer işlem tekrarlanırsa nihayet birbirine Eşit olan basit üç terime ulaşılır⁵⁵⁵. Örneğin 75-90-108 şeklindeki seskikuintan geometrik bileşik-oranını ele alalım.

75-90-108 üçlüsünden yeni dizide 75-15-3 elde edilir,

3-15-75 üçlüsünden yeni dizide 3-12-48 elde edilir,

3-12-48 üçlüsünden yeni dizide 3-9-27 elde edilir,

3-9-27 üçlüsünden yeni dizide 3-6-12 elde edilir ve

3-6-12 üçlüsünden yeni dizide 3-3-3 Eşitliğine ulaşılır.

Eşit olmayan bileşik-oranların Eşitlikten *üretilmesi* ve eşitliğin eşit olmayan bileşik-oranlardan *eksiltilmesi* şeklindeki bu iki ispatın ne anlama geldiği ve bu ispatlarda kullanılan kurallara nasıl ulaşıldığı bilinmemektedir. Ancak herhangi bileşik-orana uygulanan aynı kuralların böyle değişmez sonuçlara götürüyor olması Yeni Pitagorasçılar için bir ispat niteliği arz ettiği anlaşılmaktadır.

⁵⁵⁵ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.2; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.31, 2.51-52.

- “Ortaya çıkan sayılar, tabiatı gereği daha ilkel olan, başka bir oranda olacaktır. Ve eğer yine benzer yöntemle geri kalanı bu aynı terimlerden çıkarırsanız, üç teriminizin daha ilkel olan diğer üç terime geri döndükleri ortaya çıkar; ve sen bunun, eşitliğe döndürülene kadar, bir sonuç olarak her zaman gerçekleştiğini göreceksin. Bu yüzden eşitliğin görece miktarın temel ilkesi olduğu, zorunlu olarak açıkça görülür.”

- “Gerçekten bütün bileşik-oranlar oranlardan oluşmaktadır ve oranların ilkesiyse Eşitliktir. Bu şu yönden açıktır: Her türün kendisine ait olduğu belli bir ögesi veya ilkesi vardır. Diğer hepsi bu [ögelere veya ilkelere] eksilirler fakat kendisi başka herhangi birine eksilmez. Bilakis bu ilke eksilemeyen veya bölünemeyen olmalıdır. Çünkü bölünebilen ve eksilebilen şeylere bileşik denilir ve öge denmez. (...) Benzer şekilde eşitlik oranı eklemeyele artmaz. Çünkü birkaç eşit oran sırayla [eşitlere] eklenirse toplam yine eşitliği verir.

- “Adrastus eşitlik oranının birinci sırada olduğunu ve onun daha önce bahsettiğimiz bütün oranların ve bu oranlardan [elde edilen] bütün bileşik-oranların ögesi olduğunu göstermiştir. Çünkü diğer hepsini doğuran ve onların kendisine eksildiği odur.”

3. 3. 2. YBAT'de İdea İlkeleri Olarak Dekaddaki Sayılar

Eski Pitagorasçılar'ın ve Platon'un kavramlarla sayıları eşitleme tavrı⁵⁵⁶ (bkz: bölüm 2.4, Şekil 16 ve Tablo 21) Nikomakus ile Teon'da devam ettirilmiştir. Ancak bu iki yazarda bahsi geçen kavramlar Aynılık, Başkalık, Eşitlik ve Eşitsizlikten ibarettir. Burada Aynılık ve Başkalık monad ile dyada eşitlenirken Eşitlik ve Eşitsizlik ise monad ile dyaddan türemektedir. Şimdi YBAT Nikomakus ile Teon'un bu tavrını ileri götürüyor ve kavramsal çerçeveyi monad ile dyadın eşlenikleriyle sınırlı tutmayıp dekadın içindeki diğer sayılara kadar genişletiyor. Bu bağlamda onun *Aritmetiğin Teolojisi* kitabı sıradan bir aritmetik eseri olmaktan ziyade kapsamlı bir kavram araştırması ve sayı analizidir. Burada her bir sayıya denk düşen çeşitli kavramların sıralandığını görüyoruz. Örneğin 2 sayısı “cüretkarlıktır, dürtüdür, fikirdir, harekettir, nesildir, değişimdir, ayırmadır, uzunluktur, çarpımdır, toplamdır, maddedir, sonsuzluktur, belirsizliktir, eşitsizliktir, başkalıktır, ıstıraptır, tahammüldür, adalettir...”⁵⁵⁷. Ancak biz bu bölümde YBAT'nin sayılarla hangi kavramları eşleştirdiğine değil, *sayıların kendi aralarındaki ilişkilere* odaklanacağız. Çünkü eserin özü ideaların ve diğer varlıkların bir hiyerarşi ve ilke ilişkisi içinde bulundukları ve böylece dekadın içindeki sayıların diğer sayılar için birer “idea ilkesi” işlevi gördükleri fikrine dayanmaktadır.

3. 3. 2. 1. Birinci Aşama: Monad

YBAT'deki idea felsefesini dört aşamada inceleyebiliriz. Birinci aşama monadın kendisidir. Çünkü idealar da dahil olmak üzere var olan her şey, monadın mahiyetinin anlaşılmasıyla izah edilebilir. O tek başına bütün varlıkların tohumlarını içerisinde barındıran ilk birliktir. Tohum olmaklık iki bağlamda anlaşılır: (a) Monad diğer varlıkların yapıtaşlarındaki *maddeyi* içerisinde tohum olarak tutmakta ve sonra onları kendisinin dışına çıkarmaktadır⁵⁵⁸; (b) monad diğer varlıkların gireceği *şekilleri* içerisinde tohum olarak tutmakta ve sonra onları kendisinin dışına çıkarmaktadır. Bizi burada ilgilendiren bağlam b şıkkıdır. Çünkü sayı türleri, biçimler, şekiller, ilkörnekler ve idea olarak alınabilecek bütün kalıplar idea felsefesinin alanına girmektedir⁵⁵⁹.

Monadın diğer ideaları içerisinde barındırması onun bir *tohum deposu* işlevi gördüğü anlamına gelir. Ancak bu tespit monadı anlamak için yeterli değildir. Çünkü monad ideaları

⁵⁵⁶ Platon'un Bir ile İyi kavramını ve Belirsiz İki'yle Kötü kavramını eşitlemesi kastedilmektedir.

⁵⁵⁷ YBAT, 41.

⁵⁵⁸ Bkz: bölümler 3.1.2.3 ve 3.1.3

⁵⁵⁹ YBAT, 56.

- “Fakat sayının bütün hususi hüviyeti ve özelliği ve niteliği, tıpkı bir tohum gibi, her şeyden önce monadda bulunur.”

kuşatan bir depo olmasının yanı sıra onları varlığa getiren bir üst-ideadır, yani *idea ilkesidir*. O gerçekte formların formudur⁵⁶⁰. Bunu sağlayan şey, tıpkı Nikomakus ile Teon'da gördüğümüze benzer şekilde, Aynılık kavramıdır⁵⁶¹. Monad yer-kaplamayan ve çokluğu bilfiil olarak içermeyen bir varlık olduğu için sabittir ve *aynıdır*. Diğer varlıkların hiçbirisi sabit ve aynı olamazlar; zira onlar yer-kaplayıp çokluk içermektedirler. İşte mutlak sabit olan yegane varlık Aynılık karakterinin kendisi olan monaddır. Dolayısıyla diğer formlara aynılık, sabitlik ve varlık veren bir formun “formların formu” olacağı açıktır.

Monadın bir *idea ilkesi* olması yazılmamış teorideki idealar hiyerarşisiyle kıyaslanabilir⁵⁶². (1) Şekil 16'da görüldüğü üzere Platon'un *idea ilkeleri* olan Bir ve Belirsiz İki diğer ideaların üstünde konumlandırılmıştır. Ancak YBAT'de monad, her ne kadar zamansal açıdan diğer idealarından daha önce olsa da onun önceliği böyle bir hiyerarşiye yol açmamaktadır. Çünkü monad bütün cisimlerde ve idealarda potansiyel olarak etkin haldedir. Örneğin bir küpün bilfiil olarak doğada ilk ortaya çıkışı kenarları 2 birim olan 8 sayısı ile eş zamanlıdır. Şimdi biz monadın potansiyel olarak ilk küp olduğunu bildiğimize göre⁵⁶³ 8 sayısı olan “küp ideasıyla” monadın hiyerarşik açıdan birbirlerine çok uzak olmadıkları anlaşılır. (2) Monad formların formu olması bakımından diğer idealarından bütünüyle farklı olmadığı gibi oluş içindeki varlıklardan da bütünüyle farklı değildir. Biz daha önce Platonculuğun üzerine yerleştiği katı düalizm zemininden ötürü cisimler ile idealar arasındaki irtibatı açıklamada güçlüklerle karşılaşmıştık. Çünkü soyut varlıklar olan idealardan somut varlıklar olan cisimleri üretmek

⁵⁶⁰ YBAT, 35-36.

- “O gerçekte formların formudur; çünkü o yaratıcılığı sayesinde yaratmadır ve akli sayesinde akıldır.” + “Çünkü monad çift sayıdır ve tek sayıdır ve çift-kere-tek sayıdır; doğrusal sayıdır ve düzlemsel sayıdır ve cisimsel sayıdır (kübik biçimde ve küresel biçimde ve dört köşeli olanlardan sınırsız sayıda köşeli olanlara kadar piramit biçimlerinde); mükemmel sayıdır ve kalanlı-mükemmel sayıdır ve kusurlu-mükemmel sayıdır; oransaldır ve uyumsaldır; asal ve bileşik-olmayan sayıdır ve ikincil sayıdır; köşegen sayıdır ve kenar sayıdır; ve o, Giriş'te ispatlandığı üzere, ister eşit olsun ister eşit-olmayan olsun tüm ilişkilerin kaynağıdır. Dahası o bariz biçimde hem noktadır hem açıdır (açının tüm biçimleriyle) hem de her şeyin başlangıcı, ortası ve sonudur; çünkü eğer onu azaltırsan sürekli olan şeyin parçalarına sonsuz şekilde ayrılmasını sınırlandırır ve eğer onu artırırsan, artışın paylarla aynı oluşunu tayin eder; (ve bu, insanın [tasarrufundan] değil ilahi doğanın mizacı yüzündendir).”

⁵⁶¹ YBAT, 37, 41, 42.

- “Çünkü bilgisi bakımından o, aynılıktır ve değişmezdir. İşte tam da bu yüzden, farklı türlerdeki şeylerde farklılaşsa bile her şeyi kendisinde kavramsal olarak içeren monad, yaratıcı bir ilke gibidir ve tanrıyı anımsatır ve kendi ilkesinden [başkalaşım] değişmez ve diğer her şeyin değişmesini engeller; aksine o hakiki değişmezdir ve Atropos Kader'idir [moirasıdır].” + “Dyad diğer tüm sayısal terimlerden ayrı olarak monadın karşısında ve zıttındadır (tıpkı maddenin tanrıya veya bedenin bedensizliğe zıt olması gibi); ve o sanki sayıların çeşitliliğinin kaynağı ve dayanağı gibidir ve dolayısıyla maddeyi anımsatır; ve tanrı aynılığın ve değişmeyen sabitliğinin sebebiyken dyad, değişen ve başkalaşan şeylerin sebebi olarak düşünülmesi bakımından, tanrının doğasına tamamen zıttır.” + “Dolayısıyla form oluşa ve sonsuz varlığa, fakat madde ise bunların zıtlarına gebe olduğu için monad, tamamen aynı ve özdeş ve sabit şeylerin sebebidir (örneğin kare sayıların).”

⁵⁶² Bkz: bölüm 2.2'nin girişi

⁵⁶³ YBAT, 78.

- “Altı-feet kenar [uzunluğuna] dayanan kare sayı, potansiyel olarak tek sayı ve çift sayı olanın kübüyle aynı zamanda her birinin fiili küplerinin toplamıdır; $1+8+27=36$.”

rasyonel açıdan pek mümkün görünmüyordu. Dolayısıyla Platon'un buna getirebileceği çözüm de sanatçı-eser metaforu bağlamında ilkörneklik perspektifinden daha ileri gidemiyordu (bkz: bölüm 1.3.3). Ancak Yeni Pitagorasçılar'a göre monad cisimlerden böyle katı bir ayrımla farklılaşmış değildir⁵⁶⁴. Çünkü cisimler sınırlı çokluk olmaları bakımından sayı özelliği sergilerler ve monad da sayıların ideası olması bakımından bunların hepsinde potansiyel olarak gözlenmektedir.

3. 3. 2. 2. İkinci Aşama: Tetraktis

İkinci aşama monaddan tetrada kadar olan sayıları ifade eden *tetraktistir*. Tetraktisler çeşitli hikmetler barındıran dört unsurlu gruplardır ve Pitagorasçılar'ın sıklıkla başvurduğu en temel açıklama biçimi oldukları söylenebilir. Örneğin evrenin meşhur öğeleri ateş, su, hava ve toprak olarak 4 tanedir; toplumları 4 ilke oluşturur: birey, aile, köy ve şehir; yargı gücümüz 4'e ayrılır: düşünce, bilim, fikir ve hisler; 4 tür varlık vardır: tanrı (muharrik ilke), madde (yapıtaşı ilkesi), form (yasa ilkesi), sonuç (duyusal evren)...⁵⁶⁵ Hayatta ve varlıkta böyle dörtlü grupların karşımıza çıkması tesadüfi değildir; bilakis varlığın başlangıcı esnasında monaddan sonraki aşamanın tetraktis arz etmesinden ötürü bu durum, evrene yerleşik bir kod gibidir.

İkinci aşamanın bir tetraktis olması (yani 1'den 4'e kadar olan sayılarla sınırlı kalması) ideaların birbirlerinden çıkışı esnasında belli durakların var olduğunu göstermektedir⁵⁶⁶. Eğer öyle olmasaydı ve ikinci aşama 1'den sonsuza kadar olan bütün sayıları hemen ihtiva etseydi, monad diğer ideaları bizzat kendisinden üretmiş olurdu. Bu bağlamda YBAT Nikomakus ile Teon'un izinden gitmektedir. Çünkü hatırlanacağı üzere diğer iki yazarda monad, önce varlıkların temel biçimleri olan çift ve tek sayı kalıplarını ardından asal ve bileşik-olmayan diğer sayıların kalıplarını kendisinden çıkarıyor (bkz: Şekil 21, Şekil 23 ve Şekil 29) fakat düzlemsel ve cisimsel sayılar ile oran ilişkilerini ise bunlardan hareketle üretiyordu (bkz: Şekil 30). Benzer şekilde YBAT'nin monadı da varlıkta kendisini aşamalar halinde açmaktadır.

Yine ikinci aşamanın bir tetraktis olması (yani beşli, altılı veya yedili grup yerine dörtlü grup arz etmesi) buradaki ideaların evrenin başlangıcını eksiksiz şekilde betimleyebilmesinden

⁵⁶⁴ Bkz: Üçüncü bölümün girişindeki açıklamalar, ikinci madde.

⁵⁶⁵ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.38; *YBAT*, 57.

⁵⁶⁶ *YBAT*, 55.

- **Monaddan sonra ve dekaddan önceki aşama tetraktistir:** "Tıpkı sayısal olan her şey gibi hem genel olarak hem de özel olarak evrendeki her şey -kısaca doğası ne olursa olsun her şey- tetrada kadar olan doğal ilerleyişte tamamlanır. Gnomon ve doğrayıcı olan dekadın, tetrad ve onu önceleyen sayılarla birlikte tamamlandığı gerçeği tamamlanmayı doğuran uyum için özel ve bilhassa önemlidir."

kaynaklanmaktadır. Bu durumu anlayabilmek için ilk dört sayının genel karakteristiklerine eğilmemiz gerekmektedir.

[1] Tetraktisteki ilk sayı olan monad boyutsuzdur⁵⁶⁷. Çünkü cisimler üç boyuttan müteşekkildirler ve her şeyin başlangıcında olan monad çokluk içermemesi bağlamında cisimlerden farklı olmalıdır. Herhangi iki boyutlu şekille karşılaştırıldığı zaman monad bir nokta gibidir⁵⁶⁸; çünkü onda miktar yoktur.

[2] Monadın aksine ileri-geri veya doğu-batı yönlerinde sonsuz şekilde uzanan dyad ise 1 boyutta genişlemektedir ve bu özelliğiyle doğrusallığın başlangıcını ifade etmektedir⁵⁶⁹. Biz daha önce dyadın monadın zıttı olan yegâne varlık olduğunu söylemiştik. O halde monadın Sonlu, Sınırlı, Aynı, Eşit ve Akıl olduğu yerde o Sonsuz, Sınırsız, Başka, Eşitsiz ve Maddedir⁵⁷⁰. Bilimsel açıdan karşılaştırıldığında monad aritmetiği ve dyad ise müziği temsil etmektedir⁵⁷¹. Çünkü sayıların boyutsuz şekilde yani potansiyel olarak artması monadın *içerisinde* gerçekleşirken, sayıların birbirleriyle karşılaştırılması yani oranlanmasıysa dyadın Başkalık özelliğinden kaynaklanmaktadır.

[3] Triad monad ile dyadın birleşiminden üretilir ve öncekilerin çokluğun kaynağı olmasının aksine o ilk çokluktur⁵⁷². Triadın çokluğu hem genişlik hem de yükseklik yönlerinde ilerlediği için 2 boyutludur ve bu yönüyle düzlemselliğin başlangıcı haline gelir⁵⁷³. Bilimler

---

⁵⁶⁷ YBAT, 35.

⁵⁶⁸ YBAT, 45.

⁵⁶⁹ YBAT, 44.

- “O madde olarak alınıyor ve eğer o uzaklık ve doğrusallık kavramının görünür olduğu ilk şeyse işte o zaman farklılığın ve eşitsizliğin kaynağı buradadır;”

⁵⁷⁰ YBAT, 41, 42, 45.

- “O, hem monadla ilgili olan iki-misli oranı sayesinde hem de kendisinden sonraki sayıyla ilgili olan seskialter oranı sayesinde görelilik kategorisine de hükmeder ve bu oranlar her yönde sonsuza kadar ilerleyen oranların kökenidir.” + “Monadın aksine eşitsizliğin doğası, kaynağı dyad olan sonsuz bir dizide ilerler. Çünkü onların arasındaki birincil ayırım, birinin daha büyük ve ötekini daha küçük olmasıdır.”

⁵⁷¹ YBAT, 55-56.

- “Aritmetik genel olarak miktarı kavrar; fakat özellikle mutlak miktarı, müzik, görelî olan miktarı kavrar; geometri genel olarak büyüklüğü kavrar; fakat özellikle durgun büyüklüğü; astronomi, hareketli olan ve düzenli değişim geçiren büyüklüğü kavrar. Eğer sayı şeylerin formuysa ve tetrada kadar olan terimler sayının kökenleri ve öğeleri gibiyse, o zaman bu terimler yukarıda bahsedilen özellikleri ve dört matematiksel bilimin ortaya çıkışını içerirler; monad aritmetiği, dyad müziği, triad geometriyi ve tetrad astronomiyi [içerir]; tıpkı Tanrılar Hakkında başlıklı metinde Pisagor’un bunları şöyle ayırdığı gibi: Dördü bilgeliliğin temelidir -aritmetik, müzik, geometri, astronomi- sırayla 1, 2, 3, 4. Ve Tarentumlu Kleinias diyor ki: Bu şeyler durgunken aritmetik ve geometriyi ortaya çıkarır; ve hareketliken uyumu ve astronomiyi.”

⁵⁷² Bkz: bölüm 3.1.2.3

⁵⁷³ YBAT, 51.

- “Üçgenler hem düzlem olmayı belirtirler hem de düzlem olmanın gerçekleştiği ilk [durumlardır].”

arasında triad geometrinin sebebidir⁵⁷⁴; çünkü Sınırsız olan dyadın Sınırlayıcı olan monad tarafından sınırlanması sonucunda iki boyutlu düzlemsel şekiller ortaya çıkmaktadır.

[4] Tetrad monad ile triadın birleşiminden üretilir. Geometrik açıdan örneklemek gerekirse: Herhangi üçgenin köşelerinden (yani Sınırlayıcı monadlarından) yükseltilen doğrular tepede başka bir Sınırlayıcı monad tarafından sınırlandırıldığında “üçgen piramit” elde edilirken aynı işlem kareye uygulandığında “kare piramit” ortaya çıkacaktır. Şimdi tetradın çokluğu böyle hem genişlik hem yükseklik hem de derinlik doğrultularında ilerlediği için 3 boyutludur ve bu yönüyle cisimselliğin başlangıcını ifade etmektedir⁵⁷⁵. Bu bağlamda Platon’un *Timayos*’unda üçgenlerden üretilen ilk cisimlerin 4 adet olması tetraddan ötürüdür (bkz: Şekil 4). Nihayet dört temel bilim arasından tetradın payına astronomi düşmektedir⁵⁷⁶.

Sonuç olarak biz, ancak ilk 4 sayı ortaya çıktığında, evrenin başlangıcından söz eder hale gelebilmekteyiz⁵⁷⁷. Çünkü evrendeki bütün varlıklar ya kâğıdın üzerindeki çizgiler gibi 1 boyutludur ya kâğıdın üzerindeki şekiller gibi 2 boyutludur ya da kâğıdın kendisi gibi 3 boyutludur. Ayrıca evrenin içerisinde üç boyutlu cisimlerden geriye kalan Akılsal-Ruhsal varlıklar ise monadın kapsamına girer; çünkü monad boyutsuzdur.

---

⁵⁷⁴ YBAT, 52.

- “Triad geometriye çok uygundur; çünkü düzlemsel şekillerin temel ögesi üçgendir.”

⁵⁷⁵ YBAT, 55, 57.

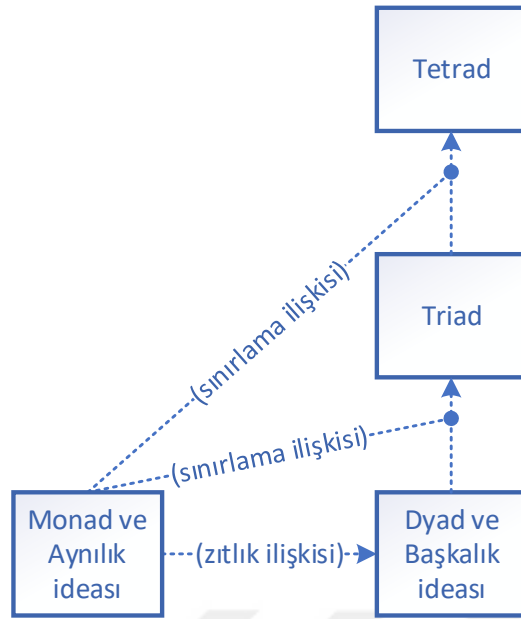
- “Tetradın cisimselliğe ve üç boyutluluğa sınır getirdiği gerçeği de böyledir. Çünkü ilk ortaya çıkan ve asgari cisim olan piramit şüphesiz tetrad tarafından köşelerle ve yüzlerle sınırlandırılır; tıpkı üç boyutta tamamlanmış bir ürün olan ve dört öğede var olan ve maddeyle formun bir sonucu olduğu için algılanabilen şey gibi.” + “Tetrad, asgari ve en çok tohumsal olan cisimleşmeyi içermeye ilktir; çünkü en temel cisim ve en küçük parçalı olan şey ateştir; ve bu, bir cisim olarak dört taban ile dört köşe tarafından çevrelenen tek şey olan piramit şeklindeki (ismi de oradan gelir) cisimdir.”

⁵⁷⁶ YBAT, 57.

- “Ve -semavi kürelerin bilimi olan- astronomi, tetradın kapsamına girer; çünkü o, en mükemmel olan ve diğer bütün cisimleri doğası gereği kapsayan ve diğer binlerce bakımdan üstün olan küredir; dört şeyden - merkezden, çaptan, çevreden ve alandan (örneğin yüzey)- oluşan bir cisimdir.”

⁵⁷⁷ YBAT, 57.

- “Tetrad böyle olduğu için, bu yüzden insanlar Pisagor’un üstüne yemin ederlerdi; bunun sebebi şüphesiz onun keşfine hayret edip ona içtenlikle hitap etmeleriydi; bu yüzden Empedokles bir yerde şöyle diyor: “Hayır, bize tetraktisi, sürekli akan Doğanın köklerini barındıran çeşmeyi miras bırakan ona...” Çünkü onlar “sürekli akan Doğayı” dekadın bir metaforu olarak kullanırlardı; çünkü o şeylerin ve her türlü şeyin ezeli ve ebedi doğasıdır; ve evrendeki şeyler ona göre tamamlanırlar ve çok güzel ve uyumlu bir sınıra sahip olurlar. Ve onun “kökleri” tetrada kadar olan sayılardır: 1, 2, 3, 4. Çünkü bunlar sınırlardır; ve sayının özelliklerinin kaynakları gibidirler: mutlak olarak alındığında monad aynılığın [kaynağıdır]; dyad farklılığın ve hali hazırda görelî olanın [kaynağıdır]; triad ayrıcalıklılığın ve fiili olan tek-sayılığın [kaynağıdır]; tetrad fiili olan çift-sayılığın [kaynağıdır].”

Şekil 31: YBAT'nin tetraktisi

3. 3. 2. 3. Üçüncü Aşama: Dekad

Tetraktisten sonraki en yakın durak zorunlu olarak dekad olmalıdır. Çünkü ilk 4 sayının toplamı 10'u vermektedir⁵⁷⁸. Tetraktis aşamasıyla dekad aşamasını karşılaştırdığımızda dekadın, monadın içindeki idea ilkelerinin tamamını ihtiva eden en küçük tohum olduğu görülür. Halbuki tetraktis yalnızca evrenin başlangıcı için gerekli olan idea ilkelerini kuşatmaktaydı (yani Aynılık, Başkalık, Akıl, Madde, Doğrusallık, Düzlemsellik ve Cisimsellik ideaları). Bu bağlamda dekad da bir tür monaddır. Çünkü birinci aşamadaki monad, idea ilkelerini kendi içerisinde potansiyel olarak tutarken bunlar tetraktiste temel nitelikleriyle ayrılmış ve nihayet dekadda bütün tafsilatıyla tezahür etmiş durumdadır. O halde dekadda açığa çıkan idea ilkelerini temaşa etmek monadın içindeki potansiyel haldeki ideaları bilmek için önemli bir adımdır. Aslında YBAT'de ilk 10 sayının inceleniyor olması boşuna değildir. Çünkü daha önce ifade edildiği üzere monad her şeyin başlangıcı, ortası ve sonudur⁵⁷⁹. Bizim konumuz bağlamında monad hem birinci aşamanın kendisidir hem tetraktisteki idealarda etkin haldedir hem de idea ilkelerinin varlığa gelişi dekadda sonlanır.

[5] Dyad ile triadın toplamından oluşan pentad, tetraktisin devamı gibidir. Çünkü tetraktisin “evrenin başlangıcına” tekabül ettiği yerde pentad “evrenin tamamlanmasına” işaret etmektedir. Bir önceki bölümden hatırlanacağı üzere (bkz: bölüm 3.3.2.2) tetrad evrenin meşhur

⁵⁷⁸ YBAT, 49, 55, 63.

- “Gnomon ve doğrayıcı olan dekadın, tetrad ve onu önceleyen sayılarla birlikte tamamlandığı gerçeği...”
+ “Dekad ise monad+dyad+triad+tetrada eşittir.” + “Pitagorasçılar tetrada, dekadın babası olarak saygı duydular.”

⁵⁷⁹ Bkz: bölüm 3.1.2.3

dört ögesinin yani ateşin, havanın, suyun ve toprağın ortaya çıkışına zemin hazırlıyordu. Bunlar aynı zamanda 4 adet Platonik cisme karşılık gelmektedir (bkz: Şekil 4). Ancak Platonik şekillerin sayısı Platonik cisimlerin sayısından fazladır. Platonik şekiller arasında evrenin içindeki herhangi cisme karşılık gelmeyen beşinci şekil olarak dodekahedron bulunmaktadır. Çünkü Platon'un *Timayos* diyalogunda Demiurg'un; cisimleri oluşturan tetrahedron (ateş), oktahedron (hava), ikosahedron (su) ve küp (toprak) şekillerinin yanı sıra bunları evrensel olarak kuşatan başka bir şekli yani dodekahedronu kullandığını görmüştük (bkz: Şekil 6). Buna göre Tanrı önce evrenin bütününün şeklini dodekahedron yaparak onu ve içindeki cisimleri çevreliyor, ardından dodekahedronu mükemmel şekil olan küreye dönüştürüp evrene ölümsüzlük kazandırıyor. Benzer şekilde YBAT de tetradın üzerine dodekahedronu ilave ederek Timayosçu çizgiyi devam ettirmektedir. Ona göre dodekahedron “esire” karşılık gelmektedir ve beşinci öge olan esir diğer ögelerin aksine oluşa tabi değildir⁵⁸⁰.

YBAT'ye göre pentad ilk küresel sayıdır. Bir küresel sayı olmasının avantajıyla birlikte o, evrenin bütününün “küre” şeklini tamamlamaktadır⁵⁸¹. Pentadın niçin küresel sayı olduğunu anlamak için Nikomakus ile Teon'un küresel sayı tanımından yardım alabiliriz. Onlara göre bir küresel sayı “karesi, küpü veya başka kuvveti alındığında her zaman aynı sayıyla biten devirli sayı” olarak tanımlanır⁵⁸² ve gerçekten ilk 10 sayı içindeki 5 ve 6 sayılarının bu tanıma uydukları görülmektedir.

⁵⁸⁰ YBAT, 65-66, 68.

- “Eşit kenarlı ve eşit açılı olan beş cisimsel şekil vardır; tetrahedron (veya piramit), octahedron, icosahedron, küp ve dodekahedron. Ve Platon birincisinin ateşin, ikincisinin havanın, üçüncüsünün suyun, dördüncüsün toprağın ve beşincisinin evrenin şekli olduğunu söylüyor.” + “Dolayısıyla evrenin beş genel ögesi vardır: toprak, su, hava, ateş ve esir; ve onların şekilleri beştir: tetrahedron, heksahedron, oktahedron, dodekahedron ve ikosahedron.” + “Pentada “mücadele yoksunu” dediler; bunun sebebi yalnızca Ay'dan Dünya'ya kadar kendi altındaki [ögeler] arasında mücadele ve değişim bulunurken, kendi başına ayrı duran ve değişmeden kalan beşinci öge esir...”

⁵⁸¹ YBAT, 68.

- “Çünkü o döngüsel hareket ederek ve ışığı yaratarak üç boyutluluğu kürenin aynılığına dönüştürür.”

⁵⁸² Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.17; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.24.

- “Küpler arasında bazıları üç eşit sayının çarpımı olmalarının yanı sıra, her çarpımda başladıklarıyla aynı sayıda sona erme özelliğine de sahiptir; bunlara küresel sayılar denilir; ve ayrıca devirli sayı da [denilir]. Gerçekten de 5 veya 6 kenarı olanlar böyledir; çünkü bunların her birini ne kadar çok kez artırırsam artırayım şüphesiz her seferinde benzer biçimde sona erecektir; 6'dan türeyen 6'da ve 5'ten [türeyen] 5'te. Örneğin 5 kere 5'in çarpımı 5'te bitecektir; ve bu çarpımın 5 katı da böyle olacaktır; ve gerekirse bunun 5 kez ve sonsuza kadar tekrarlanması [durumunda] 5 dışında başka bir sonuç terimi bulunmayacaktır. 6'dan da benzer şekilde 6 [bulunur] ve başkası [bulunmaz]; ve 1 de benzer şekilde potansiyel olarak küresel ve devirli sayıdır; çünkü küreler ve dairelerle benzer özelliğe sahip olması makuldür. Çünkü bunların her birisi döner, tur atar ve başladığı yerde biter. Ve demin bahsedilen bu sayılar tüm artışları esnasında, eşit çarpanların çarpımının başladıkları aynı başlangıç noktasına döndüğü biricik sayılardır. Eğer bunlar düzlemleri bakımından (iki boyutta) artarsa bunlara daireysel sayılar denilir; tıpkı 1, 25 ve 36'nın 1 kere 1, 5 kere 5 ve 6 kere 6'dan türemesi gibi; fakat eğer üç boyutları varsa veya bundan daha fazlasıyla çarpılıyorlarsa bunlara küresel-cisimsel-sayılar denilir; örneğin 1, 125, 216 veya yine 1, 625, 1296.”

- “Bazı sayılara çembersel, küresel veya devirli sayı denilir. Bunlar karesi ve kübü alınarak çarpıldıklarında, yani iki veya üç boyuta göre [çarpıldıklarında], kendi kalkış noktaları olan sayıya geri dönerler.

$$\underline{5} \times \underline{5} = 2\underline{5}$$

$$\underline{6} \times \underline{6} = 3\underline{6}$$

$$25 \times 5 = 12\underline{5}$$

$$36 \times 6 = 21\underline{6}$$

$$125 \times 5 = 62\underline{5}$$

$$216 \times 6 = 129\underline{6}$$

(küresel sayılar)

[6] Heksad da tıpkı pentad gibi bir küresel sayıdır ve benzer şekilde dyad ile triaddan üretilir. Ancak pentad dyadla triadın toplamına eşitken heksad bunların çarpımına eşittir. Heksadın hususi özelliği ilk *mükemmel sayı* olmasıdır⁵⁸³. Mükemmel sayılar “çarpanlarının toplamına eşit olmalarıyla” tanımlanmaktadır ve bu tanıma potansiyel olarak uyan ilk sayı monaddır. Ancak bilfiil olarak ilk mükemmel sayı ise çarpanları olan 1, 2 ve 3’ün toplamlarına eşit olan heksaddir.

Mükemmelliğin bilfiil olarak başlangıcı heksad olduğuna göre onun, mükemmel olan Ruhun ideasına karşılık geldiği anlaşılır⁵⁸⁴. Şimdi pentadla karşılaştırıldığında heksad, kadınla erkek cinsiyetlerinin aynı özde birleşimi gibidir. Çünkü o kadının ideası olan dyad ile erkeğin ideası olan triadın çarpımına eşittir. Nitekim ruh da hem kadın hem de erkektir. Pentad ise kadınla erkeği aynı özde birleştirmeyip yalnızca yan yana getirdiği için evlilik gibidir⁵⁸⁵. Bu durum her ikisi de küresel ve devirli sayı olan pentad ile heksad arasından, ruhu ortaya çıkarmanın niçin heksad olduğunu açıklamaktadır⁵⁸⁶. Pentadın mükemmel sayı ve androjin olmaması onun Ruh ideasına karşılık gelmesine engel olmuştur.

Bu da başladığı noktaya geri dönen çemberdir; çünkü o tek bir çizgiden oluşur ve aynı noktada başlar ve biter. Cisimler arasında küre de aynı özelliğe sahiptir; çünkü o, bir çemberin bir çap etrafında dönüşü olarak tanımlanır ve çember başladığını konuma geri geri gelmektedir. Benzer şekilde, çarpma vasıtasıyla kendilerinde biten sayılara çembersel ve küresel sayılar denilir. Bu sayılar 5 ve 6’dır. Doğrusu $5*5=25$, $25*5=125$, $6*6=36$ ve $36*6=216$.”

⁵⁸³ YBAT, 75.

- “Heksad ilk mükemmel sayıdır; çünkü o, bir altıda biri bir üçte biri ve bir yarımı içerdiği için, kendi parçalarıyla hesaplanır.”

⁵⁸⁴ YBAT, 75-77.

- “Onlar, evrene onun sayesinde ruh ve uyum verildiği ve canlı varlıklarla bitkilerin cinsel birleşmeleri ve artışları ve güzellikleri ve mükemmellikleri ve benzerleri ve saire bakımından onun sayesinde bütünselliklerini ve kalıcılıklarını kazandıkları yönündeki açık kanıtlara dayanarak, pentadın ardından doğası gereği 6 sayısına güçlü övgüler düzerlerdi.” + “Başka bir bakış açısına göre: eğer ruh bedene, tıpkı biçimsiz maddeye genellikle yaptığı gibi, bitişiklik ve birleşiklik veriyorsa ve eğer hiçbir sayı ruha heksaddan daha çok uymuyorsa... o zaman diğer hiçbir sayının evrenin bitişikliği olduğu söylenemez; çünkü heksadın istikrarlı bir şekilde ruhun yaratıcısı ve yaşam koşullarının sebebi (“heksad” kelimesi böyledir) olduğu görülür.”

⁵⁸⁵ YBAT, 65.

- “Pentad tüm sayıların özel hüviyetini içeren ilk sayıdır; çünkü o ilk çift sayı olan 2’yi ve ilk tek sayı olan 3’ü içerir. Dolayısıyla ona evlilik denilmiştir; çünkü o erkek ve kadından biçimlendirilir.”

⁵⁸⁶ YBAT, 78.

- “Ve daha önce söylediğimiz gibi, ruhun en geniş kategorisinin aynı zamanda bir cisimsel sayı da olması zorunlu olduğu için -yani gerçekte küresel sayı [olması] ve ne sadece erkek biçiminde ne de sadece kadın biçiminde değil fakat her iki biçimde [olması] (çünkü canlılık her iki türe eşit olarak ortaktır)- ve bu bağlamda 6, tek-kere-

Burada *Timayos*'un planına döndüğümüzde heksad; Demiurg'un, pentada göre küre şeklini verdiği evrene, kendi akli parçalarını yerleştirmesine işaret etmektedir (bkz: bölüm 1.2.3.3). O halde heksad insan türünün de başlangıcıdır. Şimdi *Timayos*'un planı YBAT'deki heksadda sona ermekte ve bundan öteye gitmemektedir. Çünkü Demiurg'tan sonra gelen küçük tanrılar veya evrenin içindeki detayları hazırlayan başka güçler YBAT'de bulunmamaktadır. Yazara göre monad tanrısal güç bakımından her şeyi kuşattığı için (bkz: bölüm 3.2.1) onun böyle yardımcılara ihtiyacı yoktur.

[7] Heptada geldiğimizde o, diğer hiçbir sayıdan üretilmez. Çünkü 7 sayısı, tıpkı Eski Pitagorasçılar'da olduğu gibi⁵⁸⁷, Öksüzlüğün ve Bakireliğin ilkörneğidir⁵⁸⁸.

[8] Oktad ise triad ile pentaddan üretilir; çünkü o, dekadın içerisindeki ilk küptür. Burada YBAT'nin küpleri üretirken kullandığı yöntem ile önceki iki yazarın kullandıkları yöntemlerin farklı olduğu görülmektedir. Nikomakus ile Teon'a göre bir sayının kübünün üretilmesi için önce gnomon yöntemiyle onun karesi elde edilir; ardından sayının karesi, o sayı miktarınca kendi üzerine yığılır (bkz: bölüm 3.3.1.1). Ancak YBAT'ye göre küpler, ardışık tek sayılar dizisinin ardışık doğal sayılar miktarınca gruplara ayrılıp toplanmasıyla üretilmektedir⁵⁸⁹.

[1'li grup] $1 = 1$ (potansiyel olarak ilk küp sayısı)

[2'li grup] $3 + 5 = 8$ (bilfiil ilk küp sayısı)

[3'lü grup] $7 + 9 + 11 = 27$ (bilfiil ikinci küp sayısı)

[4'lü grup] $13 + 15 + 17 + 19 = 64$ (bilfiil üçüncü küp sayısı)

çift sayı doğasının ilkesini taşımada ilk olduğu için... bu yüzden, pentada uygun olarak değil de heksada uygun olarak küresel olmuş olan bir şeyin ruha daha çok uyduğu düşünülür; zira o androjindir; öte yandan [heksaddan başka bir androjin olan] 5, sadece bu veya öteki hüviyete sahiptir.”

⁵⁸⁷ Bkz: bölüm 3.1.1.1'in girişi

⁵⁸⁸ YBAT, 87.

- “Yedi herhangi bir anneden doğmaz ve bakiredir.”

⁵⁸⁹ YBAT, 101.

- “Oktad ilk iki tek sayının -yani 3'ün ve 5'in- sonucudur; (ve bu, küplerin üretilmesi için temel olan bir birleşim ve bu türden ilk toplamdır; çünkü ondan önceki küp olan 1 hiçbir birleşimle meydana gelmezken ondan sonraki ise sonraki üç tek sayının sonucudur -yani 7, 9 ve 11'in-; ve ondan sonraki [küp] devam eden 4 tek sayının [sonucudur]); dördüncü olarak o, 4'ün iki katından gelir; ve dört [dekadın içinde] hem doğuran hem de doğrulan yegane sayıdır.”

[9] Ennead ilk tek sayı karesidir. Tetradin ilk çift sayı karesi olmasıyla birlikte değerlendirdiğimizde o, bütün sayı türlerinin ortaya çıktığı en son sınırdır. Enneaddan sonra yeni bir sayı türü ve dolayısıyla yeni bir idea ilkesi üretilmez⁵⁹⁰.

[10] Dekad bir tür monaddır. Çünkü onun içerisinde mümkün olan bütün sayı türleri ve idea ilkeleri mevcuttur⁵⁹¹: doğrusal sayı (2), düzlemsel sayı (3), cisimsel sayı (4), sınır ve teklik (1), sınırsız (2), çokluk (3), küresel sayı (5), mükemmel sayı (6), üretilmeyen ve üretmeyen sayı (7), çift sayı karesi (4), tek sayı karesi (9), çift sayı kübü (8)... Bu yönüyle o tamamlanmış haldeki evren veya var olanları kuşatan bir muhafaza veya her şeyin yazılı olduğu kader veya Demiurg'un gözlerini diktiği mükemmel ilkörneğe evren gibidir⁵⁹².

3. 3. 2. 4. Tohumların Birbirlerinden Çıkışı

Yukarıdaki aşamalar incelendiğinde idea ilkelerinin hepsini kapsamı açısından dekadın, aslında üçüncü monad olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü monad her şeyin başı, ortası ve sonudur. *Her şeyin başındaki monad*, potansiyel haldeki birinci monaddır. Var olanların hepsi onda potansiyel olarak içerilmiştir. *Ortadaki monad*, var olanların en temel niteliklerini yani fiziksel boyutları biçimlendiren tetraktisttir. Tetraktistteki 2 sayısı sayesinde 1 boyutlu varlıklar, 3 sayısı sayesinde 2 boyutlu varlıklar, 4 sayısı sayesinde 3 boyutlu varlıklar ve monad sayesinde boyutsuz varlıklar varlık zemini bulmaktadır. *Sondaki monad* tetraktistekilerin toplamı olması bakımından onun açılımını ifade etmektedir. Tetraktiste yalnızca fiziksel boyutları belirlenen

⁵⁹⁰ YBAT, 105.

- “Ennead, dekadın içindeki en büyük sayıdır; ve aşılmaz bir sınırdır. Daha doğrusu o, hususi hüviyetlerin biçimlenmesinin sonuna işaret eder.”

⁵⁹¹ YBAT, 109; Porfiryus, “The Life of Pythagoras”, par. 52.

- “O tohum olarak her şeyi: hem cismi hem de düzlemi, çift sayıyı ve tek sayıyı ve çift/tek sayıyı, mükemmelliğin her bakımından mükemmel sayıyı, asal ve bileşik-olmayan sayıyı ve eşitliği ve eşitsizliği ve on ilişkisi ve köşegen sayıları, küresel sayıları ve dairesel sayıları kendi kapsamına alır; ilerleyip kendisine geri döndüğü gerçeği dışında, kendi içinde hiçbir özel veya doğal çeşitlenmesi yoktur.”

Bu cümlelerin benzeri Moderatus'ta da vardır. Ancak filozof, YBAT'nin yaptığı gibi detaylara girmiyor.

- **Porfiryus'un Moderatus'tan naklettiği görüşler:** “Diğer her şey dekad adını verdikleri tek bir şekil ve güç altında kavranıyordu; ve bunu bir kelime oyunuyla “açıklamak” anlamındaki dekad kelimesiyle ifade ettiler. Bu yüzden 10'a mükemmel sayı ve sayıların, nedenlerin, türlerin ve oranların tüm farklılıklarını kuşatan en mükemmel şey denilmesi bu yüzdendir. Çünkü eğer evrenin doğası parçalarının oranlarına ve nedenlerine göre tanımlanırsa; ve üretilen, artırılan ve mükemmelleştirilen bu şey sayıların nedenlerine göre ilerlerse; ve dekad sayıların tüm nedenlerini, oranlarını ve türlerini kuşatırsa... niçin doğanın kendisi de en mükemmel sayıyla yani 10'la ifade edilmesin? Sayıların kullanımı Pitagorasçılar arasında böyleydi.”

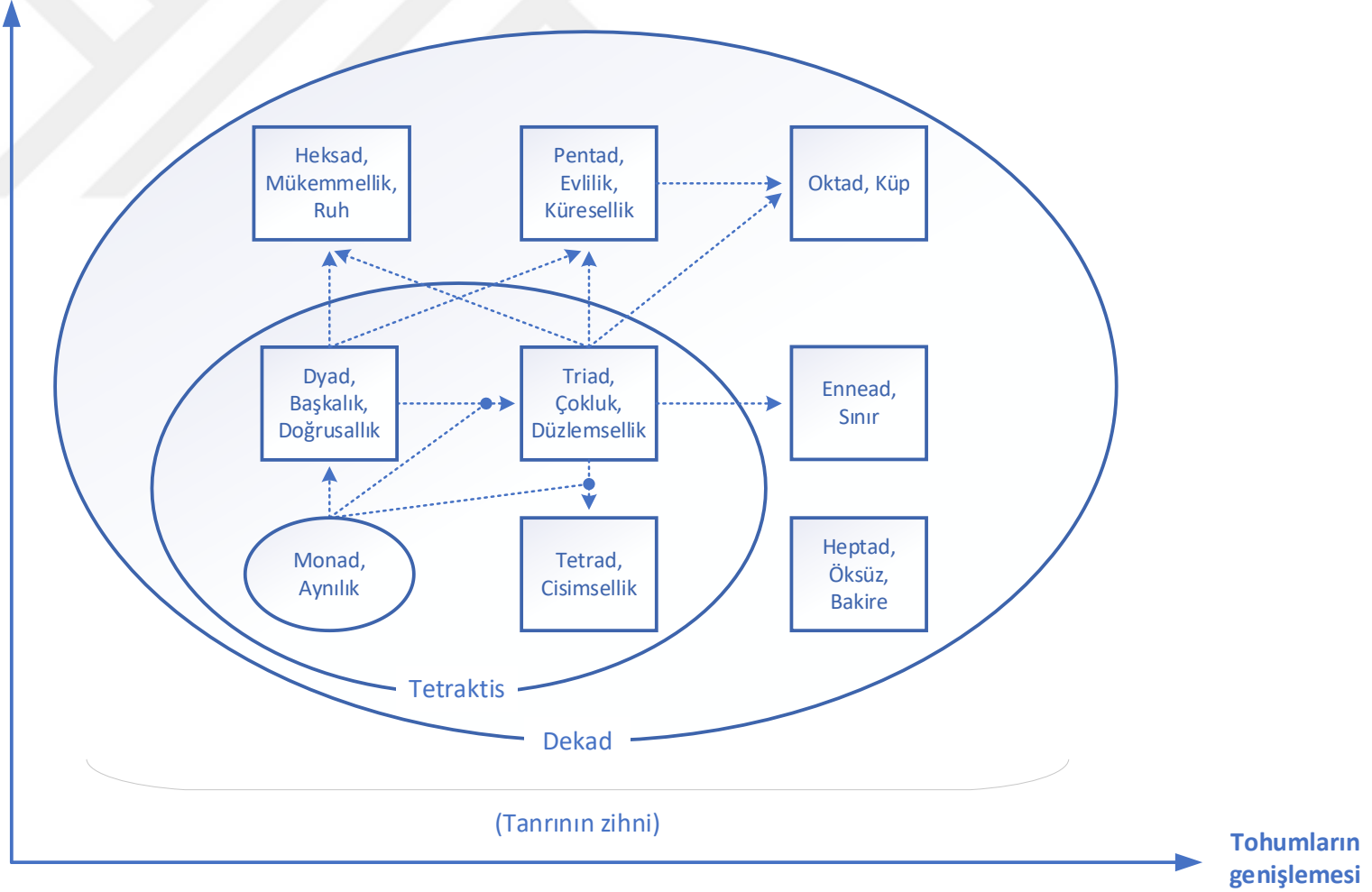
⁵⁹² YBAT, 109.

- “Tanrı şeyleri birbirine eklerken ve onları birbirine uyumlu bir şekilde oturturken, dekadı bir ölçü ve bir gnomon ve bir cetvel olarak kullanması mantıklıydı. Ve semadan Dünyaya kadar şeylerin, hem genel olarak hem de özel olarak onun sayesinde düzenlendiğinin görülmesi bu yüzdendir. Bu yüzden Pisagorcular teolojilerinde ona bazen “evren” bazen “sema” bazen “tüm” bazen “Kader” ve “sonsuzluk”, “güç” ve “güven” ve “Zorunluluk”, “Atlas” ve “yorulmayan” ve basitçe “Tanrı” ve “Fanes” ve “Güneş” dediler. Ona “evren” dediler; çünkü her şey hem genel olarak hem de özel olarak onunla düzenlenir; ve çünkü, tıpkı semanın her şeyin muhafazası olması gibi, “dekad” da sanki “muhafaza” gibi olduğu için sayının en mükemmel sınırındır.”

cisimler dekadın içinde açılanan idealar sayesinde bugün bildiğimiz evreni biçimlendirmektedir.

Tohumların
çıkışı

Şekil 32: YBAT'de tohumların birbirlerinden çıkışı

İlk dokuz idea dışında başka idealar da vardır. Fakat dokuz tanesini sonrakilerden ayıran şey, bunların aynı zamanda idea ilkeleri olmalarıdır. Tıpkı ilk 9 sayı dışında başka sayılar da olup, onların bu dokuz tane sayıdan türemeleri gibi başka idealar da bu idea ilkelerinden türemektedir. Buna paralel mantıkla, bir tür monad ve tohum işlevi gören dekad haricinde başka monad ve tohumlardan da bahsedilebilir. Fakat diğer monadlar ve tohumlar yalnızca tekrar niteliği taşımaktadır. Örneğin 100, 1000 ve 10000 sayıları da monaddır. Ancak bunlar dekadın katları olmaları bakımından onu tekrar etmekten öteye gitmemektedirler⁵⁹³.

3. 3. 3. Numenius'ta Zihnin Ürettiği İmgeler Olarak Tohumlar

Kendisini bir Platoncu olarak konumlandıran Numenius, Platon hiçbir yerde “idealar zihinden çıkmaktadır” gibi bir önerme kurmadığı halde, onun böyle bir önermeyi *ima ettiğine* inanarak kendisi de bu düşüncede karar kılmıştı⁵⁹⁴. Onun yorumuna göre Platon hem Demiurg'u hem de Demiurg'un gözlerini diktiği model evreni yaratan bir üst aklın var olduğunu tespit etmişti; ancak insanlar bu tespiti kavrayamamıştı. Anladığımız kadarıyla Numenius, Platon'u özümseyen bir okuyucunun bu kanaate kolaylıkla ulaşacağını düşünüyordu. Platon'un bir şeyi açıkça söylemeyip ima etmesi Numenius'a göre beklendik ve gerekli bir davranıştı. Çünkü hocası Sokrates'in idamını göz önüne aldığımızda, toplumun ve seyircilerin felsefi hazır-bulunuşluğunun filozofun bazı meselelerde imalı konuşmasına sebep olması normaldi.

Numenius'un çıkış noktası iki tespite dayanmaktadır:

1. Platon'un gerek diyaloglarında yazdığı gerekse özel sohbetlerinde bahsettiği iyi varlıkların hiçbirisi “gerçek İyi ideası” olamaz.
2. Platon varlığın başlangıcında çokluğu değil tekliği savunmuştur.

⁵⁹³ YBAT, 36, 110.

- “Ona “tüm” dediler; çünkü ondan daha büyük doğal sayı yoktur; fakat eğer birisi onun hakkında düşünürse sayı yinelenir ve geri döner, yani dekada [geri döner]; çünkü bir hekatontad on dekadır; ve bir çilyad on hekatontaddir; ve miryad ona çilyaddir; ve benzer şekilde başka herhangi bir sayı yinelenir ve ya dekada yada dekadın içindeki bir sayıya geri döner. Her halükarda bütün sayıların ona indirgenmesi ve geri dönmesi çok yönlüdür.” + “Çokluğun her birleşimi ve her alt-bölümleme monad tarafından verilir; çünkü dekad birdir ve çilyad birdir; ve yine onda bir birdir ve binde bir birdir; ve alt-bölümlemelerin hepsi sonsuza kadar devam eder. Bütün bu örneklerde biçim bakımından aynı monad fakat nitelik bakımından farklı monadlar vardır; çünkü o sanki evrenin ilkesi ve şeylerin doğasıymış gibi, [yukarıdaki örnekleri kendisinden] üretmesinin yanı sıra kendisini de kendisinden üretir;”

⁵⁹⁴ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 31.

- “Filozof: Platon sadece Yaratıcının insanlar tarafından bilindiğini ve bilakis Kendinde Varlık denilen Birinci Zihnin onlara bütünüyle meçhul kaldığını bildiği için, şöyle diyen birisi gibi konuştu: Ey insanlar, belli belirsiz algıladığınız zihin, Birinci Zihin değildir; aksine bu zihinden önce, daha yaşlı ve daha kutsal olan başka bir [zihin] daha vardır.”

Birinci tespitin anlaşılabilmesi için Numenius'un *Timayos* ile *Devlet* diyaloglarına dair yorumlarına eğilmemiz gerekmektedir. (a) Öncelikle *Timayos*'taki İyi, önündeki hammaddeyi şekillendirip evreni ortaya çıkaran Demiurg'un niteliğidir. Demiurg iyi olduğu için hammaddenin düzensizliğini düzene tebdil etmiştir. Bu bağlamda düzensiz durumdaki hammadde de Kötü rolünü üstlenmektedir. Ancak Demiurg'un düzenleyici olarak *oluşa temas etmesi* onun gerçek İyi ideası olmadığını göstermektedir. Çünkü oluş-bozuluş zincirine dahil olan hiçbir varlık gerçek İyi olamaz. (b) Bu yüzden Numenius'a göre Platon *Devlet*'teki Güneş Benzetmesinde "İyi'nin ideasından" bahsetmektedir. Çünkü eğer Demiurg İyi ise İyinin ideası da Gerçek İyi olacaktır⁵⁹⁵. Böylece yaratıcı Demiurg'un da üstünde onu ortaya çıkaran başka bir idea daha bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁹⁶.

Numenius'a göre düzensiz haldeki maddeyi düzenli hale getirip evreni oluşturmak, maddenin kendisi için iyi ancak düzenleyici kuvvet açısından olumsuz bir durumdur. Çünkü böyle olduğunda düzenleyici taraf Kötülükle meşgul edilmektedir⁵⁹⁷. Halbuki gerçek İyi'nin kötü olan hiçbir şeyle işi olmaz. Numenius'un literatüründe bir şeyin düzenleyicisi olmak "onun İyisi" olmaktır. Dolayısıyla Demiurg ve diğer tanrılar "oluşun İyisidir". O halde onlara bu iyiliği veren daha aşkın başka bir İyi olmalıdır⁵⁹⁸.

İkinci tespit, İyi'nin yetkinliğini kurtarmayı amaçlamaktadır. Çünkü *Timayos*'taki İyi, kendisine ortak koşulması sebebiyle yetkin değildir. Demiurg'un yanında onun gözünü diktiği ilkörnek evren ve mücadele ettiği üçüncü tür olarak aracı varlık eşzamanlı olarak birlikte

⁵⁹⁵ 2.1.2 numaralı bölümde Güneş Benzetmesindeki İyinin, diğer idealara aşkın bir idea ilkesi olmadığı söylenmişti. Metaforda İyinin, oluşu başlatması açısından diğer idealara kıyasla daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü İyiden başka hiçbir nitelik düzensiz durumdaki hammaddeyi düzenleyebilecek kapasitede değildir. Hammadde bizzat Kötü olduğu için, kötünün karşısına ancak İyi geçebilmektedir. Eğer İyi, diğerlerine aşkın olan bir idea olsaydı aynı diyalogdaki Bölümüş Çizgi argümanında kendisine yer bulurdu.

⁵⁹⁶ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 34.

- "Bunun böyle olduğunu Platon farklı şekillerde ifade etmiştir; çünkü o Timaeus'ta ifadenin popüler biçimini kullandı ve onun [Tanrının] "iyi" olduğunu söyledi; fakat *Devlet*'inde "İyinin İdeasından" bahsediyor. Böylece İyi aynı zamanda Yaratıcının İdeası da oluyor; çünkü O bize Birinci ve Tek Olana katılım yoluyla iyi görünür. Tıpkı bir kimsenin insanların İnsan İdeasına, sığırların Sığır İdeasına, atların At İdeasına göre biçimlendirildiğini söylemesi gibi, muhtemelen Yaratıcı için de böyledir; çünkü eğer ikincisi sırf Birinci İyinin iyiliğine katılması bakımından iyiye, o zaman Kendinde İyi olarak Birinci Zihin onun İdeası (veya modeli) olacaktır."

⁵⁹⁷ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 26.

- **Yaratıcı tanrı maddeyle iştigal ettiği zaman başlangıçtaki "Bir" doğasından uzaklaşır:** "Fakat [bu birlik] Maddeyle bölünür çünkü Madde arzularla doludur ve bir akış halindedir. Fakat o yalnızca düşünülür olanla ilişkide olmadığı için (ki bu kendi doğasına daha uygun olurdu), Maddeye bakarken ve onunla ilgilenirken kendisini unuttur. Algılanabilir olanla temasa geçer ve kendisini onunla meşgul eder; onu kendi doğasına götürür; çünkü o, Maddenin arzuları tarafından harekete geçirilmiştir."

⁵⁹⁸ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 33.

- "Çünkü eğer İkinci (Tanrı) kendisi [bakımından] değil de Birinciden ötürü iyiye ve ikincisi kendi iyiliğini (ötekine yani Birinciye) katılarak alıyorsa ve hele ki İkinci ona (yani Birinciye) özellikle o iyi olduğu için katılıyorsa, o zaman onun (yani Birincinin) iyi olmaması mümkün olabilir mi?"

bulunmaktadır. Halbuki varlığın başlangıcında böyle bir çokluğu kabul etmek mümkün değildir. O halde gerçek İyi'nin sanatçı-model-hammadde üçlüsüne aşkın olması gerekmektedir. Bu noktada Numenius, yazılmamış teorideki İyi=Bir eşitliğini kendi yorumuna dahil etmektedir. Ona göre Platon, İyi'nin Bir olduğunu söyleyerek gerçek İyi'nin “tek olmak anlamında bir” olduğunu haber vermektedir⁵⁹⁹.

Gerçek İyi ideası Demiurg tarafından model olarak alınan diğer bütün idealara aşkın ise o bunların sebebidir yani idea ilkesidir. Şöyle ki: İdealar düşünülür varlıklar olduklarına göre, düşünülür varlıkların sebebi ve ilkesi bir Zihin olmalıdır⁶⁰⁰. Çünkü biz insanlar meditasyon aracılığıyla bedenimizin etkilerinden arınıp zihnimizle idealara yöneliyorsak, varlığın başlangıcındaki ilke de yine başka bir zihinle bu ideaları yaratıyor olmalıdır. O halde Gerçek İyinin hem aşkın hem Tek hem de Zihin olduğu ortadadır.

İyi olan Demiurg ile Gerçek İyi ideasını karşılaştırdığımızda birincisi “Oluşun İyisi” iken ikincisi “Varlığın İyisidir”⁶⁰¹. Başka deyişle, Demiurg olmazsa oluş olmaz ve gerçek İyi olmazsa Varlık olmaz⁶⁰². Buradaki Varlık ve Oluş, Platoncu gelenekteki düşünülür evren ve duysal evren ayırımına tekabül etmektedir. O halde İyi=Tek=Zihin olan varlığın yaptığı şey, düşünülür evreni düşünmektir. Şimdi biz Platonculuk'taki düşünülür evrende ideaların bulunduğunu bildiğimize göre İyi=Tek=Zihnin ürettiği düşünce verileri (imgeler) de idealara denk olacaktır. Numenius bu durumu “Çiftçi-ekici metaforuyla” anlatıyor. Ona göre bir çiftçi elindeki tohumları (ideaları) üreten ve onlara sahip olan kişi olarak Zihni temsil etmektedir. Çiftçinin emrinde çalışan ekiciyse bu tohumları ondan alıp (evren konumundaki) toprağa eker ve o da yaratıcı Tanrının temsilidir⁶⁰³. Yine başka bir örneğe göre Zihin, tıpkı bir kral gibi

---

⁵⁹⁹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 33.

⁶⁰⁰ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 25.

- “Varlığın ve [yani] İdeanın düşünülür olduğu ve Zihnin onun sebebi olarak ondan daha yaşlı olduğu kabul edilirse o halde, sadece bu Zihnin İyi olduğu sonucuna varılmalıdır.”

⁶⁰¹ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 25.

- “Yaratıcı Tanrı Oluşun ilkesiyse o halde, İyi de şüphesiz Varlığın ilkesi olmalıdır. Yaratıcı Tanrı ona benzediği ve onun taklitçisi olduğu için o halde, Oluş da Varlığa (benzer) olmalıdır; çünkü o onun görüntüsü ve taklididir. Fakat eğer Yaratıcı, Oluşun İyisi ise o halde, Varlığın Yaratıcısı da Varlıkla aynı soyu paylaşan Kendinde İyi olur.”

⁶⁰² Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 27b.

- “Bizim ilerleyişimiz bunun üzerinden gerçekleştiği için, (Yaratıcının cennetler boyunca) bu geçişinde ona katılmak için görevlendirilen (veya buna çaba sarf eden) herkesin üstüne (İlahi Zihin) saçılır. Şimdi Tanrı ne zaman herhangi birimize bakıp bize doğru dönse, orada hayat ve bedenlerde canlanma meydana gelir; ve bu, Tanrının kendisini yalnızca belli bir mesafeden bile olsa meşgul ettiği her zaman meydana gelir. Ancak Tanrı her ne zaman kendi gözetleme kulesine geri dönse o zaman bütün bu (canlanma) tekrar yok olur; fakat (İlahi) Zihnin kendisi, kendi mutlu varlığını sükunetle sürdürür.”

⁶⁰³ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 28.

- “Çiftçinin ekiciyle arasındaki ilişki tam olarak, Birinci Tanrının (Oluşan) Yaratıcıyla arasındaki [ilişkidir]. Çünkü bu (İkinci Tanrının) kendisi, bütün ruhların tohumudur; ve kendisine tahsis edilen bütün (maddî-

göklere geçer ve onun geçtiği yerleri yaratıcı Tanrı düzenlemektedir. Zihin maddeden bütünüyle uzak olduğu için onun oluşa doğrudan temas etmesi mümkün değildir. Bu yüzden o, bir zihin olarak yapabileceği tek şeyi yapar: Zihniyle bir şeyleri düşünüp onların idealarını üretir. Yaratıcı Tanrıysa onun ürettiği ideaları maddeye ekerek düzeni kurar⁶⁰⁴.

3. 4. Değerlendirme

Monadın çokluğu kendi içerisinde barındırması, onun yapıtaşı ilkesi işlevi kazandığını göstermektedir. Daha önce Platon'un yazılmamış teorisinde yapıtaşı ilkesi rolünü Belirsiz İki üstlenmişti. Çünkü Belirsiz İki önce Büyük ve Küçük idealarını, ardından cisimlerdeki diğer hammaddeleri aşamalar halinde üretiyordu. İyi olan Bir ise zaman zaman hammaddelere ilişerek sayıları ve cisimleri şekillendiriyordu (bkz: Şekil 16 ve dipnot 360). Yeni Pitagorasçılar'a geldiğimizde:

1. Nikomakus ile Teon'un monadı (Aristotelesçi anlamda) hem maddedir hem de formdur. Çünkü *bir olmak* iki anlama gelir: (a) Çokluğu bir arada tutan bütünlük düşünülüğünde sınır olmak ve (b) çokluğun içindeki hacim düşünülüğünde birim olmak.
2. YBAT'nin monadı ise cisimlere birim olarak katılmaz. Bilakis o maddeyi kendi içerisinde dışarıya çıkartır ve daha sonra maddeyi sınırlandırır. Zamanın başlangıcında madde monadın içerisinde yer aldığı için, monad nihai yapıtaşı ilkesidir.
3. Numenius ise YBAT'nin soyutlamasını bir adım ileriye taşıyor. Ona göre madde hiçbir zaman Tekliğin içerisinde değildir. Teklik, zihin olduğu için o bir yere yönelir ve böylece madde onun dışında var olur. Dolayısıyla Tek Tanrı yapıtaşı ilkesini var eden aşkın ilkedir.

Eski Pitagorasçı sayı teorisinde kutsallığı açıklayan sayı 7 idi. Ancak yedi sayısı cisimleri hareket ettiremediği için onu gerçek bir tanrı saymamak gerekiyordu. Nikomakus, Teon ve YBAT gibi Yeni Pitagorasçılar ise muhtemelen vahiy kaynaklı tek tanrılı dinlerden etkilenecek, muharrik ilke vasfını monada yüklediler. Çünkü onlara göre monad cisimlerin tohumlarını ve kalıplarını kendi içerisinde taşıyan bir tanrıdır. Ayrıca Pitagorasçı sayı

---

alıcı) şeylere, (kendisini) eker. Yasa Uygulayıcı (Üçüncü Tanrı veya Yaratıcı?) oradan ekilen şeyleri her birimize eker, dağıtır ve nakleder.”

⁶⁰⁴ Apamealı Numenius, *Fr.*, par. 32.

teorisindeki bu değişim sayesinde, Platon'un yazılmamış teorisindeki muharrik ilke açığı da kapatılmış olmaktadır (bkz: dipnot 329). Diğerlerinden farklı düşünen Numenius'a göre muharrik ilke, Bir Tanrı'daki enerjidir. Bir Tanrı'yı var eden Tek Tanrı ise muharrik ilkenin kaynağıdır.

Yeni Pitagorasçılar'da monadın hem yapıtaşı ilkesi hem de muharrik ilke nitelikleri kazanmasının ardından, onun bünyesine katılacak son unsur yasa ilkesidir. Böyle olunca onun metafizik alandaki çokluğu teke indirdiğini söyleyebiliriz. Şimdi monadın bir yasa ilkesi olması, onun "idea deposu olduğunu" söyleyerek mümkün olmuştur. Çünkü monadın mutlak anlamda *bir* olabilmesi için, onun zamanın başlangıcı esnasında tek ve ortaksız olması gerekir. Halbuki yazılmış teorideki sanatçı-model ikiliği gereği Demiurg, model olan ilkörnek evrenle beraber var oluyordu.

Burada bir noktanın altının çizilmesi gerekmektedir: Sanatçı ile model eşzamanlı olarak birlikte kılınmayıp, modelin zamansal açıdan sonra geldiği söylene dahi muhtemel problemlerin önüne geçilemeyecekti. Örneğin biz *Timayos*'taki Demiurg'un "önce model olan ilkörnek evreni kendisinden çıkarıp ardından ona yöneldiğini" okumuş olsaydık, bu durum Yeni Pitagorasçılar'ı hala tatmin etmeyecekti. Çünkü onların yaptığı ayrıma göre kalıplar, ilişkiler, sayılar ve zihinsel imgeler (yani genel olarak ideaların hepsi) potansiyel varlıklardır ve cisimler ise bilfiil varlıklardır (bkz: bölüm 3.1.1). Şimdi potansiyel varlıkların bir kısmının (örneğin ideaların) diğerlerinden (örneğin zamanın başlangıcındaki monaddan) sonra geldiğini iddia etmek, her ne kadar monadın kaynak olarak tekliğini vurgularken elverişli olsa da potansiyel varlıkların bulunduğu alanda bir çokluk meydana getirmektedir. İşte Nikomakus, Teon ve YBAT'nin buna çözümü, ideaları Tanrının zihnine eşitlemektir. Öncelikle bölüm 3.3.1.3'te Nikomakus ile Teon'un bütün kalıpları ve ilişkileri monadın kendisine has olan "Aynılık ideasından" ürettiğini görüyoruz (bkz: Şekil 30). Böylece Aynılıktan türeyen kombinasyonlar, aritmetik ile müziğin alanına giren ideaları teşkil ediyor; ancak bu ideaların hepsi monadın sınırları dahilinde kalıyordu. YBAT'ye gelince o, monaddan diğer sayıları (yani ideaları) üretip dışarıya çıkarıyor. Ancak monadın "her şeyin başı, ortası ve sonu olmak" diye tanımlanması bakımından (bkz: dipnot 448, Şekil 24 ve Şekil 25), ideaların hiçbir zaman gerçek anlamda monadın dışına çıkmadığını anlıyoruz. Buna göre monadın kendisi her şeyin başıdır, tetraktis ortasıdır ve dekad ise sonudur (bkz: Şekil 32). Sonuç olarak Nikomakus, Teon ve YBAT'de, monadın ideaların tümünü kapsaması onun "düşünülür evrenin tamamına eşit olduğu" sonucuna ulaştırmaktadır. Çünkü formların formu, ideaların idea ilkesi ve tohumların deposu olan potansiyel haldeki monad diğer formları, ideaları ve tohumları kendi bünyesi

içerisinde ürettiği zaman bu idealar **Tanrı-da varlıklar** olacaklardır. Böylece potansiyel varlık olup da monadın dışında kalan hiçbir şey olmayacaktır. Yine monadın içindeki idealar ne kadar artarsa, monadın genişliği de o kadar artacak ancak düşünülür evren fikrinde hiçbir değişim gözlenmeyecektir.

Diğerlerinden farklı düşünen Numenius ideaları Tanrı-da varlıklar olarak resmetmemektedir. Çünkü Tanrının mutlak tek olabilmesi için onun bünyesinde çokluğun bulunmaması gerekir. Bu yüzden Tek Tanrı, ideaları-tohumları-kalıpları kendi dışarısında var eder ve Bir Tanrı o tohumları yetiştirir. Tek Tanrı ideaları kendi bünyesinde taşımadığı için, “Tek Tanrı = düşünülür evren” eşitliğinden de bahsedemiyoruz. Bilakis düşünülür evren, Varlık alanıdır ve bu alanda Tek Tanrı’yla diğer idealar birlikte bulunmaktadır. Buna göre Tekliğin kendisi gerçek İyi ideası iken, bunun yanında İkinci Tanrının yöneldiği Bir ideası ve Üçüncü Tanrının yöneldiği Evren ideaları da söz konusudur (bkz: Şekil 27 ve Şekil 28).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ PİTAGORASÇILARDA DUYUSAL EVRENİN BİR'DEN ÇIKIŞI

Çalışmanın dördüncü kısmı Yeni Pitagorasçılar'ın kozmolojisinin tamamlanmış halini resmetmeye ayrılmıştır. Biz daha önce üçüncü bölümde, potansiyel haldeki monaddan bazı ideaların çıktığını görmüştük (bkz: bölümler 3.1.2 ve 3.3 ve Şekil 30 ve Şekil 32). Ancak evrenin fiziksel olarak belirebilmesi için, idealar gibi soyut varlıkların yanı sıra cisimler gibi somut olanlar da ortada bulunmalıdır. Aşağıdaki başlıklarda monadı potansiyellikten bilfiil hale geçirmek için filozofların kullandığı çözümler incelenecektir. Nikomakus'un çözümünün “monadın uzamsal olarak genişleyerek boyutları ortaya çıkarması” olduğu görülecektir.

Aşağıdaki bölümlerde Nikomakus'un, varlıkları Bir'den çıkarma tarzı ele alınacaktır. Bu bağlamda Teon, Numenius ve YBAT'ye dair tahlillere yer verilmeyecektir. Bunun sebepleri şunlardır: (a) Teon'un duysusal evreni nasıl kurduğunu bilmiyoruz. Onun *Platon'u Anlamaya Faydası Olan Matematik Bilgisi* kitabının ilk iki bölümünde monad bütün varlıkların başlangıcında duran kozmolojik ilke olarak tanıtılıyor ve üçüncü bölümdeyse kozmolojinin tamamlanmış hali olarak astronomi konularına giriliyor. Ancak başlangıç ve son durumları arasındaki geçişe dair herhangi açıklamayı göremiyoruz. Bunun gerekçesi Teon'un söz konusu kitapta bir Platon şarihi olması ve temelde tasdikleyici konumda konuşması olabilir. (b) Numenius'un duysusal evreni kurma tarzını önceki bölümlerde yeterince izah etmiştik. Hatırlanacağı üzere Numenius'ta, içinde bulunduğumuz fiziksel evren “Üçüncü Tanrıdır”. Üçüncü Tanrının çeşitli dönüşümleri 3.2.3 numaralı başlık altında tüm detaylarıyla incelenmiştir (bkz: Şekil 27 ve Şekil 28). (c) YBAT'ye geldiğimizde burada, ideaların potansiyel haldeki monaddan çıkma aşamaları açıklandığı halde (bkz: Şekil 32), cisimlerin çıkış tarzlarına yer verilmemektedir. Bu noktada bazı tahminler yürütülebilirdi. Örneğin; monad, tetraktis ve dekad tohumlarından sonra gelen 100, 1000 ve 10000 sayılarının cisimlere tekabül ettiği söylenebilirdi. Ancak bu söylemi destekleyecek hiç veri yoktur.

4. 1. Nikomakus'un Matematiksel Kozmolojisi

4. 1. 1. Bilimsel Yöntemde Geometriden Aritmetiğe Geçiş

Matematiksel bir kozmolojiyi kurabilmek için onun yerleştiği matematik zemininin iyi tesviye edilmiş olması gerekir. Böyle olunca filozofun algısındaki bilimlerin tasnifinde zirveyi

matematik işgal edecek ve bu kozmolojiyi karakterize eden temel bilim de matematik olacaktır. Tıpkı Platon'un kozmolojisinin idealarla başlamasından ötürü onu karakterize eden ve anlamamızı sağlayan temel bilimin diyalektik olması (bkz: bölüm 2.2) gibi. Benzer şekilde eğer Numenius'un ve Farabi'nin bilimler tasnifinde bir temel bilim söz konusu olsaydı, bunların kozmolojileri Zihin'le veya İlk Akıl'la başladıklarından ötürü, bunları karakterize eden temel bilimin de bugün zihin felsefesi dediğimiz şeye tekabül ettiğini söyleyecektik⁶⁰⁵. Çünkü her iki filozofta da tanrı-âlem ilişkisi zihin-cisim ilişkisine göre kurgulanmıştır. Şimdi Nikomakus'a göre temel bilim aritmetiktir ve bu durum Eski Pitagorasçılığa kıyasla bir değişime işaret etmektedir.

Eski Pitagorasçılığa dair elimizdeki en erken verilere göre Filolaos'un temel bilimi geometridir⁶⁰⁶. Çünkü evrenin başlangıcında bir araya gelen sınırsız şeyler ile sınırlayıcı şeyler, sınırlanmış çokluğu inceleyen aritmetik ile sınırlanmış büyüklüğü inceleyen geometriyi ortaya çıkarırlar (bkz: bölüm 1.3.1). Bu noktada Filolaos'un niçin aritmetiği değil de geometriyi öncelikli kıldığı veya bunları niçin eşdeğer görmediği sorulabilir. Bunun sebebi izah edilmemiştir veya veri ulaşmamıştır. Ancak aritmetiğin nesnelerinin "1'den çok ve artmaya müsait" olup geometrinin "bölünebilen fakat artmayan" nesneleri incelediğini göz önüne alırsak, ona göre zamanın başlangıcında parçalara ayrılmayı bekleyen tek bir bütün olarak evrenin ortaya çıktığını ve miktarın daha sonra meydana geldiğini tahmin edebiliriz. Böylece henüz aritmetiğin nesneleri yani sayılacak şeyler gündemde değilken geometri işbaşı yapmış olacaktır.

Platon'un (ki kendisini Eski Pitagorasçılar arasına dâhil edilebiliriz, bkz: bölüm 2.5) bilimler tasnifi zaman içinde değişim göstermiştir: (1) Onun gençlik dönemi eserlerindeki yönelimi ve ilgi duyduğu Sokrates tipi herhangi bilgi olasılığını reddeden bir şüpheci rolündedir. Örneğin *Sokrates'in Savunması* böyledir. (2) Orta döneme geldiğimizde Sokrates'in bilgi yolunda ilerlemekten çekinmediğini ve düşünülür âlemdeki soyut nesneleri araştırdığını görüyoruz. Örneğin *Devlet*'in altıncı kitabındaki Bölünmüş Çizgi Benzetmesinde o, düşünülür evrendeki ilk basamakta geometrik şekiller ile aritmetik sayıların bir arada bulunduğunu ve

---

⁶⁰⁵ Ebubekir Alan, *Kindi, Razi ve Farabi'nin Zihin Felsefeleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2022); Farabi, *İhsau'l-Ulum*, çev. Ahmet Ateş (MEB Şark İslam Klasikleri, 1990), 121.

- İlimler tasnifinde el-İlmü'l-İlahi kapsamına giren İlk Mevcud, el-Medinetü'l-Fazıla kitabında cisim olmamak ve hadis varlık olmamak özellikleriyle tanıtılmaktadır. Şimdi İlk Akıl'ın cisim olmaması açısından incelenmesi zihin felsefesindeki zihin-beden probleminin konusudur. İlkçağda ve Ortaçağda genel olarak metafiziğin kapmasına giren çeşitli bilimler daha sonra belirginleşip ondan ayrı incelenmeye başlamıştır. Zihin felsefesi de bunlardan biridir.

⁶⁰⁶ Filolaos, *Fr.*, par. A7a.

- "Geometri, Filolaos'un dediği gibi matematik bilimlerin geri kalanının kaynağı ve anasıdır."

onun üstündeki ikinci basamakta da kavramların yer aldığını söylüyor⁶⁰⁷. Buna göre ikinci basamaktaki kavramlar birinci basamaktaki şekillerden ve sayılardan daha önceliklidir. Böylece ikinci basamağı anlamaya müsait olan zihin yapısının (noesis'in) ürettiği bilim olan diyalektik de birinci basamağı anlamaya müsait olan zihin yapısının (dianoia'nın) ürettiği bilim olan matematikten öncelikli olacaktır. Yine aynı dönemde kaleme alınan *Menon* diyalogunda Sokrates, konuşmanın bir yerinde geometrik ispatı kullanarak bilgiye ulaşmaktadır⁶⁰⁸. (3) Yaşlılık dönemine ait olan *Filebos* diyalogunda diyalektik hala matematiğin önündedir (bkz: bölüm 2.2 ve Tablo 19). Öte yandan *Devlet*'ten farklı olarak *Filebos*'ta, matematiği oluşturan aritmetik kısmı geometri kısmının üstünde resmedilmiştir. (4) *Timayos*'ta kavram realizmi terk edilip ilkörnek realizmine geçilmiştir (bkz: bölüm 1.3.3.2). Ancak daha önce kavramları inceleyen diyalektik hala gündemde olmalıdır ve bu sefer ilkörneklere yönelecektir. Bu diyalogda konuşmacı üç aşamalı bir demeç vermektedir: Birincisinde evrenin yapıtaşları olarak dört ögeye, ikincisinde dört ögenin gerisindeki üçgenlere ve üçüncüsündeyse üçgenleri oluşturan fakat insan bilgisinin dışında kalan bilinmezliğe ulaşmaktadır (bkz: bölüm 1.1.3.2). O halde *Timayos*'un kozmolojisine uygun olan bilimler tasnifinde hiçbir bilim gerçekliğin doğru resmini verememektedir (bkz: Tablo 8 son sütun son satır). Bilgimizin sınırları dahilindeki en üstün bilim ise ilkörneklere yönelmiş durumdaki diyalektik olacaktır. Ancak biz ilkörnekler ile üçgenlerin eşzamanlı olarak var olduklarını bildiğimize göre diyalektik ile geometrinin de eşzamanlı yürütüleceğini tahmin edebiliriz. (5) Yazılmamış teoriye geldiğimizde ilk defa, kavramlarla sayıların eşitlendiğini görüyoruz (bkz: bölüm 2.4). Böylece sayı araştırmasını yapan aritmetik, kavram araştırmasını yapan diyalektiğin seviyesine yükseltilmiştir. Ancak yazılmamış teoriye has olan bir bilimler tasnifine sahip olmadığımız için burada, Platon'un aritmetik-diyalektik ilişkisi konusunda ne söyleyebileceğini kesin olarak bilmiyoruz.

Filolaos'tan etkilendiği belli olan Nikomakus'a göre bilgelik 4 bilimi bilmektir⁶⁰⁹: Aritmetik, müzik, geometri ve astronomi. Bunlar kendi aralarında ikişer kritere göre

⁶⁰⁷ Cevizci, "Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Analajisi".

⁶⁰⁸ Platon, *Meno (Plato Complete Works)*, ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson, çev. G. M. A Grube (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997).

⁶⁰⁹ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.3.3, 1.3.5.

- "O halde bunların [yukarıdaki dört bilimin] yardımı olmaksızın, ne varoluşun biçimleriyle isabetli şekilde uğraşmak ne şeylerdeki hakikatin bilgisini [yani] bilgeliğin bilgisini keşfetmek ne de düzgün şekilde felsefe yapmak mümkün olabilir. Aynı şekilde Tarentumlu Arkitas da Harmoni Hakkında eserinin başında benzer şeyleri şu cümlelerle ifade ediyor: Bana kalırsa matematik çalışmakla iyi yapıyorlar ve [bu yüzden] her şeyin [gerçekte] nasıl olduğu hakkında doğru bilgiye sahip olmaları hiç de mantıksız değil. Çünkü eğer bütünün doğasını bilirlerse, aynı şekilde parçaların doğasının ne olduğunu da anlarlar. Gerçekten de onlar bize geometri, aritmetik, astronomi ve en azından müzik hakkında net bir anlayış miras bıraktılar. Çünkü bu bilimler kardeşler; çünkü bunlar kardeş konularla ilgilenirler: [yani] varoluşun ilk iki formu."

farklılaşmaktadırlar⁶¹⁰: (a) Ayrık ve süreksiz olan “çokluğun” sınırlanmış hali olan miktarın *mutlak* olan kısmını aritmetik ve *görelî* olan kısmını müzik incelemektedir; (b) birleşik ve sürekli olan “büyüklüğün” sınırlanmış hali olan ölçünün *sabit* kısmını geometri ve *hareketli* kısmını da astronomi incelemektedir. Şimdi Nikomakus’a göre dört bilim arasında ilkesel bir ilişki olması gerekmektedir⁶¹¹. Bunun sebepleri sırayla şunlardır:

1. Görelî olan mutlak olana bağlıdır.
2. Boyutlu olan boyutsuz olana bağlıdır.
3. Hareketli olan sabit olana bağlıdır⁶¹².
4. Hareketin sayımı mutlak miktara bağlıdır⁶¹³.

⁶¹⁰ Robbins - Karpinski, “IA”, 113; Ceraslı Nikomakus, IA, par. 1.2.4, 1.3.2.

- “O halde hem doğru şekilde isimlendirilen şeyler hem de basitçe [onların] ismini taşıyan şeylerden bazıları birleşik ve süreklidir. Örneğin bir hayvan, evren, bir ağaç gibi şeyler doğru şekilde ve özellikle *büyüklikler* olarak isimlendirilir. Diğerleriyse yan yana bir düzen içerisinde ve yığınlarda olduğu gibi *çokluklar* denilen, örneğin bir sürü, bir halk, bir yığın, bir koro gibi süreksizdir.” + “[Büyüklik ve çokluktan] her birisi kendi içinde sonsuzdur; çokluk, daha fazla yönünde ve büyüklik ise daha az yönünde [sonsuzdur]. Fakat bir bilim, bunların her ikisinden ayrılan bir şeyle [yani] çokluktan yola çıkarak miktarla ve büyüklikten yola çıkarak ölçüyle uğraşmak için ortaya çıkabilir.” + “Yine, baştan başlamak gerekirse, miktar açısından [bakıldığında] bir tür [grup], kendisiyle görülür ve başka bir şeyle ilişkisi yoktur: tek sayı, çift sayı, mükemmel gibi. Öteki [tür grup] ise başka bir şeyle ilgilidir ve başka şeyle ilişkisi bağlamında düşünülür: çift, daha büyük, daha küçük, yarısı, bir buçuk katı, bir katıyla üçte biri fazlası gibi. Her iki bilimsel metodun miktara dair bütün araştırmayla uğraşıp bunları kapsayacağı açıktır: mutlak miktar [olarak] aritmetik ve görelî miktar [olarak] müzik. Yine, ölçünün bir parçası durgun ve sabit olup diğer parçası ise hareketli ve deveren halinde olduğu için diğer iki bilim de ölçüyü doğru bir şekilde ele alacaktır: geometri sabit ve durgun haldeki parçayla [ilgilendir], astronomi ise hareket ve deveren eden parçayla.”

⁶¹¹ Ceraslı Nikomakus, IA, par. 1.4.1, 1.5.3.

- “Peki bu dört metottan hangisini daha önce öğrenmeliyiz? Açıktır ki tabiatı gereği hepsinden önce var olan şey daha üstündür ve diğerleri için kaynak, köken ve ana konumundadır: ve o da aritmetiktir. [Öncelikli metodun aritmetik olması] sırf biz aritmetiğin, yaratıcı tanrının zihninde tıpkı tümeller ve örnek planlar gibi diğerlerinden daha önce var olduğunu ve evrenin yaratıcısının [tıpkı bir] numuneye ve örnek tasarıma bakar gibi [buna bakıp] maddi yaratımlarını düzenlediğini ve onları gerçek amaçlarına [böylece] ulaştırdığını söylediğimiz için değildir; fakat aynı zamanda onun diğer bilimleri yürürlükten kaldırması ama onların aritmetiği yürürlükten kaldıramaması yüzünden, tabiatı gereği en önce doğmuş olması sebebiyledir. Örneğin “hayvan” doğası gereği “insandan” öncedir; çünkü “hayvanı” ortadan kaldırırsak “insanı” da yok ederiz; fakat “insan” yok olursa, “hayvanın” da aynı şekilde ortadan kalkması gerekmez. Yine “insan”, “öğretmenden” öncedir; çünkü “insan” var olmazsa “öğretmen” de var olmaz; fakat “öğretmen yoksa “insanın” var olması hala mümkündür. Böylece aritmetik diğer fikirleri kendisi sayesinde hükümsüz bırakma özelliğine sahip olduğu için, diğerlerinden daha eskidir. Öte yandan, kendisi başkasını gerektiren ama başkasının onu gerektirmediği şey daha yeni ve sonradır; [örneğin] “müziyen” gibi, çünkü o her zaman “insanı” gerektirir. Yine “atı” ele alalım; “hayvan” her zaman “atla” birlikte ima edilir fakat zıttı olmaz; çünkü ne “hayvan” varolursa “atın” var olması zorunlu olur ne de “insan” varolursa “müziyen” zorunlu olarak ima edilir.”

- “Öyleyse bilim doğası gereği daha önce, daha saygın, daha muhterem ve diğer [bilimlerin] annesi ve dadısı gibi olduğu için, biz de haklı olarak önce bunun [aritmetiğin] sistematik incelenmesine giriştik; ve biz anlaşılabilirlik adına buradan başlayacağız.”

⁶¹² Ceraslı Nikomakus, IA, par. 1.5.2.

⁶¹³ Ceraslı Nikomakus, IA, par. 1.5.2.

5. Hareketlerin kıyaslaması görelî miktara bağılıdır⁶¹⁴.

Yukarıdaki birinci sebepten ötürü müzik aritmetikten türemiştir. Çünkü görelî olan, Eşitsizliğin kapsamındadır. Eşitsizlik de sırayla önce Eşitliğe, ardından Aynılık ve Başkalığa dayanmaktadır. Biz bu konudaki ispatları bölüm 3.3.1.3'te açıklamıştık. İkinci sebepten ötürü geometri aritmetikten türemiştir⁶¹⁵. Çünkü var olan her şeyin bir sayısı vardır. Örneğin üçgen şekli üçgen sayı türü var olmasaydı olmazdı ve kare şekli de kare sayı türü var olmasaydı olmazdı. Öte yandan üçgen ve kare şekilleri olmasa dahi üçgen sayı ve kare sayı varlığını devam ettirebilir. Üçüncü madde astronominin en yakın kaynağının geometri olduğunu göstermektedir. Ancak astronominin yürütülebilmesi için geometri yeterli değildir. Nitekim dördüncü madde gereği astronomi aritmetiğe de muhtaçtır. Çünkü gök cisimlerinin hareketinin sayımı zamanı vermektedir ve zamanı anlamak için sayılar gereklidir⁶¹⁶. Yine gök cisimlerinin birbirlerine göre konumları, yeryüzünün yukarıdaki feleklerin uyumunu meydana getirmektedir. Feleklerin uyumuysa müziği gerekli kılmaktadır.

İzmirli Teon'a geldiğimizde o, herhangi bilimin bir temel bilim olduğunu savunmak için Nikomakus'un yaptığı gibi çeşitli bilimlerin doğalarını tahlil etme yoluna gitmemiştir. Bunun yerine doğrudan Platon'a atıflar yaparak onun otoritesine sığınıyor izlenimi vermektedir. Onun Platon yorumunu incelediğimizdeyse aritmetiğin; geometri, müzik, astronomi ve diğerlerine göre daha temel olduğu sonucuna ulaşılmaktadır⁶¹⁷. Bu noktada Teon, Nikomakus'la aynı yerde

⁶¹⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.5.2.

- “Astronominin de ilgilendiği şeyi, aritmetik üzerinden elde ettiği çok açıktır. [Bunun sebebi] ne yalnızca kaynak açısından geometriden sonra gelmiş olmasıdır (çünkü hareket tabiatı gereği durgunluktan sonra gelir) ne de yalnızca yıldızların hareketlerinin mükemmel bir melodi uyumuna sahip olmasıdır; fakat aynı zamanda yükselmelerin, batmaların, ilerlemelerin, geri çekilmelerin, artışların ve her tür aşamanın sayısal döngülerle ve miktarlarla idare ediliyor olmasından da kaynaklanır.”

⁶¹⁵ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.4.4.

- “Eğer geometri varsa, aritmetik de zorunlu olarak ima edilmelidir; çünkü ikincisi sayesinde biz üçgeni, dörtgeni, oktahedronu, ikosahedronu, çifti, sekiz katı, bir buçuk katı veya geometri tarafından bir terim olarak kullanılan herhangi bir şeyi konuşabiliyoruz; ve bu tür şeyler, her birisi için gerekli olan sayılar olmadan düşünülemez. Çünkü 3 sayısı ve 8 sayısı daha önceden var olmamış olsalar “üçleme” veya “sekiz kat” nasıl var olabilir veya bunlar hakkında nasıl konuşulabilir? Bilakis 3, 4 ve diğerleri isimlerini verdikleri mevcut şekiller olmadan var olabilirler. Dolayısıyla aritmetik geometriyi kendisiyle hükümsüz bırakır fakat geometri tarafından hükümsüz bırakılmaz; ve geometri tarafından ima edilirken, kendisi geometriyi gerektirmez.”

⁶¹⁶ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 1.3.7.

⁶¹⁷ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.1.

- “Devlet'te şöyle yazar: Yirmi beş yaşından başlayarak, seçilen kişiler en yüce imtiyazlara erişecekler; ve çocukken her birisini ayrı ayrı çalıştıkları bilimlerin tamamı, kendilerine sunulmalıdır; böylece genel bir bakış açısını ve bilimlerin birbirleriyle ve varlığın doğasıyla ilişkini kavrayacaklar. O, bir kişinin kendini önce aritmetik çalışmaya, sonra geometriye ve üçüncü olarak stereometriye ve bunun sonrasında, hareket halindeki cisimlerin incelemesi olduğunu söylediği, astronomiye vermesini tembihledi. Son olarak o beşinci sırada, müzik öğrenmede ısrar etti.” + “Devlet'in yedinci kitabında aritmetik hakkında konuşurken o, bunun en zorunlu araştırma olduğunu söylüyor; çünkü bütün sanatlar, zihnimizin bütün kavramları, bütün bilimler ve hatta savaş sanatı bile ona dayanmaktadır.” + “Platon *Epinomis*'te yine, “tanrının hediyesi” dediği aritmetiğe gelir; ve onsuz hiç kimsenin erdemli hale nasıl geleceğini bilemeyeceğini söyler.”

durmaktadır. Ancak aritmetiğin diğer matematiksel bilimlere kıyasla daha temel olması, onun bilimler tasnifinde en tepeyi işgal ettiği anlamına gelmemektedir ve aritmetikten daha temel başka bir bilimin olup olmadığını sorgulamamız gerekmektedir.

Teon filozofun uğraşısını yalnızca bilimsel bir araştırma olarak görmez; onu aynı zamanda hakikati kavramak için yapılan bir seyri süluk etkinliğine benzetir. Ona göre her seyri süluk beş aşamadan oluşmaktadır: (1) Arınma, (2) intisap, (3) tam görüş, (4) başın bağlanması ve (5) Tanrının rızasına kavuşmak. Bu plana göre aritmetik, geometri, stereometri, müzik ve astronomi *arınmaya* tekabül etmektedir. Çünkü sadece onlar sayesinde duyuşal evrendeki karmaşa çözülebilmektedir. Bundan sonra varlığın ilkelerine ulaşmak *intisaptır*; ruhu idealarla meşgul etmek *tam görüştür*; başın bağlanması ilk üç aşamada kazanılan yetileri başka öğrencilere öğretme yetkisidir; son aşamaysa mutluluktur. İlk bakışta aritmetiğin ve diğer matematiksel bilimlerin intisap ve tam görüş aşamaları için birer hazırlık olduğu sonucuna ulaşılabilir. Böyle olursa varlığın ilkelerini ve ideaları araştıran bilim de temel bilim olacaktır. Ancak Teon, kitabının hiçbir yerinde böyle bir temel bilimden, örneğin diyalektikten, bahsetmez. Üstelik o *Devlet*, *Epinomis* ve *Filebos* diyaloglarına atıflar yaptığı halde diyalektiğin adını bile anmamaktadır⁶¹⁸.

Öte yandan Teon tartışmaya mahal bırakmayacak biçimde “bütün ideaların potansiyel haldeki monadın içinde yer aldığını ve zamanla bu tekliğin dışına sudur ettiğini” söylüyor⁶¹⁹. O halde aritmetiğin birinci nesnesi olan monadın anlaşılması, herhangi idea araştırmasının vadettiği görevleri yerine getirmiş olacaktır. Bu durum Teon’un *Devlet*, *Epinomis* ve *Filebos* diyaloglarının farkında olmasına rağmen diyalektikten hiç bahsetmemesini açıklayabilir.

Diyalektik ve matematik ilişkisine dair bu tartışmaya Yahya en-Nahvi’nin Nikomakus şerhini ilave etmek faydalı olabilir. Konuyla ilgili araştırmaları bulunan Giovanna Giardina, Yahya en-Nahvi’ye göre matematiğin (ve dolayısıyla aritmetiğin) diyalektikten sonra gelen bir aracı bilim olduğunu haber veriyor⁶²⁰. Buna göre cisimler ile akledilirler arasında “zihni varlık” kategorisi varmış ve buradaki amaç basamakları çıkar gibi akledilirlerle ulaşmakmış. Eğer bu fikirler en-Nahvi’ye aitse bizimle bir ilgisi yoktur ancak eğer en-Nahvi Nikomakus’u açışladığı iddiasındaysa bu konuya başka bir çalışmada eğilmek gerekecektir. Çünkü Christoph Helmig’in ve bizim incelemelerimize göre *Aritmetiğe Giriş*’te diyalektik veya başka bir isim altında ve aritmetiğin yaptığı işten başka bir iş yapan herhangi bilim tarif

⁶¹⁸ Halbuki 2.2’de Yazılmış Teorideki temel bilimin diyalektik olduğu görmüştük

⁶¹⁹ İzmirli Teon, *MUP.*, par. 2.40.

⁶²⁰ Giardina, “Il Concetto di Numero Nell’in Nicomachum di Giovanni Filopono”.

edilmemektedir⁶²¹. Yine bu eserde “cisimler-zihnîler-akledilirler” gibi üçlü ayrım yerine “cisimler-nitelikler” şeklinde ikili ayrım verilmiştir ve niteliklerden kastedilen şey kalıplar-formlar-sayılarıdır⁶²².

Sonuç olarak hem Nikomakus’a göre hem de Teon’a göre aritmetik, diğer bilimlerin hepsini kendisinden üretmekte ancak o, hiçbirisinin varlığına ihtiyaç duymamaktadır. Öte yandan diğer bilimlerin tamamlanabilmesi için aritmetik şarttır. Böylece genel olarak Eski Pitagorasçılık’taki ve özel olarak Filolaos’taki geometri vurgusu, yerini kesin olarak aritmetiğe bırakmış; Platon’da diyalektik, geometri ve aritmetik arasında dönüp duran belirsizlik ortamı aritmetiğin lehine sonuçlanmıştır. Bu arada her iki filozof için diyalektiğin hiç gündeme gelmediği dikkat çekmektedir

4. 1. 2. Potansiyellikten Üç Boyutun Üretilmesi

Bilimler tasnifindeki ilkesel sıralamanın (aritmetik-müzik-geometri-astronomi) gerçek olabilmesi için aritmetiğin geometriyi ve aritmetiğin nesnesinin de geometrinin nesnelerini doğurması gerekmektedir. O halde düşünülür evrene tekabül eden potansiyel varlıkların tümünü kapsayan potansiyel haldeki monad, duyusal evrendeki bilfiil haldeki monadları ortaya çıkaracaktır. Biz bilfiil haldeki monadların “boyutlu varlıklar” olduklarını bildiğimize göre,

⁶²¹ Helmig, “The Relationship Between Forms and Numbers in Nicomachus’ Introduction to Arithmetics”, 131.

⁶²² Robbins - Karpinski, “IA”, 98; Ceraslı Nikomakus, IA, par. 1.1-1.2.1.

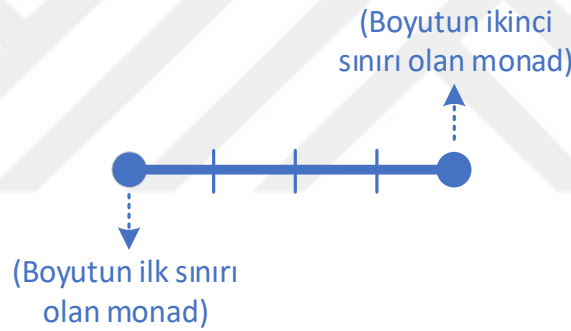
- Robbins ile Karpinski, Nikomakus’un Platoncu bir düalist olduğunu söyleyip, aşağıdaki alıntının *Timaios*’la ilgili olan son kısmını naklediyorlar.

- **Somut ve soyut şeyler ayrımı:** “[Felsefe] kavramının anlamını ve tanımlanan şeyi netleştirdiği için Pitagoras’ın, diğer tanımları yapan kişilere kıyasla daha doğru olduğuna inanılır. Pitagoras bilimin, altta yatan tözler hakkındaki sabit ve değişmez anlayış olduğunu ve “gerçek şeylerin” evrende sürekli aynı olarak devam edip varlıktan kısa bir süre için bile ayrılmadığını düşünerek “bilgeliği” de gerçek şeylerin hakikatinin bilimi veya bilgisi olarak tanımladı. Bu gerçek şeyler, aynı isim altında varolan ve kendilerine de böyle “bu tikel şey” denilen diğer her şeyin özünü paylaşan soyut şeylerdir ve vardırırlar. Çünkü cisimsel maddi şeyler, sonsuza kadar devam eden akışın ve değişimin içindedirler; ve başından beri varolan, her yönüyle değişip dönüşen bu sonsuz maddenin ve özün kendine ait özelliğini taklit etmektedirler. Fakat nitelikler, miktarlar, konfigürasyonlar, büyüklük, küçüklük, eşitlik, ilişkiler, gerçeklikler, eğilimler, mekanlar, zamanlar gibi bizim maddeyle bağlantılı olarak algıladığımız cisimsiz şeyler... kısaca her bir cisimdeki nitelikleri kendileri aracılığıyla bulduğumuz bütün bu şeyler, idrak edilmektedirler. Bütün bunlar kendi içlerinde sabit ve değişmezdirler fakat tesadüfi olarak, ait oldukları bedenın etkilenmelerini de paylaşırlar ve bunlara katılırlar. İşte özellikle “bilgelikle” ilgili olan şeylerde durum böyledir fakat aynı zamanda bazen onlarda yani cisimlerde paylaşılan şeylerle de ilgilidir. Öte yandan bu şeyler soyutlardırlar, sonsuzlardırlar, nihayetsizdirler; daimi olarak kendi özel varoluşlarında kalıp değişmemekte ısrar etmeleri onların doğasında vardır; ve her birisi [kelimenin] doğru anlamıyla gerçektir. Fakat doğum ve yokoluş, büyüme ve eksilme ile değişimin ve katılmanın bütün türlerine dahil olan şeylerin sürekli çeşitlendiği görülür; bir öncekilere [yani soyut şeylere] katıldıklarından ötürü, bunlara da [yani somut şeylere] gerçek şeyler deniliyor fakat aslında kendi doğaları gereği bunlar gerçek değildir; çünkü bunlar en küçük bir anda bile aynı hal üzerinde sabit kalmazlar ve değişimin bütün türleriyle geçip gitmektedirler. Platon’un Timaeus’undaki cümleleri tekrar edersek: “Doğmadığı halde hep varolan nedir? Her zaman oluş halinde olduğu halde hiç varolmayan nedir? Birincisi, zihinsel süreçlerle ve akılla anlaşılır; hep aynıdır. Ötekisi ise akıl dışı duygunun eşlik ettiği inanç ile varsayılır [zannedilir]; oluşan ve yok olan ama hiç varolmayan bir şeydir.”

potansiyellikten boyutlara geçişin açıklanması gerekmektedir. Burada Nikomakus boyutu şöyle tanımlıyor:

“Boyut: İki sınırın arası olarak düşünülen şeydir”⁶²³

Varlıktaki ilk sınır, bir nokta gibi boyutsuz olan potansiyel haldeki monaddır. O halde boyutlar potansiyel haldeki monadın kendisini genişletmesi sayesinde meydana gelmektedir. “Genişlik” söz konusu olduğunda aritmetik ve geometrinin tanımlarını hatırlayıp karşılaştırmakta fayda vardır (bkz: bölüm 4.1.1): Eğer karşımızda ayırık ve süreksiz nicelikler bulunuyorsa (örneğin elmalar ve armutlar) bunların çokluk arz edebilmesi için potansiyel haldeki monadın, *kendisini birimler halinde çoğaltması* gerekiyordu (bkz: bölümler 3.1.2.1, 3.1.2.2 ve Şekil 20). Böylece kalıpların hacmi artıyor ve biz 5 elma veya 6 armut grubunu sayabiliyorduk. Ancak ortaya birleşik ve sürekli niceliklerin çıkabilmesi için (örneğin normal büyüklükte bir elmanın) potansiyel haldeki monadın *kendisini birimler halinde genişletmesi* gerekmektedir⁶²⁴.

Şekil 33: Nikomakus'ta birinci boyutun ortaya çıkışı

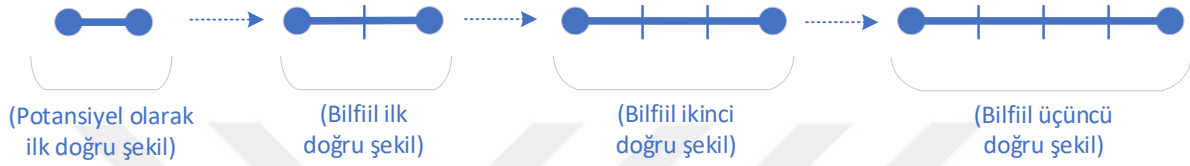
⁶²³ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.6.3, 2.13.3.

- **Sınır için piramit örneği:** “Geometrik cisimsel şekiller arasında da [durum] tam böyledir; eğer bir eşkenar üçgenin üç açısından çıkan ve üçgenin kenarlarına eşit olup yükseklik boyutundaki bir ve aynı noktada birleşen üç çizgi düşünürseniz: eşkenar ve birbirine eşit olan dört üçgen tarafından (bir tanesi orijinal üçgen ve diğer üç tanesi demin söylenen üç çizgiyle bağlanmış olanlar) sınırlandırılmış olan bir piramit üretilmiş olur.”

⁶²⁴ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.6.3, 2.7.1; Robbins - Karpinski, “*IA*”, 121.

- **Teklik kendisine birim haline eklenirse bu, çokluğu artırmaya yönelik bir hareket olur. Ancak bu durumda çokluğun artmadığı görülecektir. Çünkü teklik kendisiyle toplandığında boyut üretmez. Boyutsuz bir şeyle boyutsuz bir şey toplandığında boyut ortaya çıkmaz. Bu yüzden teklik kendisini birim haline genişletmelidir:** “O halde yer kaplayan ve bir noktanın karakteri olan teklik, aralıkların ve sayıların başlangıcı olacaktır; fakat tıpkı noktanın bir çizginin veya aralığın başlangıcı olup kendisi çizgi veya aralık olmadığı gibi [tekliğin de] kendisi bir aralık veya bir sayı [olmayacaktır]. Gerçekten de bir nokta diğerine eklendiğinde artış olmaz; çünkü boyutsuz bir şey diğer boyutsuz şeye eklendiğinde bu sebeple boyut kazanmayacaktır; tıpkı birisinin, hiçbir şeyin hiçbir şeyle toplamını (ki bu hiçbir şey yapar) incelediğinde olduğu gibi.” + “O halde nokta boyutun başlangıcıdır; fakat kendisi bir boyut değildir; ve yine bir çizginin başlangıcıdır; fakat kendisi bir çizgi değildir. Çizgi yüzeyin başlangıcıdır; fakat yüzey değildir; ve [yine] iki boyutun başlangıcıdır; fakat kendisi iki boyutta genişlemez. Doğal olarak yüzey de cisimin başlangıcıdır; fakat kendisi cisim değildir; ve yine üç boyutun başlangıcıdır; fakat kendisi üç boyutta genişlemez.”

Yukarıdaki şekilde monadın, 1 boyutu ortaya çıkaracak şekilde kendisini genişletmesi ve yine kendisini sınırlaması örneklendirilmiştir⁶²⁵. 4 adet parçası olan bu çizgi, doğrusal sayı türündeki çift sayılar kümesinin “2, 4, 6, 8...” ikinci elemanının geometrik temsidir. Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Doğrusal şekiller boyut sahibi oldukları için tanım gereği bölünebilen varlıklardır. Ancak 2 parçalı, 3 parçalı, 4 parçalı doğrular yalnızca bilfiil doğrulardır. Halbuki 1’den fazla parçası olmadığından ötürü bu tanıma bilfiil olarak uymadığı halde, tanıma potansiyel olarak uyan monad da bir doğrusal şekil olarak düşünülmelidir.

Şekil 34: Nikomakus'ta monadın potansiyel olarak ilk doğrusal şekil olması

Aynı mantık yürütüldüğünde, monadın ikinci boyutta genişlemesi düzlemsel şekilleri ortaya çıkaracaktır. Bunu sağlamak için x veya y koordinatlarında genişleyen herhangi doğru parçasına, diğer koordinatta başka bir sınır ilave edilir. Böylece ilk düzlemsel şekil olan üçgen meydana gelecektir. Nikomakus'un teklif ettiği yöntem şudur: Biz bir üçgeni elde ettikten sonra buna başka bir üçgeni ekleyerek kareyi, bir kareye başka üçgeni ekleyerek beşgeni ve bir beşgene başka üçgeni ekleyerek altıgeni oluştururuz⁶²⁶. O halde Nikomakus'a göre üçgenler

⁶²⁵ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.6.4; İzmirli Teon, *MUP.*, par. 1.7.

- “Birinci boyuta “çizgi” denilir; çünkü “çizgi” tek bir yöne genişleyendir. İki boyuta “yüzey” denilir; çünkü bir “yüzey” iki yöne genişleyendir. Üç boyuta “cisim” denilir; çünkü bir “cisim” üç yöne genişleyendir; ve bir cismin derinlik, genişlik ve uzunluk olarak üç boyuttan daha fazlasına sahip olduğunun düşünülmesi hiçbir şekilde mümkün değildir. Bütün cisimlerle bağlantılı olarak var olduğu söylenen ve uzaydaki ileri, geri, yukarı, aşağı, sağ ve sola hareketlerin ayırt edildiği altı yön bunlar vasıtasıyla tanımlanmaktadır; çünkü zorunlu olarak her boyutta birbirine zıt iki yön vardır: yukarı ve aşağı birinde, ileri ve geri ikincisinde ve sağ ile sol üçüncüde. İfade aslında tam tersi de yapılabilir; şöyle ki: eğer bir şey cisimse onu muhakkak üç boyutu, uzunluğu, derinliği ve genişliği vardır; ve tersi, eğer onun üç boyutu varsa o her zaman bir cisimdir ve başka bir şey değildir. Fakat iki boyutu olan, bu yüzden, bir cisim olamayacak bir şey yüzey olacaktır; çünkü ikincisi sadece iki boyutu kabul eder. Benzer şekilde burada da ifadeyi tersine çevirmek mümkündür; doğruca söylendiğinde bir yüzey iki boyutu olmalıdır; tersinden ise iki boyutu olan şey her zaman bir yüzeydir. O halde yüzey cisim tarafından bir boyut kadar aşılır; ve çizgi yüzey tarafından bir [boyut] kadar aşılır; çünkü çizgi yalnızca bir yöne genişleyen ve yalnızca bir boyuta sahip olmalıdır; ve cisimden iki boyut kadar eksiktir. Nokta, sonuncudan bir boyut kadar eksiktir; bu nedenle onun boyutsuz olduğu söylenmişti; çünkü o cisimden üç boyut kadar, yüzeyden iki [boyut] kadar ve çizgiden bir [boyut] kadar eksiktir.”

- “İki sayının çarpımı olan bileşik sayılara düzlemsel sayılar [planar] denilir; onların uzunluk ve genişlik [olarak] iki boyuta sahip oldukları düşünülür. Üç sayının çarpımı olanlara cisim [solid] denilir; çünkü onlar üçüncü boyuta sahiptir.”

⁶²⁶ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.12.1.

- “İstediğiniz iki ardışık üçgen sayıyı toplarsanız her zaman bir kare sayı yaparsınız; ve bu nedenle hangi kareyi çözümlerseniz, ondan iki üçgen yapabileceksiniz. Yine herhangi kare şekle katılan herhangi üçgen bir beşgen yapar; örneğin kare 4’e katılan üçgen 1, beşgen 5 yapar; sonraki kare 9’la birlikte, elbette, sonraki üçgen 3 beşgen 12 yapar; sonraki 16’yla birlikte sonraki [üçgen] 6 sonraki beşgen 22’yi verir; 25 ve 10, 35’i verir; ve devam eder. Benzer şekilde eğer üçgenler beşgenlere eklenirse, aynı düzeni takip ederler: sırayla altıgenleri

diğer şekiller için bir temel işlevi görmektedir. Bu durum basit bir geometrik gösterimle de ispatlanabilir: Herhangi düzlemsel şeklin açılarından merkeze çizilen doğrular, o açılarının sayısı kadar üçgen şekli ortaya çıkaracaktır⁶²⁷. Böylece düzlemsel şekillerin hepsinin üçgenlerden müteşekkil olduğu sonucuna ulaşılır (bkz: bölüm 1.1.3.2).

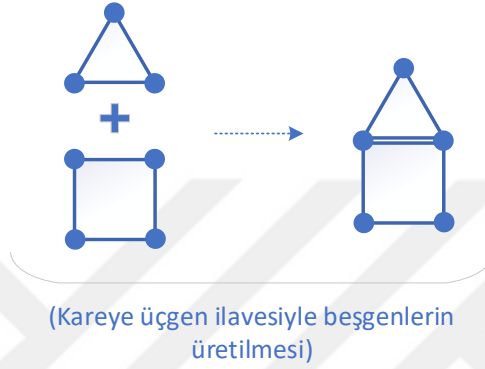
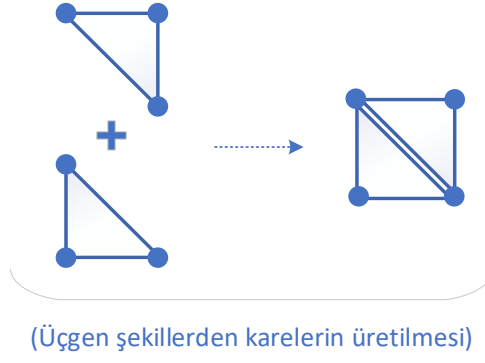
Burada bir noktanın altını çizmek gerekmektedir. Bir üçgeni başka bir üçgene veya kareye veya beşgene eklerken aslında potansiyel haldeki monad her zaman iş başındadır. Çünkü dikkatle incelendiği zaman üçgen ilavelerinin, aynı düzlemdeki birer genişlemekten ibaret oldukları görülür. Bu genişlemeler söz konusu şekillere yeni sınırlar kazandırmakta ancak yeni boyutlar kazandırmamaktadır. Örneğin iki boyutta yer alan üçgen şeklin başlangıçta 3 adet sınırı bulunmaktadır. Buna ilave edilen başka bir üçgen şekille beraber sınır sayısı 4'e çıkar ki bu da kareye tekabül etmektedir. O halde üçgen birleşimlerini aslında potansiyel haldeki monadın "boyut kazandırmayan sınır ilaveleri" olarak görebiliriz. Başka deyişle: Potansiyel haldeki monad (üçgen birleşimleri görüntüsü altında) boyut kazandırmadığı halde sınır ilave etmiştir.

üretirler; ve yine sonuncularla birlikte benzer üçgenler sıradaki yedigenleri yaparlar; yedigenlerden sonra sekizgenler; ve sonsuza kadar böyle devam eder."

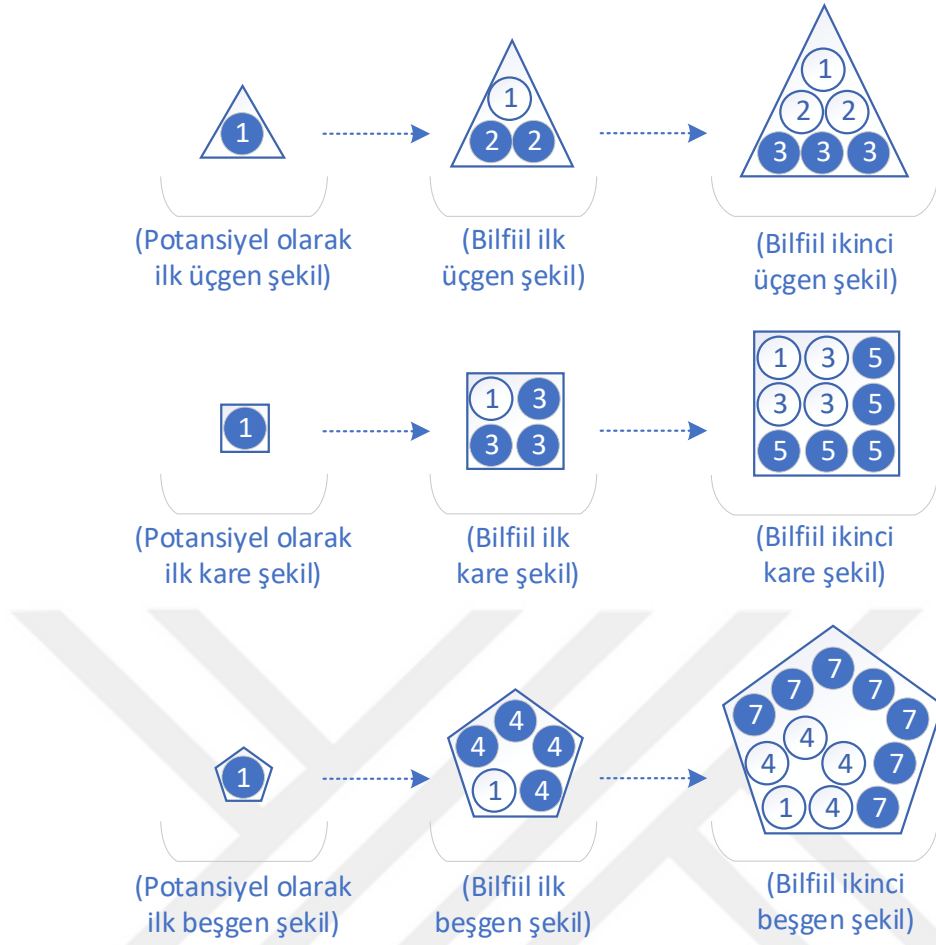
⁶²⁷ Ceraslı Nikomakus, *IA*, par. 2.7.4, 2.12.1.

- "Bu yüzden üçgenin, düzlemsel sayının en asli ve temel biçimi olduğu görülür. Biz bunu (grafikle temsil edildiği zaman) eğer düzlemsel şekillerde açılardan merkezlere doğru çizgiler çizilirse bunun, muhakkak her bir çizgisel şeklin sahip olduğu kenar [sayısı] kadar çok sayıda üçgene çözümleneceği gerçeğinden görebiliriz; fakat üçgenin kendisi, diğerleri gibi ele alınırsa, kendisinden başka hiçbir şeye dönüşmez. Dolayısıyla üçgen bu şekiller arasında temeldir; çünkü her şey ona çözümlenir; fakat o başka hiçbir şeye [çözümlenmez]. Aynı şekilde ondan diğerleri oluşturulabilir; fakat o hiçbirinden [oluşturulamaz]. O bu yüzden diğerlerinin ögesidir; ve onun hiç ögesi yoktur. Aynı şekilde, akıl yürütme sayısal biçimler alanında ilerlerken, bu durum bu ifadeyi doğrulayacaktır." + "Çaprazdan bölünen tüm kare şekiller iki üçgene ayrılır; ve tüm kare sayılar ardışık iki üçgen sayıya ayrılır; ve bu nedenle ardışık iki üçgen sayıdan oluşur."

Şekil 35: Nikomakus'a göre üçgenlerin temel olması ve monadın boyut kazandırmayan sınır ilaveleri

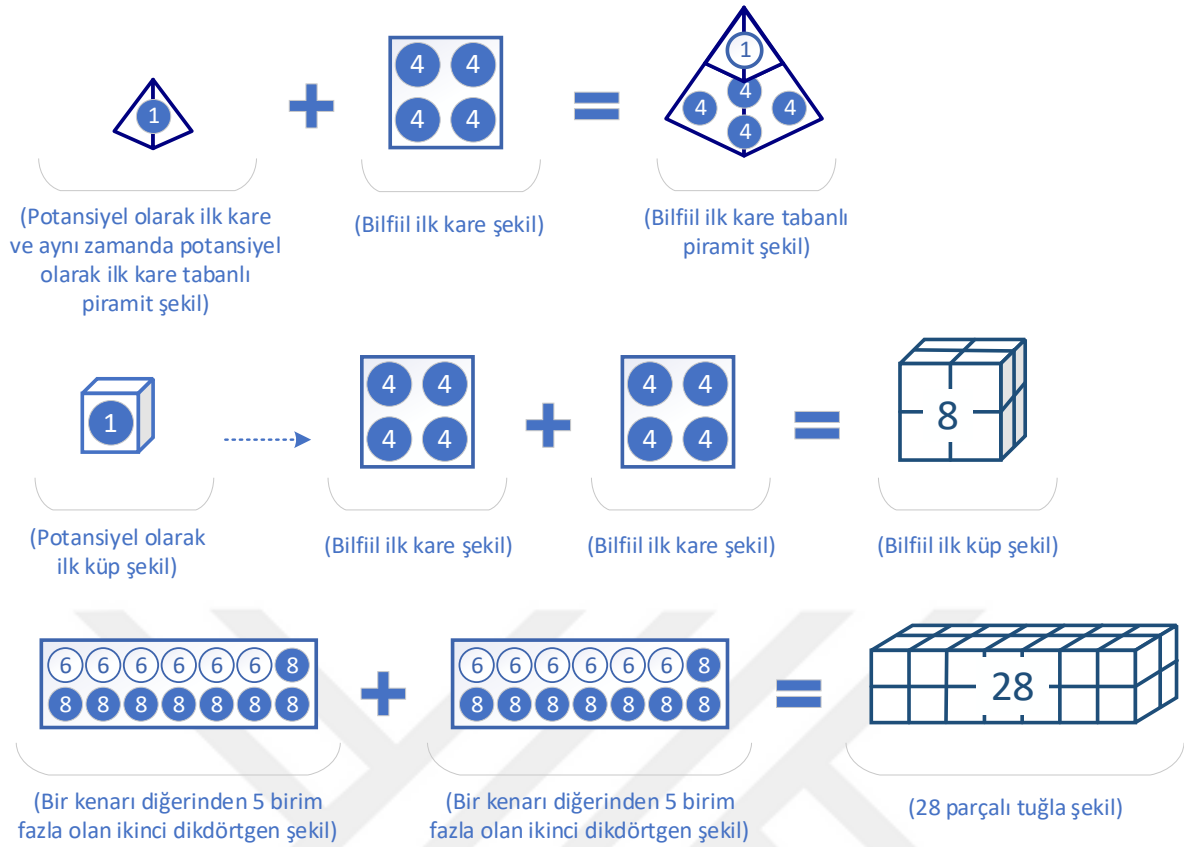
Düzlemsel şekillere ait sayılar, doğrusal sayılar kümesinden toplama fonksiyonuyla üretildikleri için, bu şekillerin parçalarının miktarı da söz konusu fonksiyona uyacaktır. Bu yüzden “1, 2, 3, 4...” doğrusal sayı kümesinden elde edilen “1, 3, 6, 10...” üçgen sayılar dizisine göre kurulan potansiyel olarak birinci üçgen şeklin 1 parçası, bilfiil olarak birinci üçgen şeklin 3 parçası ve bilfiil ikinci üçgen şeklin 6 parçası olacaktır. Yine “1, 3, 5, 7...” tek sayılar kümesinden elde edilen “1, 4, 9, 16...” kare sayılar dizisine göre kurulan potansiyel olarak birinci kare şeklin 1 parçası, bilfiil olarak birinci kare şeklin 4 parçası ve bilfiil ikinci kare şeklin 9 parçası olacaktır.

Şekil 36: Nikomakus'ta düzgün düzlemsel şekiller

Düzgün olmayan düzlemsel şekillere geldiğimizde, bunlar şekil olarak aynıdır yani dikdörtgen şeklindedir; fakat büyüklük olarak farklıdır. Dikdörtgenlerin kenarlarının böyle farklı olmasının sebebi, bunları üreten sayıların arasında 1'in bulunmamasıdır (açıklama için bkz: bölüm 3.3.1.1). Örneğin kenarları birbirinden 1 birim farklı olan ilk dikdörtgen şeklin 2 parçası, ikinci dikdörtgen şeklin 6 parçası olacaktır.

Şekil 37: Nikomakus'ta cisimsel şekiller

4. 2. Değerlendirme

Piramitler, küpler ve prizmalar düzgün cisimsel şekillerdir. Düzgün cisimsel şekillerin yanı sıra duysal evrenin içinde bitkiler, hayvanlar ve insanlar gibi karmaşık cisimlerin de bulunduğunu biliyoruz. Ancak Nikomakus'ta böyle karmaşık cisimler için müstakil açıklamalar getirildiğini görmüyoruz. Öte yandan karmaşık cisimleri “yüzeylere” veya daha temel öğelere indirgeyip onlar üzerinde çalışmak Platoncu geleneğin bir özelliğidir. Nitekim hem 1.1.3.2’de hem de 2.3’te Platon’un üçgenlerle yaptığı şey bu yönde anlaşılmalıdır. O halde bölüm 4.1.2’de soyut olan sayılardan üç boyutlu piramitlerin, küplerin ve prizmaların üretilmesini duysal evrenin kurulması için yeterli saymak gerekmektedir. Çünkü herhangi bir cismin potansiyel haldeki monaddan hareketle üretilebilmesi, bu sistemin çalıştığını göstermektedir. Bu noktada Nikomakus’un, aritmetiği temel bilim yapma konusundaki çabaları tamamlanmış durumdadır.

Nikomakus’un Platoncu gelenekle başka bir ilişkisi dört ögenin kuruluşuyla alakalıdır. Anladığımız kadarıyla onun temel hedefi, cisimleri *dört ögeye hiç temas etmeden* şekillendirmektir. Bu bağlamda onlar duysal evreni kurarken, potansiyel haldeki monaddan 3 boyutlu şekilleri *doğrudan* çıkarmaktadır. Hatırlanacağı üzere Platon’un tutumu bundan

farklıydı. O önce cisimlerin arkasındaki dört ögeye, ardından dört ögenin arkasındaki üçgenlere (bkz: Şekil 4) ve son olarak üçgenlerin arkasındaki Büyük ve Küçük ideaları üzerinden Belirsiz İki'ye ulaşmıştı (bkz: Şekil 16). Yine de Nikomakus'un bilinçli veya bilinçsiz şekilde Platoncu gelenekten çok uzaklaşmadığını düşünmek için bir sebebimiz vardır. Çünkü Platon'un dört ögesiyle eşleşen tetrahedron, oktahedron, ikosahedron ve küp şekillerini düşündüğümüzde (bkz: dipnot 249) bunlar düzgün cisimsel şekiller olduğu için Nikomakus'un sistemiyle doğrudan üretilebilmektedirler. Örneğin tetrahedron kare tabanlı bir piramittir ve biz kare tabanlı piramitlerin nasıl üretildiklerini hali hazırda bilmekteyiz (bkz: Şekil 37).

SONUÇ

Nikomakus, Teon ve YBAT'ye göre her şey bilfiil olarak bir'dir ve *bir* potansiyel olarak her şeydir. Potansiyel haldeki *bir*, kozmolojik çokluğu kendisinden çıkartmasından ötürü, tanrı özelliğini kazanmaktadır. Çokluğun bir'de olması fikriyse tohum ve kalıp kavramlarıyla açıklanmaktadır. Buna göre cisimlerin tohumları ve kalıpları Tanrının zihnindedir ve üç boyut kazandıkları zaman Tanrının dışına çıkarlar.

Numenius ise maddi şeyleri gayri maddi olandan ayırt etmek için potansiyel-bilfiil ayrımını yeterli bulmamaktadır. İncelendiği zaman önceki üç yazarın potansiyel bir'inin, Numenius'taki Bir Tanrı'ya tekabül ettiği görülür. Ancak Numenius'un sisteminde Bir Tanrı'nın ötesinde ona aşkın olan Tek Tanrı da bulunmaktadır. Buna göre şeylerin tohumları ve kalıpları Tek Tanrı'nın içerisinde değildir. Tek Tanrı, bir tür zihin olması sebebiyle bir şeye yönelir ve varlık orada neşet eder.

Yeni Pitagorasçılar'ın ortak özelliği kozmolojilerinin *bir* kavramına dayanmasıdır. Burada *bir* fikrine ulaşabilmek için üç arke ilkesinin birleştirilmesi gerekmiştir. Nikomakus, Teon ve YBAT'ye göre *bir*, hem yapıtaşı ilkesi hem muharrik ilke hem de yasa ilkesidir. Numenius'a göreyse Teklik; yapıtaşı ilkesi olan maddeyi, muharrik ilke olan enerjiyi ve yasa ilkeleri olan ideaları kendisinden çıkartır.

Yeni Pitagorasçılar'ın felsefeye katkılarını ve bizim için açtığı ufukları beş maddede sıralayabiliriz:

1. Çok tanrılı Yunan dininin ve zamanın başlangıcında çokluk varsayan Yunan felsefesinin aksine (Parmenides hariç) Birlik fikrini geliştirenler Yeni Pitagorasçılar olmuşlardı. Bunu yaparken Yahudiliğin Tek Tanrısından etkilenip etkilenmedikleri konusu araştırmaya muhtaçtır; ancak bu yazarların Hazreti İsa'dan önce yaşadıkları da belirtilmelidir. Yahudilik etkisinden bağımsız olarak Platon'un da Birlik fikrini olanca enerjisiyle araştırdığını ve nihayet yazılmamış teoride Monad-Dyad ikilisine ulaştığını biliyoruz. Ancak Platon'un dönemindeki felsefi teknikler ve yöntemlerin yetersiz kalması nedeniyle o, mutlak Birlik sentezine varamamıştı. Yeni Pitagorasçılar'ın Parmenides'ten farkı ise birinci grubun Birliği bilimsel ve kozmolojik zeminde tartışabilmesidir.

2. Onlar ilk defa ve kendilerinden sonra da benzeri görülmemiş biçimde, Tanrının zihnini betimleme girişiminde bulundular. Tanrının aşkın, maddeden mutlak farklı ve gizemli olduğu diğer felsefe sistemlerinin aksine Yeni Pitagorasçılar'a göre Tanrı bize şeffaf olarak görünmektedir. Tanrıyı ve onun işlerini bilmek için izlenmesi gereken usul dört ana bilimi öğrenmektir: Aritmetik, müzik, geometri ve astronomi. Bunlardan ilk ikisi Tanrının zihninin içini gösterirken diğerleri ise onun bilfiil versiyonlarıdır.
3. Her şeyin kaynağındaki Bir fikrini Plotinos'tan önce dile getirmeleri sebebiyle sudur teorisinin gerçek başlatıcıları Yeni Pitagorasçılar olarak belirmektedir. Sudur teorisinin mahiyeti ve gelişimiyle ilgili yeni çalışmalar yapıldıkça Plotinos'un felsefesinin de daha iyi kavranması umulabilir.
4. Yunan tarzı matematik ve kozmoloji bilgisini Batlamyus'a ulaştırmada taşıyıcı rolü üstlenmişlerdir. Bu yazarlar çağdaş olduklarından ötürü, eğer Batlamyus'un düşünceleriyle Yeni Pitagorasçılar'ın getirdiği birikim arasında benzerlikler bulunursa bunun bir etkileşim-devam ilişkisi olduğu düşünülebilir. Eğer böyle benzerlikler bulunmazsa Yeni Pitagorasçılar'ın aritmetik ve geometriyi (kendi dönemleri bağlamında) kemale erdirip Batlamyus'a aktarmış olduklarını anlarız. Nitekim Batlamyus'un trigonometriye dair keşifleri ve bunun kozmolojideki yeni görünümü Yeni Pitagorasçı aritmetiğin ve geometrinin o çağda artık yetersiz kaldığına bir işaret olarak alınabilir.
5. Platon'un vefatından sonra idea felsefesine yönelip onunla sınırlı kalan İlk Akademikiler ile Aristoteles'in aksine arke araştırmasının ilkelerine geri dönen Yeni Pitagorasçılar, felsefeyi bilim düzleminde icra etme geleneğini canlandırmış oldular. Böylece matematik ve müzik bilim dallarının kozmoloji ve astronomi üstünden doğrudan etkileri olmuş ve bilimden bağımsız icra edilen felsefe faaliyetlerine bir müddet ara verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abraham, Roshan J. *Magic And Religious Authority In Philostratus' Life Of Apollonius Of Tyana*, 2009.
- Adamson, Peter - Pormann, Peter E. "Introduction". *The Philosophical Works of al-Kindi*. thk. S. Nomanul Haq. Oxford University Press, 2015.
- Afonasin, Eugene vd. (ed.). "Introduction". *Iamblichus and the Foundations of Late Platonism*. Boston: Brill, 2012.
- Afrodisyaslı İskender. *On Aristotle's Metaphysics I*. çev. W. E. Dooley. Great Britain: Cornell University Press, First published., 1989.
- Aktok, Özgür. "İlkçağ Doğa Felsefesinde Özdeşlik ve Değişim Problemi: Thales, Anaximandros, Anaximenes ve Herakleitos". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20/1 (2021), 368-383. <https://doi.org/10.20981/kaygi.896773>
- Akyüz, Yakup. "Sokrates Öncesi (Presokratikler) Doğa Felsefesi". *Felsefe Tarihi*. ed. Nejdett Durak. 55-92. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.
- Alan, Ebubekir. *Kindi, Razi ve Farabi'nin Zihin Felsefeleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, Birinci baskı., 2022.
- Nedenler Kitabı (Liber de Causis) ve Aquinolu Tomasso'nun Nedenler Kitabı Yorumu*. çev. Mehmet Barış Albayrak. İstanbul: Notos Kitap, Birinci Basım., 2014.
- Alican, Necip Fikri. "The Good, The Bad and The Ugly Does Plato Make Room for Negative Forms in His Ontology?" *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy* 13/3 (2017).
- Allen, James. "Carneades". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition). ed. Edward Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/carneades/>
- Amiri. "el-Fusul fi'l-Mealimi'l-İlahiyye". çev. M. Cüneyt Kaya. *Bir ve Çok Amiri Felsefesinde Tanrı ve Alem*. İstanbul: Klasik Yayınları, Birinci Basım., 2017.
- Amiri. "el-Mecalisü's-Seb beyne's-Şeyh ve'l-Amiri". çev. M. Cüneyt Kaya. *Bir ve Çok Amiri Felsefesinde Tanrı ve Alem*. İstanbul: Klasik Yayınları, Birinci Basım., 2017.
- Anaksagoras. *Anaxagoras of Clazomenae Fragments and Testimonia*. ed. David Gallop - T. M. Robinson. çev. Patricia Curd. Canada: University of Toronto Press, 2007.
- Apamealı Numenius. "History of The Successors of Plato or Why They Diverged from Him". çev. Kenneth Sylvan Guthrie. *Numenius of Apamea The Father of Neoplatonism Works, Biography, Message, Sources and Influence*. London: Comparative Literature Press, 1917.
- Apamealı Numenius. *Numenius of Apamea The Father of Neoplatonism Works, Biography, Message, Sources and Influence*. çev. Kenneth Sylvan Guthrie. London: Comparative Literature Press, 1917.
- Aristoteles. *Fragments (The Complete Works of Aristotle)*. çev. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press, Fourth Printing., 1991.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, İkinci basım., 1996.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Gurur Sev. Pinhan Yayınları, 2. Basım., 2015.
- Aristoteles. *Metaphysics (The Complete Works of Aristotle)*. çev. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press, Fourth Printing., 1991.
- Aristoteles. *Physics (The Complete Works of Aristotle)*. çev. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press, Fourth Printing., 1991.
- Armstrong, A. H. *Plotinus*. New York: Collier Books, 1962.

- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi-2 Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2006.
- Atagül, Erhan. "Anaksimandros'un Metafizigi". *Dört Öge* 14 (2018), 137-150. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dortoge/issue/42658/514516>
- Athanassiadi, Polymnia. "Numenius: Portrait of a Platonicus". *Brill's Companion to the Reception of Plato in Antiquity*. ed. Tarrant Harold vd. 183-205. Boston: Brill, 2018.
- Atış, Naciye. "Erken Grek Felsefesinde Birlik Arayışı". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 3/1 (2013), 159-170. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beytulhikme/issue/3488/47432>
- Aydın, Hasan - Çilingir, Lokman. "Yeni Platonculuk Sudur, Doğa ve Kozmik Nedenler". *Physis'ten Natura'ya İlk Çağ'da Doğa*. ed. Abrim Gürgen. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2021.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Plotinus ve İki İslam Mütefekkinde (Farabi ve İbn Sina'da) Sudur Nazariyesinin Bir Değerlendirmesi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 14/1 (2001), 171-181. <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-plotinus-ve-iki-islam-mutefekkinde-farabi-ve-ibni-sina-da-sudur-nazariyesinin-bir-degerlendirilmesi-313.html?page=archive>
- Aydınlı, Yaşar. "el-İzah fî'l-Hayri'l-Mahz ve Onun Tesirini Yansıtan Bir Grup Risale". *Marife* 2/1 (2002).
- Aygün, Fatma. "İslâm Düşüncesinde Tanrı-Âlem (Birlik-Çokluk) İlişkisine Yönelik Temel Teoriler: Hudûs, Sudûr, Zuhûr". *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2018). <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.419598>
- Babbitt, Frank Cole. "Introduction". *Plutarch's Moralia*. Great Britain, ts.
- Baykent, Ufuk Özen. "Sokrates Öncesi Felsefede Arkhe Sorunu". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/5 (2018), 130-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/40925/494181>
- Bordoy, Francesc Casadesús. "The Appropriation of the Figure of Orpheus and Orphic Doctrines: An Example of Pythagoras' Artful Knavery (kakotechnie)?" ed. Almut-Barbara Renger - Alessandro Stavru. *Pythagorean Knowledge from the Ancient to the Modern World: Askesis, Religion, Science*.
- Bozkurt, Ömer. "İbn Sina'nın Tanrı Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler". *Diyanet İlmi Dergi* 50/1 (2014).
- The Book of Causes (Liber de Causis)*. çev. Dennis J. Brand. USA: Marquette University Press, Second Edition., 1984.
- Bravo, Işıl Bayar. "Antikçağ'da Varlık ve Bilgi Problemleri Üstüne". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2007), 43-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/48603/617480>
- Brentjes, Sonja. "Nicomachean Number Theory in Arabic and Persian Scholarly Literature". *Brill's Companion to the Reception of Pythagoras and Pythagoreanism in the Middle Ages and the Renaissance*. ed. Irene Caiazzo vd. Brill, 2022.
- Campbell, F. W. Groves. *Apollonius of Tyana A Study of His Life and Times*. London: Grant Richards, 1908.
- Campbell, Gordon. "Empedocles". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. ed. James Fieser - Bradley Dowden, 2022. <https://iep.utm.edu/empedocles/>
- Ceraslı Nikomakus. *Introduction to Arithmetic*. çev. Martin Luther D'ooge. New York: The Macmillan Company, 1926.
- Ceraslı Nikomakus. *Kitabu'l-medhal ila ilmi'l-aded*. ed. el-Eb Vilhelm Kutş el-Yesui. çev. Sabit bin Kurre. Beyrut, 1958.
- Ceraslı Nikomakus. *The Manual of Harmonics of Nicomachus the Pythagorean*. çev. Flora R. Levin, ts.

- Cevizci, Ahmet. "Platon'un Devlet'teki Bölünmüş Çizgi Analojisi". *Atatürk Üniversitesi DTCE Felsefe Bölümü Dergisi* 13 (1994), 31.
- Charles River Editors. *Apollonius of Tyana The Life and Legacy of The Influential Ancient Greek Philosopher*, ts.
- Couprie, Dirk L. - Kocandir, Radim. "Anaximander's Boundless Nature". *Peitho Examina Antiqua* 4/1 (2013), 63-92. <https://doi.org/10.14746/pea.2013.1.3>
- Criddle, A. H. "The Chronology of Nicomachus of Gerasa". *The Classical Quarterly* 48/1 (1998), 324-327.
- Çakıroğlu, Mustafa. *Arkhe Problemi Bağlamında Atom Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Cern Deneyi (Standart Model ve Higgs Parçacığı)*. Giresun: Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2014.
- Çelebi, Emin. "Kozmolojik Birlik ve Ontolojik Çeşitlenme İbn Arabi ve Spinoza Örneği". *EKEV Akademi Dergisi* 44 (2010).
- Dancy, Russell. "Xenocrates". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2021 Edition). ed. Edward Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/xenocrates/>
- Denkel, Arda. *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020.
- Dillon, John. "A Date for The Death of Nicomachus of Gerasa?" *The Classical Review* 19/3 (1969).
- Dillon, John. "Moderatus of Gades". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 2/965. Oxford University Press, 2012.
- Dillon, John. "Numenius: Some Ontological Questions". *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 50/94 (2007), 397-402.
- Dillon, John. "Orthodoxy and Eclecticism Middle Platonists and Neo-Pythagoreans". *The Question of Eclecticism Studies in Later Greek Philosophy*. ed. John Dillon - A. A. Long. University of California Press, 1996.
- Dillon, John. "Pythagoreanism in the Academic Tradition: the Early Academy to Numenius". *A History of Pythagoreanism*. ed. Carl A. Huffman. Cambridge University Press, 2014.
- Dillon, John. *The Middle Platonists*. New York: Cornell University Press, 1997.
- Dillon, John. "Theologumena Arithmeticae". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 2/1460. Oxford University Press, 2012.
- Dillon, John. "Theon of Smyrna". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 2/1460. Oxford University Press, 2012.
- Dodds, E. R. "Numenius and Ammonius". *Les Sources de Plotin*. Geneve, 1960.
- Dodds, E. R. "The Parmenides of Plato and the Origin of the Neoplatonic 'One'". *The Classical Quarterly* 22/3/4 (1928), 129-142.
- Dzielska, Maria. *Apollonius of Tyana in Legend and History*. çev. Piotr Piekowski, 1982.
- Edwards, M. J. "Atticizing Moses? Numenius, the Fathers and the Jews". *Vigiliae Christianae* 44/1 (1990), 64-75.
- Edwards, Mark. "Numenius of Apamea". *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*. ed. Lloyd P. Gerson. 1/115-125. Cambridge University Press, 2010.
- Empedokles. *Empedocles: The Extant Fragments*. çev. M. R. Wright. Michigan: Yale University, 1981.
- Endress, Gerhard. "Building The Library of Arabic Philosophy Platonism and Aristotelianism in The Sources of al-Kindi". *The Libraries of The Neoplatonists*. ed. Cristina D'Ancona. Brill, 2007.
- Endress, Gerhard. "Mathematics and Philosophy in Medieval Islam". *The Enterprise of Science in Islam New Perspectives*. ed. Jan P. Hogendijk - Abdelhamid I. Sabra. MIT Press, 2003.
- Erdem, Sargon. "Apollonios". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul, 1991.

- Esenyel, Zeynep Zafer. "Presokratik Filozoflarda Arkhe Sorununun Kozmolojik ve Ontolojik Bağlamda İncelenmesi". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 22 (2014), 1-24. <https://doi.org/10.20981/kuufefd.21647>
- Farabi. *El-Medinetü'l-Fazıla Tanrı, Alem, İnsan*. çev. Yaşar Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, Birinci Basım., 2018.
- Farabi. "El-Vahid ve'l-Vahde". *İslam Düşüncesinde Bir Metafiziği ve Farabi'nin el-Vahid ve'l-Vahde İsimli Eseri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Baskı., 2014.
- Farabi. *Es-Siyasetü'l-Medeniyye veya Mebadiü'l-Mevcudat*. çev. Mehmet S. Aydın vd. İstanbul: Büyüyenay, 2. Baskı., 2012.
- Farabi. *Farabi'nin Geometri Felsefesine İlişkin Metinler*. çev. Mübahat Türker-Küyel. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1992.
- Farabi. *İhsau'l-Ulum*. çev. Ahmet Ateş. MEB Şark İslam Klasikleri, 1990.
- Farabi. *Uyunu'l-Mesail*. İstanbul: İnsan Yayınları, Birinci Baskı., 2020.
- Fazlıoğlu, İhsan. "İbnü'l-Havvam". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul, 2000.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Mardini". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul, 2003.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Sabit b. Kurre". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul, 2008.
- Filolaos. *Philolaus of Croton Pythagorean and Presocratic A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*. çev. Carl A. Huffman. Cambridge: Cambridge University Press, First Published., 1993.
- Finkelberg, Aryeh. "Anaximander's Conception of the Apeiron". *Phronesis* 38/3 (ts.). <https://doi.org/10.1163/156852893321052299>
- Freudenthal, Gad. "The Tribulations of The Introduction to Arithmetic from Greek to Hebrew Via Syriac and Arabic. Nicomachus of Gerasa, Ḥabīb Ibn Bahrīz, al-Kindī, and Qalonymos ben Qalonymos". *Brill's Companion to the Reception of Pythagoras and Pythagoreanism in the Middle Ages and the Renaissance*. ed. Irene Caiazzo vd. Brill, 2022.
- Gerson, Lloyd P. "Plotinus". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018). ed. Edward Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2018. Gerson, Lloyd, "Plotinus", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/plotinus/>>.
- Giardina, Giovanna R. *Giovanni Filopono Matematico Tra Neopitagorismo e Neoplatonismo*. Catania, 1999.
- Giardina, Giovanna R. "Il Concetto di Numero Nell'in Nicomachum di Giovanni Filopono". *La Philosophie des Mathématiques de l'Antiquité Tardive*. ed. Gerald Bechtle - Dominic J. O'Meara. Fribourg, 1998.
- Griffin, Svetla Slaveva. *Plotinus on Number*. Oxford University Press, 2009.
- Harmancı, Mehmet. *İslam Felsefesinde Metaforik Üslup*. Ankara: Hece Yayınları, Birinci basım., 2012.
- Hatch, Robert Alan. "Theon of Smyrna". *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*. 1134. Springer, 2007.
- Hatzimichali, Myrto. "Antiochus' Biography". *The Philosophy of Antiochus*. ed. David Sedley. Cambridge: Cambridge University Press, First Published., 2012.
- Heath, Sir Thomas. "Systematic Treatises on Arithmetic (Theory of Numbers)". *A History of Greek Mathematics*. 1/97-117. Oxford: Clarendon Press, 1921.
- Helmig, Cristoph. "The Relationship Between Forms and Numbers in Nicomachus' Introduction to Arithmetics". *A Platonic Pythagoras Platonism and Pythagoreanism in The Imperial Age*. ed. Mauro Bonazzi vd. Belgium: Brepols Publishers, 2007.
- Heraklitos. *Herakleitos Fragmanlar*. çev. Cengiz Çakmak. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım., 2014.

- Heraklitos. *The Fragments of The Work of Heraclitus of Ephesus On Nature*. çev. G. T. W. Patrick. Baltimore: Press of Isaac Friedenwald, 1889.
- Hill, Donald R. *Gökyüzü ve Bilim Tarihi İslam Bilim ve Teknolojisi*. çev. Atilla Bir - Mustafa Kaçar. İstanbul: Boyut Yayınları, 2. Baskı., 2012.
- Horky, Phillip Sidney. *Pythagorean Philosophy 250BCE-200CE An Introduction and Collection of Sources in Translation*, ts.
- Huffman, Carl A. "Introduction". *Philolaus of Croton Pythagorean and Presocratic A Commentary on the Fragments and Testimonia with Interpretive Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, First Published., 1993.
- Izutsu, Toshihiko. *İbn Arabi'nin Fusus'undaki Anahtar Kavramlar*. çev. Ahmed Yüksel Özemre. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. Basım., 2005.
- İamblikus. *On The General Science of Mathematics*. çev. John Dillon - U. J. Urmson. Bloomsbury Academic, 2020.
- İbn Sina. *En-Necat*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, Birinci Baskı., 2013.
- İbn Sina. *İhlas Suresi Tefsiri*. çev. Ahmet Hamdi Akseki. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Baskı., 2014.
- İbn Sina. *Metafizik I*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2. Baskı., 2013.
- İbnü'l-Kıfti. "Liblon el-Mutassıp". *İhbaru'l-Ulema bi-Ahbari'l-Hukema*. ed. İbrahim Şemsüddin. Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- İzmirli Teon. *Expositio Rerum Mathematicarum Ad Legendum Platonem Utilium*. ed. Eduardus Hiller, 1878.
- İzmirli Teon. *Mathematics Useful for Understanding Plato*. ed. Christos Toulis. çev. Robert Lawlor - Deborah Lawlor. San Diego: Wizards Bookshelf, 1979.
- Johnson, George. *The Arithmetical Philosophy of Nicomachus of Gerasa*. Lancaster: University of Pennsylvania, Doktora, 1916.
- Jones, Alexander. "Theon of Smyrna and Ptolemy on Celestial Modelling in Two and Three Dimensions". *Mathematizing Space The Objects of Geometry from Antiquity to the Early Modern Age*. ed. Vincenzo De Risi. Birkhauser, 2015.
- Jurado, Enrique Angel Ramos. "Moderato de Gades: Testimonios y Fragments". *Habis* 44 (2013).
- Kapraff, Jay. "The Arithmetic of Nicomachus of Gerasa and its Applications to Systems of Proportion". *Nexus Network Journal* 22/2 (2020).
- Karamanolis, George E. "Numenius". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition). ed. Edward Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/numenius/>
- Kılıç, Cevdet. "Farabi'nin Kitabı'l-Vahid ve'l-Vahde İsimli Eserinde Bir/lik ve Çok/luk Kavramı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008).
- Kılıç, Cevdet. "Felsefi Düşünce Bir Kavramı (Aristoteles Plotinus Felsefelerindeki Bir Kavramının İbn Sina Felsefesine Yansımaları)". *Dini Araştırmalar* 9 (2006).
- Kılıç, Cevdet. "Plotinus'ta Sudûrla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı". *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2009), 39-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kader/issue/19161/203625>
- Kılıç, Cevdet. "Yunan Düşüncesinde Bir Kavramı". *İslam Düşüncesinde Bir Metafiziği ve Farabi'nin el-Vahid ve'l-Vahde İsimli Eseri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Baskı., 2014.
- Kılıç, Muhammet Fatih. "İbn Sînâ'da Sudûrun Mantığı: Sebep-lik-Sudûr İlişkisi Hakkında Bir İnceleme". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2017), 1057-1073. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.339150>
- Kindi. "İlk Felsefe Üzerine". çev. Mahmut Kaya. *Kindi Felsefi Risaleler*. İstanbul: Klasik Yayınları, 3. Baskı., 2014.

- Kindi. "On First Philosophy". çev. Peter Adamson - Peter E. Pormann. *The Philosophical Works of Al-Kindi*. thk. S. Nomanul Haq. Pakistan: Oxford University Press, Second Impression., 2015.
- Kingsley, K. Scarlett. "Empedocles". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition). ed. Edward Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2020. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/empedocles/>
- Ksenofanes, Heraklitos. *Beginnings and Early Ionian Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy III)*. çev. Andre Laks - Glenn W. Most. London: Harvard University Press, First Published., 2016.
- Kutluer, İlhan. "eş-Şifa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul, 2010.
- Külcü, Recep. "Thales'ten Günümüze Arkhe Arayışı". *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2016), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adbad/issue/28278/300235>
- Lekippos, Demokritos. *Later Ioanian and Athenian Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy VII)*. çev. Andre Laks - Glenn W. Most. London: Harvard University Press, First Published., 2016.
- Macit, Muhittin. "Tercüme Hareketleri". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul, 2011.
- Mansfeld, Jaap. "Nicomachus of Gerasa and His Commentators". *Prolegomena Mathematica From Apollonius of Perga to Late Platonism*. Brill, 1998.
- Maraş, İbrahim. "İbn Sina Felsefesinde Bir (Vahid) ve Birlik (Vahde) Anlayışı". *Dini Araştırmalar* 10 (2007).
- McDermott, William C. "Plotina Augusta and Nicomachus of Gerasa". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 26/2 (1977).
- Megremi, Athanasia - Christianidis, Jean. "Interpreting Tables of the Arithmetical Introduction of Nicomachus Through Pachymeres' Treatment of Arithmetic: Preliminary Observations". *Computations and Computing Devices in Mathematics Education Before the Advent of Electronic Calculators*. ed. Alexei Volkov - Viktor Freiman, 2018.
- Merlan, Philip. "The Pythagoreans". *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*. ed. A. H. Armstrong. 84-106. Cambridge University Press, Seventh Print., 2008.
- Mutluel, Osman. "İslam Felsefesinde Bir Kavramı". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011).
- Mutluel, Osman. "Plotinus ve Kindi Düşüncesinde Bir Kavramı". *Turkish Studies* 13/25 (2018).
- Nabi, Mohammad Noor. "Plotinus ve İbn Sina'nın Felsefi Sistemlerinde Sudur Nazariyesi". çev. Osman Elmalı - H. Ömer Özden. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2010). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2750/36681>
- Nails, Debra. "Two Dogmas of Platonism". *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy* 28 (2012).
- Nedim, Muhammed b. İshak en-. *el-Fihrist*. ed. Mehmet Yolcu. çev. Mehmet Yolcu vd. İstanbul: Çıra Yayınları, 2. Baskı., 2021.
- Olguner, Fahrettin. "Eflatun". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul, 1994.
- O'Meara, Dominic J. "Being in Numenius and Plotinus Some Points of Comparison". *Phronesis* 21/2 (1976), 120-129.
- O'Meara, Dominic J. "Iamblichus". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 1/722. Oxford University Press, 2012.
- O'Meara, Dominic J. "Neopythagoreanism". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 2/1008. Oxford University Press, 2012.
- O'Meara, Dominic J. "Numenius of Apamea". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 2/1025. Oxford University Press, 2012.

- O'Meara, Dominic J. *Pythagoras Revived Mathematics and Philosophy in Late Antiquity*. Oxford, 1990.
- Özcan, Nuri - Çetinkaya, Yalçın. "Musiki". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul, 2000.
- Özevarlı, M. Sait. "Hikmet". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 17/511-514. İstanbul, 1998.
- Parmenides. *Doğa Hakkında*. çev. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayınları, Birinci basım., 2015.
- Parmenides vd. *Western Greek Thinkers Part 2 (Early Greek Philosophy V)*. çev. Andre Laks - Glenn W. Most. London: Harvard University Press, First Published., 2016.
- Penella, Robert J. "Prolegomena". *The Letters of Apollonius of Tyana A Critical Text with Prolegomena, Translation and Commentary*. New York, 1978.
- Petrucchi, Federico M. *Teone di Smirne: Expositio rerum mathematicarum ad legendum Platonem utilium*. Sankt Augustin, 2012.
- Petrucchi, Federico M. "Theon of Smyrna: Re-thinking Platonic Mathematics in Middle Platonism". *Brill's Companion to the Reception of Plato in Antiquity*. ed. Tarrant Harold vd. 143-155. Boston: Brill, 2018.
- Platon. *Critias (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. Clay Diskin. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XX. Baskı., 2010.
- Platon. *Epinomis (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. Richard D. McKirahan. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Meno (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. G. M. A Grube. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Parmenides (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. Mary Louise Gill - Paul Ryan. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Phaedo (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. G. M. A Grube. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Phaedo (The Dialogues of Plato)*. çev. Benjamin Jowett. London: Oxford University Press, Third edition., 1891.
- Platon. *Phaidon*. çev. Nazile Kalaycı. Ankara: Pharmakon yayınevi, Birinci baskı., 2020.
- Platon. *Philebus (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. Dorothea Frede. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Philebus Translated with Notes and Commentary*. çev. J. C. B. Gosling. Oxford: Clarendon Press, 1975.
- Platon. *Republic (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. G. M. A Grube. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Sophist (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. Nicholas P. White. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Timaeus (Plato Complete Works)*. ed. John M. Cooper - D. S. Hutchinson. çev. Donald J. Zeyl. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Platon. *Timaios*. çev. Erol Güney - Lütfi Ay. MEB Yunan Klasikleri, 2001.
- Plotinos. *The Enneads*. ed. Lloyd P. Gerson. çev. George Boys-Stones vd. United Kingdom: Cambridge University Press, First Published., 2018.
- Porfiryus. "On the Life of Plotinus and the Order of His Books by Porphyry of Tyre". çev. George Boys-Stones. *The Enneads*. ed. Lloyd P. Gerson. United Kingdom: Cambridge University Press, First published., 2018.
- Porfiryus. "The Life of Pythagoras". çev. Kenneth Sylvan Guthrie. *The Pythagorean Sourcebook and Library An Anthology of Ancient Writings Which Relate to Pythagoras and Pythagorean Philosophy*. ed. David R. Fideler. Phane Press, 1987.
- Robbins, Frank Egleston. "Review: The Arithmetical Philosophy of Nicomachus of Gerasa". *The American Mathematical Monthly* 24/3 (1917), 121-123.

- Robbins, Frank Egleston - Karpinski, Louis Charles. "Studies in Greek Arithmetic". *Introduction to Arithmetic*. New York: The Macmillan Company, 1926.
- Romano, Francesco. "Le Role de la Mathematique Dans le projet d'Unification des Sciences Chez Jamblique". *La Philosophie des Mathematiques de l'Antiquite Tardive*. ed. Gerald Bechtle - Dominic J. O'Meara. Fribourg, 1998.
- Sandbach, F. H. *The Stoics*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd., Second edition., 1989.
- Sextus Empiricus. *Against the Physicists*. çev. Richard Bett. Cambridge University Press, 2012.
- Simplikius. *On Aristotle On The Heavens 3.1-7*. çev. Ian Muller. Bloomsbury Publishing Plc, First Printing., 2014.
- Simplikius. *On Aristotle Physics 1.3-4*. çev. Pamela Hubby - C. C. W. Taylor. thk. Richard Sorabji. Bloomsbury Publishing Plc, First Printing., 2014.
- Simplikius. *On Aristotle Physics 1.5-9*. çev. Han Baltussen vd. thk. Richard Sorabji. Bloomsbury Publishing Plc, First Printing., 2014.
- Simplikius. *On Aristotle Physics 3*. çev. U. J. Urmson. thk. Richard Sorabji. Bloomsbury Publishing Plc, First Printing., 2014.
- Simplikius. *On Aristotle Physics 4.1-5 and 10-14*. çev. U. J. Urmson. thk. Richard Sorabji. Bloomsbury Publishing Plc, First Printing., 2014.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Yahya en-Nahvi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul, 2013.
- Snyder, Charles E. *Beyond Hellenistic Epistemology Arcesilaus and The Destruction of Stoic Metaphysics*. Great Britain: Bloomsbury Academic, 2023.
- Şenel, Cahid. "Yeni Eflâtunculuk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/423-427. İstanbul, 2013.
- Taggart, B. L. *Apollonius of Tyana: His Biographers and Critics*, 1972.
- Tales vd. *Thales, Anaksimandros, Anaksimenes Fragmanlar Kişilikleri, Doktrinleri, Alımlanmaları*. çev. Güvenç Şar - Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayınları, Birinci Basım., 2019.
- Tannery, Paul (ed.). *Diophanti Alexandrini Opera Omnia Cum Graceis Commentariis*, 1895.
- Taran, Leonardo. *Speusippus of Athens A Critical Study With a Collection of The Related Texts and Commentary*. Netherlands: Brill, 1981.
- Tarrant, Harold. "Platonism Before Plotinus". *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*. ed. Lloyd P. Gerson. 1/63-99. Cambridge University Press, 2010.
- Taş, İsmail. *Türk Düşüncesinde Kozmogoni ve Kozmoloji*. Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Teofrastus. *On First Principles (known as his Metaphysics)*. çev. Dimitri Gutas. Boston: Brill, 2010.
- Tikriti, Naci el-. *el-Felsefetü'l-Ahlakiyye el-Eflatuniyye inde Müfekkiri el-İslami*. Daru'l-Endelüs, 2007.
- Todorovska, Marija. "The Doctrine of The Gods in Numenius' Ontology". *Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université "St. Cyrille et Methode" de Skopje* 73 (2020).
- Toomer, G. J. - Netz, Reviel. "Nicomachus of Gerasa". *The Oxford Classical Dictionary* (Fourth Edition). ed. Simon Hornblower vd. 2/1014. Oxford University Press, 2012.
- Trelawny-Cassidy, Lewis. "Plato: The Academy". *Internet Encyclopedia of Philosophy*. ed. Bradley Dowden - James Fieser, ts. <https://iep.utm.edu/plato-academy>
- Tunç, Aynur. "Plotinos ve Farabi'de Sudur Teorisi ve Değerlendirilmesi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2007), 143-170. <https://avesis.aybu.edu.tr/yayin/b995fbad-af01-441d-92ee-e1492aa0dcec/plotinos-ve-farabi-de-sudur-teorisinin-degerlendirilmesi>
- Uludağ, Süleyman. "Abes". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/305. İstanbul, 1988.
- Uysal, Enver. *Hudud Risaleleri Çerçevesinde Kindi ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları*. Emin Yayınları, 2008.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım., 2016.

- Vedova, G. C. "Notes on Theon of Smyrna". *The American Mathematical Monthly* 58/10 (1951), 675-683.
- Waterfield, Robin. "Introduction". *The Theology of Arithmetic On the Mystical, Mathematical and Cosmological Symbolism of the First Ten Numbers*. 23-31. Michigan: Kairos, 1988.
- The Theology of Arithmetic On the Mystical, Mathematical and Cosmological Symbolism of the First Ten Numbers*. çev. Robin Waterfield. Michigan: Kairos, 1988.
- Yakşı, Muhlise. "İbn Sina Düşüncesinde Birlik-Varlık". 9. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı II* (2021).
- Zenon, Kleantes. *Stoa Felsefesinin Kuruluş Fragmanları*. çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: Albaraka Yayınları, 1. Baskı., 2021.
- "Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 3.Seminer". haz. Oğuz Haşlakoğlu. *Youtube*. Yayın Tarihi 26 Temmuz 2017. <https://youtu.be/zFoRSAPV93U?t=1259>
- "Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 9.Seminer". haz. Oğuz Haşlakoğlu. *Youtube*. Yayın Tarihi 15 Kasım 2017. <https://youtu.be/12R5z9VQ0II?t=1851>
- "Oğuz Haşlakoğlu, Platon Okumaları, 12.Seminer". haz. Oğuz Haşlakoğlu. *Youtube*. Yayın Tarihi 15 Aralık 2017. <https://youtu.be/bGPEaTe8Q4g?t=1862>

ŞEKİLLER

Şekil 1: Aristoteles'e göre Eski Pitagorasçıların yapıtaşları ilkeleri.....	34
Şekil 2: Anaksimandros'un ilkeleri	35
Şekil 3: Filolaos ile Platon'un yapıtaşları ve yasa ilkelerine göre karşılaştırılması.....	50
Şekil 4: Platon'da aracı varlıkla dört ögenin ilişkisi.....	53
Şekil 5: Atomcuların tesadüf ve zorunluluk ortamları	62
Şekil 6: Demiurg'un oluşturduğu evrenin planı.....	68
Şekil 7: Timayos'a göre 3 kozmolojik evre	72
Şekil 8: Anaksimandros'un yasa ilkesine göre adaletli ve adaletsiz durumlar	75
Şekil 9: Tales-Anaksimenos'un katılma-yoğunlaşma dereceleri	76
Şekil 10: Heraklitos'un logosuna göre varlıkların sıralanışı.....	78
Şekil 11: Empedokles'te varlıkların kürenin içindeki ve dışındaki davranışları	80
Şekil 12: Anaksagoras'ta bütün ve ayrışma durumlarındaki bileşiklerin karşılaştırılması.....	81
Şekil 13: Katılma-yoğunlaşma dereceleriyle logos miktarı birleştirildiğinde ortaya çıkan yasa ilkesi	85
Şekil 14: Platon'un eserlerindeki kavram realizmiyle ilkörnek realizminin karşılaştırılması..	91
Şekil 15: Timayos'taki varlık planının epistemolojiye göre yeniden düzenlenmesi	112
Şekil 16: Platon'un yazılmamış teorisindeki idealar hiyerarşisi.....	117
Şekil 17: Yeni Pitagorasçı felsefeye göre zamanın başlangıcındaki varlıklar	124
Şekil 18: Stoacılar'ın akli tohumlarının gelişimi	131
Şekil 19: Monadın potansiyel ve bilfiil hallerinin karşılaştırılması	134
Şekil 20: Çarpanlara ayırma metodunun ilkel bir versiyonuyla sayı analizi.....	138
Şekil 21: Nikomakos'ta temel varoluş tarzlarının geometrik gösterimi (yalnızca tek sayı ve çift sayının kalıpları).....	140
Şekil 22: Tek ve çift sayıda parça içeren şekillerin bölünebilmeye göre karşılaştırılması	142
Şekil 23: Teon'a göre sayıların akışı	144
Şekil 24: YBAT'de çoklukların başlangıç, orta ve son olarak gösterilmesi	147
Şekil 25: YBAT'de monad ile dyadın birleşimi olarak triad	148
Şekil 26: Numenius'ta zihnin şeyleri var etmesi	154
Şekil 27: Numenius'ta maddenin tezahür edişi	168
Şekil 28: Numenius'un kozmogonisinin son görünümü.....	172
Şekil 29: Nikomakos ile Teon'a göre sayı kalıpları olarak asal ve bileşik-olmayan sayılar ..	180

Şekil 30: Nikomakus ve Teon'a göre ideaların birbirlerinden çıkışı.....	190
Şekil 31: YBAT'nin tetraktisi	199
Şekil 32: YBAT'de tohumların birbirlerinden çıkışı	205
Şekil 33: Nikomakus'ta birinci boyutun ortaya çıkışı.....	219
Şekil 34: Nikomakus'ta monadın potansiyel olarak ilk doğrusal şekil olması	220
Şekil 35: Nikomakus'a göre üçgenlerin temel olması ve monadın boyut kazandırmayan sınır ilaveleri.....	222
Şekil 36: Nikomakus'ta düzgün düzlemsel şekiller	223
Şekil 37: Nikomakus'ta cisimsel şekiller	224

TABLOLAR

Tablo 1: İlkelerin gayri maddi olabileceğinin örnekleri.....	36
Tablo 2: İlkelerin nihai ilkeler olmayabilecekleri hakkında	40
Tablo 3: İlkelerin çokluğun arkasındaki birlik veya çeşitliğin arkasındaki basitlik olarak tarif edilmesinin kapsayıcı olmadığı hakkında	44
Tablo 4: Yapıtaşı ilkelerin karşılaştırılması (Platon hariç)	45
Tablo 5: Başkalaşım fizikçilerinde başlangıç durumu ve sonraki durumlar	45
Tablo 6: Öge fizikçilerinde başlangıç durumu ve sonraki durumlar	48
Tablo 7: Başkalaşım ve öge fizikçilerinin genel karakteristiklerinin karşılaştırılması (Platon hariç).....	49
Tablo 8: Arke filozoflarında varlıkların soyutluk derecelerine göre sıralanması	56
Tablo 9: Muharrik ilkelerin karşılaştırılması (Platon hariç).....	63
Tablo 10: Hikmet ve abes perspektiflerinin karşılaştırılması.....	66
Tablo 11: Hareket eden yapıtaşı ilkelerinin karşılaştırılması.....	70
Tablo 12: Muharrik ilkelerin karşılaştırılması (Platon dahil).....	74
Tablo 13: Yasa ilkelerinin karşılaştırılması (Platon hariç).....	83
Tablo 14: Platon'un yasa ilkesinin çeşitli diyaloglardaki görünümü.....	91
Tablo 15: Timayos'taki sanatçı söylemi bağlamında duyuşal evrenin ortaya çıkışı	96
Tablo 16: Platon'un diyaloglarına göre, kötü şeylerin ideaları var mıdır?	97
Tablo 17: Yasa ilkelerinin karşılaştırılması (Platon dahil).....	99
Tablo 18: Timayos'taki varoluş türleri (türlerin sıralaması önemsizdir).....	100
Tablo 19: Epinomis ve Filebos'taki bilimlerin tasnifi	113
Tablo 20: Filebos'taki yöntem.....	115
Tablo 21: Yazılmamış teorideki varoluş türleri	123
Tablo 22: Yeni Pitagorasçılar'ın tohum düşüncesi	137
Tablo 23: YBAT'de çokluğun kaynağı olarak dyad	149
Tablo 24: Yeni Pitagorasçılar'da monad ile dyadın çokluk açısından karşılaştırılması (Tablo 23'ün genişletilmiş halidir)	156
Tablo 25: Nikomakus ile Teon'da eşitsiz ilişki türleri ve bazı örnekler.....	186
Tablo 26: Yeni Pitagorasçıların dönemindeki 10 bileşik-oran.....	188